

БІБЛІОТЕКА „МОЛОДІСТЬ“.

Редагує Б. Грінченко.

ТОМ IV.

ПРИГОДИ ГЕКА ФІННА.

Видавництво

„ВІК“.

ПРИГОДИ
ГЕКА ФІННА

Написав Марк Твен.

(Самуель Клеменс).

Переклала Н. Грінченко.

У Києві, 1908.

Моєму дорогому Синові

присвячую цей переклад.

Н. Г.

І. Мене цивілізують.

Як що ви не прочитали книжки: „Пригоди Тома Соєра“, то ви мене не знаєте, але це дарма. Ту книжечку написав добродій Марк Твен. Все, що він у їй говорить—чиста правда, се б то здебільшого правда. Звісно, дещо він і вигадує, але це теж дарма. Я зроду не бачив такої людини, щоб ні разу не збрехала,—от хиба тільки тьотя Поллі, Дугласова удова та ще може Мері. От про цю саме тьотю Поллі (Томову тітку), про добродійку Дуглас та про Мері й розказано всю правду в тій книзі, в тій правдивій історії, хиба дещо може, як я вже казав, трохи. прибільшено.

Ну, моє оповідання починається ось із чого: ми з Томом знайшли скарб, що розбійники закопали въ печері, і обидва ні з того, ні з сього забагатіли. Припало нам—то ж не жарт!—по шість тисяч долларів на брата та все самим золотом! Страх, яка купа грошей! Ну, добре; суддя Тачер відібрав наші капітали та й положив їх на процент, то нам при-

падало що-дня по долларіві—стільки грошей, що й дівати нікуди! Пані Дуглас приняла мене до себе за сина й обіцялася мене цивілізувати. Важкенько жилося мені в неї, бо занадто вже поважна була удова, занадто вже звикла вона до порядку; не витерпів я: втік. Знову одг я своє брудне дрантя, знову заліз у свою стару кухву з сахарю, та й почав жити щасливо—так, як мені хотілося. Та не на довго—мій приятель Том Соєр знайшов мій притулок та й умовив мене вернутися до вдови і стати слухняним хлопцем—тільки тоді й згожувався Том прийняти мене до своєї нової розбійницької ватаги. Нічого робити; довелося вернутися назад.

Удова поплакала надо мною, назвала мене бідною пропащою овечкою та ще іншими всякими назвищами, а проте вона зовсім не хотіла мене ображувати. Знову нацуплено на мене нову одежу, в якій мені було так душно та незручно. Ну й почалася знову стара пісня. До вечері скликано дзвоником і неодмінно треба було вчасно прийти. Сівши за стіл, не можна було відразу починати їсти, а треба було ще подождати, поки господиня щось пробубонить над стравою, так наче тій страві щось недобре сталося. Погано було й те, що кожду страву давано окремо, а от як у нас у кухві, так усе намішано в одному черепку,—куди смашніше!

По обіді та після вечері удова брала книжку й починала вчити мене про Мойсея та оповідати щось про очерет; я аж упрівав, силкуючись догадатися, до чого це все; тільки раз якось вона пробовкнулася що Мойсей той давно вже вмер, тоді я зовсім перестав про його думати: яке ж пуття з мертвого?

Схотілося мені покурити і я спитав в удови дозволу; вона не дозволила. Це, каже, завичка погана, неохайна, і ти повинен од неї зовсім одвикнути. Бувають же на світі такі чудні люде! Говорять про речі, яких цілком не тямлють. От хоч би й удова: клопочеться про Мойсея, хоч він їй і не родич навіть, а вважає за погане те, що людині до смаку. Сама ж нюхає табаку,—так то, бачите, нічого!

Саме тоді приїхала жити до удови її сестра панна Ватсон, худа стара дівчина в окулярах.— вона ж ото й почала дошкуляти мене наукою! Мучила вона мене, мучила, все вчила читати, та вже удова змилосердилася,—звеліла мене не займати. Як би довше, то я б і сам не стерпів такого катування! Панна Ватсон що-хвилини робила мені уваги. „Не махай ногами, Фінне“; або: „не треба чухатися, Фінне, сиди тихо“; а то знов: „не потягайся, не кривляйся, Гекльбері, поведься ж нарешті пристойно!“ Потім вона почала мені розказувати про пекло, але я їй одказав просто, що

хотів би туди піти. Вона страшенно розлютувалася, а я їй-богу не мав нічого злого на думці: мені просто хотілося з нудьги втікти куди небудь, а куди саме—все одно. Вона сказала, що гріх так говорити, що вона ні за що в світі не вимовила б таких слів і що хоче жити побожно, щоб піти просто до царства небесного. Ну, а що я зовсім не маю охоти йти туди вкупі з нею, то рішив собі, що не варто й силкуватися робити так, як вона. Одначе я цього не сказав, знаючи, що матиму багато прикростей, а добра з цього все одно ніякого не буде.

А панна Ватсон, як почала, то все цокотіла про царство небесне, не змовкаючи й на хвилину. Там, каже, всі праведники тільки й робитимуть те, що увесь день ходитимуть з арфою та славитимуть Господа. Знову я змовчав, тільки спитався, чи піде туди мій приятель Том Соєр?—Ну, каже, на це мала надія!—Я страшенно зрадів—мені хотілося неодмінно бути з ним укупі.

Довго ще панна Ватсон мене дошкуляла,—аж нудьга взяла. Нарешті покликано негрів, усі помолилися й пішли спати. Я пішов нагору в свою хату, з недогарком у руках і, поставивши його на столі, сів до вікна, силкуючись думати про щось веселе, та веселого щось не було. Я почував себе таким самотним, що мені схотілося вмерти! Зорі ясно

мигтіли на небі, листя в лісі так сумно шелестіло; он десь далеко-далеко крикнула сова, неначе над покійником, завила десь собака, наче комусь смерть віщуючи; вітрець шепотів мені щось на вухо, та я не міг зрозуміти, щò саме, і почував тільки, як у мене по-за спиною мов мурашки бігають. Потім одразу мені здалося, що стогне покійник, не можучи влжати спокійно в ямі, і блукає що-ночі, нудьгуючи. В мене похололо на серці зо страху, моторошно було сидіти самому серед такої тиші. Та ще мені на плече зліз павук, я струснув його та просто на свічку; він одразу спалахнув і зморщився. Я дуже добре знаю, що це страшенно погана прикмета,— біду віщує. Я перелякався і миттю скинув із себе одєжу, потім тричі обкрутнувся, що-разу христячись, та перев'язав ниточкою пасмечко свого волосся, щоб одігнати нечисту силу. Та все таки й після цього я не заспокоївся. Все те, що я зробив, робиться звичайно тоді, коли знайдеш підкову, а потім, замість того, щоб прибити її над дверима—загубиш; але я ще ніде не чув, щò саме треба робити, щоб прогнати від себе нещастя, як що вб'єш павука...

Знову сів я біля вікна і витяг люльку: всюди в хатах мертва тиша, господиня не побачить, що я курю. Час ішов помалу; в городі продзвонив годинник: бум, бум, бум...

дванадцять разів, потім знову все замовкло, стало ще тихше. Відразу десь недалеко хруснула гілка, в темряві хтось заворушився... Я не ворухнувся і наставив вуха Унизу щось тихо занявкало: „няв, няв!“ Ага! знаю, в чому сила!.. подумав я, занявкав і собі, силкуючись робити це яко мога тихше, і поліз у вікно; з піддашша я швидко зоскочив додолю і пішов обережно поміж деревами, певний, що мене десь недалеко жде мій приятель Том.

II. Розбійницька ватага.

Ми пішли стежкою, прокрадаючись навшпинячки поміж деревами, аж на кінець садка, нахиляючись, щоб не чіплятись головами за гілки. Проходячи проз кухню, я спіткнувся на пеньок і наробив шелесту. Ми зараз же попадали на землю і притаїлись. На порозі сидів довготелесий негр Джім, власність панни Ватсон. Ми виразно могли його бачити, бо в кухні світилося. Він устав і випростав голову, прислухаючись.

— Хто там?—промовив він.

Не маючи відповіді, негр пішов навшпинячки й зупинився як-раз поміж нами. Минуло кілька хвилин, усюди було тихо, а ми всі троє були так близько один од одного. Відразу у мене страшенно засвербіла щиколотка, але я вдержався, бо боявся ворухну-

тись; потім засвербіло вухо, потім спина, поміж лопатками. Ну, от, здається, умру зараз, як що не почухаюсь! Це часто так буває, я вже не раз помітив, що коли ви де-небудь у гостях, або на похороні, або силкуєтесь заснути, та ніяк не можете: у вас, неначе умисне, починає свербіти все тіло. Трохи згодом Джім і говорить:

— Е, та хто ж ви такі, чого вам треба? Йй-богу ж я чув, як щось шамотіло. Ну, постривайте ж, я знаю, щд зроблю! Сяду тут і буду прислухатись, поки знову щось почую.

Він сів долі поміж мною та Томом, прихилився до дерева і простяг ноги так, що одна трохи-трохи не торкалась до моєї. У мене нестерпуче засвербів ніс, аж слъози стали в очах, та я все терпів, не ворухився! Коли це відразу засвербіло в середині в носі, потім під носом—просто не було мочі стерпіти! І так було хвилин шість-сім а може ще й довше,—у мене свербіло в одинадцятьох місцях одразу! Терпіти довше неможливо було, та я все таки стиснув зуби і держався. Коли це Джім почав сопти і скоро ми почули, як він захріп,—тоді у нас трохи полекшало на серці.

Том подав мені гасло, злехка свиснувши, і ми полізли далі. Одійшовши вже на кілька ступнів, Том прошепотів, що не погано було б прив'язати Джіма до дерева, так собі, щоб

пошуткувати; але я не згодився: ще часом прокинеться, наробить гвалту—тоді й побачуть, що мене нема дома. Том згадав, що в його єсть тільки маненький недогарочок: треба пролізти нишком у кухню, щоб здобути більший. Я його вмовляв, щоб він і не пробував навіть,—щò, коли Джім прокинеться?.. Але Томові все таки хотілося спробувати,—от ми й залізли до кухні, взяли аж три свічки й положили за їх на стіл п'ять центів. Мені страшенно хотілося швидче втікти звідси, але Том бажав неодмінно підкрастися до Джіма, та й удрати йому якусь штуку. Мені здалося, що я ждав дуже довго. Навкруги було, як і перше, тихо та безлюдно.

Зараз же, тільки Том вернувся, ми пішли стежкою, навколо того паркану, що їм обгорожено садок, і скоро вийшли на крутий шпиль позад будинку. Том розказав, що він зняв із Джіма бриля й почепив на сучок. Джім ворухнувся, але не прокинувся. Потім ми довідалися, що другого дня Джім оповідав усім, як відьми його водили: приспали спершу, потім возили по всьому штатові, тоді кинули під дерево, а бриля почепили на сучку,—знай, мовляв, хтò поглузував із тебе! Іншим разом Джім запевняв, що відьми тягали його до Нового Орлеану; одно слово що-разу він додавав щось нове і нарешті виявилось, що нечиста сила возила його по всьому світу,—

так він змучився страшенно і вся спина у його в синяках! Джім страшенно цим пишався й позирав згорда на інших негрів. Негри приходили за кілька верстов слухати Джімового оповідання; ним цікавилися на всьому кутку. Чужі негри роззявляли роти й витріщали на його очі, неначе на щось надзвичайне. Чорні взагалі люблять говорити про відьом та про нечисту силу, сидячи в кухні біля печі; та що-разу, як знімалася про такі речі мова, Джім перепиняв і говорив: „Гм! ну і що ви там тямите в відьмах!“ і всі переставали слухати оповідача. Джім завсігди носив п'ять центів на шиї, кажучи, що це талісман, а дав його йому сам чорт власними руками, сказавши, що цією монетою він може вилічити кожную хворобу і викликати, коли схоче, нечисту силу,—треба тільки промовити якесь слово, але яке саме—Джим ніколи не казав. Негри приходили бо-зна звідки й віддавали Джімові все, що мали, аби подивитись на монетку; але ніхто до неї не торкався—адже вона була в руках у диявола! Джім не мав часу навіть діло своє робити, так він запишався з того, що бачив чорта та возив на собі відьом.

Зійшовши на шпиль, ми з Томом озирнулися вниз на місто,—десь далеко блимало два-три вогники, мабуть у тих хатах був хтось хворий. Вгорі, на небі, так чудово сяли

зірки, а внизу прослалася річка, широка, тиха, велична. Ми зійшли вниз і знайшли Джо Гарпера, Бена Роджерса та ще двох хлопчаків, що сховались на ніч у старий хлів. Ми забрали чийсь човник, що стояв прив'язаний край берега, пропливли річкою верстви зо три з половиною та й пристали до крутої берегової скелі.

Залізши в кущі, аж у гущавину, Том заставив усіх запрягтися, що вірно будуть додержувати таємниці, а потім показав нам у самій гущавині попідземний хід. Ми засвітили свічки й полізли в яму. Пролізши сажень з вісімдесят, ми побачили, що вузький хід почав усе ширшати, аж поки дійшов до печері. Том минув кілька хідників і відразу зник під стіною; так глянувши, то й не подумав би ніхто, щоб під нею була яка дірка. Ми полізли за ним і опинилися в вохкій, холодній печерці; а стіни там скрізь позацивітали.

— Тут ми заснуємо нашу розбійницьку ватагу,— сказав Том,— і назвемо її Томовою ватагою. Кожен, хто хоче до неї пристати, мусить запрягтися й підписати своє ім'я кров'ю.

Звісно, всі згодилися пристати. Том витяг із кишені аркуш паперу, написав присягу і прочитав її нам. Кожен хлопець присягався, що не зрадить своїй ватазі й не розказува-

тиме ніяких таємниць; а як що хто чужий образить якого члена ватаги, то ватага повинна його вбити й помститись над його сем'єю, і той, хто витягне жеребок, щоб убивати, не повинен ні їсти, ні спати аж поки знищить ту людину й виріже в неї на грудях хреста—це така ознака нашої ватаги. Ніхто чужий, що не належить до ватаги, не має права цього знаку вживати, а то його буде покарано, а коли він і тоді ще не послухається, то й убито. Як що ж який член ватаги зрадить якусь таємницю, то йому пере ріжуть горло, потім спалють його труп і поліл за вітром пустять; а ймення його викреслено буде з реєстру написаного кров'ю і про його заборонено буде згадувати: його проклянуть і забудуть навіки.

Усім страшенно сподобалась така присяга і вони питалися в Тома, невже він це все сам вигадав? Він відповів, що дещо справді сам вигадав, а останнє вичитав з усяких книг про розбійників та піратів. У кожної порядної ватаги буває така присяга.

Комусь спало на думку, що добре було б одразу вже вбивати й сем'ї тих, хто зрадив ватагу. Томові така думка здалася дуже дотепною; він виняв оливець і вписав її в присягу.

— А от у Гека Фінна немає сем'ї,—промовив Бен Роджерс,—що ж із ним зробиш?

— Як то так? Хиба в його немає батька?—
відповів Том.

— Та воно правда, що єсть, та тільки його тепер не знайдеш. Перше він, бувало, тут частенько валявся п'яний у свинячому хліві, та щось його вже давненько не видко, мабуть з рік.

Довго вони про це говорили й навіть хотіли були спершу мене не приймати: кожен, мов, хлопець мусить мати сем'ю, або якихсь родичів, щоб їх можна було вбити, як потреба, а то це вже буде не по правді що до інших. Ніхто не міг додуматись, як запобігти лихові—всі притихли. Я мало не плакав з горя, коли це відразу в мене майнула щаслива думка: я подав їм замісто родички панну Ватсон,—ось кого вони можуть убити, як що я зроблю щось недобре.

— Авжеж можно! Тепер усе гаразд,—загукали розбійники.—Гек теж може пристати!

Потім кожен проколов собі пальця, щоб видавити крапельку крові на підпис; я теж написав свій знак на папері.

— Ну, --почав Бен Роджерс,— що ж власне робитиме ватага?

— Нічого, тільки грабуватиме та вбиватиме,—відказав Том.

— Добре, але кого ж ми грабуватимем? Хаті, чи що, чи може скотину красти, або...

— Дурниці ти говориш! Скотину красти—

це вже не розбій, а мошенство,—скрикнув Том.—Ми не злодюжки. Це зовсім не те. Ми просто розбійники. Ми в масках зупиняємо екіпажі та валки на шляху, вбиваємо людей і забираємо в їх годинники та гроші...

— Хиба неодмінно треба вбивати?

— О, ще б пак! Це найкраще. Правда, деякі розумні люди думають інакше, але взагалі признано, що розбійникам краще просто вбивати свої жертви. Хоча деяких можна приводити з собою в розбійницьке гніздо й держати доти, поки вони дадуть за себе викуп.

— Викуп? А як же вони дадуть, коли ми в їх усе заберемо?

— Та вже не знаю гаразд, але це вже так водиться. В книжках так написано і ми, звісно, так усе й повинні робити.

— Та як же ми можемо робити те, чого не знаємо?

— Ну дак що, що не знаємо, а таки повинні, та й усе! Кажуть же тобі, що так написано в книжках! Як почнемо по своєму вигадувати, то всю справу зопсуємо.

— Еге, це казати добре, Томе... Ну, а на твою думку—як же це робити?

— Йй-богу ж не знаю! Може треба держати їх, аж поки вони помруть.

— Оттак би й давно! Чого ж ти досі не казав? Так і будемо держати бранців, аж по-

ки вони смертю викупляться. Тільки боюсь я, матимемо ми клопоту з цими добродіями! Вони їстимуть дурно хліб і завсігди тільки й дивитимуться, як би втікти.

— Дурниця, Бене! Ну, роздумайся сам, хиба вони можуть вирватись, як що коло їх стоять вартові і миттю їх застреляють, тільки вони ворухнуться?

— Вартові.. ну, це инша річ! Так це комусь доведеться вартувати, не сплючи всю ніч. Мені здається, одначе, що це досить нерозумно. Через віщо не взяти дрюка й не викупити їх одразу,—клопоту менше?

— Бо цього немає в книжках—ось через віщо. Слухай, Бене Роджерсе,—хочеш ти робити діло так, як велять наші закони, чи не хочеш? Невже ти думаєш, що люде, які писали книжки, не знають, як краще? Чи, може, ти часом хочеш їх навчити? Ні, добродію, вибачайте, ми будемо викупати їх справді так, як треба.

— Добре вже, мені однаково; а я все-таки скажу—нерозумна вигадка. Ну, а жінок теж убивати треба?

— Чи не здурів ти, Бене Роджерсе? де ж таки можно бути таким невігласом?!.. Убивати жінок?!.. Та нічогісінько такого немає в книжках. Жінок завсігди беруть із собою до печері й поводяться з ними ввічливо; по-

малу вони закохуються в розбійників і вже не хочуть вертатись додому.

— Ага! добре, хай собі живуть, але знов таки це дурниця!. Скоро сюди стільки налізе жіноти та бранців, що ждатимуть викупу, що й самим розбійникам місця не буде. Ну, та все одно—роби як знаєш, я мовчатиму...

Маненький Томмі Бернс тим часом заснув. Як його збуджено, він перелякався й заплакав і казав, що хоче додому, до мами, що йому надокучило бути розбійником.

Усі почали з його сміятися та дражнити його, що він ще дитинчя, плаксій,—він росердився та й каже, що просто піде і розкаже усе про ватагу. Але Том дав йому п'ять центів, щоб він заспокоївся; потім постановлено, що всі тепер розійдуться додому, а на другому тиждні знову зберуться й тоді вже неодмінно когось пограбують і вб'ють.

Бен Роджерс сказав, що йому не можна в буддень часто виходити з дому, і через те він бажав би почати справу в неділю; але всі хлопці скрикнули в один голос, що в неділю гріх. Постановлено зібратися і призначити день, як тільки буде можливо; потім ми вибрали Тома Соєра отаманом, а Джо Гарпера йому помішником і всі розійшлися додому.

Я здерся на піддашок і вліз у своє віконце, саме перед світом. Одежу я всю ви-

мазав у глину та закапав лоєм, а сам змучився до краю.

III. Прочуханка, розбійники і чарівники.

Ну, й було ж мені вранці од старої панни Ватсон за вимазану одежу! Сама пані Дуглас не лаялась, тільки позчищала лій та глину, та роблячи це, мала таке сумне обличчя, що мені стало сором. Потім панна Ватсон повела мене до себе в хату й почала молитись, але нічого з того не було. Вона звеліла мені молитися що-дня, запевняючи, що я матиму все, про що проситиму. Але це неправда, я вже пробував. Одного разу в мене була вудка, а гачків не було. Ну, до чого ж вудка без гачка? Я вже молився, молився, щоб мені дано гачок, та нічого не допомоглось. Тоді я й кажу панні Ватсон, щоб вона попросила за мене, але вона назвала мене дурнем. Защо—вона не виясняла, а я сам ніяк не міг догадатись.

Я дуже про це замислився. Як що людині справді дається все, про що вона просить, то через віщо ж, думаю, діякон Вінн не може вернути тих грошей, що втратив, нещасливо торгуючи свининю? Через віщо не вертається назад до удови срібна табатирка, що в неї вкрадено? Чому панна Ватсон не поглядчає хоч трохи?.. Ні, це все дурниця! Я

пішов і сказав про це вдові; а вона мені вияснила, що молитвою можна випросити тільки „духовні блага“. Це здалося мені вже занадто незрозумілим, але вона мені розказала, щò це значить: я повинен допомагати іншим людям, робити все, що можу, ближнім, завжди піклуватися про їх, а про себе навіть не думати. Значить, догожати і панні Ватсон. Я пішов у гай і довго думав усе про те ж, та так ні до чого путнього й не додумався. Ні, краще це все кинути та й не сушити дурно голови! Іноді пані Дуглас починала оповідати мені про Промисл божий, та так гарно, що аж кортить, слухаючи; а іншим разом, як почне говорити панна Ватсон, то все мені навпаки уявляться. Я вже тепер дорозумувався, що єсть два промисли — удовин Промисел — з ним іще можно так-сяк зладнати бідн му хлопчаків, і Промисел панни Ватсон,—од цього вже не минеш лиха! Все це я обміркував і постановив віддати себе краще вдовиному Промислові, як що він мене не прожене, хоча, по правді сказати, я ніяк не міг зрозуміти, через віщо він повинен бути до мене милостивіший ніж той, що був раніше? Адже я такий невіглас та мізерний неук!

Батька мого вже більш року не видно було в наших краях, і хвала Богові—мені спокійніше; я зовсім не бажав його бачити. Він завжди мене лаяв, як що був тверезий, а

частенько й бив, хоча я здебільшого переховувався в лісі, як що довідувався, що він близько. Коли це одного чудового дня кажуть, що його витягнуто мертвого з річки, миль за дванадцять од міста. Усі певні були, що це він; утоплений був його зросту, вдягнений був у рам'я і мав надзвичайно довге волосся, — всі прикмети цілком батькови, але з обличчя його ніяк не можна було пізнати, бо тіло вже довго пробуло в воді і збулося людського образу. Кажуть, що тіло плавало на спині; його витягнуто і поховано на березі. Та я довго не міг заспокоїтися, — все мені уявлялося щось дивне. Я дуже добре знав, що утоплені плавають не на спині, а вниз обличчям. Потім я довідався, що це був зовсім не батько, а якась жінка в чоловічій одежі. Знов мені стало якось моторошно. Я все боявся, що старий от-от вернеться. Як по правді сказати, — мені цього дуже не хотілось.

З місяць ми бавилися в розбійників, а потім покинули. Усім докучило. Нікого ми не вбили, нікого не пограбували, тільки гралися в це все. Ми засідали в лісі й нападали на свинарів та на бабів, що возили на базарь возики з городиною, але нікого з їх не грабували. Том називав свиней „грудками золота“ а ріпу та моркву „коштовними клейнодами“; потім ми тікали до себе в печер — гвалтували, дуріли, рахували вбитих та здобич. Та я ба-

чив, що це все ні до чого. Одного разу Том послав одного хлопчика, щоб він пробіг по місту з запаленою палкою, — він називав це смолянником (то було гасло, щоб уся ватага збиралася); як ми зібралися, він сказав нам, що шпиги повідомили його про те, що завтра ціла валка еспанських купців та багатих арабів стане табором недалеко від нашої печері; мають вони двісті слонів, шістьдесят верблюдів та тисячу мулів, навантажених діамантами, а сторожі в їх нема навіть чотирьохсот салдатів, так нам неодмінно треба засісти й порізати людей та забрати всю здобич. Наш отаман звелів нагострити шаблі, почистити та понабивати рушниці — одно слово, приготуватись до бою. Нам ніколи не щастило пограбувати навіть возика з морквою, а все таки треба було приготувати шаблі та рушниці, то б то — шматки жерсти та держална з мітел. Таку зброю хоч гостри, хоч не гостри, а все нічого не буде,—ні до чого вона! Я не вірив, щоб нам пощастило дати раду з такою купою еспанців та арабів, але мені дуже хотілось побачити слонів та верблюдів; через те на другу суботу я точно прийшов на зібрання; почувши гасло, ми вискочили з гущавини мов божевільні та й кинулися зо шпиля вниз. Але там не було ні еспанців, ні арабів, ні слонів, ні верблюдів. Це просто бєвилися школярі з недільної шко-

ли, та й то тільки з найменшого класу. Ми кинулись на стовпище і погнали дітей з гірки; та ми не здобули нічого, окрім кількох пряників та бургербродів; правда, Бен Роджерс взяв у бран стару обдерту ляльку, а Джо Гарпер молитовник та ще якийсь книжчатко; але вчителька заступилася і заняла нас так, що ми розгубили й здобич по дорозі. Діамантів ніяких я не бачив і сказав про це Томові Соєрові. Він одповів, що навпаки, там лежали їх цілі купи, так саме були там і слони, і араби, і таке інше. „Через віщо ж ми їх не бачили?“ здивувався я. Він мені вияснив, що коли б я не був такий неук, то міг би прочитати одну гарну книжку, зветься вона „Дон-Кіхот“, і тоді зрозумів би все, не розпитуючись. „Усе це,—каже,—чарування. Перед нами були сотні салдатів і слони, і дорогі речі, та тільки у нас єсть вороги чарівники, от вони це все й перекинули, на зло нам, у недільну школу.“

—Ну, добре,—сказав я,—так тепер нам треба знайти й побити цих чарівників.

Том назвав мене дурнем.

—Зрозумій же ти, що чарівник може викликати страшенно багато дүхів і вони порубають нас в одну мить на шматочки, — і не схаменемося! Усі вони високі-превисокі з дерева, а завтовшки з башту!

—Ну, а як би й ми покликали собі на до-

помогу кілька таких дүхів,—тоді може б і ми дали чарівникам часу!

—Та як ж їх добути?

—Не знаю вже, як це звичайно робиться.

—А ось як! Тепер згадав: треба тільки потерти стару бляшану лампу, або залізне кільце, і тоді в мить з громом та з блискавкою з'являються в димових хмарах дүхи та й зроблять усе, що їм буде звелено. Їм зовсім не тяжко, наприклад, вирвати з корінем ціле дерево і одлупцювати ним директора недільної школи, або там кого припаде.

—Хто ж їх може заставити робити такий бешкет?

—Звісно той, хто потре лампу або кільце. Дүхи завсігди стають слугами тому, хто має чарівну лампу або кільце і роблять усе, що їх пан звелить. Звелено їм буде, наприклад, збудувати палац на сорок миль завдовжки увесь з діамантів і повен м'яких цукерок, щоб можно було жувати, або якої там іншої дорогої штуки; або вкрати дочку китайського імператора, щоб пан той міг з нею оженитися—усе це вони й зроблять на другий день до схід сонця. Та ще й можуть палац переносити з місця на місце, як що це їм, звісно, звеліти,

—Ну одначе, ці дүхи таки великі дурні,—сказав я,—як що вони не зоставляють палацу собі замість щоб віддавати його комусь іншо-

му. Як би я був духом, то вже напевне не кидав би свого діла і не з'являвся б у мить перед кимсь тільки через те, що йому заманулася потерти стару лампу...

—Дурницю ти плещеш, Геку! Коли б ти був духом, то повинен був би по неволі з'явитися, бо лампа чарівна!

—Так я ж був би тоді заввишки такий, як найбільше дерево, а завтовшки, як церква. Як би мене покликано, я дав би тому, що з лампою, такого стусана, що він би й ноги задрав, а лампу я в його відняв би.

—Знаєш що, Геку? Не варт з тобою й говорити про такі речі! Ти в їх аж нічогісінько не тямиш!

Днів зо два, або зо три я не міг цього забути,—все думав, думав. Нарешті постановив спробувати. Здобув стару бляшану лампу, пішов їз нею в ліс і став її терти. Тер-тер, аж упрів, аж піт уже тече,—усе сподівався, що духи збудують мені палац і я його продам; але все даремно: ніякі духи не приходили. Тоді я зрозумів, що все це дурниця, що це Сойєр вигідавав, бо він звичайно щось вигідував. Нехай собі вірить у слонів та в арабів, а я не такий дурень. Дуже вже скидається ця арабська валка на школярів з недільної школи.

IV. Я та суддя.

Минуло три чи чотири місяці; настала зима. Я мало не весь час ходив до школи, навчився читати по складах, писати трохи і вивчив табличку помноження до того місця, де говориться, що п'ять разів по сім буде тридцять п'ять,—тільки ледві чи долізу я за все своє життя далі. В мене нема хисту до математики,—це вже певно.

Спершу я ненавидів школу, та потроху звик. Як мені вже дуже докучало вчиття, я йшов блукати куди очі; другого дня мені задавали хльосту і це мене робило трохи жвавішим та підбадьорювало. Що довше я ходив до школи, то лекше мені ставало. Так саме звик я трохи й до життя в удови, і воно вже не було мені таким нестерпучим. Звісно, мені все ще здавалося дивним те, що треба жити в хаті та спати на ліжкові і, аж поки настали холоди, я завсігди втікав ночувати в ліс,—це було мені великою втіхою. Старе життя більше припадало мені до серця, але я починав звикати помалу й до нового. Пані Дуглас говорила, що я посуваюся наперед тихою, але певною ходою і що я за останній час став значно кращим хлопцем. Тепер їй уже нема чого за мене червоніти.

Одного ранку за сніданням я нехотя перекинув солянку. Я хотів зараз же вхопити

пучку соли й перекинути її через ліве плече — так робиться звичайно, щоб прогнати біду,— але панна Ватсон почала зараз же мені вичитувати: „Годі дуріти, Гекльбері, завсігди щось нашкодиш!“ Удова трохи заступилася за мене, але цього мало, щоб одігнати біду,—я це добре знав. Після снідання я вийшов з дому мляво, якось мені погано почувалося,— уже напевне трапиться зо мною щось недобре! Тільки що саме і де? Знав я всякі обереги від уроку, але все це не те. Так я й не силкувався нічого спробувати і ходив похмуро, дожидаючись лиха.

Я пройшов садком і переліз через високий тин. На землі лежав шар снігу, що тільки що йшов, а на йому виразно видко було чийсь слід: видимо хтось прийшов із камінарні, постояв-постояв біля хвірточки в садок і потім обійшов сад навколо тину. Дивно, що воно не пішло в садок замість щоб топтатися на одному місці. Що за окаязія? Признатись по правді, мене це дуже зацікавило. Я вже й собі хотів обійти навколо тину та спинився спершу, щоб роздивитися на слід. Спочатку я не помітив нічого особливого, та скоро побачив на лівій підошві слід од хреста, зробленого з гвіздків, щоб прогнати нечисту силу.

Я скочив, як попечений, і кинувся бігти з гори, озираючись що-хвилини, чи не женеть-

ся що за мною. В одну мить я опинився у судді Тачера.

— Здоров, хлопчику,—як ти задихався! Ну, що, прийшов, звісно, по свої проценти?

— Ні, добродію. Хиба мені щось припадає?

— А як же, за цілого пів-року. Вчора був термін. Щось долларів із 150. Це ж багатство для тебе! Краще дозволь мені положити ці гроші до твоїх шести тисяч, а то як що візьмеш—одразу потратиш.

— Ні, добродію, я нічого не хочу тратити, та й не треба мені цілком ніяких грошей, навіть і тих шістьох тисяч!.. Візьміть їх собі; я хочу подарувати вам шість тисяч і все останнє!

Суддя здивовано подивився на мене. Він нічого не міг зрозуміти.

— Що це значить, хлопчику?

— Не розпитуйте мене, будьте ласкаві, ні про віщо. Так візьмете гроші, чи як?

— Ти мені забив баки,—сказав він.—Чи не сталося часом чого?

— Беріть гроші, Бога ради, й не розпитуйтеся, щоб мені не довелось брехати.

Він пильно подивився мені в вічі.

— Ого-го! Тепер я, здається, зрозумів у чому сила. Ти хочеш продати мені твою власність, а не подарувати. Такий твій справжній замір!

Він написав щось на папірці, потім прочитав і сказав:

— Бачиш, тут сказано: „через деякі обставини“,—це значить, що я купив у тебе твою власність і заплатив усе, як слід. А ось тобі й доллар на гостинці. Тепер підпишись.

Я підписався і вийшов.

У негра панни Ватсон, Джіма, був волосяний м'яч завбільшки з кулак,—його знайдено наче б то у вола в шлункові. Джім оповідав, що в середині в йому сидить дух, що все знає. От я й пішов над вечір до Джіма та й і розказав йому, що батько вернувся. Я сам бачив на снігу його слід. Тепер мені тільки хочеться знати, що він робитиме і чи довго в нас пробуде. Джім витяг свого волосяного м'яча, побубонів над ним, потім кинув ним об землю. Він упав просто й одкотився тільки на вершок. Джім знову спробував його кинути, потім ще раз,—виходило те саме. Тоді він став навколішки, припав до землі вухом і почав прислухатися. Але даремно,—нічого, каже, не чути. Він знову щось пробубонів, але відповіді не було; дух був упертий, не хотів говорити без грошей. Я сказав Джімові, що в мене єсть стара стерта, хвальшива монета, нікуди вже не годяща, бо в де яких місцях мідь трохи видко з-під срібла,—така вона гладенька та стерта, що всі зараз же догадаються. (А про той доллар, що дав мені

суддя, я ні пари з уст). Звісно, це погані гроші, кажу я, але може волосяний м'яч прийме їх, не помітивши різниці. Джім понюхав монету, прикусив її зубами й нарешті сказав, що зробить усе, щоб заставити м'яча вважати її за справжню. Він зробить ось що: візьме сиру картоплину, надріже її, засуне туди монету та й подержить її так цілу ніч,—другого дні вже не видко буде зовсім міді і в місті кожен охоче її прийме, а волосяний м'ячик то й поготів! Який же я йолоп! Адже я раніше теж знав, що можна зарадити лихові картопліною, а тут і забув!

Джим положив монету під м'ячем, знову припав до землі і став прислухатися. Цього разу вийшло добре. Джім сказав, що м'яч розкаже мені про мою долю, коли я хочу. Добре, катай, кажу я. М'яч почав говорити Джімові, а Джім уже переказав мені.

— Твій батько сам ще не знає, що робити. То йому хочеться піти звідси, то знову здається, що треба тут zostаватись. Найкраще його не займати, нехай собі робить, що йому хочеться. Два янголи літають навколо його: один ясний, блискучий, а другий чорний, похмурий. Білий янгол тягне його направо, а чорний в інший бік. Поки ще не можна сказати, хто з їх переможе. З тобою все буде добре. Багато матимеш ти в житті лиха, але багато й радості. Іншим разом

буде тобі погано, доведеться й занедужати, але все направиться і скінчиться добре. Біля тебе дві дівчини: навколо однієї—світ, навколо другої—темрява. Одна багата, друга вбога. Спершу ти оженишся з убогою, а потім через кілька часу і з багатою. Тобі треба яко мога берегтися води і не встрявати в пригоди, бо тобі судилось бути повішеним.

Як я засвітив свічку і пішов до себе в хату, то побачив, що перед мене сидить батько своєю власною особою!

V. Мій батько.

Я причинив за собою двері й повернувся: він! я не помилився! Перше, бувало, я завсігди його боявся, так він мене лупцював. І тепер одразу я був злякався,—з несподіванки мені навіть дух перехопило, але я зараз же схаменувся і зрозумів, що це дурниця, боятися нема чого.

Батько мав років з п'ятдесят, а на погляд здавалося, що й більше. Волосся в його було довге, нечесане і висіло пасмами; під ним горіли блискучі очі. Волосся він мав чорне, як сажа, сивини не було зовсім; і така саме була й довга скудовчена борода. Обличчя бліде, як у покійника, біле і не такого коліру, як у інших людей буває, а якесь біло-

зелене, що аж дивитись моторошно, — не наче земляна жаба, або риб'яче пузо. Замість одежі — саме рам'я. Він сидів, положивши зігнуту ногу на коліно. Один чобіт був драний і з дірки стирчали два пальці. Старий касторовий зім'ятий бриль з продавленим денцем валявся долі біля його.

Я стояв і дивився на його; він теж не зводив з мене очей, хитаючися злегка на стільці. Я поставив на стіл свічку. Коли дивлюся — вікно відчинене, — мабуть він заліз сюди по піддашшу. Він оглядав мене всього. Нарешті промовив:

— Дивись, яка цяця! Гляньте на його, як причепурився! Мабуть думаєш, що ти не знаєти яке цабе!

— Ну, то й що з того? — відповів я.

— Ти мені гляди, не дуже кирпу гни! Бачу вже, що ти занадто запишався, поки мене не було. Стривай, я з тебе виб'ю ту пиху. Кажуть, що ти тепер ученим став, — читати, писати навчився. Думаєш, звісно, що розумніший став за батька, бо батько неписьменний! Я ці дурощі вижену з тебе! Хто дозволив тобі такими дурницями набивати собі голову, га? Хто?

— Це все удова, вона мене навчила..

— Удова? А хто її просив совати носа до чужого проса?

— Ніхто не просив.

— То-то ж бо й є! Я їй покажу, як лазити, куди не слід. Гляди, хлопче, щоб ти мені облишив цю школу, чуєш? Я покажу їм, як виховувати хлопця так, щоб він став розумнішим за рідного батька! Гляди, попадешся ти мені в руки, як що знов будеш тягатися до тієї школи, чув? Мати твоя ні читати, ні писати не вміла аж до смерті. З нашого роду всі в труну неписьменними лягали. От і я неписьменний, а ти пишаєшся та величаєшся! Я цього не стерплю ні за що, чуєш?.. А ну, стривай, почитай лиш, я хочу послухати, як ти читаєш.

Я витяг книжку та й почав читати про генерала Вашингтона та про війну. Не встиг я прочитати кількох слів коли це він вихопив у мене книжку та її шпурнув її в куток.

— Ось тобі книжка! Спробуй мені ще раз читати! Гляди, хлопче, облиш величатись! Я цього не терплю. А то просто піймаю тебе в твоїй школі та й одлатаю! Гарний синок!

Відразу він помітив малюнок, що на йому синьою та жовтою хварбою намальовано було череду та маненького пастуха.

— Це ще що?

— Це мені дано надгороду за те, що я добре вивчив лекцію.

Він подер малюнок на шматочки.

— Стривай, я тобі дам чогось кращого—нагая! Ач, який чепурун! Дивіться,—і ліжко, і

простирала, і дзеркало, і килимок долі, а батькові рідному доводиться в хліві з свинями валятися! Поважаєш батька! Ну, вже я виб'ю з тебе пиху, от щоб я крізь землю пішов! Справді, запишався як! Краю немає всяким витіям! Ага, кажуть, що ти у нас багатирь! Ну, чи правда цьому?

— Брешуть та й годі!

— Слухай, ти в мене гляди! Я все розумію, ти мені не дури голови! Ще тільки два дні, як я прийшов до міста, а звідусіль тільки й чую про твоє багатство. Щоб мені завтра гроші були тут, мені їх треба!

— Немає в мене ніяких грошей!

— Брешеш, твої гроші у судді Тачера, добудь їх, мені їх треба.

— Йй-же ти Богу, немає в мене грошей. Спитайтесь у судді Тачера,—він вам скаже.

— Добре, спитаюся; я заставлю його повернути кишені. Ну, а скільки в тебе в гаманці? Давай лиш сюди!

— У мене тільки один доллар, та мені самому його треба, щоб ..

— Начхать мені на те, що тобі його треба, тягни лиш його сюди!

Він узяв монету і прикусив, щоб упевнитись, що вона справжня; потім сказав, що йде до міста купити горілки, —цілісінький день він і ріски не мав у роті.

Вилізши на піддашша, він ще раз просу-

нув голову в вікно, лаючи мене все за те, що я ніби запишався та хочу бути розумнішим за його. Я думав, що він уже пішов, коли це знов вистромилась його голова: він нахвалявся, що стерегтиме мене і аби тільки я поткнувся до школи,—здорово одлущує, як що я не викину з голови цих дурощів.

Другого дні він напився п'яний, пішов до судді Тачера і довго чеплявся до його: все силкувався видурити гроші, та ніяк не щастило; тоді він заприсягся, що позиватиме.

Добродій Тачер та пані Дуглас сами подали до суду, прохаючи, щоб мене одібрано в батька, а когось із їх визначено моїм опекуном; та суддю, до якого вони вдалися, тільки недавно вибрано, він не знав ще мого батька і сказав, що суд не має права розбивати сем'ю; не годиться, мов, однімати дитину в батька. Так суддя Тачер та удова й повинні були облишити цю справу.

А моему батькові це як раз на руку ковінька. Він запевняв, що тільки живого мене пустить, як що я не добуду йому грошей. Я позичив три доллари у судді Тачера; батько взяв гроші, напився та й почав бешкетувати та лаятися; і галасував до півночі на все місто, аж поки його забрано до тюрми; другого дні його поведено до суду і потім знову посажено аж на тиждень. Але він говорив, що йому все одно,—він має право що хоче роби-

ти з своїм хлопчаком і задасть йому хлости.

Як батька випущено з тюрми, новий суддя взявся зробити з його людину. Він забрав його до себе додому, одяг його в чисту та пристойну одягу, садовив за одним столом із собою обідати, снідати та вечеряти,—одно слово, панькався з ним, як із малою дитиною. Після вечері суддя оповідав йому про тверезість та про всяку всячину та так жалібно, що старий аж заплакав, говорячи, що сам тепер бачить, що був дурнем та знівечив усе своє життя, та за те вже тепер він почне все спочатку, ніхто вже не буде його соромитися, хай тільки суддя йому допоможе та попідкується про його. Суддя скрикнув, що ладен поцілувати старого за такі слова; він навіть заплакав з радості і жінка його теж заплакала. Батько запевняв, що його ніколи ніхто не розумів, суддя відповідав, що він цілком цьому вірить. Кожній людині нема кращого, як коли люде до неї прихильні, зауважив старий.—Оце правда,—згодився суддя, і всі знову заплакали. Увечері, як уже всі лагодилися лягати спати, батько встав, простяг руку і промовив:

— Гляньте, добродійки та добродії, візьміть, стисніть цю руку. Ще недавно ця рука належала безсумлінній тварині, але тепер уже не те. Тепер ця рука належить людині, що починає нове життя,—щоб я здох на цьому

місці, коли вернусь на той шлях, яким ішов до цього часу! Пам'ятайте ці слова, не забудьте, що я їх сказав. Тепер це чесна рука, стисніть її, не бійтеся!

Всі поспішалися один з перед одного, плачучи, стиснути йому руку. Жінка суддіна,— так та навіть цю руку поцілувала.

Після цього старий підписав папір з якоюсь умовою, поставивши просто під ним хреста. Суддя сказав, що це найповажніша мить у його в житті, чи щось таке. Потім вони поклали старого спати в парадній світлиці, що призначено було за-для гостей. Відразу серед ночі йому страшенно схотілося випити; він виліз у вікно на дашок із ганку, а звідти по стовпу додолу, та й продав свій новий сертук за квартиру горілки; потім вернувся назад і ліг спати. Вдосвіта він виліз знову п'яний як свиня, упав з даху, поламав собі в двох місцях ліву руку й мало не замерз,—спасибі ще хтось його підняв уранці. Господаря та господиню неначе хто громом ударив.

Суддя страшенно розлютувався. Він говорив, що такого п'яницю хиба труна направить,—іншого способу на його не вигадаеть.

VI. З батьком у лісі.

Скоро старий знову одужав і почав бешкетувати так, як і перше. Він прийшов до

судді Тачера і причепився до його, щоб той оддав йому гроші; приходив він і до мене вимагати, щоб я кинув школу. Двічі чи тричі йому пощастило піймати мене й попобити, але я все таки ходив до школи і здебільшого завсігди встигав утікти від його. З самого ж початку я не дуже вполював собі школу, але тепер ходив до неї на злість батькові. Справа в суді задлялась на довго—і кінця не було видно, от я й позичав завсігди по два та по три доллари у судді, щоб одкупитись од батькових стусанів. Що-разу, як йому попалали до рук гроші, він напивався і робив бешкету на ціле місто і за те його садовлено в холодну. Та його це мало турбувало, він до такого звик.

Він так настирно тинявся навколо вдовиного будинку, що в неї нарешті терпець увірвався, і вона йому просто сказала, що коли він і далі не даватиме їй спокою, то діждеться чогось. Тоді він сказився і відповів, що вдова побачить хтò старший над Геком Фінном! Одного разу по весні він вистежив мене, схопив і повіз річкою в човні миль за три; ми вийшли на берег в Іллінойсі, в лісі, де не було іншої оселі, тільки стара дерев'яна хатка в найгустішій гущавині; хто не знає цього місця, той напевне зблукається.

Увесь час він не пускав мене й на ступінь од себе, через те й утікти я не мав ні-

якої змоги. Жили ми у цій самій старенькій хатці, на ніч він завсігди замикав двері і клав ключ до кишені. У його була рушниця, він її, здається, десь украв; ми ходили на полювання, ловили рибу й годувалися тим, що здобували. Іноді він замикав мене, а сам ходив за три милі на пристань; там він вимінював рибу та дичину на горілку, приносив її додому, напивався п'яний і бив мене. Вдова допиталася, де мене сховано, і послала по мене одного чоловіка, але батько нахвалявся на його рушницею. Після цього я сам досить скоро звик до свого нового життя і навіть улюбив його, тільки батька, звісно, не любив.

Я жив собі як у Бога під полою,—валявся усінінький день, курячи люльку, або ловив рибу; не знав я ні книжок, ні вчиття. Так минуло місяців зо два, навіть більше. З моєї одежі стало брудне рам'я, але мені жилося далеко краще та вільніше, ніж в удови, де мені доводилося без перестанку вмиватися, чесатися, їсти з тарілки, лягати спати та вставати на призначений час, та ще до цього всього сліпити очі над книжкою та слухати раз-у-раз як бурчить панна Ватсон. Я зовсім утратив охоту туди вертатися. Живучи в удови, я одвик лаятися та присягатися, бо вона цього не любила, але тепер знову звик,—батько, на щастя, не боронив. Гарно жилося у нас у лісі!

Та батько помалу починав давати уже за-
надто велику волю рукам і так боляче бився,
що мені вже була несила. Він тільки те й ро-
бив, що напивався і десь зникав, замкнув-
ши мене. Одного разу він замкнув мене,
а сам не вертався додому аж три дні.
Моторошно мені було сидіти самому. Я вже
думав, що він десь утоп і я так ніколи й не
вийду звідси. Я навсправжки перелякався і
став думати, як би мені зовсім утікати. Вже
не раз і перше я силкувався вийти з замкне-
ної хати, та ніяк не міг добрати способу. Всі
віконця були такі маненькі, що й собака ледві
чи змогла б у їх пролізти. Димарем теж не
можно було вилізти—дірка була занадто вузь-
ка. Двері були дуже міцні, з доброго дубо-
вого дерева. Виходячи, батько завсігди пиль-
нував, щоб не zostавити мені ні ножа, ні вза-
галі чогось гострого. Я певне разів із сто
внишпорив по всіх куточках, але даремно;
признатись по правді, я увесь час тільки те
й робив, що нишпорив—все одно іншого діла
не було. Але ось, одного разу я нарешті знай-
шов дещо; це була стара іржава пилка без
держална, її забуто поміж кроквами на гори-
щі. Я помазав її салом і взявся до роботи.
В другому кінці хати, біля столу до стіни при-
бито було стару кінську повстину, щоб вітер
не завівав крізь щілини та не гасив свічки.
Я заліз під стіл, одкинув повстину та й почав

випилювати шматок з великого дубка, щоб зробити дірку та нею й вилізти. Тяжка, марудна праця! Не встиг я довести її до краю, коли чую, в лісі хтось стріля,—це батько вертався додому. Я швидко полагодив усе так, щоб нічого не було помітно, спустив повстину і сховав пилку,—через кілька хвилин увійшов батько.

Він був похмурий, — така вже його звичайна вдача. Він пробубонів, що ходив до міста та що справи стоять дуже кепсько. Адвокат подав йому надію, що може виграє позов і здобуде йому грошей,—аби тільки суд нарешті почав розглядати справу, але в тому вся й сила, що справу силкувалися по змозі загаяти, а все через каверзи судді Тачера. До того ж дехто заміряється заложити новий позов, щоб забрати мене в батька та визначити удову опекуном,—цього разу вони мають надію неодмінно виграти справу. Це мене досить таки збило з пантелику: мені зовсім не хотілося вертатись до удови, щоб потрапити знову під гніт та цівілізуватися, як вони це називають. Старий почав лаятися, кляв усіх по одинці, кого тільки міг згадати, а потім знов починав з початку лаяти всіх укупі, щоб нікого не проминути, лаючи багатьох таких людей, яких не знав навіть на ймення, називаючи їх просто: „той, як його“. „Ну побачимо ще, каже, як удові пощастить одняти хлопця! Я добре

вартуватиму, хай тільки спробують поткнутися! Я знаю тут одну місцину, миль за шість або за сім звідси, то там уже так хлопчака сховаю, що вони ні за що в світі не знайдуть, хоч увесь вік шукатимуть!“ Усе це мене дуже збентежило, але тільки на хвилинку,—я мав надію, що мені пощастить до того часу втекти.

Старий послав мене до човна забрати харч, що привіз. Там я знайшов мішок, а в йому було хунтів з п'ятдесят борошна, тоді шматок печені, мислівські причандали, сулію з горілкою, тоді якусь стару книжку, два аркуші з газети та невеличкий шматок кодоли. Я переніс частину привезеного, потім вернувся і сів на край човна відпочити. Я все обміркував і постановив узяти з собою кілька вудок та рушницю, як тікатиму в ліс. Зоставатися довго на одному місці не можна, але я буду здебільшого вночі переходити на інше, полювати та ловити рибу, щоб було чим прогодуватися, і зайду так далеко, що ні старий, ні вдова ніколи мене не знайдуть. Я постановив допиляти свою дірку і втекти сьогодні вночі, як що батько нап'ється п'яний, а це неминуче так буде. За своїми думками я цілком забув, що час іде; коли це старий гукнув мене, питаючись, що зо мною сталося,—втоп я, чи заснув там на березі?

Поки я перетягав речі до хати, на дворі вже смерклося. Я взявся варити вечерю, а

мій батько смоктати горілку і скоро знов пішла у нас кумедія. Він і в городі увесь час пив, пролежав навіть цілу ніч у канаві,—їй же ти Богу варто було на його подивитися, як він вивалювався в грязюку! Напившись, він мало не що-разу лаяв уряд,—так було й тепер.

— І це зветься уряд! Гляньте лиш, куди він здатний. Якісь там законники, крючки, хочуть одняти в чоловіка його сина, його власного рідного сина, якого він викохав, не шкодуючи ні праці, ні турбот, ні трат. Так,—і ось коли цей чоловік уже довів сина до розуму, коли парубок уже може сам працювати, зробити що-небудь за-для батька, заспокоїти його старість—тут тобі закон і хоче їх розлучити. І це в нас зветься уряд! Але це ще не все. Закон держить руку за старим суддею Тачером, помага йому однімати в мене мою власність. Добрий закон! живосилом однімає у вбогої людини шість тисяч долларів, заставляє її жити в чор'зна якому старому хліві, заставляє ходити в рам'ї, в грязі, неначе якусь свиню! Це зветься уряд! Ось як поважаються людські права! Іноді просто спадає на думку облишити все та й утекти з цього проклятого краю. Еге, я так і сказав просто в вічі старому Тачерові,—там було їх багато, всі чули. Залюбки втік би з цього клятого краю і зроду б сюди не вернувся. От що я їм сказав!

Гляньте лиш, кажу, на мого бриля,—хиба його можна назвати брилем?—верх увесь одірвався, криси спадають мало не до підборіддя—хиба це бриль? І оце вороняче гніздо я повинен носити,—ну хиба ж це личить мені, що був би одним з найбагатчих людей у місті, коли б тільки міг обстояти свої права! Еге, дивний наш уряд, їй Богу дивний! От візьміть хоч такий приклад: був у нас один вільний негр із Огайо,—мулат, мало не такий саме білий, як і ми: влягався добре, сорочка чиста-чистісінька, бриль аж сяє, ніхто в місті не має такої гарної тонкої одежі; і годинник у його єсть з ланцюжком, і паличка з срібним наконечником,—одно слово, цей дідок найбільший чепурун на весь штат. Що ж ви думаєте? говорять, ніби то він учителем у якійсь гімназії, говорить кількома мовами і на все вечний. Ну, та це ще туди-сюди, а от оповідають, неначе б то він має право голосу у своїй окрузі. Ну, знаєте, мені вже терпцю не вистачило. Куди ми йдемо, питаю я вас? Були саме вибори, я сам зібрався йти голосувати, та був занадто п'яний... Але коли мені сказали, що єсть такий штат у нашій державі, де негрові дозволяють голосувати, я зараз же назад. Ні, кажу, я ніколи більше не буду голосувати. Це я їм сказав просто в вічі, усі чули мої слова; хоч убийте, не буду голосувати. І треба було бачити, як цей негр пишався, по-

думайте, не хотів поступитися, щоб дати мені пройти. Хотів би я знати, питаю, через віщо цього нахабу не поцінують та не продадуть? Що ж, ви думаєте, мені відповіли? Наче б то його не можна продати, бо він не пробув іще в штаті шістьох місяців! От вам зразок! Ну, що це за уряд, коли він не може продати негра, який не прожив у штаті шістьох місяців? А ще зветься урядом, думає собі, що воно й справді уряд, а не сміє ворухнутися цілих шість місяців, не може забрати в руки проклятого негра, волоцюгу, злодія в чистій сорочці і...

Батько так розпалився, що не помітив, куди несуть його старі хисткі ноги, та й упав на всі чотири, вдарившись об діжку з соленою свининою та збивши собі обидві ноги. Кінець промови був найпалкіший, найбільше досталося негрові, урядові, та вже за одним заходом і діжці. Він стрибав по хатині то на одній нозі, то на другій; нарешті зо злости з усієї сили вдарив діжку лівою ногою; та обрахунок вийшов поганий: саме цей чобіт був цілком драний, з його стирчало два пальці; він так заревів, що в мене аж волосся полізло догори, кинувся на брудну долівку, качався мов скажений, держучи в руках свою ногу,—і вже так лаявся, що мені ще зроду не доводилось чути.

Після вечері батько знову взявся до пляш-

ки з горілкою, завваживши, що застається ще на двічі упитися п'яним та на раз упитися аж до гарячки. Я думав, що не далі, як за годину, він зовсім упаде і тоді я викраду в його ключа або допиляю свою дірку. Він пив, аж поки впав на своє ліжко, та мені не пощастило,—він дуже довго не засипав, крутився, стогнав, довтузився. Нарешті мені самому так схотілося спати, що очі в мене почали злипатися, і хоч я й силкувався перемогти себе, та й не схаменувся, як уже міцно заснув.

Не знаю, чи довго я спав, та зненацька прокинувся, бо щось страшенно вило. Я схопився з просоння. Дивлюсь—аж це батько кидається та стрибає, як несамовитий, і все кричить про якихсь змій. Змії неначе б то лазять йому по ногах; то він підстрибував, ревучи,—йому здавалося, що змія вкусила його за щоку,—одначе я не бачив ніяких змій. Та він усе бігав по хаті й репетував: „поскидай їх геть, поскидай швидче! ось одна кусає мене за шию!“ Я ще ніколи не бачив такої посатанілої людини. Втомившись, змучений, важко дихаючи, він упав на землю; потім почав надзвичайно швидко качатися по долівці, перекидаючи все, що траплялось йому на дорозі, ловлячи щось у повітрі руками, стогнучи та кричучи, — йому здавалося, що його чорти вхопили. Помалу він затих і ле-

жав спокійно, злехка стогнучи все тихше та тихше, і нарешті зовсім змовк. Чути було, як десь далеко в лісовій гущавині кричала сова та вили вовки. Мені було моторошно, страшно. Батько все лежав у кутку, не ворушачись. Відразу він схопився і став прислухатися, схиливши голову набік.

—Тук... тук... тук...,—шепотів він тихенько.—ось покійники... тук... тук... ідуть сюди по мене! та я не хочу йти... ось вони вже тут! Не займайте... геть руки!.. ой, які холодні!.. Пустіть, облиште мене бідного!..

Він поліз рачки, благаючи, щоб його облищено, потім закутався в ковдру, заліз під старий ялиновий стіл і почав плакати... я чув крізь ковдру, як він хлипав

Коли це він знову схопився, немов дикий звір, і кинувся на мене. Довго ганявся він за мною по хаті зо складаним ножем, називаючи мене янголом смерти, нахваляючися мене вбити, щоб я його не мучив. Я вмовляв його облишити, говорив йому, що я тільки Гек, його синочок Гек... але він реготався,—як він страшно реготався! — шалів, гарчав і все ганявся за мною. Одного разу, круто повернувшись, я попався йому в руки, він схопив мене за шию. Я вже думав, що прийшов мені край, та мені пощастило висклизнути, як блискавка, і врятувати собі життя. Старий так утомився, що впав спиною до две-

рей, промовивши, що хвилинку відпочине, а потім уже вб'є мене. Ножа він положив під себе. — „Тепер засну, казав він, наберусь сили, а тоді побачимо!...“

І справді він задрімав. Я потихеньку взяв старий, продавлений стілець, зліз на його і зняв з стіни рушницю. Впевнившись, що вона набита, я положив її впоперек кухви на той бік, де був батько, а сам сів за кухвою, дожидаючи, поки він прокинеться. І так по-малу, так нудно минав час!

VII. Утеча.

—Уставай лиш! Де ти там притулився?

Я росплющив очі й озирнувся навкруги, не тямлючи, де це я. Сонце вже давно зійшло, а я увесь час міцно спав. Батько стояв наді мною; він був сердитий і хворий.

—Навіщо ти взяв рушницю?—спитав він.

Я зміркував, що він мабуть не пам'ятає того, що було вчора.

—Вночі хтось сюди добувався,—я й вартував.

—Через віщо ж ти мене не збудив?

—Я й будив, та не добудився.

—Ну, добре. Нема чого тут даремно валятися цілісінький день. Іди лишень краще та подивися, чи не піймалось риби на снідання. Я зараз прийду.

Він одімкнув двері, я вибіг на берег. Річ-

ка саме розливалася. Вода несла шматки дерева,—бруски, сучки та всяку всячину. Ех, який гарний час! червнева повідь завсігди була за-для мене щасливою подією,—тоді з самого початку по річці пливло багато дощок, уламків, плитів,—иноді дубків по дванадцять укупі; мені треба було тільки ловити їх та продавати в дров'яні склади, або на тартак.

Я пішов понад берегом—одним оком доглядаючись, чи не йде батько, а другим, придивляючись, чи нема на воді чого такого, чим можна було б пожитися. Коли це бачу—пливе човен, чудо який човен! Завдовшки сажнів зо два і сидить у воді так гордо немов лебідь! Я кинувся в воду, неначе жаба, не скидаючи одежі й поплив до човна. Я певен був, що на дні в йому хто-небудь лежить,—перевізники часто люблять так шуткувати, а як хлопчак почне тягти до себе човен,—власник вискочить звідти і давай з його глузувати. Цього разу, одначе, так не сталося. Човен був порожній,—це вже запевне; я вліз у його і поплив до берега. Ну, думаю, зрадіє старий, як побачить! — адже за човен долларів десять дадуть! Але як я доплив до берега, батька ще ніде не було видко. Я провів човна в маленьку, затишну затоку, навколо якої росли кущі та дикий виноград, і мені майнула в голові нова думка: а що як би сховати свою знахідку і замість щоб бігти лісом—поїхати

річкою миль за п'ятдесят і вийти десь на безпешному місці,—все ж краще, ніж мандрувати пішки.

До хатини було недалеко, і мені почулося, що йде мій батько; але човен я все-таки встиг сховати; потім визирнув з-за верб,—коли батько саме сходить стежкою вниз і цілить з рушниці у якусь пташку. Мабуть нічого не помітив.

Як він підійшов до мене, я вдав, що дуже пильно доглядаю вудок. Він трохи вилаяв мене за те, що я так забарився, але я відповів що ненароком упав у воду: я боявся, що він почне допитуватися, побачивши, що я увесь мокрий. Ми зняли з вудок п'ятеро риби та й пішли додому.

Поки ми відпочивали після снідання, я собі обміркував справу,—треба було добрати такого способу, щоб батько та пані Дуглас не могли зовсім пильнувати мене. Це було б певніше, ніж здаватися на щастя та на те, що вони не скоро кинуться мене шукати та встигнуть наздогнати. Я ще не успів нічого доброго вигадати, коли це батько встав на хвилину випити води і сказав мені:

—Вдруге як почувеш, що хтось блукає коло хати, то гляди неодмінно збуди мене, чуєш? Не з добра він тут волочиться. Я його підстрелю. Так збуди ж, збуди мене неодмінно!

Він знову заліг спати, але слова його на-

вели мене на добру думку. Я знайшов спосіб зробити так, що ніхто й не подумає за мною гнатися.

Годин у дванадцять ми вийшли з хати та й пішли берегом. Вода текла швидко, несучи безліч дощок та дерева. Коли це відразу ми побачили, що пливе шматок плита—дев'ять з'язаних дубків. Ми підпливли на човні і притягли плит до берега. Після цього ми пообідали. Інший, то ждав би аж до вечера, чи не поживиться ще чим, але батько був не з тих: йому було на раз досить дев'яťох дубків і кортіло зараз же одтягти їх до міста, щоб продати. І ось, години так у пів до третьої, він замкнув мене, сів у човен та й поплив, тягнучи за човном плит. Я певен був, що він цієї ночі не вернеться. Я підождав трохи, потім витяг пилку та й почав випилювати стіну. Він іще не встиг перейти на другий берег, а я вже виліз із хати у свою дірку.

Потім, забравши мішок з борошном, я перетяг його туди, де сховав свого човна, забрав і шматок солонини та сулію з горілкою; а до всього забрав іще увесь сахарь та кофе, скільки було в хаті, та всю одежу; взяв цебер, боклаг, бляшане блюдечко з чашкою, стару пилку, обидві ковдри, казанок та кофейник; узяв і вудки, сірники і все останнє, що було варто хоч шеляг. Одно слово—вичистив хату. Мені треба було сокири, але в хаті бу-

ла тільки одна, на дровах, та поміркувавши, не схотів брати. Нарешті я взяв і рушницю,—тепер уже зовсім зібрався!

Я таки досить наробив сліду, лазячи в дірку сто разів та витягаючи стільки речей. Через те я спробував, як тільки міг, замести його зокола та поховати стружки. Потім заложив знову на місце той шматок стіни, що випиляв, навалив його вниз камінням, бо він не досягав зовсім до землі. Та й хто б там став доглядатися, чи випиляно в хаті шматок задньої стіни? Нікому й на думку не спаде туди глянути.

Аж до човна вся дорога поросла травою і через те позад мене не зосталося сліду. Влаштувавши, я постояв на березі, дивлячись на річку: усе добре, нікого не видно. Узявши рушницю я пішов на полювання, щоб настріляти пташок; коли це бачу—дике поросся: свині скоро дичіють у таких глухих місцях,—аби тільки втекли з двору. Я застрелив звіринку і взяв її з собою

Потім я взяв сокиру й почав вибивати двері. Важенько таки було подолати міцну дубину! Скінчивши це, я приніс поросся аж до столу, розрубав йому горло і положив на долівку, щоб витекла кров,—я кажу: на долівку, бо помосту в хаті не було, а просто добре втоптана долівка. Потім я знайшов старий мішок, наклав у його буйного каміння, скіль-

ки міг дотягти, та й потяг вагу від кривавої калюжі до дверей, а далі через ліс аж до річки, Там я вкинув його в воду і він зараз же пішов на дно. З першого ж погляду можна було догадатися, що по землі тягнуто щось важке. Жалко, що не було зо мною Тома Соїєра: йому б напевне сподобалася ця пригода; він вигдав би тут цілу фантастичну казку. В таких випадках ніхто не зуміє так красно розмалювати, як мій приятель Том.

Нарешті я вирвав у себе пасмо волосся, добре вимазав сокиру в кров, перемішану з волоссям, і закинув її в куток. Поросятко я обережно притулив до грудей, закривши кущинкою, щоб не капала кров, знайшов зручну місцину та й спустив його в воду. Тепер у мене майнула нова думка. Я пішов до човна і приніс назад до хати мішок з борошном та свою стару пилку; мішок я положив на те місце, де він лежав звичайно, і продрав у йому зверху дірку пилкою: ножів та виделок у нас не було, — батько, готуючи страву, все робив складаним ножем. Потім я одніс мішок сажень за п'ятдесят по траві поміж вербами, на схід од хатини до міленького озерця, що мало завширшки миль із п'ять і все заросло очеретами. Там у деякі часи року водилося багато качок. По той бік з його витікав струмочок, що тік далеко-далеко, зникаючи десь у далечині, але не зливався з великою річкою. Бо-

рошно висипалося з мішка, залишаючи невеличкий слід по дорозі до озера. Там я впустив батьків брусок, неначе б то не навмисне. Потім зав'язав дірку в мішку мотузком, щоб борошно більше не висипалося й однієї його вкупі з пилкою назад до свого човна.

Тим часом уже мало не зовсім смерклося. Я сховав човна під верби, що нависали над берегом, і став ждати, поки зійде місяць. Під'ївши того-сього, я ліг у човен, щоб викурити люльку й обмірковував свій план. Я метив так: батько неодмінно зверне увагу на той слід, що залишив мішок на траві й обшукає всю річку, будучи певним що мій труп кинуте в воду. Потім він помітить слід од борошна аж до озера й огляне увесь струмок, що витікає звідти, шукаючи розбійників, що вбили мене й пограбували всі речі. Звісно, спершу він шукатиме мого трупа в річці. Але скоро це йому докучить, він перестане про мене турбуватися. І чудово: я зможу бути там, де мені заманеться. Джексонові острів—найпідходящіше місце; я знаю його чудово і ніхто не прийде туди по мене. Вночі я можу їздити до міста і потайки брати те, що мені треба. Еге, так найкраще: Джексонові острів годящий до того.

Я таки добре втомився і найсамперед заснув. Прокинувшись, я спершу не міг зрозуміти, де це я, і став перелякано озиратися.

Потім помалу згадав усе. — На безліч миль розстилася перед мене річка. Місяць світив так ясно, що я міг порахувати дубки, що пливли тихо за водою, немов темні тіні. Навкруги була мертва тиша; здавалося, що вже пізно, я навіть нюхом почував, що північ уже минула. Ви розумієте, щò я хочу сказати,—я не знаю, як це висловити словами.

Я потягся, позіхнув і тільки збирався встати та й рушити, коли це зненацька почув якийсь згук над водою. Я нашорошив вуха. Скоро я догадався, в чому річ: то був глухий одмоманітний згук од весел, що поверталися в кочетах; в тиху ніч це завсігди чути зда- лека. Я визирнув крізь верби і побачив у далечині човен. Скільки там було людей, я не міг роздивитися. Він став підпливати ближче, і коли зрівнявся зо мною—я побачив, що там усього одна людина. Ну, думаю, може це батько, хоч по правді сказати, я не думав, що побачу його так скоро. Він плив за водою, спинився трохи нижче за мене, потім повер- нув до берега в тиху воду і проплив так близько, що я міг би доторкнутися до його, як би простяг руку. Еге, це був безперечно батько, до того ж іще й тверезий—це видно було по тому, як він плив.

Не гаючися ні хвилини, я вже плив за во- дою тихенько попід берегом. Пропливши миль зо дві з половиною, я повернув човна на сере-

дину річки і рахуючи, що мені доведеться проїхати проз пристань і хто-небудь може мене спитати хто я, я звернув поміж дубки, що пливли річкою, ліг на дно човна і пустив його пливти за водою. Я лежав на спині, одпочивав та кутив люльку, поглядаючи на небо—ні хмаринки... Небо здається таким безмежно глибоким, як що лежиш на спині і дивишся вгору при місяшному світі; я цього раніше не знав. А як далеко чути в таку тишу ніч! До мене досягали голоси з пристані. Я чув кожне слово. Один чоловік сказав, що тепер почнуться довгі дні і короткі ночі. Другий відповів, що сьогоднішня ніч не належатиме до коротких і чогось засміявся, інші засміялися теж. Потім він збудив іще одного чоловіка і сказав йому той самий дотеп, але той не засміявся, пробубонів щось сердито і звелів, щоб його не займано.

Хтось зауважив, що вже скоро три години й не довго вже ждати до світу. Розмова точилася далі, але я вже не міг розібрати слів, чути було тільки невиразний гомін та іноді сміх, але здавалося, що десь дуже здалека.

Я вже минув пристань У далині поперед мене миль за дві з половиною вниз був Джексонів острів, що поріс густим лісом; він знімався посеред річки, тяжкий, високий, немов велетенський пароплав без огнів. І сліду не було низького побережжя: воно все було в воді.

Не багато часу треба було мені, щоб допливти до острова. Я швидко об'їхав навколо рогу, така швидка була течія, і вийшов на берег саме навпроти Іллінойсу. Човен я одвів у глибоку затоку, що знав давно; мені довелося за-для цього розхилити гілки з верби, і я прив'язав човен так, що зокола ніхто не міг його помітити.

Я вийшов на берег, сів на пеньку та й почав дивитися на широку річку, на чорні дубки, що пливли по їй, та на місто, що було за три милі звідси,—там де-не-де блимали вогни-ки. Величезний плит з лихтарем по середині плив за водою. Я дивився, як він тихо суне по воді. Як він зрівнявся зо мною, хтось крикнув: „Весла на облавки! Давай кодолу!“ Кожне словечко виразно розлягалось в тихому вночішньому повітрі.

На небі почало сіріти. Я пішов у ліс і ліг одпочити перед сніданням.

VIII. Шуканина і Джім.

Як я прокинувся, сонце було вже високо, мені здалося, що вже мабуть більше як вісім годин. Я лежав на траві в холодку, міркував то про те, то про се і почував себе спокійно, вільно. Крізь гущавину пробивалося соняшне проміння; навколо росли величезні похмурі дерева. На землі були маненькі рябі

плямки світу. що пробивався крізь листя, і плямки ці злехка ворушилися—ознака, що був легенький вітер. Пара білок сиділа на дереві й весело цокотіла, поглядаючи на мене дуже привітно.

Мені було так гарно, затишно! Я лінувався встати, щоб приготувати собі снідання, і вже почав буґ навіть знову засипати, коли це відразу почув, як стрельнуто, і згук розлігся над річкою. Я підвівся, зіпершись на лікоть, і став прислухатися: ось іще раз стрельнуто! Я схопився мерщій і визирнув поміж листям—бачу: хмарка диму стоїть над водою, так наче проти пристані. Невеличкий пароплавчик, повний людей, плив униз за водою. Я догадався, в чому сила... Знову білий димок вилетів з-за облявків пароплаву. Вони, бачите, стріляли з гармати на воду, щоб заставити мій труп впливти на поверх.

Я був дуже голодний, але розкладати вогонь було незручно,—щоб часом не побачили диму. Нічого робити,—я сів на березі, дивлючись на клубки диму та дослухаючись, як стріляють. У цьому місці річка дуже широка, на цілу милю завширшки, і буває дуже гарна літнього ранку, то, власне кажучи, як би я мав чим підкрепитися, мені було б приємно навіть дивитись, як добрі люде шукають мого трупа. Коли це відразу я згадав, що звичайно коли шукають утопленого,

то кидають у воцу окраець хліба з живим сріблом, бо окраець завсігди пливе просто до тіла і спиняється на тому місці, де воно є. Ну, думаю, треба добре пильнувати і вже коли з'явиться поблизу окраець, то вже він моїх рук не мине! Я перейшов на той бік острова, що був навпроти Іллінойсу, і почав дожидати щастя,—я справді не помилився. Величезний окраець плив проз мене; я мало мало не зачепив його довгою лозиною, але нога в мене підковзнулась, я випустив здобич і вона попливла далі. Звісно, я вибрав таке місце, де течія йшла найближче од берега—я це добре знав. Коли дивлюся—аж пливе другий окраець; цього разу я зачепив його так, як треба, витяг з води, струсив з його живе срібло та й почав залюбки уминати. Це була гарна булка—панська, а не простий житний хліб.

Я знайшов зручну місцину поміж кущами й сів на пеньку, жуючи булку та дивлячись на парохід. Я думав, що напевне удова або пастор, або ще хто инший моляться, щоб цей хліб знайшов мене,—так воно й сталося.

Я закури́в люльку і все дивився. Парохід плив за водою; я догадався, що зможу роздивитися, хто на йому є тоді, як він пливтиме проз мене, а пливтиме він зовсім близько—так, як окраець. Ледві тільки парохід став підпливати, я погасив люльку, пішов на те

місце, де піймав хліб, і ліг на березі за колодою на невеличкій прогайльовині. Тим часом парохід підпливав усе ближче та ближче і нарешті підплив так близько, що пасажери могли б перекинути з його дошку та й зійти по їй на беріг. Мало не всі наші були на пароході: і батько, і суддя Тачер, і Бессі Тачер, і Джо Гарпер, і Том Соєр із своєю старою тіткою Поллі, і Сід, і Мері й ще безліч інших. Всі говорили про душоубство; копитан відразу крикнув:

— Тепер добре дивіться; тут течія під самим берегом: може його прибило до землі й він заплутався в очеретах. Принаймні, я маю надію.

Даремні надії!.. Всі вони стовпились до купи, схилившись над облавками, і мовчки напружено дивились. Мені було чудово їх видко, але вони мене не бачили. Копитан знову крикнув, скільки сили:

— Одійдіть! — і гармата стрельнула передо мною, та так здорово, що я мало не оглух од гуркоту та мало не осліп од циму.— Ну, думаю, смерть моя прийшла! Коли б там була граната, то вони запевне досягли б таки того, що мали б трупа, якого так шукали! Ну, та одначе, хвала Богові, нічого мені не сталося! Парохід поплив далі і зник, звернувши за острів. Часом мені ще чути було, як стріляно, але все далі та далі; нарешті

через годину все затихло. Острів мав завдовжки миль зо три. На мій обрахунок виходило так, що вони попливли до протилежного краю і облишили шуканину. Але де там! Вони об'їхали протилежний край і попливли, все ще стріляючи, протокою з того боку, де був Міссурі. Я теж перейшов на той бік і дивився на їхні подвиги. Проти рогу вони облишили стріляти, попливли до берега Міссурі й вернулися додому.

Тепер я був певен, що небезпека минула. Ніхто вже не буде більше мене шукати. Я витяг з човна своє збіжжя і чудово росташувався табором у гущавині. Спершу я змайстрував із ковдр щось мов шатро, щоб зберегти своє збіжжя, як що піде дощ. потім піймав рибу, що зветься морскою кїцькою, розрізав її та росчинив пилкою. а до заходу сонця встиг запалити багаття й добре повечеряти. Над вечір я закинув вудки, щоб наловити на ранок риби.

Як смерклося, я покинув багаття дотлівати, цілком задоволений з того, як минув день. Але згодом мені стало скучно самому,— я пішов і сів на березку, прислухався, як дзюрчить вода, рахував зірки, дубки та плити, що тихо пливли проз мене; потім ліг спати,— це найкращий спосіб скоротити час, як що вам нудно: у-ві сні нудьга зникає, наче б то її й не було!

Так минуло трое суток. Нічого нового не сталося. На четвертий день я пішов, одначе, оглядати острів. Адже я був його повним власником і мені хотілося добре його знати, а найголовніше—треба ж було знайти хоч яке-небудь діло, щоб не нудьгувати. Я знайшов безліч стиглих полуниць, зеленого дикого винограду та нестиглої малини; чорна смородина ще тільки починала наливатися. Скоро це все по черзі поспіє.

Довго блукав я в густому лісі; мені здавалося, що я вже недалеко від краю острова. Зо мною була й рушниця; я взяв її більше для безпеки, хоча хотів настріляти й дичини. По дорозі я побачив величеньку змію, що лізла поміж травою та поміж квітками. Я погнався за нею, хотів спробувати її застрелити; але, продираючись через гущавину, я побачив багаття, що ще дотлівало. Серце в мене страшенно забилося. Не довго думаючи, я кинувся назад навспинячках, яко мога швидче. Тікаючи в гущавину, я все оглядався та прислухався, але не міг почути нічого, окрім того, що сам важко, уривково дихав. Як що на дорозі зустрівався пеньок, мені здавалося, що це людина; наступаючи на сухий хмиз, що тріщав під ногами, я тремтів і дух мені переймало в грудях.

Добігши до свого табору, я почув себе не зовсім спокійно, швидко зібрав своє збіж-

жя й одніс його в човен; багаття погасив і навіть потім роскидав, а сам виліз на дерево.

Години зо дві, або зо три я там просидів, але нічогісінько не бачив і не чув,—мені тільки все здавалося, що я чую гомін. Нарешті мені це докучило, і я зліз, але сидів у найгустішому місці й увесь час був на поготові. Їсти мені було нічого, oprіче ягід та недоїдків з хліба.

Тим часом смерклося; я був дуже голодний. Як уже зовсім стемніло, я прокрався до берега, поки не зійшов місяць, сів у човен та й поплив до Іллінойсу, до якого було з четверть милі. Там я вийшов на берег, приготував собі вечерю і вже зважився зостатися тут на всю ніч, коли це почув, що тупотять кінські копита, потім стало чути людський гомін. Швидко я поскладав знову все в човен, а сам поліз крізь гушавину, обережно озираючись на всі боки. Я ще не встиг далеко відійти, коли чую, аж хтось говорить:

— Краще росташуємось тут, як що знайдемо добре місце; коні зовсім притомилися. А ну, подивись лишень, де б нам спинитися.

Я звісно, не довго думаючи, знову стриб у човен та мерщій тікати. Вернувшись на старе місце, я постановив ночувати в човні.

Не дуже міцно спалося мені цю ніч,—усе думки не давали. Що-хвилини я прокидався,—

мені здавалося, що мене вже хтось хапає за горло. Сон не зміцнив мене ні трохи. Ні, так жити не можна,—думав я,—треба неодмінно довідатися, хто тут єще із мною на острові. Хоч як, а знайти треба. Після цього мені наче легше стало.

Я взяв весло, одплив од берега ступнів на два й пустив човен пливати по-під берегом. Місяць ясно світив на небі й по за лінією тіні було видно, немов у день. Так я плів з години, навкруги панувала мертва тиша,—все немов заснуло міцним сном. Тим часом я опинився мало не біля протилежного краю острова. Почався легенький, свіжий вітерець — ознака, що скоро світатиме. Я вдарив веслом і повернув човен носом до берега, потім витяг рушницю й пішов на узлісся. Там я сів на колоду й почав виглядати крізь листя. Ось місяць сховався і темрява оповила річку. Але скоро блідий, сірий світ освітив верхів'ття дерев,—світало. Я схопив рушницю й кинувся, що-хвилини зупиняючись та прислухаючись, до того місця, де знайшов учора слід од багаття. Але мені ніяк не щастило знайти тієї місцини. Коли це відразу здалека блиснув вогник поміж гілками. Туди я й пішов, тихо крадучися. Підійшовши досить близько, я побачив чоловіка, що простягся на землі. Все похолело в мене зо страху! Він був загорнений у ковдру, а голова його мало не торка-

лася до багаття. Я засів у кущах і не зводив з його очей. Тепер уже по всьому лісові розливався сірий світ. Чоловік позіхнув, потягся, скинув із себе ковдру—оттакої! це був негр панни Ватсон—Джім! Уже ж я й зрадів йому!

— Гей, Джіме!—гукнув я і вискочив із-за кущів. Він затремтів, неначе його хто вдарив, і зо страхом вирячив на мене очі. Потім кинувся навколішки, склав руки немов на молитву.

— Змилуйся, не займай мене! Я ніколи не робив шкоди примарам! Їй-богу, я завсігди навіть любив мертв'яків і все силкувався їм догожати. Вернися назад у річку, тільки не займай бідного Джіма: він завсігди був тобі приятелем...

Ну, звісно, я йому зараз же вияснив, що я цілком і не думав умірати. Я був такий радий, що зустрівся з Джімом! Тепер уже мені не буде нудно. Поки я базікав, він здивовано витріщав на мене очі, не говорячи ні слова.

— Одначе, вже розвиднилося,—сказав я нарешті,— час снідати. Запали багаття.

— Чи ж варто розкладати вогонь, щоб варити полуниці та траву? Ах, правда, ти ж маєш рушницю! Ну, то ми можемо роздобути щось тривніше, ніж полуниці.

— Полуниці? Невже ти тільки ними й жив?

— Я не міг нічого іншого знайти,—відповів він.

— Давно ти тут на острові, Джіме?

— Я прийшов сюди на другу ніч після того, як тебе вбито.

— Як, і ти увесь цей час нічого не їв, окрім полуниць?

— Еге, пане, нічоґісенько.

— Ну, і голодний же ти, мабуть!

— Ще б пак! Здається, я цілого коня з'їв би,—їй-богу! А ти давно тут?

— З тої самої ночі, як мене вбито.

— Ну!.. Та як же ти жив? Правда, в тебе ж є рушниця,—чудово! Застрель лишень що небудь, а я тим часом запалю багаття.

Ми пішли до того місця, де був човен, і поки він запалював багаття на прогайльовині поміж деревами, я притарабанив свинину та кофе, кофейник, сковорідку, сахарь та олив'яну чашку з блюдечком. Негр остовпів; він уявив собі, що це все з'явилося через мої чари. Я піймав гарну, велику рибу-кішку, а Джім росчинив її ножем і засмаживъ.

Приготувавши снідання, ми росташувались на травичці й поснідали, хапаючи гаряче, — надто Джім уминав щиро: бідаха зовсім захляв з голоду. Наївшись добре, ми полягали трохи повалятися.

— Слухай лиш,—почав Джім, — кого ж нарешті вбито в хаті, як що не тебе?

Я оповів йому, як було діло, і він здивувався, який я дотепний. Навряд, щоб і сам Том зміг вигадати таку штуку!

— А ти як тут опинився, Джіме?—спитав і я нарешті. Він збентежився і спочатку не знав, що відповісти.

— Га що там,—краще не говорити...—промовив він нарешті

-- Через що, Джіме?

— Єсть через що. Ну, а проте... адже ти не викажеш на мене, адже так, Геку?

— От щоб я вмер на цьому місці, коли викажу, Джіме!

— Добре, я тобі вірю, Геку... Ну, я... я втік...

— Джіме!

— Пам'ятай, що ти обіцяв не розказувати!..

— Обіцяв і додержу свого слова. Як чесний індієць додержу. Люде може й назвуть мене підлим аболіціоністом і будуть гордувати мною за те, що я мовчу, але що ж із того! Я нікому не скажу й не відступлюся від свого слова. Тепер розкажуй.

— От бачиш, як це було. Стара пані, се б то панна Ватсон, поводитися зо мною дуже суворо, одначе запевняла, що ніколи не продасть мене в Орлеан. А тим часом я почав помічати, що останніми часами до нас частенько приїздить один купець, що торгує неграми,—я й перелякався. Ну, от одного пізнього

вечора, підхожу я до дверей,—вони не були причинені,—і чую, як стара пані оповідає сестрі, що вона хоче продати мене в Орлеан,—по правді сказати, їй би цього не хотілося, але за мене обіцяють вісімсот долларів,—таку силу грошей, що неможливо видержати. Удова і так, і сяк силкувалася вмовити її, щоб вона цього не робила,—а я так навіть і не дожидався, що буде далі: зібрався та й дременув.

— От побіг я найсамперед на берег, думаючи взяти човен і попливти кудь-небудь далі од міста; але навкруги народ ще не полягав спати, я й сховався поки в старому хліві. Там я просидів усю ніч. Увесь час хто-небудь тинявся навколо хліва. Нарешті годин у шість ранку навкруги почали плавати човни, а годин у вісім тільки й розмови було про те, як твій батько прийшов до міста й розказав, що ніби то тебе зарізано. У всіх човнах повно було панів та паній,—усі їхали подивитися на місце, де сталося злочинство. Іноді цікаві спинялися на березі й відпочивали трошки перед тим, як перепливати через річку; з розмов я довідався все про страшну подію. Дуже я тоді зажурився, Геку, мені жалко було тебе: але тепер уже все минуло!..

— Я пролежав під стружками увесь день. Я був голодний, але не боявся, знаючи, що стара панна та удова підуть на побожну роз-

мову зараз же після снідання й не вернуться увесь день. Опріче того вони подумують, що я погнав удосвіта в поле скотину, то й не будуть шукати мене до вечера. Інші слуги теж не помітять, що мене немає,—всі поросходяться на гулянку, аби тільки старі пани пішли з дому.

— Ну, так от, як смерклося, я вибрався на той шлях, що йде по-над берегом, і пройшов миль зо дві аж до того місця, де вже нема ніякої оселі. Я почав міркувати, щò мені робити: як що йти далі пішки,—собаки неодмінно знайдуть слід; як що вкрати човен і перепливти,—зараз кинуться човна й довідаються, що я переплив на той бік,—тоді теж нападуть на слід. Ні, думаю, краще сісти на плит,—тоді вже сліду не буде.

— Бачу пливе саме проз мене великий плит,—я зараз же вплив мало не на середину річки, пропливаючи поміж колодами й держучи голову низько-низько, щоб мене не помічено, потім поплив проти води і став дожидатися, поки плит наблизиться. Тоді я обережно схопився за демено, зліз на плит і ліг на дошках. Небо було повите хмарами, а навкруги поночі, хоч в око стрель. Хазяїн плита увесь час стояв посередині біля лихтаря і мене не помітив. Води в річці ще прибуло і течія була прудка; я думав, що годин до чотирьох ранку я пропливу вже миль із двадцать п'ять, а перед світом потихеньку зсунуся з плита,

попливу до берегу Іллінойсу та й утечу в ліс.

— Але мені не пощастило. Ледві встигли ми доїхати до того рогу, що на острові, аж чоловік вийшов з лихтарем. Я побачив, що нема чого баритися, зсунувся у воду й поплив до острова. Спершу я мав надію, що зможу вийти на берег там, де мені заманеться, одначе помилився—берег був дуже кручуватий. Я доплив мало не до другого краю острова і вже там знайшов зручну місцину, щоб пристати. Я пішов у ліс, думаючи, що вже більше не буду мати діла з такими плитами, де є лихтарі. В мене була люлька та кілька сірників у шапці,—вони не помогли і я був задоволений.

— Значить, у тебе все-таки не було ні хліба, ні м'яса? Бідаха! А ти чув, як стріляно з гармати?

— Авжеж, я зараз же догадався, що це тебе шукають,—і все виглядав із-за кущів.

Кілька пташенят пролетіло близьенько проз нас і спустились на землю. Джім сказав, що це певна ознака, що буде дощ. Я хотів був піймати кілька пташок, але Джім не дозволив,—це, каже, погана прикмета. Одного разу його батько був дуже хворий, а хтось із їх піймав пташку, тоді стара бабуся зараз же напророкувала, що батько вмре,—і він умер. Взагалі у Джіма було багато таких прикмет. Наприклад, він запевняв, що не тре-

ба розказувати, що вариться на обід, бо з цього буде нещастя. Так саме як що скатертину витрушувати після заходу сонця. А то ось іще що: як що вмре такий чоловік, що мав вуліка, то про це треба сповістити бджіл до сходу сонця на другий день, а то всі бджоли знесиляться та й подохнуть. Джім запевняє, що бджола ні за що не вкусить дурня; але я цьому не повірив,—мені стільки разів доводилося панькатися з бджолами і вони мене ніколи не кусали.

Дещо з цього я чув і попереду, але не все. Джім на цьому зуби проїв. Він сам казав, що мало не все знає. Я зауважив йому, що, здається, всі прикмети віщують лихо,—а чи немає яких добрих прикмет?

— Єсть, але дуже не багато,—відказав він,—та їх і не треба людині. Нащо тобі знати, щò тобі може дати щастя? Щоб одігнати його, чи що? У кого груди та руки поросли волоссям—той буде багатий. Ну, правда, таку прикмету користо таки наперед знати. Живе собі людина в убожестві, то може й зовсім утратити надію на краще та й зняти на себе руки, як що не бачить з прикмети, що повинна забагатіти!

— А в тебе, Джіме, груди та руки поросли волоссям?

— Що там питатися? Сам бачиш!

— Так ти хіба багатий?

— Ні, але я колись був багатий і знову буду. Одного разу в мене було аж чотирнадцять долларів, та я почав ними баришувати і збанкрутував.

— Як же ти баришував, Джіме?

— Торгував скотиною. Я купив корову за десять долларів, а корова взяла та й здохла. Ні, вже більше не буду класти в непевне діло капитал,

— Так ти і втратив десять долларів?

— Не всі, а тільки щось із дев'ять. Шкуру та хвіст я продав за доллар і десять центів.

— Значить у тебе з чотирнадцятьох зосталося п'ять долларів і десять центів? Що ж ти ще що-небудь починав?

— А як же! Був у нас кривий негр із дерев'яною ногою. Ну й надумався він завести банк. Оповістив, що кожен, хто положить до його доллар, одержить в кінці року чотири доллари. Негри так і кинулися на банк, та небагато заробили вони, бідахи. Тільки я одержав багато. Я вимагав у банкира далеко більше, ніж було визначено, і нахвалявся, що коли він не дасть то я сам заведу банк. Ну, звісно кривому негрові вигодно було мене збутися, а то я став би йому на заваді, адже двох банків було занадто багато на окрузі,— от він і згодився, щоб я положив до його свої п'ять долларів, обіцяючи в кінці року заплатити мені тридцять п'ять. Так я й зро-

бив, думаючи потім ці тридцять п'ять долларів ужити на якесь таке діло, що дало б великий прибуток, і вести далі справу. Був у нас один негр на ім'я Боб; він захопив нишком од свого господаря на річці плит; от я й купив у його цей самий плит, кажучи, що за його він може в кінці року взяти з банку ці тридцять п'ять долларів. Але хтось украв плит тієї ж ночі, а другого дня кривий негр оповістив, що банк збанкрутував. Так ніхто з нас і не бачив своїх грошей.

— А що ж ти зробив з останніми десятима центами, Джіме?

— Я хотів саме їх стратити, аж мені приснився сон,—що я повинен віддати ці гроші одному негрові—звуть його Балум-осел, бо він, бачиш, трошки придуркуватий. Але кажуть, що щасливий, а от мені не пощастило. У-ві сні звелено мені віддати гроші Балумові а вже він уживе їх на таке діло, що я матиму прибуток. Ну, от Балум узяв мої гроші, а будиши в церкві, почув, як пастор сказав, що як що коли хто дасть милостиню убогому, тоді Бог заплатить тому сторицею. Здуру Балум віддав мої гроші старцеві, та й почав ждати що з цього буде.

— Ну, та й що ж із цього було?

— Та нічого не було. Я не бачив грошей, як своєї потилиці, і Балум теж. Ні, вже більше ніколи не буду позичати грошей без за-

стави. А ще пастор каже, ніби то гроші вернуться сторицею! Хоч би вернулися тільки мої десять центів—і то горазд!

— Ну, дарма, Джіме, все одно ж тобі судилося бути багатим, не тепер, так у четвер.

— Та я й тепер багатий, братіку. Я сам собі пан, а я ж коштую аж вісімсот долларів. Хотів би я тільки мати ці гроші,—більше мені нічого й не треба!

ІХ. Печеря і хата на воді.

Схотілося мені піти глянути на одну місцину, що мені сподобалася, як я оглядав острів; ми рушили в дорогу і скоро дійшли до середини острова, що був зовсім невеликий і мав усього три милі завдовжки та четверть милі завширшки.

В цьому місці був досить довгий стрімкий шпиль, футів сорок заввишки. Важко нам було здертися на гору, бо занадто стрімка була круча, та ще й поросла густими кущами. На горі ми знайшли глибоку печерю в скелі навпроти Іллінойсу. Печеря була велика, така, що в їй могло поміститися зо дві, або зо три світлиці і Джім міг вільно стояти, не згинаючися. У середині було не душно. Джім порадив скласти тут усе наше збіжжя, але я відповів, що не бажаю дертися що-разу так високо.

Джім говорив, що коли б сховати човен у доброму місці, а все наше збіжжя скласти в печері, тоді можна було б зараз же туди сховатися, як би була яка небезпека; там нас ніхто і з собаками не знайде. До того ж пташки віщують дощ, так невже ж я хочу, щоб усі наші речі змокли?

Ну, так от ми вернулися назад, узяли човен, пристали недалеко від печері і поклали туди все наше збіжжя. Потім знайшли недалечко місцину, щоб сховати човен у густих вербах. Познімавши рибу, що піймалася на гачки, ми знову закинули вудку та й почали готувати обід.

Дірка, що нею треба було входити в печерю, була така широка, що туди можна було вкотити кухву; по один бік од дверей долівка була рівна, і на їй дуже зручно було розкласти багаття. Ми запалили вогонь і приготували обід; замість килима ми положили ковдру і посідали їсти. Інші речі ми поклали теж тут недалеко, в глибині в печері. Скоро смерклося, — почалася гроза, — пташки правду сказали; потім полив ливний дощ і почався вітер, — такого здорового вітру я ще ніколи не бачив. Це була справжня літня буря, — вони часто бувають у нашому краї. На дворі було зовсім темно, — небо стало чорне, аж синє. Дощ був таки і великий, що навіть ті дерева, що були зовсім близько, стояли в

тумані, немов які примари; иноді схоплювався вітер і пригинав дерева аж до землі. Дерев скажено трусили гілками, немов божевільні, і відразу серед темряви спалахувала блискавка,—тоді ставало зовсім ясно, немов удень, верховіття освічувалось на хвилину і знов темрява повивала все навкруги. Грім страшенно загремів над нами, гуркотів, котився з одного краю неба до другого, немов порожні кухви, що котяться вниз із високих східців.

— Гарно ми влаштувалися, Джіме, — кажу я.—Як у нас затишно! А ну, дай лиш мені шматок риби та теплого житного хліба.

— Бачиш! А як би не Джім—не був би ти тут, голубчику! Так би й сидів досі в лісі без обіду, увесь мокрісінький... Пташки, дитино, вже добре знають, коли буде дощ.

Десять день вода в річці все прибувала та прибувала,—нарешті річка розлилася і поняла всі низькі місця на острові футів на три, або й на чотирі. З того боку, де був Іллінойс, річка розлилася широко, на кілька миль, а з того боку, де Міссурі, вона не розлилася зовсім і зосталась така, яка й була—на пів милі завширшки, бо берег Міссурі був крутий, немов стіна.

Удень ми їздили човном по острову. У лісі був холодок і вохко навіть у найбільшу спеку. Ми пропливали в гущавині поміж деревами. Иноді ми запливали поміж дикий вино-

град,—він ріс так густо, що доводилося вертатися й шукати іншої дороги. Мало не на кожне старе дерево поховалися трусики, білки та інші звірята. Через кілька днів після того, як почалася повідь, вони ставали зовсім свійські, бо були голодні,—можно було просто підпливати до їх і хапати їх руками, тільки, звісно, не змії і не черепах, бо ті зараз же зсувалися в воду. На тому шпилі, де була наша печеря, їх було повнісінько. Аби тільки схотіли,—ми могли набрати їх хто й зна скільки.

Однієї ночі ми піймали частину плита з гарних міцних ялинових дощок. Плит мав завширшки дванадцять футів, а завдовжки з'ятнадцять; верхній шар був над водою на шість або на сім дюймів,—міцний, рівний, гладенький. Удень ми часто бачили, як пливли проз нас колоди, але не займали їх, бо боялися, щоб нас удень хто не побачив.

Другої ночі, саме перед світом, дивимося,—аж пливе ціла хатка:—величенька з дахом—усе, як треба. Ми підпливли до неї, пристали і полізли в вікно. Було ще поночі, то ми не могли всього роздивитися, через це ми прив'язали поки човен до наплавного будинку і почали ждати світу.

Ледві розвиднилося, ми знову зазирнули в вікно і побачили ліжко, стіл, два старих стільці й багато інших річей, що були розкидані долі; на стіні висіла всяка одежа. В

другому кутку лежало щось, що скидалося на людську постать.

Джім крикнув:

— Агов, хто там?...

Але чоловік не ворухнувся. Я крикнув ще раз, але Джім сказав:

— А знаєш—чоловік не спить, а вмер. Стривай, я піду подивлюся.

Він увійшов, нахилився над їм і промовів.

— Так і є—мертвий. Йому прострелено спину; вже днів зо два, або зо три, як його вбито. Іди сюди, Геку, але не дивись на його обличчя—страшно.

Джім накинув на вбитого якісь старі ганчірки, але даремно: я не мав ні найменшого бажання дивитися на мертвого. Заялозені карти розкидані були долі; долі валялись також і порожні пляшки з горілки та дві машинки з чорного сукна. Стіни всюду були пописані та помальовані вуглем, тут же висіли дві старі жіночі ситцеві сукні, великий жіночий бриль, кілька спідниць та чоловіча одежа. Усе це ми поскладали до себе в човен,—а може здасться. Долі валявся старий солом'яний хлоп'ячий бриль,—і його забрали. Потім ми знайшли пляшку з молоком, заткнули тією куклою, що дитину годують. Пляшку ми б узяли охоче, але вона була побита. В кутку стояла стара коробка дерев'яна і драгий волосяний куфер з поламаними петлями.

Вони були одчинені, але в їх ми не знайшли нічого такого, що варто було б узяти. З того, як розкидано було речі, видно було, що ті, що жили в цьому будинкові, вибиралися на швидку й не могли забрати з собою всього збіжжя.

Ми найшли ще старий бляшаний лихтарь, кухонний ніж без колодочки, новесенький складаний ніж, пачку лойових свічок, бляшаний свічник, пляшку обплетену, бляшану чашку на чай, стару вовняну ковдру, жіночу торбинку з голками, шпильками, воском, гудзиками, нитками та іншою дурницею; потім ще молоток, кілька гвіздків, волосінь з вудки, завтовшки з мій мизинець, з кількома величезними гаками, сувій оленячої шкіри, шкуратяний собачий нашийник, кінську підкову та кілька пляшечок з ліків, але без написів. Ми вже хотіли вертатися, коли це я знайшов мало не зовсім нове гребло, а Джімові потрапив до рук старий лучок із скрипки та дерев'яна нога; ремінці з неї було одірвано, але нога була нічого, добра, тільки за-для мене занадто довга, а за-для Джіма занадто коротка. Другої ноги до пари ми ніяк не могли знайти, хоч і вилазили всю хату.

Ну, так от як роздуматися, то нахідка була таки добра. Але виявилось, що ми запливли з будинком геть далеченько та й опинилися принаймні на четверть милі нижче

за острів; тим часом зовсім розвиднилося. Я звелів Джімові лягти на дно човна і накрив його ковдрою, бо инакше його міг хтось побачити й донести, що бачив утікача-негра. Я почав гребти до Іллінойсу, але течія все зносила човен. Нарешті я втрапив у кильватер під берегом; пригод нам не трапилося ніяких і ми не зустріли ні душі. Хвала Богові, до дому вернулися щасливо.

Х. Змія. Я стаю дівчиною.

Після снідання, я був почав розмову про мертв'яка і силкувався догадатися, як його вбито, але Джім звелів мовчати. Не добре, каже, про це розмовляти: з цього може вийти нам якась лиха, або гляди ще мертв'як почне вночі приходити. Поки покійника не поховано, він залюбки блукає по світу, охочіше ніж инший, що лежить собі в ямі зручно та спокійно. Мені здалося, що він має рацію, і я не протестував; але в душі не міг про це не думати; мені страшенно хотілося довідатися, хто застрелив чоловіка і нащо це зроблено? .

Роздивляючися нашу здобич, ми знайшли вісім срібних долларів, зашитих у підкладці старого сукняного пальто. Джім думав, що ті, що жили в хаті, запевне вкрали пальто, бо инакше, знаючи, що там гроші, вони б його

не залишили. Я зауважив, що це мабуть вони вбили того чоловіка,—але про це Джим не хотів більше розмовляти.

— От ти все боїшся, що з цього вийде якесь нещастя,—сказав я,—а чи не те саме говорив ти недавно, як я приніс шкуру із змії, що найшов на горі? Ти запевняв, що нема нічого гіршого на світі, як торкнутися до зміячої шкури,—неминуче трапиться щось погане. А що ж справді сталося? Ми набрали купу всякої всячини, та ще й вісім долларів на додачу. Хотів би я, щоб щодня траплялося таке нещастя, Джиме!

— Це ще нічого не доводить, голубчику, ще рано радіти: буде ще лихо—буде, згадаєш моє слово...

І справді трапилося лихо. Розмова ця була у вівторок, а в п'ятницю після обід ми лежали собі на траві вгорі на шпилі; коли це нам не стало тютюну. Я пішов по його в печеру й зустрів грімучу змію. Я зараз же вбив її й положив біля Джімового ліжка наче живу; мені було чудно, як я думав, що Джим її побачить і страшенно перелякається. Добре,—до ночі я зовсім забув про змію; Джим кинувся на свою ковдру, а я тим часом викрешував вогню,—дивлюсь: де не взялася друга змія і вкусила Джіма.

Він скочив, кричучи. Перше, що ми побачили при світі,—це була змія, що хотіла

вкусити вдруге. Я в одну мить убив її палицею, а Джім схопив батькову сулію і кинувся смоктати горілку. Він був босий і змія вкусила його саме за п'яту. В усьому був я винен,—ну треба ж бути таким дурнем, щоб не пам'ятати, що де б ні кинув мертву змію—її самиця, або самець неминуче прилізе на те місце. Джім звелів мені одрубати в змії голову і викинути її; потім зняти із змії шкуру і засмажити шматочок м'яса. Я зробив так, а він іззів смажене м'ясо, говорячи, що це може йому одужати. Він звелів мені зняти брязкальця з змії і прив'язати йому їх до рук. І це помага. Тоді я заспокоївся й повикидав швидче обох змій у кущі—не хотілося мені, щоб Джім знав, що це я у всьому винен.

Джім усе смоктав із пляшки, иноді він кидав пити, стрибав по печері та вив; потім знову припадав до шийки. Нога в його добре роспухла. Потроху горілка почала його брати; що до мене, то я згодився б краще, щоб мене вкусила змія, ніж напитися п'яним—так як, батько.

Джім пролежав четверо суток. Потім օпух почав потроху спадати, і він устав здоровісінький. Я дав собі слово, що зроду-звіку не доторкнуся до зміячої шкури,—тепер я вже знаю, що з цього буває! Джім має надію, що другим разом я вже йому повірю. Торкаючись до зміячої шкури, таку наженеш на

себе халепу, що страх! Може це ще нам і не кінець! Уже в сто разів краще, каже, побачити молодика через ліве плече, ніж доторкнутися рукою до зміячої шкури. Я сам починав так саме думати, хоча був певний, що нема на світі гіршого лиха та нерозумнішого вчинку, як дивитися на молодик через ліве плече. Дід Ганк Бенкер одного разу зробив так і навіть хвалився цим, а от—не минуло ще й двох років як він одного разу, напившись п'яний, упав з башти й так побився, що став немов млинець; замість труни його положено між двома дверима та так і поховано,—я сам цього не бачив, але батько мені розказував. От як вон, а все того, що дивився на місяць через ліве плече, немов дурень який!

Дні минали за днями і річка знову стала така, як звичайно. Тоді ми поченили на гачок цілого трусика, обідравши спершу з його шкуру, кинули його в воду і піймали рибу-кішку завбільшки з людину,—завдовшки вона футів із шість, а важила більше, як триста хунтів. Звісно, ми не могли її витягти,—вона стягла б нас у воду. От ми й сиділи та дивилися, як вона билася та рвалася, аж поки заснула. У шлункові в неї ми знайшли мідяний гудзик, якусь круглу кулю та безліч усякого сміття. Кулю розрубали сокирою і знайшли в середині скалку. Джім говорить,

що це вона довго пробула в рибі і через те зробилась твердою кулею. Риба була величезна,—хто й зна, чи другу таку ловлено коли в Міссісіпі. Джім запевняв, що ніколи не бачив такої великої. Чимало дано б за неї в городі! Таку рибу звичайно продають на базарі хунтами, кожен купує собі шматок. М'ясо в неї біде, як сніг, і дуже смашне, як що його засмажити.

Другого ранку я зауважив Джімові, що стає нудно,—добре було б якось розважитись. Чи не майнути нам на той беріг—подивитися, що там робиться? Джімові ця думка сподобалася, але він порадив мені йти тоді, як смеркне, та й то добре оглядатися. Розміркувавши гаразд, він порадив мені взяти якусь із старих суконь і влягтися за дівчинку. Ну, це думка не погана! Ми взяли одну перкалеву сукню, вкоротили її трошки, я засукав собі штани по коліна і тоді надів її. Джім позастебав із заду гаплички і стало дуже добре вбрання. На голову я надів чепець, щоб не пекло сонце, і обличча моє виглядало з його немов з будки. Джім присягався, що ніхто мене не пізнає, навіть удень. Я увесь день ходив у цьому вбранні, щоб звикнути, і на прикінці став почувати себе досить зручно, тільки Джім зауважив мені, що хода в мене зовсім не така, як у дівчинки. Та ще ось що: треба одвикнути піднімати спідницю, щоб закладати

руки в кишені в штанях. Я це взяв до уваги і стало далеко краще.

Ледві тільки смерклося, я поплив човном до Іллінойсу. Хотів я пристати трошки нижче за пристань, але вода знесла мене аж до другого кінця города. Нема чого робити, я прив'язав човен і пішов берегом. У маненькій хатинці, де вже давно ніхто не жив, блимав вогник; дивно, хто б там міг оселитися? Підійшовши нишком, я зазирнув у вікно. Жінка років сорока плела панчоку край соснового столу, на якому горіла свічка. Обличча її було мені не знайоме, мабуть вона чужа, звідкись приїхала, бо на ціле місто не було ні одної людини, щоб я її не знав, немов свої п'ять пальців. Це ще щастя, а то я вже почав був каятися, що прийшов: адже знайомі могли пізнати мій голос і догадатися, хто я. Але як що ця жінка пробула в такому невеличкому місті хоч два дні—вона вже може розказати мені все, що мені треба знати. Я постукав у двері, силкуючись не забувати, що я дівчина.

XI. За нами женуться!

— Увійходь,—промовила жінка. Я увійшов.

— Сядь.

Я сів. Вона оглянула мене з гори до низу своїми маненькими блискучими оченятами.

— Як тебе звуть? спитала вона.

— Сара Вільямс.

— А де ж ти живеш? Може тут десь поблизу?

— Ні, ма-м. В Гукервіллі, за сім миль звідси. Я йшла всю дорозу пішки і втомилася.

— Та вже мабуть і виголодалася. Стривай, я пошукаю тобі чогось попоїсти.

— Ні, ма-м, їсти я не хочу, я дуже виголодалася і зайшла на ферму за милом звідси,—ось через віщо я так спізнилася. Мама лежить хвора, грошей у неї немає ні шеляга, от я й прийшла, щоб сказати про це дядькові Абнерові Мурові. Мама каже, що він живе десь у верхній частині міста. Я тут уперше.. А ви його знаєте?

— Ні, але ж я тут мало кого знаю. Ще немає двох тижнів, як ми тут живемо. До верхньої частини міста досить далеко. Краще зоставайся тут ночувати. Скидай бриля.

— Ні—сказав я,—мені аби трошки відпочити, то я й піду далі. Я не боюся темряви.

Вона сказала, що не пустить мене саму, а от скоро її чоловік вернеться, то й проведе мене. Потім вона почала оповідати про свого чоловіка, про всіх своїх кривих та про те, як їм перше добре жилося і яку вони дурницю зробили, що переїхали до цього невеличкого міста,—та й забалакала, забалакала... Я вже почав був боятися, чи не зробив і я дурниці, зайшовши сюди, щоб довідатися, що робиться

в ґороді. Коли це, нарешті, вона почала розмову про душоубство та про батька, і тоді я згоден був слухати—хто й зна поки, як вона цокоче. Вона розказала мені, як Том Соїєр та я знайшли скарб, аж шість тисяч (вона запевняла, що десять), розказала все про батька, змалювала, що це за цяця та що я за цяця; нарешті почала про те, як мене вбито.

— Та хто ж убив?—спитав я.—У нас у Гукервіллі багато про це говорено, але ми так і не довідалися, хто вбив Гека Фінна.

— Ну, признатися по правді, багато людей хотіли б докопатись хто саме душоуб. Деякі думають, що старий Фінн це сам зробив.

— Ні! не може бути!

— Спершу мало не всі так думали. За малим не зробили з ним по закону Лінча. Та потім одмінили думку і рішили, що це зробив один негр-утікач, Джім...

-- Як, він?!..

Я прикусив язика, зміркувши, що краще помовчати. А вона цокотіла далі, наче не помічаючи, що я її перепинив.

— Негр утік саме в ту ніч, як Гека Фінна вбито. Тому, хто його піймає,—призначено надгороду—триста долларів. І за старого Фінна теж визначено надгороду—двісті долларів. Він, бачиш, з'явився в місті вранці після того, як Гека вбито, і сам оповідав про цей випадок, потім їздив укупі з усіма на пароході

шукати трупа,—так неначе все нічого. Вже над вечір кинулись по його, щоб учинити над ним самосуд, аж тільки його й бачили. Ну, а другого дня, як виявилось, що негр утік, на його й звернули душогубство. Тим часом, поки про це базікали, старий Фінн убігає до судді Тачера, бешкетує, кричить, щоб йому дано грошей на те, щоб шукати негра по всьому Іллінойсові. Суддя дав йому трохи грошей, але того ж вечора він напився п'яний і вештався до півночі з двома якимись непевними парубками, а потім зник укупі з ними. З того часу його так і не видко, та ніхто й не думає, щоб він вернувся тепер, у гарячий час: багато є людей певних, що це він сам убив свого синочка, підстроївши все так, щоб можна було подумати, ніби це зробили розбійники, та щоб потім удержати Геккови гроші, не позиваючись. Кажуть, що од його можна цього сподіватися. Хитра падлюка! Як що він не вернеться з рік, то все скінчиться за-для його щасливо. Адже проти його немає ніяких прямих доводів,—це відразу видко; тоді все втихомириться і він спокійненько забере собі грошики!

— І я так саме думаю, ма-м! Мені здається, що це дуже можливо. А на негра тепер уже не думають?

— О ні, не всі. Дехто ще думає, що це він зробив. Ну, та тепер уже скоро й негра ма-

тимуть у руках,—може він зо страху признається.

— Як, хиба й досі його шукають?

— Ах ти ж дурненька! Та хиба ж триста долларів долі валяються? Не що дня можно їх знайти. Думають, що негр десь тут недалеко сховався, я й сама так думаю, але умисне про це не базікаю. Недавно я розмовляла з одним старим подружжям,—вони живуть тут недалеко в халупці,—так от вони кажуть між иншим, що навряд, щоб хто бував коли на тому острові навпроти, що зветься Джексонів острів. Я питала, чи там живе хто.— Ні, нікого. Я замовкла, але нишком усе про це думала.—Я мало не зовсім певна, що перед двома днями бачила там на розі дим,—гляди, що може це негр там ховається. В усякому разі, варто б там пошукати. Потім я вже диму не бачила,—мабуть негр пішов звідти, як що це був він. Але мій чоловік усе таки там пошукає, він та ще один. Його не було дома, він їздив, бо мав деякі справи, але сьогодні вернувся і я йому все розказала.

Мені стало так ніяково, що я не міг тихо сидіти і неспокійно ворушив руками; потім збентежено узяв із столу голку та й почав затягати в неї нитку. Руки в мене тремтіли і з мого заміру нічого не виходило. Жінка замовкла, я підвів на неї очі,—вона пильно дивилася на мене, злехка всміхаючись. Я поло-

жив назад голку з ниткою і вдав ніби цікаво її слухаю,—та чи ж можна було не зацікавитися?

— Триста долларів,—от так сила грошей!— промовив я.— Як би це моїй мамі досталося! А що ваш чоловік сьогодні туди поїде?..

— А як же, неодмінно. Він пішов тепер до міста з тим другим про якого я тобі говорила, щоб добути човна та позичити в когось, як що можна, ще одну рушницю. Вони поїдуть після півночі.

— А чи не краще б їм підждати до світу,—тоді видніше?

— Воно так, але ж і негрові тоді видніше буде. А після півночі він напевне засне то їм зручніше буде тоді прокрастися лісом і знайти в темряві його багаття, як що він його запалив.

— Про це я й не подумала.

Жінка знову глянула на мене і мені стало дуже ніяково. Трохи згодом вона спитала:

— Як тебе звать, дитинко? Я забула.

— М... Мері.. Вільямс.

Я відразу згадав, що вперше я сказав якесь инше ім'я, неначе б то Сара,—я збентежився і боявся, що вона це помітить. Мені страшенно хотілося, щоб господиня що-небудь сказала і що довше вона мовчала, то більше я збентежувався.

— А мені здалося, дитинко,—промовила

вона нарешті,—що ти спершу казала: Сара.

— Еге, ма-м, це правда. Сара-Мері Вільямс. Сара моє перше ім'я. Дехто зве мене Сарою, а дехто Мері.

— Справді?

— Еге, ма-м...

Мені трохи полекшало на серці, але все ж хотілося швидче вирватися звідси. Я не зважувався підвести очей.

Господиня почала бідкатися та жалітися, які тепер тяжкі часи; говорила про те, як убого доводиться їм жити, як у цій халабуді пацюки хазяйнують, немов у себе дома, і ще багато такого ж. Я трохи підбадьорився. Що до пацюків, то це була правда. Що хвилини з щілин витикалися пацючі пички. Вона оповідала, що як застається сама в хаті, то їй завсігди доводиться мати біля себе щось важке, щоб кидати на пацюків, а то вони не дають їй спокою, кляті! Вона показала шматок свинцю, ним вона звичайно досить добре влучає, але перед двома чи трьома днями ростягла собі жилу в руці і тепер не може кидати. Одначе вона підождала, поки буде зручно, і спробувала кинути свинець на пацюка, але не влучила і крикнула „ох!“ з болю. Вона звеліла, щоб я спробував удруге. Мені хотілося втікти, поки не вернувся старий, але зрозуміло — я цього не виявив, а взяв свинець і першого пацюка, що виткнув ніс, так добре

гупнув, що він ледве з ногами втік. Господиня похвалила мене за зручність і сказала, що має надію, що другого пацюка я напевне вб'ю. Вона підняла шматочок свинцю, потім принесла моток пряжі і звеліла мені допомогти їй мотати нитки. Я розпірчив руки, і вона наділа на їх моток, базікаючи про свої справи.

— А ти не прогав пацюків,—зненацька зауважила вона.—Краще держи свинець на поготові.

Вона кинула мени грудку на коліна. Я швидко зсунув ноги до купи, а вона все говорила, не змовкаючи. Коли це вона зняла пряжу з мене з рук, зазирнула мені в очі, та так ласкаво, і сказала:

— Ну, признавайся ж—як тебе справді звуть?

— Ш-що таке, ма м?..

— Ну, еге ж, як тебе звуть? Білль, чи Том, чи може Боб?

Я затремтів увесь, не знаючи, куди дітися.

— Що ви, добродійко, не смійтеся з бідної дівчинки,—пробубонів я,—як що я вам перешкожаю, то я...

— Годі тобі. Сядь і сиди тихо. Я тобі не зроблю нічого злого і не викажу на тебе. Ти тільки розкажи мені свою таємницю, звірся мені. Я не скажу нікому та ще й допоможу тобі. І старий мій допоможе, коли хочеш. Я знаю, ти напевне був підмайстром та втік—

от і все. Ну, то й що з того? Тут немає нічого поганого. З тобою запевне погано поводились, а ти взяв та й утік. Бог з тобою, дитино, я тебе не зрадю. Роскажи мені всю правду, будь розумною дитиною!

Я засоромився і признався, що справді нема чого далі грати кумедію; краще звіритися та покаятися у всьому, аби тільки вона нікому не розказала. Я сказав їй, що я сирота, батько та мати в мене померли; от і віддано мене до сердитого старого фермера за тридцять миль звідси; він поводився зо мною так жорстоко, що в мене не стало терпцю; я скористувався з того, що його не було дома, потяг деяку одежу в його дочки і втік; за три ночі я пройшов тридцять миль. Вночі я йшов, а вдень спав, сховавшись; я взяв із собою з дому торбу з хлібом та з м'ясом і цим жив усю дорогу. Тепер я маю надію, що дядько Абнер Мур заступиться за мене,—я за цим і прийшов у цей город Гошен.

— Гошен, дитинко? Та це зовсім не Гошен, а Пітерсборо. Гошен за десять миль вище. Хто тобі сказав, що це Гошен?

— Той чоловік, що я його зустрів сьогодні світом. Дійдеш, каже, до распуття, там і звертай праворуч, миль за п'ять звідти й буде Гошен.

— Він був п'яний мабуть, або вмисне дурив тебе.

— Правда, він скидався на п'яного, та тепер уже все одно, нема чого говорити. Піду далі, то до світу дійду до Гошена.

— Постривай хвилинку. Я тобі дам трохи попоїсти. Здасться в дорозі.

Вона приготувала мені їжу та й каже:

— А ну, скажи мені, хлопче,—як що корова лежить на землі. то як вона вставатиме—спершу задом, чи передом?

— Задом, ма-м.

— Ну, а кінь?

— Передніми ногами.

— З якого боку на дереві більше моху росте?

— З північного.

— А як що п'ятнадцять корів пасуться на шпилуку, то скільки їсть траву, повернувшись головами в один бік?

— Усі п'ятнадцять, ма-м.

— Добре. Видко, що ти жив на селі. А я думала вже, чи не хочеш ти знову мене одурити. Як же тебе справді звать?

— Джордж Пітерс.

— Добре ж пам'ятай своє ім'я, Джордже. Не забувай його й не кажи, як тебе піймають, що тебе звать Олександром, а потім Джорджем-Олександром. Та гляди, не попадайся ти на очі жінкам у такому вбранні. Ти погано вдаєш дівчинку; ну, та чоловіків ти може й можеш іще одурити. Та ще ось що: як утя-

гаєш нитку в голку, так не сунь вушко на нитку, а держи голку так, щоб вона не ворушилася, та й затягай у неї нитку,—так роблять жінки а мужчини завсігди навпаки. Та ще як що кидаєш чимсь на пацюка або на що инше, то ставай навспинячки, піднімай руку, як тільки можеш високо і не влучай на цілий сажень. Кидай, випроставши руку так, як кидають дівчата, а не з ліктя, як хлопці роблять. Та ще знай, що коли дівчинка силкується піймати собі щось на коліна, то вона розсуває їх, а не зсуває,— так, як ти тільки що зробив, ловлячи свинець. Я зараз же догадалася, що ти хлопець, як побачила, що ти не вмієш утягти нитку в голку, а останні прикмети тільки більше мене впевнили. Ну, а тепер іди з Богом до свого дядька, Саро-Мері Вільямс, Джордже-Олександрє Пітерсе, і як що трапиться тобі яке лихо, то сповісти добродійку Джудіту Лофтус—це я; силкуватимуся тобі допомгти. Йди увесь час по-над берегом, та вдруге бери з собою панчохи та черевики. Тут на шляху каміння і ти зраниш собі ноги, поки дійдеш до Гошена.

Пройшовши берегом сажень двадцять п'ять, я вернувся назад до того місця, де прив'язаний був мій човен. Я поспішаючися вскочив у його, поплив угору та й переїхав на другий бік. Брилик свій я скинув, бо мені вже не треба було ховатись. Опинившись насе-

ред річки, я почув, що дзвонить годинник, спинився і нашорошив вуха: на воді згук був не голосний, але виразний; продзвонило одинадцять. Допливши до острова, я не спинився навіть, щоб одпочити, хоча добре задихався, а кинувся просто до лісу, туди, де був мій колишній табір, і запалив ясне багаття на високому сухому місці.

Потім я знову стрибнув у човен і поплив до нашого місця на півтори милі нижче, поспішаючися скільки ставало сили. Я пристав, кинувся лісом до шпиля і просто в печерю. Джім міцно спав. Я збудив його.

— Уставай швидче, Джіме! Не можна гаятися ні хвилини! За нами женуться!

Джим не роспитувався, навіть не промовив ні слова; але з того як він страшенно поспішався, видно було, як він злякався. Тим часом ми перетягли все наше збіжжя на плит і зібралися вивести його з затоки, що ховалася в вербах. Найсамперед ми погасили вогонь біля печері і вже потім не світили навіть свічки.

Я відплив трохи в човні від берега й озирнувся навкруги—не видно нічого, та коли б і був який човен на річці—я не міг би його побачити: панувала темрява, тільки зорі ледві блимали на небі. Ми впливли на плиту та й попливли в затінку проз острів, серед мертвої тиші, не говорячи й слова.

ХІІ. Пливемо річкою.

Було вже щось із годину ночі, як ми нарешті пропливли острів; здавалося, що плит сунувся дуже помалу. Ми наважилися, коли б з'явився який човен, пересісти у свій човник та й пливати до Іллінойсу; щастя ще, що справді не видно було ніяких суден, а то ми навіть не подумали положити в човен ні рушниці, ні вудки, ні якоїсь їжі. Ми так поспішалися, що не могли зміркувати всього відразу. Тільки тепер зрозуміли, як погано ми зробили, поскладавши своє збіжжя на плит.

Як що ті люде поїхали на острів шукати Джіма, то, на мій обрахунок, вони мусили знайти те багаття, що я запалив, і зостатися там на всю ніч вартувати, сподіваючися, що негр туди прийде. У всякому разі вони були далеко від нас, ну, а вже коли вони не піймалися на мої хитрощі, то не я в тому винен. Я силкувався одурити їх як найдотепніше.

Удосвіта ми нарубали сокирою безліч гілок з бавовняника та й накидали їх на плит; через те зокола його зовсім не видно було,—здавалося що це невеличкий острівець. Попід берегом були пісковаті мілини, що поросли цілком бавовняником. З боку Міссурі берег був крутий, а з боку Іллінойсу, де ми пливли, він поріс густим лісом; фарватер був ближче до берега Міссурі, так нам не було

чого боятися зустрінутися з ким-небудь. Увесь день ми пролежали, дивлячися, як плити та пароходи тягнуться під міссурійським берегом, та як інші, що йдуть угору, борються з течією серед широкої річки. Я оповідав Джімові про мою розмову з жінкою; Джім зауважив, що вона моторна баба, — і вже як би вона сама взялася нас ловити, то не сиділа б на місці та не вартувала б вогнища, — ні, вона відразу пустила б на нас собак. „Добре, а через віщо ж вона не порадила цього своєму чоловікові?“ — запитав я. Джім одповів, що їй мабуть не спало цього на думку, поки ще мужчини були дома; мабуть вони через це й спізнались, — пішли знову до міста по собаку, а то ми не були б тепер тут на цій пісковатій міліні миль на шіснадцять нижче за город, а були б уже в цьому самому городі в лабетах у поліції.

Як почало смеркатися, ми висунули голови з-за густого бавовняника й обережно озирнулися навкруги: тихо, нічого не видно. Джім ізняв кілька верхніх дощок із плита та й змайстрував гарний курінь, на кшталт вігваму, щоб було де самим сховатися в негоду та щоб не помокли речі. Він зробив з мулу в куріні долівку — так, що вона знімалася на фут над плитом і хвилі не могли досягти до нашого збіжжя, хоч знімалася що-разу, як проходив парохід. Посеред плита ми наклали мулу фу-

тів на п'ять або на шість завтовшки й обгородили його, щоб не зсувався, — це на те щоб там розкладати вогонь у холодну та вохку годину; з-за будки його не видно було. Потім ми зробили зайве весло, щоб було чим переїхати, як що наше поламається об підводне дерево, або об щось інше. Ми вткнули короткий загнутий дрючок і почепили на його старий лихтарь: нам неминуче треба було світити що-разу, як проз нас проходив парохід, а то він би на нас наскочив.

Другої ночі ми пливли годин сім або вісім за водою, пропливаючи більше, ніж чотирі милі що-години. Ми ловили рибу, базікали та іноді кидалися в воду скупатися, щоб розігнати сон. Як чудово було стиха сунутись величезною мовчазною рікою, лежачи на спині і дивлячися вгору на зірки, — ми береглись навіть говорити голосно, а вже сміятися, так зовсім не дозволено було, — хіба так, стиха пересміюватися. Година була чудова і нам нічого не трапилося ні цієї ночі, ні другої, ні третьої.

Що-ночі ми пливли проз нові села та городи. Деякі з їх були далеко, на темних шпильях і скидалися на рій блискучих вогників. П'ятої ночі ми пропливли проз велике місто Сен-Луї — воно здалося нам цілим морем світу. У нас дома говорено, ніби то в Сен-Луї живе двадцять, чи тридцять

тисяч людности, але я цьому не вірив аж поки побачив таку безліч світу, та ще в дві години ночі. Навкруги ні шелесне, всі спали.

Що-вечора годин у десять я прокрадався на берег, забігав у якесь невеличке село й купував на десять або на п'ятнадцять центів борошна, свинини, або взагалі якоїсь іншої їжі; іноді я хапав курча, що не встигло ще сісти на сідало, і забірав його з собою. Батько, бувало, завсігди говорить: бери курча, як що трапиться,—як що тобі не здасться, то здасться комусь іншому, а добре діло ніколи не загине. Хоча правда, батько завсігди зоставляв курча за-для себе: я ще ні разу не бачив, щоб він дарував його кому іншому,—він це говорив так собі, щоб повеличатися.

Удосвіта я залазив на поле і брав то кавун, то диню, то гарбуз, то пшенички трохи—одно слово—що траплялося. Батько запевняв, що немає нічого поганого в тому, щоб позичати як що маєш надію потім вернути; ну, але удова Дуглас, так та запевняла, що це те саме злодійство, тільки з іншим назвищем, і що ні одна порядна людина цього не зробить. На Джімову думку потроху має рацію і удова, а потроху й батько; через те найкраще ми зробимо, як що постановимо деяких речей ніколи більше не позичати,—тоді вже могтимемо вільно позичати все інше.

Всю ніч ми сперечалися, чого ж саме нам зректися: чи кавунів, чи динь, чи канталуп, чи чого иншого. Удосвіта, одначе, справа владналася: постановили зректися кислещь та слив. Раніше ми почували себе не дуже добре, ну а тепер усе було чудово. Я був дуже задоволений з того, як це все добре склалося, бо кислещі і завсігди не дуже то смашні, а тепер вони ще й не стиглі.

Иноді, хоч і не часто, ми вбивали якого водяного птаха, що ловив гав. Одно слово—жилося нам не погано.

На п'яту ніч після того, як ми минули Сен-Луї, після півночі, почалася велика гроза; дощ лив, немов з відра. Ми задрімали в своєму куріні, зоставивши плит пливти як хоче. Блискавка, палахкаючи, освічувала широку річку та скелясті кручі по обидва боки. „Гей, Джіме,—сказав я,—подивись лиш, що це там манячить“. То був парохід, що розбився об скелю. Нас несло просто на його. Блискавка освічувала його. Він дуже нахилився набік, частина верхнього чардаку стирчала над водою; виразно видко було кожну річ; біля великого дзвону стояв стілець, а на спинці в його висів старий повстяний бриль.

Була вже глупа ніч, навкруги вила буря,—і це все здавалося мені чимсь таким таємничим,—кожен хлопець, коли б йому так, як мені, почував би так саме, дивлячися на

це розбите судно, що так сумно лежало посеред річки. Мені схотілося зійти на парохід і подивитися щó там робиться.

— Пристанемо туди,—сказав я до Джіма.

Спершу він зазмагався й ні за що не хотів згожуватися. „Нема нам там чого робити,— відповів він,—ще, боронь Боже, на вартового наскочимо!“

— Ех ти, вигadaв! Який там вартовий! Нема там чого берегти; ну, хто ж би йшов на небезпеку за таку дурницю, коли що-хвилини його може захопити хвиля і знести в річку?“ Джім проти цього не міг нічого сказати. „А за те, — казав я далі, — ми зможемо позичити дещо в копитанській каюті: нам здасться. От хоч об заклад поб'юся, що там ми знайдемо сігари по п'ять центів за штуку, перший сорт. Копитани на пароходах завсігди багаті, вони беруть по шіснадцять долларів на місяць і їм усе дурничка. Положи собі в кишеню свічку, Джіме, бо я не заспокоюся, поки не понишпорю там трошки. Невже ти думаєш, що Том Соїєр не скористувався б з такого випадку? Та ні за що в світі! Він назвав би це пригодою і вже неодмінно проліз би на розбите судно, хоч би це й було небезпечно для його життя. І вже як би потім розмалював свій подвиг, так ніби й справді Христофор Колумб, що знайшов Новий Світ. А справді—школа, що тут немає Тома!..

Джїм побурчав трошки, але згодився, зауваживши одначе, що нам треба говорити яко мога менче і стихенька. Саме в цю хвилину блиснула блискавка й освітила судно. Ми пристали до його і прив'язали плит.

У цьому місці чардак був високо над водою. Ми полізли в темряві вниз до копитанської каюти, обережно мацаючи поміст ногами і простягнувши руки наперед, силкуючися за щось ухопитися. Було поночі і нічого не можна було побачити. Ми спіткнулися на одвірки, схопилися за їх та й опинилися перед одчиненими дверима з копитанської каюти. Коли це—що ж ми бачимо! Внизу світиться! В ту ж мить ми почули, що там шепечуться.

Джїм мало не зомлів зо страху і сказав мені пошепки: „Ходім звідси швидче!“ — „Добре“,—кажу я і вже став лізти назад до плита, але в ту ж хвилину хтось скрикнув несамовито:

— Стривайте, братці! Присягаюся, що не зраджу!

Інший голос одповів досить голосно:

— Брешеш, Джїме Тернере! Не вперше ти так робиш! Завсігди силкуєшся забрати подвійну пайку та ще й нахваляєшся нас зрадити. Але цього разу це вже в-останнє. Докучили вже нам твої штуки, зрадлива собако!

Тим часом Джїм вертався до плита. Я страшенно зацікавився: адже Том напевне не

втік би тепер, і я не втечу. Подивимося, що буде далі. Я поліз наперед рачки до вузького коридорчика і зазирнув у каюту. Долі лежав чоловік, руки й ноги в його були з'язані; над ним стояло два якихсь голодранці. Один держав у руці лихтарь, що ледві блимав, а другий—націлився з пістоля на того, що лежав.

— Ну, стривай, потанцюєш ти в мене, гидка тварюко!

Бідолаха корчився й кричав:

— Бога ради, Біллю, не займай! Присягаюся, що не скажу нікому!

Чоловік з лихтарем хитро всміхався.

— Справді не зрадиш? Уперше за все життя ти сказав правду, голубчику! Бач, як скиглить! А от же як би ми не з'язали його, він убив би нас обох! І за що, спитаться? Просто так—ні з того, ні з сього. За те, що ми обстоювали своє право. Ні, годі—більше нікого вже не лякатимеш, Джіме Тернере! Одначе, Біллю, стривай, не стріляй!

— Та чого ж його ждати, Джеку Пакарде?—відповів Білль.—Я стою за те, що його треба вбити. Хиба він не застрелив так саме старого Готфільда!

— Але я не хочу його вбивати. Я маю на це свої причини.

— Хай тебе Бог благословить за такі слова, Джеку Пакарде! Поки мого й віку я їх не забуду!—скиглив чоловік.

Пакард не звернув на це ні найменшої уваги, почепив лихтарь на гвіздок і пішов до того місця, де я сховався, покликавши до себе Білля. Я відліз далі, як тільки міг швидко; але судно так страшно хиталося, що мені трудно було відійти далеко. Я вскочив у другу каюту.

Тим часом волоцюги потемки посувалися наперед; дійшовши до моєї каюти, Пакард сказав Біллеві:

— Ходім сюди!

Він увійшов, а за ним і Білль. Але не встигли вони увійти, як я вже опинився на верхньому ослоні,—далі не було мені ходу і я гірко каюся, що заліз сюди. Обидва стояли, зіпершись ліктями на ослін, і розмовляли. Я не міг їх бачити, але чув, де вони стоять, бо від їх пахло горілкою. Я радів, що сам не п'ю горілки, хоча все одно вони не вгадали б, що я тут, хоч би я й пив, бо я силкувався не дихати. Я увесь похолов зо страху, та й кожному стало б моторошно, чуючи таку розмову. Вони говорили тихо й серйозно. Білль обстоював на тому, щоб неодмінно вбити Тернера.

— Адже він обіцявся нас зрадити і додержить слова; хоч би навіть ми віддали йому обидві свої частки, то й це не допоможе. А надто після того, як ми так з ним поводитися. От згадаєш моє слово—він викаже на нас! По-

слухайся краще мене. Збудемось його відразу.

— Я й сам тієї ж думки,—промовив Паркард спокійно.

— А, чорт! А я вже починав боятися, що ти не згодишся. Ну й чудово! Підемо і скінчимо з ним зараз же!

— Стривай, я ще не доказав. Слухай, Біллю! Воно не погано його застрелити, але є спосіб ще кращий. Нащо нам у таке плутатися, коли можна досягти того самого далеко легше та ще й не підводячи себе під небезпеку? Адже правда?

— Так то воно, так, але яким способом?

— В мене ось яка думка: понишоримо ще в каютах, заберемо все, чого не помітили раніше, потім попливемо до берега та й сховаємо наше добро. Тепер зрозумій же. Не мине й двох годин, як судно розіб'ється й потопне. Потопне й він. Тоді йому нікого буде обвинувачувати, окрім самого себе. Чи не краще ж це, ніж паскудити руки, вбиваючи його? Я проти того, щоб убивати людину, коли можна обійтися й без цього. Це й необачно, і неблагородно. Ну, що—не моя правда?

— Здається, твоя. Ну, а що як парохід не потопне?

— У всякому разі ми можемо подождати дві години: побачимо, що з того буде.

— Згожуюся, ходім!

Вони пішли, а я зліз з ослону, обливаю-

чись холодним потом і поліз долі. Навкруги було темно, хоч в око стрель. Я прошепотів хрипким голосом: „Джіме!“. Він стиха застогнав біля самого мого ліктя.

— Швидче треба тікати, Джіме. Не час тут викситися: там, унизу, розбійницька ватага. Якщо ми не знайдемо їхнього човна і не пустимо його за водою, щоб гульвіси не могли втекти з цього пароходу, то наша справа погана. А як що нам пощастить знайти їхній човен, тоді вони пропали,—попадуться до рук шеріфові. Ну, швидче, не лови гав! Ти шукай з правого боку, а я з лівого. Починай од плита і...

— О Боже ж мій, Боже мій! А де ж плит? Нема нашого плита: його одірвало й понесло, а ми тут zostалися!..

XIII. Парохід потоп!

От тобі й маєш!.. У мене похололо на серці, я мало не зомлів. Зосталися на розбитому судні, та ще в такому товаристві! Одначе гаятися не можна було. Треба було хоч як, а знайти човна, але тепер уже за-для нас.

Тремтючи, ми прокрадалися помацки з правого боку судна. справа посувалася помалу; мені здалося, що ми цілу вічність ішли до демена. Ніде й духу човна немає. Джім признався, що не має сили йти далі, так він зне-

силився зо страху. Але я вмовив його підбадьоритися,—адже однак, як що ми зостанемося на цій руїні, то заинемо. Ну, так от ми пішли до демена, спіткнулися на ляду і вчепилися за неї, бо край її був у воді. Дивимося—аж човен стоїть, як ясочка! Я ледве міг побачити його в темряві. Ну й зрадів же! В ту ж мить я хотів у його вскочити, коли це відразу двері з каюти відчинилися. Один розбійник висунув кріз їх голову, всього на всього за два ступні від мене,—я вже думав що тільки я на світі й жив—але він зараз же сховався назад, промовивши:

— Прийми цей клятий лихтарь, Біллю: боляче дивитися!

Потім він кинув у човен повний мішок, зійшов туди сам і сів. Це був Пакард. За їм сів і Білль. Пакард промовив пошепки:

— Все готове. Рушай!

Я мало не зірвався з дверей, так знесилився. Коли це Білль говорить:

— Стривай!.. А чи ти забрав у його гроші?

— Ні. А ти?

— І не подумав. Так його частка зосталася в його?

— Ну, в такому разі ходімо назад. Нам нема ніякої рації кидати тут гроші.

— А як що він догадається, щò ми хочемо зробити?

— Ну, то й що з того? Ходім!

Вони встали з човна і пішли в каюту. Двері за їми зачинилися. В ту ж мить я опинився в човні, Джім кинувся за мною... Ножем я перерізав кодолу і ми попливли!

Ми не бралися за весла, не промовили ні слова, силкуючись навіть не дихати. Швидко посувалися ми серед мертвої тиші, пропливли бік, пропливли демено,—ще мить і ми опинилися сажень на п'ятдесят нижче за судно. Воно зникло в темряві, все до найменчої дрібнички,—ми обрятувалися!..

Пропливши сажень півтора-двісті,—ми побачили лихтарь, що блиснув мов искорка в в дверях з каюти,—мабуть злочинці побачили, що човна немає і зрозуміли, що з ними трапилося лихо не краще за те, яке вони готували Тернерові!

Джім ударив дужче веслами і ми попливли шукати плита. Тепер уперше в мене заворушилося спочуття до цих людей,—перше було не до того! Адже як страшно, навіть душогубам, опинитися в такому становищу! Що, як би я сам був душогубом—як би мені це сподобалось? От я й кажу Джімові:

— Як тільки побачимо де-небудь вогник, то й пристанемо туди, вибравши таку місцину, де можна було б сховати човен. Я піду, вигодаю якусь казку і пошлю до їх чоловіка, щоб їх обрятував,—нехай їх витягнуть звідти.

Але мені не пощастило; скоро знов почалася буря, та цього разу ще гірша, ніж перша. Полив дощ і навкруги не видно було ні одного вогника,—всі люде спали. А ми собі пливли все далі та далі, шукаючи нашого плита. Нарешті дощ перестав іти, але хмари ще не розійшлися, іноді спалахувала блискавка—і ось вона освітила якусь чорну річ, що пливла перед нами. Ми кинулися її доганяти. Це був наш плит і як же ми зраділи, опинившись знову на йому! Коли це на правому березі з'явився вогонь. Я рішив туди попливти. В човні було повно здобичі, що волоцюги пограбували на рзбитому пароході. Ми склали її купою на плит. Я звелів Джімові пливти далі, а пропливши миль зо дві, запалити вогонь і не гасити його, аж поки я вернуся. Потім я взявся до весел та й поплив на вогонь. Скоро з'явилося ще два три вогники на шпилику. Це була слобода. Я поплив просто на той вогонь, що світився на березі. Під'їзду й бачу, що це лихтарь висить на пароходику. Я почав шукати очима вартового і швидко знайшов його: він спав на бімсах, схилившись головою до колін.

Я злегенька штовхнув його в плече та й почав плакати. Він ізскочив злякавшись з просоння, але побачивши, що це тільки я, позіхнув, потягся й промовив:

— Ну, що там тобі? Чого ревеш, хлопче? Що сталося?

— Тато й мама, і сестричка...—бубонів я крізь сльози.

— Та годі рюмати, — сказав він, —кожен має своє горе... Яюсь то воно буде!.. Ну, що ж із ними трапилось?

— Вони... вони... та ви вартовий, чи що, тутешній?

— Еге,—відповів він згорда,—я копитан і власник, і лоцман, і вартовий,—усе вкупі; иноді я буваю ще й пасажиром, і вагою. Я не такий дукарь, як Джім Горнбак,— не можу я бути таким щедрим та великодушним до Тома Діка та Гаррі і кидати їм гроші так, як він кидає, але я сто разів казав йому, що не бажав би помінятися з їм становищем: мене сотворено на те, щоб жити на морі я пропав би з нудьги, як би мені довелося жити за дві милі від города, в такому глухому куточку, де ніколи нічого не трапляється, їй-богу...

Я перепинив його:

— З ними трапилось страшенне лихо!

-- Та з ким же - „з ними“?

— З батьком, мамою, сестрою та з панною Гукер, і як би ви попливли туди...

— Куди? Де вони?

-- Там, на розбитому пароході!

— На якому пароході?

— Та тут же один тільки й є!

— Невже ж на „Вальтер Скотті“?

— Еге...

— Господи милосердний! Та який же біс поніс їх туди?

— Вони не вмисне туди потрапили...

— Ще б умисне! Боже мій, та ж вони загинуть, як що вони не втечуть звідти зараз же. Та як же їм сталося таке лихо?..

— Дуже просто: панна Гукер поїхала в гостину туди в город..

— Ну, так,-- у Бутс-Ландінг... кажи далі!..

— Ну, так от вона була в гостях у Бутс-Ландінгові, а над вечір попливла з негритячкою кінним пароном ночувати до своєї подруги, панни... ах, як же її—забув прізвище... вони загубили весло і їх понесло вниз наперед деменом Несло їх, несло миль зо дві, на рещті вони наскочили на розбите судно; стерничий, негритянка та коні—все загинуло, а панна Гукер учепилася і злізла якось на розбитий парохід. Ну, через годину після того, як смерклося, ми пливли своїм судном; було так темно, що ми не помітили руїни, аж поки наскочили на неї. Одначе всі обрятувалися, опріче Білля Віппля—ех, гарний був парубок: краще б уже я загинув, їй-богу!...

— Присягаюся св. Джорджем, от так сторія! Що ж ви зробили?

— Звісно, почали кричати, кликати на поміч, але річка в тому місці така широка, що ніхто не міг нас почути. Тоді батько рішив,

що комусь треба попливти на берег та й покликати людей на підмогу. Тільки я вмів плавати,—от я й поплив. Панна Гукер сказала, що коли мені не пощастить знайти заповога раніше, то щоб я пішов до її дядька, він зараз же все зробить. Я вийшов на берег і от усе блукаю з того часу, силкуючися знайти людей, щоб нам помогли. Але ніхто не згожується „Як же його їхати по такій темряві та по такій бурі? Іди, бери паровий човен“! І як що ви згожуєтеся, то...

— Присягаюся Джексоном, я залюбки, та тільки хто ж заплатить мені за працю?.. Адже твій батько певне. .

— Ну, про це нема чого турбуватися. Панна Гукер сказала, що її дядько Горнбак...

— Тисяча чортів! Так ось хто її дядько! Слухай, парубче, йди до того вогника—бачиш? Потім зверни на захід і, пройшовши з четверть милі, опинишся біля шинку; звели, щоб тебе поведено до Джіма Горнбака, —ми вже з ним порахуємося. Тільки гляди, не гайся, не пустуй по дорозі! Йому цікаво буде довідатися про новину. Скажи йому, що я обрятую його небогу, як би там не було. Ну, моторніше, а я піду сюди за ріжок будити свого машиниста.

Я побіг, куди мені було звелено, та ледві чоловік зник за ріжком, я кинувся в свій човен, вибрав з його воду, проплив кілька

сажнів по-під берегом і сховався поміж барками, що везли дрова. Я не міг заспокоїтися, не побачивши, як пливе пароходик. Бо хоч як, а мені було приємно думати, що я так клопочуся за-для таких злочинців—не кожен зробив би це, як би йому так. Шкода, що вдова Дуглас цього не знає. Мені здається, що вона похвалила б мене за те, що я допомагаю цим злодіям! Адже відом річ, що удова, та й усі добрі люде, найбільше саме злодіям і допомагають.

Скоро бачу, аж пливе розбитий парохід, немов чорна похмура мара. Мені пішов мороз по-за шкурою... Я поплив до руїни. Парохід уже глибоко спустився в воду; ще хвилина—і вже на йому не зостанеться ні одної живої істоти!.. Я поплив навкруг його і почав гукати. Відповіді не було; мертва тиша. У мене трохи защеміло серце, як я подумав про злочинців.. але не скажу, щоб дуже. А ось і пароходик підплив; я вплив насеред річки; впевнившись, що мене вже не видко, я положив в'єсла й озирнувся: дуже вже мені цікаво було подивитися, як пароходик буде бігати коло уламків та шукатиме прах панни Гукер—копитанові напевне здається, що її дядькові Горнбакові дуже того треба. Але пароходик скоро облишив шукати та й вернувся до берега, а я почав завзято гребти і поплив яко мога швидче вниз за водою.

Мені здалося, що минула ціла вічність, поки з'явився Джімів огник, а як його побачив, то здалося, що він дуже далеко, десть за тисячу миль. Тим часом розвиднялося; ми підпливли до якогось острівця, сховали плит, човен потопили, а самі полягали та й послули мов побиті.

XIV. Ёниги, королі і французька мова.

Прокинувшись, ми почали розглядати здобич, що розбійники награвували на розбитому пароході, і знайшли чоботи, ковдру, одержу та багато иншого добра,—купу книжок, далекоглядну дудку та аж три коробки з сігарами. Зроду ще ми не були такими багатирями. Сігари були найкращого сорту. Ввесь час по обіді ми провалялися в лісі, базікаючи та курячи; я підчитував книжки і взагалі час минув за-для нас дуже гарно. Я оповідав Джімові про все: про те, що було на пароходику та на розбитому судні.—„От так цікаві пригоди!“—зауважив я. Але він одповів, що Бог з їми, з пригодами... Докучили вже йому турботи! Він признався, що як я заліз у каюту, а він поліз назад до плоту і не знайшов його,—він мало не вмер зо страху. Він уже думав, що пропав, загинув! І справді, як не крути—все погано: зостанеться на пароході—втопне, а не зостанеться, то його зараз же

одведуть додому, щоб одержати надгороду, і вже тоді панна Ватсон неминуче продасть його на південь. І справді, він мав рацію. Джім мало не завжди мав рацію—надзвичайно розумна голова за-для негра!

Я дуже багато читав Джімові про королів, герцогів, графів; про те, як пишно вони вбіраються та які вони важні, і як вони величають один одного ваша величність, ваша ясновельможність та іншими назвищами замість, щоб казати просто—„шановний добродію“.

Джим вирячував очі з дива; все це його дуже цікавило.

— Я їй не думав, що їх така ватага! Я чув тільки про одного,—про старого царя Салормуна.

— Про Соломона..

— Еге.. Та ще про тих королів, що на картах.. Ну, а скільки король плати бере?

— Скільки бере? Та скільки схоче! Як схоче, то їй по тисячі долларів на місяць братиме. Бере, звісно, скільки йому треба.

— Дак королям весело жити! Ну, а якої ж із їх роботи вимагають, Геку?

— Та ніякогісінької! Тільки їй того, що сидять у своїх державних радах.

— Невже?!..

— Еге, сидять собі та їй годі... Цить!.. Чуєш, щось наче шумить?

Ми, стурбовані, вискочили з гушавини, але виявилось, що це шумить колесо з парохода — якийсь парохід завертав за ріг. Ми вернулися назад до своєї розмови.

— Дак їх не самий Соломон, а багато є! — казав Джім.

— Але Соломон з їх найрозумніший. Це мені вдова казала.

— То що, що казала! А я не вважаю його за найрозумнішого. Бо коли ж він хотів розрубати дитину надвоє.

— Еге, — кажу, — мені розказувала про це вдова.

— От бачиш, зміркуй же сам! Ну, нехай цей пеньок буде однією жінкою, ти другою, я — Соломоном, а цей доллар папіряний — дитиною. Кожна з вас каже, що це її дитина. Що ж би робити? Довідатися в людей, чий це доллар, то б то дитина, та тому й оддати, чий він є, цілісінького. Ні, я не так роблю: роздираю папірець на дві половинки: одну тобі, а другу пенькові даю, — отак хотів зробити Соломон!... Ну, куди ж воно годиться — половинка папірця? За неї ж нічого не купиш! Так і половина дитини нікуди не годиться. Я шеляга не дав би, хоч би мені давали й мільйон таких половинок!

— Ти, Джіме, — кажу йому, — дурницю плещеш. Ти не зрозумів, у чому тут сила.

— Одчепись ти з своєю силою! У чому ж тут сила? Коли б у чоловіка була одна або

дві дитини, то він би їх не рубав на половинки,—він знає ціну дітям! А то в Соломона мільйон дітей був,—ну, йому й не жалко одного розрубати, мов качан капусти Через те він і розсудив так нерозумно!

Я вже й не сперечався з Джімом, бо він такий упертий, що як уже що надума, то хоч що, а своє верзтиме. Почав йому розказувати про французських королів та про те, як французи давно вже одрубали одному королеві голову а син його в тюрмі вмер.

— Шкода бідолашного,— сказав Джім.

— А інші кажуть, що він утік з тюрми сюди в Америку.

— А що ж він тут робить? Тут же, Геку, здається, нема королів.

— Та нема.

— Ну, то з чого ж він живе?

— А хіба я знаю? Може в поліцію пішов служити... а може тутешніх людей вчить по французському говорити.

— А скажи, Геку, хіба французи говорять не так як ми з тобою?

— Ні, Джіме, ти не зрозумів би в їх ні слова, ні однісінького.

— Дивно! Через віщо ж це?

— Не знаю, але це так. Я трошки навчився з книжки по їхньому. Уяви собі, приходить до тебе чоловік і говорить: „Пуллі ви френзі?“ Ти що на це тоді сказав би, га?

— Нічого не скажу, а візьму та й дам йому по потилиці... Звісно, як що він не білий. Ні за що я не дозволю негрові так мене ляяти..

— Ех ти, розум! Та це ж не лайка. Це значить: чи ти розмовляєш по французському?

-- Ну, так чому ж просто не спитати, по людському?

— Та це ж французи так говорять.

— Кумедія!... Я й слухати такого не хочу. Нісенітниця та й годі!

— Ах, який бо ти, Джіме! Ну, подумай: хиба кішка говорить по нашому?

— Ні, не говорить.

— Ну, а корова?

— І корова не говорить.

— А кішка говорить по коров'ячому, або корова по кошечому?

— Ні... А що?

— Натурально й зрозуміло, що обоє говорять неоднаково: кожне по своєму,—адже так?

— Авжеж!

— Хиба не натурально й те, що корова та кішка говорять инакше, ніж ми?

— Про це нема чого сперечатися: звісно!

— Добре! Через віщо ж ненатурально і незрозуміло, як що французи говорять инакше, ніж ми? А ну, скажи!

— Та хиба ж кішка людина, Геку?

— Ні!

— Ото ж то й ба! Значить—неможливо, щоб

кішка говорила по людському. Хиба корова людина, або корова—кішка?

— Звісно,—ні.

— Ну, так нічого їм і совати носа до чужого проса та говорити чужою мовою. А француз людина?

— Еге.

— Добре! Ну, так чого ж він, чорт би його драв, не говорить по людському? А ну, відповідай мені на це?

Я впевнився, що не варт витратити даремно слова: неможливо навчити негра міркувати. Так я й облишив.

XV. Загублений плит і дивний сон.

Ми обрахували, що години в три вночі допливемо до міста Каїру, що було аж на другому краї Іллінойсу, там де в Міссісіпі вливається річка Огайо,—до його й летіли наші мрії. Там ми хотіли продати плит, пересісти на парохід, допливти швидче по Огайо до вільних штатів,—тільки тоді за-для нас не буде більше небезпешности.

Але другої ночі знявся страшенний туман і ми рішили пристати до мілини: не було чого й думати пливати далі серед такої мряки, та коли я поплив наперед у човні, щоб пошукати, де б прив'язати наш плит,—виявилося, що навкруги самі низенькі молоденькі

кущики. Я накинув кодолу на один із їх, що ріс саме над кручею, але там вода йшла дуже прудко, плит понесло вниз, та так швидко, що кущик вирвався з корінням, та тільки я його й бачив.. Густий туман спускався все нижче. Я так уразився та перелякався що спочатку не міг сам ворухнутися, а тим часом плит зник з перед моїх очей: сажнів на сім-вісім уже не можна було нічого побачити. Схаменувшись, я вскочив у човен, кинувся до демена, схопився за весло, але не міг його зрушити з місця: я так поспішався, що забув, що воно прив'язане. Тоді я встав і почав силкуватися його од'язати, але так хвилювався, що руки в мене страшенно тремтіли, і я довго не міг нічого з веслом поробити.

Найсамперед я, звісно, кинувся доганяти плит; поки плив по-під мілиною, то все було добре, але вона була не довга, сажнів 25, не довша, і проминувши її, я знову опинився серед густого білого туману та й поплив світ за очі, не знаючи куди, немов я й не жива людина! Гребти не треба, думав я, найсамперед через те, що можу наскочити на берег, або на щось інше; от через віщо треба було сидіти тихо і пливти навмання, а згодьтєся сами, що страшенно важко сидіти, згорнувши руки в таку хвилину. Я гукнув і почав прислухатися. Аж чую—десь далеко, ледві чути як хтось одгукується,—це мене трохи підбадьори-

ло. Я поплив у той бік, нашорошивши вуха, чи не почую ще чого. Знову хтось гукнув, але я помітив, що не туди пливу, а трохи правіше. Іншим разом мені здалося, що я їду лівіше, ніж треба; так я й крутився без ладу, ніяк не можучи втрапити туди, куди хотів.

Бажав би я, щоб дурний Джім догадався бити в сковороду, бити не перестаючи, але він цього не робив, а найголовніше мене збентежувало те, що крик було чути не скоро один після одного. Так я й блукав усе; коли це чую, аж гука вже позад мене. Добре ж я вскочив! Очевидно хтось інший гукав, а зовсім не Джім.

Я покинув весло. Коли це чую—знову гука, але вже в іншому місці, то ближче, то з іншого боку, а я все озиваюся. Аж відразу я помітив, що кричить знов поперед мене, і впевнився що вода несе човен носом униз, значить—усе як треба. Звісно, коли це справді Джім гукав, а не хто інший. Голосу в тумані не можна було пізнати—всі згуки були якісь дивні, невиразні.

Ми все перегукувались; менше ніж за хвилину я вже наскочив на крутий берег, на якому, немов невиразні примари, стояли високі дерева; потім мене кинуло ліворуч на купу покручених гілок, що ревучи летіли за водою. За мить знову стало все тихо та біло навкруги. Я сидів, не ворущачись, і чув, як

швидко б'ється в мене серце; мені здається, що я не дихнув ні разу за той час, поки воно простукало принаймні разів сто.

Не було чого робити — я зрозумів, у чому тут сила. Цей крутий берег — острів, а Джім потрапив на другий бік; це зовсім не мілина, круг якої можна обпливти за десять хвилин — ні, на йому ріс великий ліс, немов на справжньому острові; завширшки він мав з півмилі, а вдовш миль п'ять або шість.

Я сидів тихо, витягши з води весла. З четверть години — так принаймні мені здалося. Я плив униз, пропливаючи миль чотирі або п'ять за годину, — але цього зовсім не помітно. Ви лежите собі, як мертвий, на воді і як що проз вас швидко пролетить гілка, вам і на думку не спаде, що ви сами швидко пливете — ви подумаєте: ох, як ця гілка швидко лине! Як що ви не вірите, як страшенно тяжко та похмуро стає на думці серед такого туману, то спробуйте сами колись — і побачите!

Ще з пів години я иноді гукав; нарешті відповідь стало чути все далі. Я силкувався розібрати звідки вона, але не міг. Тут я зрозумів, що плутаюсь серед купи мілин, вони невиразно стирчали по обидва боки, а ті, яких я не міг побачити, я все таки почував, бо чув, як вода хлюпочеться біля старого сухого хмизу та біля лози, що позвисали з бе-

регів. Тут я посеред острівців уже зовсім зблукався, силкуючися пильнувати того, звідки йде крик,—це гірше, ніж ловити мандрівний вогник. Крик що-хвилини чути було в іншому місці.

Кілька разів мені доводилося яко мога швидче відштовхувати човна від берега, силкуючися не наскочити на якийсь острівець. З цього я зрозумів, що плит, певне, що-хвилини насакає на берег, бо інакше він би був уже далеко далі і крику не чути було б,— а він плів тільки трошки швидче за мене.

Потроху я вплив знову на чисту воду, але вже не чув крику ні звідки Мабуть Джім наскочив на підводне дерево і все загинуло.. Я страшенно втомився, ліг на дно в човен і постановив, що не буду себе більше мучити. Звісно, я знав, що спати не треба, але очі в мене так і злипалися.

Одначе я, здається, таки добре задрімав, бо як прокинувся, то зорі ясно горіли на небі, туман зник і я плів деменом наперед. Спершу я не міг зрозуміти, де я, немов у сні. Але потроху притомність почала вертатися до мене, і мені здалося, що все це я пережив давно, що вже може тиждень минув з того часу.

В цьому місці річка була страшенно широка; обидва береги поросли високим густим лісом, що стояв немов стіна,—таким він зда-

вався при зоряному світі. Коли це відразу я побачив перед себе темну пляму. Кидаюся туди, але на жаль це тільки пара дубків, з'язаних до купи. Побачив другу пляму і кинувся до неї—цього разу я не помилився: це був плит.

Джим сидів, схиливши голову між коліна, і міцно спав—права рука в його висіла над веслом. Другого весла не було, його зірвало, а плит був увесь укритий листям, гілками та грязею. Видко, добре поскубло бідолаху!

Я пристав, ліг на плиту під носом у Джіма, потім почав умисне позіхати та потягатися, чіпляючи його кулаками.

— Гей, Джіме, хиба я заснув? Через віщо ж ти мене не збудив?

— Боже милосердний, та це ти, Геку! Не вмер, не втоп?.. Та невже ж ми знову вкупі? Це так чудово, що аж віри не йметься, голубчику, їй-богу не йметься! Ну, дай же я подивлюсь на тебе, дитинко! Ні, живий — живісінький! Хвала Богові!

— Та чого це ти, Джіме? Чи ти п'яний?

— П'яний? Де ж я міг упитися?

— Ну, так чого ж ти таку нісенітницю верзеш?

— Яку нісенітницю?

— Говориш щось таке, ніби я вернувся, так наче я й справді їздив кудись.

— Слухай, Геку, Геку Фінне, глянь мені в вічі! Та хиба ж ти весь час був тут?

— Бог з тобою, я й не думав нікуди ходити! Куди б же я міг піти?

— Ну, парубче, тут щось не теє... Я це, чи не я? Де я? От що мені хотілось би знати!

— Думаю, що ти тут. Ми обидва тут, на плиту,—здається, це досить просто. Який же ти старий нерозумний дурень, Джіме!

— Хиба? Справді? Виясни ти мені, Бога ради: ти не їздив човном, щоб прив'язати плит до мілини?

— Ні, і не думав навіть. До якої мілини? Нічого не розумію.

— Як не розумієш? Та ж кодола одірвалася і плит понесло вниз, а ти зостався з човном ззаду серед туману.

— Якого туману?

— Звісно, серед того туману, що був тут усю ніч. Хиба я не відгукувався, аж поки ми обидва так зблукалися поміж острівцями, що не знали й де ми. А хиба я не наскочив на цілу купу мілин та мало не потоп, так мене кидало? Ну, що скажеш, парубче, хиба це не так? А ну, відповідай!

— Щось мудре ти говориш, Джіме! Не бачив я ні туману, ні острівців, ні небезпешности, одно слово—нічого такого. Я просидів тут усю ніч, базікав з тобою, аж поки ти заснув перед десятьма хвилинами. Здається й я зробив те саме. Ти не міг устигнути напи-

тися за цей час, то значить, це все тобі приснилося.

— От чорт! Як же мені могло це все приснитися за десять хвилин?

— Приснилося, бо нічого цього справді не було.

— Але ж, Геку, я це все бачу, як живе.

— Все одно, живе, чи не живе, а нічого такого не було. Вже я це знаю, бо тут був увесь час.

Джим заговк і хвилин з п'ять тихо міркував. Нарешті скрикнув:

— Ну, значить твоя правда! Все це мені приснилося, Геку!.. Тільки... От щоб я крізь воду пішов,—це найдивніший сон з усіх, які я пам'ятаю. Ніколи ще ні один сон не змучував мене так,—аж усе тіло ниє.

— Ну, то й що з того?.. Бувають і такі сні. Твій сон справді дуже цікавий. А ну, розкажи його мені ввесь.

Джим почав оповідати, як усе було; але треба признатися, що досить таки прибільшав свої пригоди. Потім він почав одгадувати свій сон, через те, що він запевне щось віщує і не дурно приснився. Перший острів—людина, що бажає нам добра; а течія—це друга людина, що хоче нас розлучити з першою. Гукання щось віщує. Як що ми не силкуватимемось зрозуміти, щò саме, то з цього запевне вийде якесь лихо, замість добра. Ку-

па маленьких острівців—це клопіт, що готують нам усякі погані люде та ледаща. Але як що ми будемо добре виконувати свою повинність і не звертатимемо на їх уваги, то обпливемо їх і впливемо на широку ясну річку, се б то в вільні штати, і тоді зникнуть усі наші турботи.

Після того, як я вернувся на плит, небо стало облягати хмарами, але скоро знову вияснилося.

— Добре! Досі ти все вияснював чудово,— сказав я,— а це що значить?

Я показав йому на листя та на сміття, що вкривало плит, та на розбите весло. Тепер це все можно було виразно побачити.

Джім глянув на мене, потім на сміття, потім знову на мене. В його в голові так міцно сиділа думка, що це був сон, що він довго не міг її збутися. Але очутившись і зрозумівши, в чому сила, він пильно, не всміхаючися глянув на мене і промовив:

— Ти питаєшся, що це значить? Добре, я виясню тобі. Як я, zostавшись сам, уже зневилився, перегукуючися з тобою, я заснув, але серце в мене тяжко боліло; я думав, що ти загинув, і мені вже було однаково, що станеться з плитом! А як ти знову вернувся цілісінький та здоровісінький, у мене сльози потекли з очей. Я ладен був цілувати тобі ноги, так я зрадів. А ти тільки й думав про

те, як би поглузувати з старого Джіма, одурити його казкою. От що значить це сміття, як що хочеш знати: сміття—це болото, що їм люде готові обкидати друзів, щоб збентежити їх та принизити...

Він тихо встав і почвалав до будки, не промовивши більше ні слова. Але цього було досить; мені було так сором за своє поганство, що я сам ладен був цілувати йому ноги, аби тільки він забув мої слова.

Минуло з чверть години перше, ніж я зміг заставити себе піти і знизитися перед негром. Але я це зробив і ніколи в тому не каюся. Більше я вже не дозволяв собі такого нерозумного глузування з його, та й цього не дозволив би, як би знав, що воно його так боляче образить.

XVI. Одурені надії.

Ми проспали увесь день і рушили вночі, ідучи близько за довжезним плитом, що плив проз нас так довго, ніби ціла процесія. З обох боків у його було по чотирі весла, і на нашу думку на йому мусило бути не менш як тридцятьою людей. Там зроблено було п'ять величезних наметів, дуже далеко один од одного; посередині ясно горіло багаття, а по краях стирчали високі дрючки з прапорами. Плит взагалі мав празниковий вигляд і був дуже гар-

ний,—кожен пишався б, що служить на такому.

Ніч була душна, все небо залягли хмари, а береги поросли густим лісом, що знімався немов стіни. Ми говорили проміж себе про Каїр та міркували, чи пізнаємо його, як туди допливемо. Я думав, що навряд чи пізнаємо. Кажуть, що там усього тільки зо два десятки хаток, не більше. А як що там ще й не світитиметься, то як же ми догадаємося, що пливемо проз той город? Джім сказав, що в тому місці зливаються дві великі річки, і це нам покаже, де Каїр. Але я зауважив, що ми можемо помилитися, подумавши, що пливемо круг острову і потрапити знову в ту саму річку, якою пливли. Це трохи збентежило Джіма та й мене. Питання: що ж робити? Я порадив гребти до берега зараз же, тільки побачимо вогник і сказати першому ж, кого зустрінемо, що мій батько пливе позаду баркою. Він би то ще тільки починає торгові справи і йому треба знати, чи далеко до Каїру. Джімові ця думка сподобалася. Ми закурили і почали ждати.

Нам не зоставалося нічого іншого робити, тільки пильно дивитися, чи не з'явиться де місто, щоб не проминути його. Джім запевняв, що напевне пізнає його здалека, бо саме в ту хвилину стане вільною людиною,— а як що, боронь Боже, проґавить, то зостанеться в країні рабства і тоді прощавай, воле!

Що-хвилини він ізскакував, кричучи: „он де він, дивись!“

Але де там! Виходило, що це або мандрівний вогник, або жучок-світун. Джім знову сідав на своє місце і дивився далі. Він тремтів так, немов його трусила пропасниця, ледві тільки починав думати, що воля так близько від його. По правді сказати, слухаючи його, і я почав тремтіти,—тільки тепер я зрозумів, що він справді за малим не вільний, а хто в тому винен? Звісно—я! Я ніяк не міг збутися цієї думки, і, признатися по правді, сумління добре таки мене докоряло! Нарешті ця думка мені так дошкулила, що я не міг спокійно всидіти на місці. Перше я не міркував багато про те, що роблю, але тепер схаменувся—сумління мучило мене все більше. Хоч як я силкувався впевнити себе, що нічим не винен, що не я звелів Джімові втекти від своєї владительки—все даремно. Що-разу сумління повставало проти цього й казало мені: „Але ж ти знав, що він утік, ти міг вийти на берег і виказати на його“. Хоч як виляй, а це правда! Сумління шепотіло мені: „Що тобі зробила бідна панна Ватсон, що ти дозволив її негрові втекти в тебе з-перед очей і не промовив ні словечка? Що тобі зробила поганого ця бідна бабуся, що ти так гидко зробив із нею? Вона вчила тебе читати, вчила добре поводитися, силкувалася завсігди зробити тобі добро! Чим вона тобі винна?“

Я почував себе таким гидким, таким нещасливим, що мені схотілося вмерти...

Я тинявся туди й сюди по плиту, лаючи себе на всі заставки, а Джім теж не знаходив собі місця. Ми обидва не могли сидіти спокійно, що-хвилини він підстрибував— „ось де Каїр!“—Мене що-разу так і шпигне в серце і, здається, як би сталося, що це справді Каїр, я так би тут і вмер на місці.

Поки я міркував, Джім говорив не перестаючи. Він оповідав, що як вийде на волю, то найсамперед збиратиме гроші, не тратитиме ні одного цента; а як уже назбірає досить, тоді викупить свою жінку, що живе невілницею на фермі, недалеко од панни Ватсон. Потім обоє працюватимуть укупі, щоб викупити своїх дитинчат. А як що їхній власник не згодиться їх продати, то вони наймуть або ліціоніста, той піде і вкраде їх.

У мене мороз бігав по-за шкурою, як я слухав про ці плани. Перше він ні за що не зважився б говорити таких річей. Дивіться, як він одмінився з того часу, як почув себе за малим не вільним. Правду каже старовинна приказка: дайте негрові палець—він забере всю руку. От що наробила моя легковажність! Перед мене негр, я йому за малим не поміг утекти, і цей негр так таки простісінько й каже, що він має замір украсти своїх дітей, що належать чоловікові, якого я навіть

не знаю і який не зробив мені ніякого зла.

Боляче було мені таке слухати від Джіма. Це так принижувало його в моїх очах. Сумління почало докоряти мене ще дужче, ніж перше. Нарешті я надумав, що ще не пізно: можна поїхати на берег і виказати. Відразу в мене на душі стало легко, я почував себе таким щасливим, спокійним; всі мої турботи зникли, я почав придивлятися, чи не побачу де вогника, а тим часом щось мугикав собі під ніс. Аж ось і вогник блиснув, Джім так і скрикнув.

— Обрятувалися ми, Геку, обрятувалися! Уставай та збирайся! Ось нарешті й наш любий старий Каїр! Вже я запевне знаю, що це він.

— Я краще поїду туди човном, Джіме, і подивлюсь: може ти помиляєшся...

Він схопився, налагодив човен, прослав на дно свою стару одежину замість килима і подав мені весло. Я поплив, а він сказав мені навздогінці:

— Скоро, скоро я буду веселий та щасливий і всім розкажу, що це Гек зробив. Тепер я вільна людина, але як би не Гек, цього б ніколи не було. Усе зробив Гек. Джім ніколи тобі цього не забуде, Геку. Ти мій найкращий друг, такого в мене зроду не було. Тепер ти єдиний друг старому Джімові на всьому світі.

Я сідав у човен, нетерпляче поспішаючись його зрадити; але як почув ці слова, мені стиснуло серце і вся зважливість одразу зникла. Я поплив далеко тихше і вже не був певен—радію я з того, що пливу, чи ні. А Джім говорив далі:

— Їдь з Богом, добрий, вірний мій Геку, єдиний білий джентльмен, який цодержав свою обіцянку, що дав старому.

Їй-богу я мало не зомлів. Але я сказав собі: так треба зробити, інакше не можна! Коли це дивлюсь—пливе човен, а в йому двоє якихсь людей, обидва з рушницями. Я спинився і вони спинилися. Один з їх спитав:

— Що це там таке в далечині?

— Уламок з плита,—сказав я.

— І ти звідти?

— Еге, добродію.

— Єсть на плиту люде?

— Тільки один чоловік, добродію.

— Добре. А чи ти знаєш, що п'ятеро негрів утекло цієї ночі он туди, за оте коліно в річці? Що ж, білий у тебе чоловік, чи чорний?

Я не відразу відповів, язик не ворухився. Дві-три миті я примушував себе заговорити, я став боязкіший за зайця. Помітивши, що знесилююсь, я облишив себе примушувати і вимовив:

— Він білий.

— Стривай, ми сами підемо та подивимось.

— Ах, будьте ласкаві,—сказав я,—через те, що там батько, і ви може допоможете мені дотягти плит он до того вогника, що блищить. Він хворий і мама хвора, і Мері Ганна теж.

— Ах ти чорт! Нам ніколи, хлопче! Ну, а про те поїдемо. Бери весло.

Вони взялись до весел. Ударивши веслом разів зо два чи зо три, я сказав:

— Як же батько вам дякуватиме, панове! Всі силкуються швидче втекти, тільки я попрошу потягти наш плит, а сам я не можу цього зробити.

— От поганство! Скажи ж, хлопче, що твоєму батькові?

— Що йому... а... та так, нічого, дурниця...

Вони облишили гребти. Плит був уже недалеко.

— Хлопче, ти брешеш!—сказав один з них.— Кажі правду, що́ твоєму батькові? Відповідай, а то погано буде.

— Скажу, добродію, скажу по правді! Тільки ви нас не кидайте, будьте ласкаві! Знаєте що́, джентльмени— я вам передам кодолу. Як що ви будете тягти її спереду, то вам нема потреби близько підпливати до плита. Будьте ласкаві тільки, не зражайтеся!

— Гребі назад, Джоне, гребі назад!—скрикнув другий.— Вони повернули.— Далі від нас, хлопче, далі. Іди к бісу! Ще вітром до нас занесе! У твого батька запевне віспа, і ти це

чудово знаєш. Чого ж ти не сказав попереду? Ти хочеш розносити заразу, чи що?

— Йй-богу!—бубонів я,—я всім говорив правду спочатку, а вони зараз же тікали й кидали нас.

— Бідний хлопець! Не дивно. Дуже жалко тебе, але, бачиш, ми не охочі здобути віспу. Слухай, що я тобі скажу: і не силкуйся приставати тут, а то матимеш! Пропливи вниз іще миль з двадцять, тоді побачиш город на лівому березі. Це буде вже, як сонце зайде. І як проситимеш, щоб тобі допомогли, то скажи, що у всіх твоїх рідних пропасниця. Та не будь дурнем, роби так, щоб люде не вгадали, в чому сила. А ми дещо хочемо зробити за-для тебе. Тільки одпливи ти Бога ради на двадцять миль. Будь гарним хлопцем... Та тобі нема чого й приставати туди, де вогник: там тільки лісовий склад. Твій батько мабуть убогий? Признатися по правді, йому добре не пощастило. Ось глянь, я положу двадцять долларів злотом на оцю дошку, а ти забереш монету, як дошка пливтиме проз тебе. Сором мені покидати тебе в лихій пригоді, та щò ж поробиш! Знаєш, з віспою шуткувати нема чого!

— Стривай, Паркере,—сказав другий чоловік.—Ось іще двадцять долларів од мене. Прощавай, хлопче! Зроби так, як звелів тобі містер Паркер, і все буде добре.

— Це правда, хлопче! Прощавай! Прощавай! Як що зустрінеш негрів--утікачів, попроси когось, щоб допомогли тобі їх піймати. Заробиш грошей.

— Прощавайте, добродію!—сказав я.—[Побачу негрів—неодмінно піймаю.

Вони попливли а я вернувся назад. Мені було так сором та погано на душі; я почував, що зробив погано, та і взагалі даремна праця за-для мене силкуватися зробити добре; людина, що не пішла добрим шляхом із самого початку, з дитинства, не має твердої основи, не має підпори, а попаде в лиху пригоду—то неминуче схитнеться! Ну, а що як би я зробив так, як треба, і зрадив би Джіма—чи краще було б у мене на душі, ніж зараз? Ні, так саме погано! Яка ж користь із того, щоб силкуватися робити добро, коли це так важко, а робити зло не важко, а наслідки з цього однакові? Я не знав, що й гадати. Цього я ніколи не міг зрозуміти. От я й постановив: не марудити над цим голову, а робити завжди так, як серце підкаже.

Я глянув на будку--Джіма там не було. Я озирнувся навкруги—ніде його не видко.

— Джіме!—скрикнув я.

— Я тут, Геку. Що, вже немає?... Не говори так голосно ..

Він сидів у воді під стерничим веслом і тільки ніс висувався йому з води. Я заспокоїв його, сказавши, що людей уже не видко.

— Я чув усе, що вони говорили, кинувся в воду і поплив би до берега, як би їм заманулося підпливти до плита, а тоді знову вернувся б. Добре ж ти їх одурих, Геку! Чудово схитрував! Ну, дитинко, спасибі тобі, що обрятував старого Джіма. Джім тобі цього повік не забуде, голубчику!

Ми почали розмовляти про гроші. Не попоганий заробіток по двадцять долларів на братчика. Джім сказав, що тепер він візьме на пароході місце на чардаку і цих грошей нам надовго стане в вільних штатах. Пропливти ще двадцять миль плитом—це не так страшно, цілком дурниця.

Удосвіта ми пристали до берега. Джім особливо турбувався про те, щоб добре сховати плит. Потім цілий день він товкся, ув'язуючи речі в вузли, і готував усе до того, щоб можна було покинути плит. Ції ночі годин у десять ми побачили вогні в городі, що був на лівому березі, саме там, де повертала річка.

Я поплив човном довідатися, що це. Скоро я побачив чоловіка, що закидав з човна сіть. Я підплив до його і спитав:

— Добродію, дозвольте вас спитатися, чи се Каїр?

— Каїр? Зовсім ні. Який же ти дурень!

— Яке ж це місто, добродію?

— Як що тобі треба знати, то йди та сам і питайся. А як що стирчатимеш тут іще хоч

хвилину, я тебе почастую так, що будеш мене пам'ятати!...

Я поплив до плита, і Джім був страшно розчарований. Але я заспокоїв його, що це нічого. Мабуть друге місто буде запевне Каїр.

Удосвіта ми пропливли проз друге місто. Я знову хотів пливати довідуватися. Але навкруги були шпилі і довідуватися не варт було: Джім сказав, що навколо Каїра місцьовість рівна. Я про це забув. Ми росташувалися на день на острівці, недалеко від лівого берега. Я починав догадуватися, що тут щось не так. Джім теж.

— Може ми пропливли проз Каїр у ту ніч, як був туман,—сказав я.

— Годі про це говорити, Геку! Не щастить нам, бідним неграм. Я був певен, що линовище з грімучої змії нам не минеться.

— Хотів би я ніколи не бачити цього клятого линовища, Джіме!

— Не ти в цьому винен, Геку. Адже ти не знав. Годі про це журитися!

Як розвиднилося, ми побачили перед себе чисті ясні води Огайо.—помилитися було неможливо.

От тобі й Каїр! Усе загинуло!

Довго ми говорили про це проміж себе. Пливти до берега не варт. Ми однако не могли б піднятися з плитом проти води. Зоставалося одно—ждати поки смеркне, потім

пливти назад човном, а там—що буде, те й буде! Увесь день ми проспали в кущах бавовняника, щоб відпочити та набратися сили до праці. Але вернувшись на смерканні до плита, дивимось—аж човна нема!

Кільки хвилин ми не говорили ні слова,—не було про що й говорити. Ми обидва добре знали, що це все виробляє кляте зміяче линовище. Яка ж користь говорити про це! Тільки даремно нарікати на себе та накликати ще гірше лихо,—вже краще мовчати.

Потім ми стали одначе радитися, що тепер робити. Іншого способу не зоставалося, тільки пливти далі плитом, аж поки нам пощастить купити човник і ним вернутися назад. Позичити ж якийсь човен, як це робить батько, ми не зважувалися—ще будуть гнатися!

І ось, як смеркло, ми попливли нашим плитом далі вниз.

Як що й тепер іще хто не вірить, який нерозум займати зміяче линовище,—після всього того, що з нами трапалося через його, то нехай прочитає, що було з нами далі.

Звичайно човен можна купити біля плитів, що стоять по-під берегом. Але ми не зустрівали ніяких плитів і пропливли так годин зо три. Ніч була хмарна, все повите було імлюю, - гірше й бути не може. Ви не бачите добре берегів і не можете зміряти простору. Час був пізній, навколо тиша; коли це бачи-

мо—пливе парохід угору. Ми засвітили лихтарь, маючи надію, що з пароходу хто побачить. Пливучи проти води, пароходи звичайно проходять зовсім близько проз нас. Вони проходять звичайно біля пісковатих мілин і шукають, де легше підніматися по-під берегом. Але в такі ночі, як ця, вони йдуть просто серединою річки, там, де найбільша течія.

Ми чули, як шуміли колеса, але не могли побачити пароходу, аж поки він опинився зовсім близенько. Він плив просто на нас. Частенько стирники роблять це вмисне, ніби пробуючи, як близько можуть вони пропливти, не зачепивши плита. Іноді колесо так і одріже шматок. Тоді лоцман висуне голову й засміється, думаючи собі, що це дуже гарно. Парохід так і сунув просто на нас, і ми були певні, що він хоче нас злегенька зачепити і пройти близько проз нас. Але він очевидно й не думав звертати на бік. Парохід був великий, ішов він швидко і скидався на чорну хмару, вкриту жучками-світунами. Коли це відразу він вплив увесь—величезний, страшний, з довгим рядом широко відчинених печей, що блищали немов вогняні клинці. Його велетенський ніс та облавки нависли просто над нашими головами. Задзвонили дзвоники, хтось скрикнув, щоб спинено машину. Потім чуть було, як хтось лаявся, кляв, пара свистіла... Джім упав по один бік, а я по дру-

гий, і парохід з грюкотом пройшов посередині плита. Я пірнув і спробував досягти дна бо наді мною повинно було пройти колесо, завбільшки в тридцять футів і зрозуміло, що я хотів дати йому якомога більше простору. Я завсігди міг вибути в воді хвилину, цього разу я вибув там, здається, півтори. Потім швидче вирнув нагору, бо мало не захлинувся, випустив воду з ніздрів і набрав у себе воздуху. Звісно, парохід зараз же знову пустив машину,—яке їм діло до плитів та до їхніх пасажирів! Ось він знову зашумів проти води і зник у тумані, хоча я ще чув, як шуміли колеса.

Разів десять я гукнув Джіма, але відповіді не було. Я вчепився за якусь дошку, що опинилася біля мене і поплив до берега, жечучи її поперед себе. Довго я мучився, поки мені пощастило добитися до землі. Одначе доплив я щасливо і вийшов на берег. За туманом далеко не можна було нічого побачити. З чверть милі йшов я камінням, і зненацька набрів на великий стародавній рублений будинок. Я хотів тікати, аж тут вискочила ціла тічка собак, гавкаючи та виючи, і я по неволі не міг ступнути й ступня далі.

XVII. У новій сем'ї.

Не минуло й пів хвилини, як хтось крикнув у вікно, не висуваючи голови:

— Братця, готуйтеся! Гей, хто там?

— Це я.

— Та хто—ти?

— Джордж Джексон, добродію.

— Що ж тобі треба?

— Нічого не треба, добродію. Я хотів пройти проз вашу хату, але собаки не пускають.

— Та чого ж ти тягаєшся тут у такий час?

— Я не тягаюся, добродію. Я упав у воду з пароходу.

— О! невже? Гей, дайте хто-небудь світла! Та як же тебе звать?

— Джордж Джексон, добродію. Я ще хлопчик.

— Ну, що ж, коли ти говориш правду, то тобі нема чого боятися, тут тебе ніхто не скривдить. Тільки не силкуйся втекти, не ворущися! Збудіть Боба, Тома та давайте рушниці! Джордже Джексоне, єсть іще хто-небудь з тобою?

— Ні, добродію, нікого.

Я чув, як у хаті почали ворущитися, за-світили світло, але чоловік крикнув:

— Забери свічку, стара дурна Бетсі! Чи єсть у тебе розум у голові? Постав свічку за двері додолу. Бобе, Томе, чи готові ви на-решті? Станьте на місця!

— Готово!

— Ну, Джордже Джексоне, чи знаєш ти Шефердсонів?

— Ні, добродію, ніколи й не чув...

— Хто тебе знає, може ти брешеш. Виходь наперед, Джордже Джексо́не. Та гляди, не поспішайся, помалу виходь. Як що з тобою єсть іще хто-небудь, то нехай не потикається, бо буде застрелений. Тепер іди. Помалу йди; штовхни двері саме настільки, щоб тобі можно було просунутися, чуєш? .

Я посувався помаленьку, ступінь за ступнем. Навкруги тиша, я чув тільки, як швидко стукає в мене серце... Собаки теж замовкли і йшли позад мене. Дійшовши до східців, яких було тільки троє, я чув, як одмикано двері, виймано прогоничі, одсовувано засуви. Я взявся за клямку, штовхнув злехка двері, потім ще трошки, нарешті хтось сказав: „Досить, просунь голову“. Я зробив, як мені звелено, але признатись по правді, боявся, що вони хочуть зняти з пліч мою буйну голівоньку!..

Свічка стояла долі; всі дивилися на мене, а я на їх принаймні з чверть години. Троє здорових мужчин стояли з рушницями, і націлялися з їх просто на мене, аж я навіть одсахнувся назад; старший був уже сивий, літ під шістьдесят, а ті двоє молодчі, років по тридцять або більше—всі троє гарні з себе, ставні; за їми гарненька бабуся з сивими кучерями, а ззаду дві молодих дівчини, на яких я не міг добре роздивитися,

— Ну, от тепер, здається, все як треба,— сказав старий.— Увійходь!— Ледве я увійшов, старий джентльмен замкнув двері, засунув засув, всунув прогонич, потім звелів молодим увійти з рушницями; всі увійшли до великої зали, у якій прослано було новий повстяний килим і стовпилися всі вкупі в кутку далі од вікон, з боків вікон не було. Вони піднесли до мене свічку, оглянули мене згори до низу і сказали всі відразу. „Ні, він не належить до Шефердсонів, у його нема нічого шефердсонівського“. Старий висловив надію, що я не ображуся, як що мене буде потрушено, щоб подивитися, чи нема на мені зброї: адже це тільки так, щоб бути певнішими. Він навіть не лазив до мене в кишені, а тільки помацав мене зверху руками і сказав, що немає нічого. Тепер я можу росташуватися у їх, як дома, і розповісти свою історію. Але тут перепинила стара пані.

— Бог з тобою, Сауле, та ж бідолаха зовсім мокрісінький і виголодався мабуть.

— Правда, правда, Ретчель, я й забув.

— Бетсі!— гукнула стара пані.— (Бетсі—це негритянка).— Біжи швидче та принеси щось іззисти бідоласі. Та гляди, швидче! А ви, дівчата, збудіть Бека і скажіть йому... А, та ось він сам... Беку, візьми до себе цього хлопчика, скинь з його мокру одежу і вдягни його в суху.

Бек на погляд мав стільки ж років, скільки й я—тринадцять, або чотирнадцять, хоч на зріст був вищий за мене. Він був у самій сорочці, кучерявий такий. Він увійшов, протираючи кулаком заспані очі, в другій руці він тяг рушницю.

— А де ж Шефердсони?

Йому вияснили, що турбувалися даремно.

— Авжеж!—сказав він.—Нехай би спробували з'явитися. То вже мали б од мене!

Всі засміялися, а Боб зауважив:

— Ну, Беку, ти вже занадто забарився. Вони встигли б усіх нас скальпірувати.

— Через віщо ж ніхто не прийшов по мене? Це недобре! Завсігди примушують мене задню пасти, не пускають наперед.

— Дарма, Беку, мій хлопче, — сказав старий.—Ще встигнеш себе показати. Про це не турбуйся. А тепер, іди й роби, як тобі мати велить.

Хлопець повів мене нагору в свою хату, витяг мені сорочку з товстого полотна, дав свою куцинку й штани. Поки я вдягався, він спитав, як мене звать. Але не встиг я відповісти, як він уже почав оповідати мені про ракшу та про молодого трусика, що він піймав позавчора в лісі. Потім одразу спитав, де був Мойсей, як свічка погасла. Я звісно не знав: ніколи про це не чув раніше.

— Одгадай!—чеплявся Бек.

— Як же я можу відгадати, як я про це ніколи не чув?

-- Спробуй одгадати, це легко.

— Яка ж свічка? — спитав я.

— Все одно яка, кожна.

— Їй бо не знаю, де він був. Скажи сам, де.

— Звісно в темряві! Ось де!

— Добре; як що ти знав, де він був, нащо ж ти в мене питався?

— Ах, який ти дурний! Та це ж загадка. Хиба ти не розумієш? А що ти довго тут пробудеш? Зоставайся зовсім! Весело буде! Тепер немає школи. Єсть у тебе собака? А в мене є. Вона вміє плавати і приносить те, що їй кинеш у воду. А що, ти любиш чесатися в неділю та інші такі ж дурниці робити? Напевне ні, а от мене мама заставляє. А щоб їх чорт забрав, оці прокляті штани! Здається, доведеться їх надіти. А мені б не хотілося—така духота! Ну, що, ти готовий? Добре, ходімо, старий друже!

Внизу за-для мене приготовано було вечерю—житний хліб, холоднем'ясо, масло та молоко.

Я зроду не їв нічого смашнішого! Бек, його мати і всі інші, oprіче негритянки та молодих дівчат, курили череп'яні люльки. Курили та розмовляли, а я їв і теж розмовляв. Дівчата сиділи з расплетеним волоссям, загорнувшись в ковдру. Мене распитувано про всячину. Я оповідав, як батько, мати, я та

вся сем'я жили на маненькому хуторі в далекому кінці Арканзасу; як моя сестра Мері-Ганна втекла і пішла заміж,—так ми про неї більше й не чули; як Біль кинувся її доганяти й теж десь зник; як Том та Морд умерли,—тоді нікого не зосталось, окрім мене та батька, та й той ледві живий був з горя. І ось як він умер, я забрав усе, що зосталося, бо ферма була не наша власна, і поплив пароходом угору по річці, але впав у воду. Таким способом я й потрапив сюди. Старій сказав, що я можу тут жити, як дома, поки мені схочеться. Тим часом почало розвиднятися, всі пішли спати. А як я прокинувся вранці, то зовсім забув, як мене звуть. З годину я пролежав, усе силкуючися згадати. Бек прокинувся, я його й питаю;

— А ти письменний, Беку?

— Авжеж!

— Давай об заклад, що не напишеш мого ймення!

— А от же напишу...

— Чудово! А ну, спробуй!

— Дж-о-р-дж Джексон.

— Чудово! Зумів таки. А я думав, що напевне не зумієш. Досить таки мудре ім'я, не кожен напише, не навчившись.

Я намотав це собі на вус. Ще чого доброго хто-небудь знов спитає моє ім'я, то неодмінно треба було на всякий випадок при-

готуватися, щоб одказати відразу, так ніби я звик до його.

Прегарна це була сем'я; та й будинок такий гарний,—у всьому краї не бачив я будинку такого затишного і такого поважного. На вхідних дверях не було ні залізної клямки, ні дерев'яної з ремінцем, а гарна мідяна ручка гудзиком, її треба було повертати,—цілком так, як у городських будинках. У спільній залі не було ні одного ліжка, навіть тіні ліжка, а в городі дуже часто в вітальнях стоять ліжка. Там був дуже гарний великий камін, виложений зверху цеглою, а цегла була дуже чиста—її обливано водою і терто чисто-начисто другою цеглиною, а іноді примазувано зверху червоною вохрою. Тут лежали й великі мідяні кліщі, такі, що ними можна було потягти й добру колоду. На каміні стояв чудовий годинник, зверху на йому був намальований город, а посередині була маленька місчинка для сонця і видко було, як іззаду хитається маховик.

Цікаво було слухати, як цей годинник цокає. А іноді пр ходив якийсь мандрівний крамарь, чистив годинник і лагодив його, як треба. Тоді він починав дзвонити разів сто двадцять уряд, не спиняючись. Господарі не продали б його ні за які гроші.

По обидва боки годинника сиділо два заморських попуги, зроблені з чогось підхожого

до вапни і дуже гарно розмальовані. Біля одного попуги була кішка з фаянсу, а біля другого собака, теж фаянсова. Як що їх придавити, то вони починали пищати, але рота не роззявляючи, і нічим не виявляли, що пишчать, а пищало в їх у середині. Позад усіх цих річей розпущено було два широкі віяла з пердиких индичок. На столі посеред хати стояв чудовий фаянсовий кошочок, а в йому повно було яблук, апельсин, морель та винограду. Тільки вони були далеко кольористіші, червоніше та жовтіше, ніж справжні. В деяких місцях фарба пооблупувалася і під нею видно було глину та вапну.

Стіл цей застелено було скатертиною з гарної церати; середина була помальована червоними та синіми орлами, а кругом намальовано було лиштву. Все це, кажуть, привезено з Філадельфії. Тут лежали й книжки, рівенько складені стовпчиками на обох кінцях столу. Одна з книжок—це була велика семейова Біблія, повна малюнків. Друга книжка звалася „Пілігрімова мандрівка“. В їй писано про одного чоловіка, який невідомо через віщо покинув свою сем'ю. Я часто її читав, оповідання дуже цікаве. А ще була книжка „Подарунок дружби“, повна чудових оповідань та віршів, але віршів я не читав. Ще були „Промови Генрі Клея“, потім „Семйовий лікарник“ лікаря Генна, де говорилося про

все, що треба робити, як що людина занедажає або вмере. Навкруги стояли гарні стільці з повиточуваними спинками, зовсім міцні, а не попродирані.

По стінах висіли малюнки, все великі: Вашингтон, Лафайєт, усякі війни і нарешті один малюнок, що звався „Підписування Декларації“. Деякі малюнки олівцем малювала хазяйська дочка, що вмерла,— уявіть собі, малювала тоді, як їй було всього п'ятнадцять років. Таких малюнків я ще ніколи не бачив, вони були далеко темніші, ніж звичайно. На одному намальовано було жінку в вузькій чорній сукні, підперезаній високо під руками, з пухирями завбільшки з гарбуз на кожному рукаві, у великому чорному брилі дудкою з завивалом, з білими худими руками. Вона замишено зіперлася ліктем на надгробок під похилою вербою, а в другій руці, що звисала вниз, держала хустину до носа та рідікюль. Під малюнком був підпис: „О, невже я тебе більше не побачу!“ На другому малюнкові намальовано було молоду особу з волоссям, зачесаним аж на тім'я, закрученим і пришпиленим гребінцем. Вона плакала і втиралася хусткою до носа, а на руці в неї лежала мертва пташка з задраними догори ніжками. Внизу було підписано: „Не почую я більше твого солодкого співу! Ох!..“ А ще був такий малюнок: молода особа стояла біля

вікна й дивилася на місяць, а сльози так і пливли в неї по щоках. В одній руці в неї був лист з чорною печаткою, а в другій медальйон, і вона його притискала до губів, а внизу було підписано: „Невже я тебе не побачу більше? Ох!..“ Все це були дуже гарненькі малюночки—не сперечаюся, але, признаюся, вони завсігди нагаляли на мене сум. Всі рідні дуже сумували, що вона вмерла, бо вона мала замір намалювати ще дуже багато інших малюнків, а з того, що вже вона зробила, вони могли бачити, як багато втратили. Але мені здається, що коли вона мала такий настрій, то їй-богу їй веселіше на кладовищі. Кажуть, що саме тоді, як занедужала, вона почала найкращий свій малюнок і день і ніч молилася, щоб Бог поміг їй скінчити цей великий твір, та так їй і не пощастило. На йому намальована була молода дівчина в довгому білому вбранні, що стояла аж на краєчку мосту, так ніби збиралася стрибнути в воду. Волосся в неї спадає по плечах, очі дивляться на місяць, а з очей течуть сльози. Дві руки вона зложила на грудях, дві зняла до місяця, а ще дві спустила вниз. Це все на те, щоб подивитися, як буде краще, а тоді витерти зайві пари рук. Але, як я вже сказав, малярка вмерла перше, ніж надумалася. Так цей малюнок і почеплено в її хаті над ліжком і що-року, в день її народження, його завітчувано. На

инший час завішувано невеличкою завіскою. У молодій дівчини, що була намальована на малюнкові, було гарне добре обличчя, але те, що в неї було стільки рук, робило її схожою на павука,—так мені здавалося принаймні.

Еммеліна мала записну книжку; туди вона мала завичку записувати всякі пригоди, наліплювати некрологи і випадки про терпляче страждання з газети „Presbetyan Observer“. А потім писала про їх вірші з власної голови; вірші були дуже гарні. Наприклад, вона написала вірші про одного хлопчика, звали його Стівен Доулінг-Бутс, він упав у колодязь і втоп. Чудові вірші!

Як що вже чотирнадцяти років Еммеліна Гренджерфорд уміла писати такі вірші, то можна собі уявити, що вона написала б потім! Бек оповідав, що їй було нічого не варт написати вірші, вона навіть не спинялася. Напише один рядок, а як що не знайде зараз же рифми, зачеркне його, напише замість його инший, та й пише далі. Їй було все одно про що писат : що ні загадайте—про все напише, аби було сумне. Що-разу, як хто-небудь умре, чи чоловік, чи жінка, чи дитина, у неї зараз же й є „прінос“,—ще й покійник не захолоне. Вона звала це „пріносами“. Сусіди так і говорили: спершу з'являється лікар, потім Еммеліна, а вже за нею той, що труни робить. Одного разу тільки столяр прийшов

раніше за Еммеліну, тоді вона ніяк не могла вигадати рифми до покійникового ім'я—його звали Вістлер. Після цього вона не знаходила собі місця; не жалілася ніколи, а так і зав'яла та й недовго прожила. Бідолаха!

Часто я заходив у ту світличку, де вона жила колись, виймав її бідну стару записну книжку, читав і трошки журився за мертвою дівчиною. Взагалі я любив усю цю сем'ю і мертвих також. Бідна Еммеліна за життя писала вірші про всіх покійників, і мені здавалося, що це не по правді, що ніхто не написав ні одного рядка після того, як вона вмерла. Я силкувався видавити з своєї голови хоч два-три віршики, але нічого не склалося. Рідні пильнували, щоб в Еммелініній світличці було чисто та охайно, всі речі стояли на тих саме місцях, де були за неї. Бабуся сама прибирала в хаті, хоч негрів було досить. Там вона звичайно шила та читала свою Біблію.

Ну, так от говоритиму далі про залу. На вікнах висіли гарні завіски: білі, а на їх намальовано замки, обвиті виноградом, та череди, що йдуть до струмка пити воду. В кутку стояло старе маленьке фортеп'яно; в середині в йому зроблено було, здається, бляшані сковорідки. Страшенно я любив слухати, як паночки грали на йому та співали. Стіни в хаті обліплено було шпалерами, на помості послано килими, а зокола весь будинок був біло побілений.

Будинок був на дві половини; посередині було велике піддашня на помості. Іноді вдень, як було душно туди виносили стіл,— гарне, холодкувате місце! Кращого будинку й уявити собі не можна. А обід який смашний!.. Гарне було життя!

XVIII. Родова ворожнеча.

Як бачите, полковник Гренджерфорд був справжній джентльмен, джентльмен з голови й до п'ят. І вся його сем'я була така. Він походив з панського роду, а це, кажуть, так саме важно за-для людини, як порода за-для коня—мені говорила вдова Дуглас, а про неї вже ніхто не скаже, що вона не найбільша аристократка в нас у городі. Батько теж уважав, що дуже важно походити з панського роду, хоча в його самого було стільки ж аристократизму, як у якого карася. Полковник був дуже високий на зріст і худий, обличча в його було смагляво бліде, не було на йому й трішечки нічого рожевого. Щоранку він акуратно голив свої бліді щоки; губи в його були тонкі-тонкі, ніздрі теж; ніс орлиний, а до цього ще брови нависали, а чорні очі глибоко позападали. Лоб у його був високий, волосся чорне, пряме та довге, спадало аж на плечі, а руки тонкі, ніжні; щодня він брав білу сорочку та літню одежу,

що аж блищала, така була чиста. У неділю він одягав синій фрак із мідяними гудзиками. У його була палиця з червоного дерева із срібною головкою. Лехковажності та веселости в його не було ні трохи і він ніколи не говорив голосно. Але він мав добру душу,—про це кожен міг одразу догадатися. Кожен, побачивши його, сказав би, що такому чоловікові можна вірити. Іноді він усміхався,—це була така добра усмішка! Але як він випростувався, немов палиця, і з під навислих брів блискала блискавка гніву, то кожен ладен був піти крізь землю. Йому ніколи не доводилося робити комусь увагу за недобре поведіння,—при йому всі поводитися пристойно. До того ж усі любили, як він був серед їх: він був немов ясне сонечко, або гарна година. Але як він гнівався і ставав немов чорна хмара, усе ставало темне навкруги. Та одного грізного погляду було досить: усі знали, що принаймні тиждень після цього ніхто нічого поганого не зробить.

Уранці, як він та стара пані приходили вниз, уся сем'я зараз же схоплювалася з місць, щоб поздоровкатися з ними. Ї не сідала, аж поки посідають старі. Потім Том та Боб підходили до шахви, де стояли графини, наливали в чарку гіркої настоянки й підносили старому. Він ждав, поки Боб та Том поналивають собі чарки, тоді ті кланялися, гово-

рячи: „За ваше здоров'я, пане й пані!“ Старі теж кланялись і дякували, і всі троє пили. Часто Боб та Том підливали ложку води на сахарь з решткою віскі та яблушної настоянки і давали нам з Беком, то й ми пили за здоров'я старих.

Боб був старший, а Том менчий. Обидва високі, гарні, плечисті, з смаглявими обличчями, довгими чорними кучерями та чорними очима. Вони вбіралися так саме, як і старі— у білу літню одежу, а на головах носили панамські брилі з широкими крисами.

За їх менша була панна Шарлота, що мала двадцять п'ять років. Це висока, горда, велична дівчина, добра, як янгол, поки її не розгнівано; але розгнівавшись, вона кидала такі погляди, що ставало страшно—цілком як її батько. Вона була красуня.

Гарна була й друга сестра, панна Софія, тільки зовсім по инакшому: добра, тиха, як голубка; вона мала всього двадцять років.

Кожен член сем'ї мав свого негра до послуг, навіть я й Бек. У мого негра зоставалося страшенно багато вільного часу,—адже я не звик, щоб інші робили щось за мене. За те Беків негр бігав мало не весь день.

З оцих особ і склалася тепер сем'я; але перше їх було більше. Ще троє синів було вбито, а дочка **Емеліна** вмерла.

Старий джентльмен мав кілька ферм та більш як сто негрів.

Иноді до нас приїздили гості верхи за десять-п'ятнадцять миль і гостювали цілий тиждень. Тоді роблено гулянки в околицях і на річці, танці та бенкетики в лісі вдень, а иноді бали дома вечорами. В гості приїздили здебільшого родичі. Вродливий був то народ, скажу вам!

Поблизу жив іще один аристократичний клан: п'ять-шість семей, усі на прізвище Шефердсони. Вони були такі саме значні, горді, багаті та величні, як і Гренджерфорди. Шефердсони та Гренджерфорди користувалися з одної спільної пароходної пристані за дві милі від нашого города, через те иноді, їздячи туди з своїми, я мав нагоду бачити там багато Шефердсонів—верхи гарячими кіньми.

Одного разу ми з Беком блукали лісом на полюванні, аж чуємо—тупотять коні. Саме в той час ми переходили шлях.

— Швидче сховаємося в лісі!—сказав мені пошепки Бек.—Ми сховалися й визирали з-за кущів Скоро на шляху з'явився вродливий хлопець верхи конем, що біг навскач. Він вільно сидів на сідлі, був ставний та мав молодецький вигляд. Рушниця в його лежала впоперек сідла, я бачив його й попереду. Це був молодий Гарней Шефердсон. Коли це я почув, що в мене над вухом стрельнуто—це

Бек стрельнув з рушниці і в Гарнея упав з голови бриль. Він схопив рушницю й повернув конем саме туди, де ми сховалися. Але ми, звісно, не дожидалися й кинулися бігти лісом. Ліс був не дуже густий—я часто озирався через плече, силкувався одхилитись од куль і двічі бачив, що Гарней націляє з рушниці просто на Бека. Потім він повернув назад, мабуть, щоб підняти свого бриля. А ми все бігли, не спиняючись, аж до самого дому. Як ми розказали про це старому, в очах у його блиснуло задоволення; потім вираз обличчя в його став м'який і він ласкаво промовив:

— Мені не подобається цей звичай стріляти з-за куца... Через віщо ти не вийшов на шлях, моя дитино?

— Шефердсони ніколи не роблять цього, батьку! Вони звичайно користуються із зручного становища.

Панна Шарлота гордо підняла голову, немов королева, як Бек оповідав, що з ним трапилось. Ніздрі в неї роздимались, очі горіли. Молоді хлопці сиділи, похмуро насупившись, але не сказали ні слова. Панна Софія зблідла, але щоки її знову почервоніли, як вона довідалася, що молодого хлопця не поранено.

Ледве ми zostалися з Беком тільки вдвох у лісі, я в його спитався:

— Ти хотів його вбити, Беку?

— Авжеж, а то ж як?

— Що ж він тобі зробив?

— Він? Він нічого не зробив.

— Защо ж ти хотів його застрелити?

— Так, ні защо. А просто через родову ворожнечу.

— Яка ж то ворожнеча?

— Звідки ж ти впав, що не знаєш, що то родова ворожнеча?

— Ніколи не чув. Ти мені вясни.

— Добре,—ось що це. Наприклад, одна людина посварилася з другою і вбила її. Тоді брат убитого вбиває душогуба; потім інші брати з обох боків мстяться один за одного, потім пристають до цього й брати в перших. Так потроху всіх убивають і родова ворожнеча кінчається. Але це тягнеться дуже довго, багато часу на це треба.

— А у вас це вже довго тягнеться, Беку?

— Досить! Почалася ворожнеча ще перед тридцятьма роками, а може й попереду. Посварилися за щось, а потім позивалися. Той, хто програв справу, застрелив того, що виграв,—це зрозуміло. Кожен в його становищу зробив би те саме.

— Защо ж посварилися, Беку? За землю

— Може, не знаю добре

— Ну, а хто вбив—Гренджерфорд чи Шефердсон?

— От питання! звідки ж я знаю? Це так давно було!..

— Так ніхто й не знає?

— Ні, де ж: батько знає та інші старі люде; але й вони не пам'ятають, з чого вперше все почалося.

— Багатьох же вбито, Беку?

— Еге, не мало було похорон. Тільки не завсігди ж кінчається смертю. Он у батька сидить кілька куль у тілі, та йому все нічого.. Боба злехка подряпано індійським ножом та й Томові теж досталося розів зо два!..

— А цього року вбито кого-небудь, Беку?

— Еге, одного з нашого боку та одного з їхнього. Перед трьома місяцями мій брат у перших Бед, хлопець чотирнадцятох років, їхав верхи лісом на тому березі, а зброї в його не було,—треба ж таку дурницю зробити! І от у глухому місці чує він, що з заду тупотить кінь. Озирається і бачить, що старий, Бальді Шефердсон цілить на його з рушниці, а біле волосся в його так і має по вітру! Замість щоб кинутися набік у кущі, Бед уявив собі, що той його не дожене, та й кинувся тікати шляхом. Так вони бігли кіньми один за одним миль із п'ять, або й більше, і старий усе наздоганяв його. Нарешті Бед побачив, що нема чого силкуватися—все одно не втечеш,—повернувся до його обличчям,—це знаєш на те, щоб рани були не

ззаду,—старий під'їхав до його ближче і застрелив його. Тільки не довго він радів із своєї перемоги: не минуло й тиждня, а вже наші його самого вбили.

— Мені здається, що цей старий був просто гидкий страхополох, Беку.

— Зовсім не страхополох... навіть ні трішечки! Поміж Шефердсонами немає страхополохів—ні одного! Та й поміж Гренджерфордами теж. Знаєш, цей самий старий одного разу бився пів години сам з трьома Гренджерфордами і переміг. Усі були верхи; він ізліз з коня, сховався за невеликою купою дров і держав коня поперед себе, щоб захистити себе від куль. А Гренджерфорди zostалися на конях, крутилися навкруг старого і стріляли на його, а він стріляв на їх. Він вернувся з конем додому, добре пом'ятий та поскублений, а Гренджерфордів довелося тягти додому,—один був мертвий, а другий умер другого дня. Ні, добродію, поміж Шефердсонами не було страхополохів, вони не з таких.

Другої неділі ми всі поїхали верхи до церкви, що була миль за три від нас. Мужчини взяли з собою рушниці й увесь час держали їх поміж ногами, або ставили під стіну теж під рукою. Шефердсони робили так саме. Проповідь була страшенно довга. Пастор усе говорив про братерську любов та про інші такі штуки... Але всім проповідь дуже сподо-

балася і вертаючися додому, тільки й говорено про неї.

Через годину по обіді усі задрімали—хто в кріслі, хто в своїй хаті, і мені стало досить нудно. Бек укупі з своєю собакою простяглись на траві на сонечку й міцно спали. Я пішов нагору в нашу хату, маючи замір теж заснути. Я побачив гарненьку панну Софію, що стояла на порозі в своїй світлиці, найближчій до нашої. Вона покликала мене до себе, тихенько причинила двері і спиталася, чи я люблю її?—Я відповів,—еге. Вона сказала, що забула свій молитовник у церкві на ослоні, поміж двома іншими книжками, так чи не можу я нишком побігти до церкви і принести їй книжку,—тільки нікому не говорити про це. Я обіцявся все зробити. Я вийшов нишком з дому й пішов шляхом. У церкві не було нікого.

Ну, думаю, тут щось не те,—чого б то панна так хвилювалася через Біблію! Я труснув книжку і з неї випав шматок паперу, а на йому написано було олівцем: „у половині третьої.“ Більше я нічого не знайшов, хоч як шукав. З папірцем мені нічого було робити, через те я положив його в книжку і вернувся додому. Панна Софія стояла на порозі в своїй хаті і ждала мене. Вона потягла мене до себе й зачинила двері; потім почала перегортати старий заповіт, аж поки знайшла папір.

Прочитавши його, вона стала дуже задово-
лена і не встиг я схаменутися, вона вже об-
няла мене, назвала найкращим хлопцем на
всьому світі, просячи, щоб я нікому нічого
не розказував. Вона вся почервоніла, очі в
неї блищали, вона була тоді надзвичайно гар-
ненька! Я був страшенно здивований і спи-
тався, що це за папірець? Вона не відповіла
і тільки забажала знати, чи я читав, що на
йому написано. „Ні,“—кажу я. Вона знову
спиталася, чи вмю я читати писане, але до-
відавшись, що я знаю тільки друковані літе-
ри, вона пояснила, що цей папірець,—це про-
сто закладка з книжки, а тепер я можу йти
гратися.

Я пішов до річки, обмірковуючи, що б це
все могло значити. Скоро я помітив, що мій
негр іде слідком за мною, трохи ззаду. Як ми
одійшли від дому, негр обережно озирнувся,
потім підбіг до мене.

— Паничу Джордже,—сказав він, — ходім
зо мною до болота, там я покажу тобі без-
ліч куликів!

Дивно, подумав я: про це він говорив ме-
ні ще вчора. Але ж повинен же він знати, що
кулики зовсім не таке диво, щоб ходити по
їх здалека. Чи не сховано за цим щось інше?

— Добре,—кажу я,—йди наперед.

Ми пройшли з пів милі, потім він увій-
шов по кісточки в болото, я за ним і ми прой-

шли ще з пів милі.—Посеред болота був маленький сухий острівець, що густо поріс деревом, кущами та виноградом. Негр і говорить мені:

— Йди он-туди, направо, паничу Джордже, вони там. А я вже бачив їх і попереду, то нема чого мені туди ходити.

Він утік і скоро зник за деревами. Я пішов у гущавину і вийшов на невеличку прогайльовину, завбільшки з хату, всю завиту диким виноградом. Там лежав якийсь чоловік і спав,—і хто ж це був, як ви думаєте? Присягаюся честю—мій старий Джим!

Я збудив його, думаючи, що за-для його буде великою несподіванкою побачити мене—ні трішечки! Він мало не плакав з радощів, але зовсім не здивувався. Він розказав, що в ту страшну ніч, як на нас наскочив парохід, він плив позад мене й чув, як я гукав, кликав його, але відповідати не смів,—йому не хотілося, щоб хто-небудь піймав його та й зробив знову невільником.

— Я трохи вдарився,—говорив він далі,—через це й не міг пливати швидко і зостався добре позад тебе. Як ти вийшов на берег, я мав надію, що там дожену тебе, не кричучи та не гукаючи, але побачивши цей будинок, спинився... Я був занадто далеко, не міг чути, що вони тобі говорили, боявся собак. Але ось уже затихло, ти увійшов у хату; тоді я

пішов до лісу дождатися поки розвидниться. Рано вранці негри йшли проз мене в поле; вони показали мені оцю місцину, де собаки не можуть мене знайти, бо навкруги вода. Вони приносили мені їсти що-ночі й оповідали, як ти живеш.

— Через віщо ж ти раніше не звелів моему Джекові привести мене сюди, Джіме?

— Нащо ж? Я не хотів турбувати тебе даремно, Геку. Ну, тепер усе добре. Я купував потроху горшечки, сковорідки та деяку їжу, а вночі лагодив плит.

— Який плит, Джіме?

— Та наш старий плит.

— Та ж наш старий плит побито на шматочки.

— То ж то й є, що не побито. Його потерто добре, але попсовано не дуже, тільки збіжжя наше мало не все загинуло. Як би ми тоді пірнули не так глибоко і пропливли не так далеко під водою, та як би ще ніч була не така темна, як би на додаток ми не злякалися так нерозумно, тоді б ми зараз же побачили плит. Ну, та може й краще, що так не сталося, бо тепер його полагоджено, він зовсім як новий і в мене надбано безліч усячини замість того, що загинуло.

— Як же ти здобув плит, Джіме? Піймав, чи що?

— Як же я міг його ловити, коли я сховав-

ся в лісі? Ні, тутешні негри знайшли його, як він зачепився за підводний пеньок і сховали його в затоці поміж вербами. І так вони почали сперечатися за те, кому належить плит, що я скоро про це почув і помирив їх, сказавши, що плит не належить нікому з їх, а нам з тобою. Невже, кажу я, ви хочете забрати власність молодого білого джентльмена? Потім я дав їм по десять центів на брата. Вони були дуже задоволені і висловили бажання, щоб їм частіше траплялися плити, — тоді вони зовсім забагатіють. А гарні хлопці ці негри! Добрі! Все за-для мене готові зробити, хоч що попрошу. А налто цей Джек—добрий хлопець: завсігди послухає, як чого треба, тільки хитрий...

— Еге, це правда. Знаєш, він навіть не сказав мені, що ти тут, а привів мене сюди показувати куликів. Коли й станеться що—його хата скраю, принаймні сміло може сказати, що не бачив нас укупі, і це буде свята правда.

Мені не хочеться багато говорити про те, що сталося другого дні,—роскажу все якомога коротче. Прокинувся я вдосвіта, хотів був повернутися на другий бік і заснути знову, але відразу помітив, що в нашому будинкові якось надзвичайна тиша — не так, як завсігди. До того ж і Бека немає в хаті. Я швиденько схопився з ліжка і зійшов униз, дивуючися,

щоб це могло значити. Тихо, як у труні, нікого ніде не видно... На дворі—так саме. Біля дров'яного складу зустрів я мого Джека.

— Що сталося, Джеку?

— Хиба ти не знаєш, паничу Джордже?

-- Нічогісінько не знаю...

— Панна Софія втекла, їй-бо! Чи вночі, чи вдень—ніхто не знає. Втекла з молодим Гарнеєм Шефердсоном, щоб піти за його заміж, принаймні так думають. Рідня довідалася всього за пів-години перед цим і, скажу вам, пішла така колотнеча, що біда! Похапали рушницю та на коней. Сам старий з молодими паничами побігли кіньми до річки, женучися за Шефердсоном, щоб піймати його і вбити перше, ніж він з панною Софією опиниться по той бік річки. Еге, скажу вам, буде добра баталія!

— І Бек теж пішов, не збудивши мене..

— Ще б пак! Та й нащо заплутувати ще й тебе в цю подію? Панич Бек набив свою рушницю, сказав, що не він буде, як що не вкляде когось із Шефердсонів, або сам живий не буде. А там їх безліч, цих Шефердсонів. Б'юся об заклад, що він неодмінно хоч на одного, а наскочить.

Я кинувся бігти чим дуж дорогою до річки; потроху мені ставало чути стріляння. Побачивши склад дерева та дров на пристані, я прокрався поміж деревами та кущами, знай-

шов зручну місцину, сховався за деревом і почав доглядатися. Недалеко від мене, поперед дерева, складено було купу дров, заввишки футів чотирі. Спершу я хотів був сховатися за дровами, але на щастя не зробив того. Чотирі чи п'ять верхівнів гарцювало на плацу перед дровами, кричучи та лаючись. Вони силкувалися досягти двох хлопців, що ховалися за дровами, але їм не щастило. Шо-разу, як хтось із верхівнів з'являвся з того боку, де була річка, хлопці стріляли на його. Вони стояли спиною один до одного, то й могли бачити на обидва боки.

Коли це відразу верхівні облишили крутитися навкруги та кричати й побігли просто до дров. Тоді один з хлопців підвівся, націлився над дровами, стрельнув і один верхівень упав з коня. В одну мить усі посхоплювалися з коней, вхопили раненого й потягли його до дровника. Ту ж хвилину обидва хлопчика кинулися тікати з своєї засідки. Вони пробігли вже половину дороги до мого дерева, перше ніж вороги встигли це помітити. Коли це вони побачили втікачів, знову скочили на коней та за їми. Але хлопці вже були далеко. Вони добігли до другої купи дров, що лежала перед тим деревом, на якому я сидів, і сховалися за нею і так знову опинилися в зручній засідці. Один з хлопців був Бек, а другий незнайомий мені, тоненький хлопець років дев'ятнадцятьох.

Верхівні покрутилися ще трошки й поїхали геть. Ледве тільки вони зникли, я гукнув Бека. Спершу він не міг догадатися, звідки чути мій голос. Він був страшенно здивований. Він звелів мені пильно вартувати і сповістити його, як вороги знову з'являться. Він знав, що вони неодмінно думають зробити якусь каверзу, не инакше, і ждати не довго доведеться. Я дуже бажав би злізти з свого дерева, але не смів. Бек почав плакати та тужити. Він мав одначе, надію, що вони з братом у перших Джо (так звали другого хлопця) ще одлячуть за сьогоднішній день. Адже його батька та обох братів убито! У ворога теж убито двох або трьох. Шефердсони застрелили його рідних, сховавшись в засідку. Бек говорив, що його батькові та братам треба було подождати, поки з'являться інші родичі,—а то Шефердсонів було вже занадто багато. Я спитався, що сталося з молодим Гарнеєм та з панною Софією. Він одповів, що вони вже на тому березі, і тепер за-для їх уже немає небезпешности. Я дуже зрадив; але Бек сердився і жалкував, що йому не пощастило вбити молодого Гарнея у той день, як він стріляв на його в лісі,—тоді нічого б цього не було.

Коли це—бух, бух, бух! стріляють з чотирьох рушниць одразу. Вороги прокралися лісом і пішки підійшли ззаду. Хлопці кину-

лися до річки,—обох поранено,—і попливли за водою, а Шефердсони бігли вздовж берега, все стріляючи на їх, кричучи що сили: „Бий їх, бий їх!“ Мені стало так погано, що я мало не впав з дерева... Не буду оповідати всього в подробиці, бо мені знову погано стане. Я тяжко жалкував, що потрапив на беріг тієї страшної ночі. Краще б уже мені було втопнути, ніж бачити таке страхіття! Ніколи за все життя я не збудуся згадки про це!..

Я просидів на дереві, аж поки зовсім смеркло,—страшно було злазити. Іноді я чув, як стріляно в лісі; двічі бачив, як пробігали проз мене невеликі купки верхівнів з рушницями,—значить колотнеча ще не затихла. Сумно було в мене на серці, я дав собі слово не підходити близько до нещасливого будинку; мені здавалося, що почасти я у всьому винен: мабуть на тому папірці Гарней сповіщав панну Софію, що вони повинні десь зустрітися з нею в половині третьої години й тікати вкупі. Мені треба було тоді ж сказати її батькові про цю записочку—може він просто замкнув би свою дочку і не було б такої страшної баталії.

Злізши з дерева й прокрадаючися вздовж берега, я наскочив на два трупи, що лежали зовсім над водою; я витяг їх, накрив їм обличча й пішов звідти яко мога швидче. Я заплакав трошки, закриваючи мертве Бекове об-

личча,— він завсігди був такий добрий до мене!

Тим часом цілком смеркло. Я так і не вертався додому, а пішов через ліс до болота. Джіма не було на острівці; я став поспішаючись прокрадатися поміж вербами до затоки і тремтів з нетерплячки зскочити на плит і втекти з цього страшного краю, але плит зник! Боже, як я перелякався! З хвилину я не мав сили дихнути. Потім як крикну з усієї сили... Чийсь голос обізався недалеко за кілька ступнів.

— Боже мій! Невже це ти — серденько? Тихше, не кричи! — То був Джімов голос і як солодко дзвенів він за-для мене в ту хвилину! Я пробіг іще трохи берегом і опинився на плиті. Джім підхопив мене в свої обійми й поцілував, не можучи стямитися з радощів,

— Господь з тобою, дитинко, а я вже зовсім думав, що ти вмер! Джек прибігав сюди і сказав, що, здається, й тебе застрелено, бо ти більше не вертався додому. Саме тепер я збирався одвести плит аж до початку затоки, щоб бути наготові попливти зараз же, як тільки Джек прийде знову й скаже мені напевне, що тебе нема на світі. Який же я радий, що бачу тебе живісінького та цілісінького, серце моє!

— Ну, то все гаразд,— сказав я.— Тепер вони мене не знайдуть: подумують, що мене теж убито, а труп мій поплив за водою. Не

будемо гаяти часу, Джіме, швидче впливай насеред річки.

Я не міг заспокоїтися та стямитися, аж поки плит одплив аж за дві милі та вплив аж на середину Міссісіпі. Тоді ми почепили наш гасловий лихтарь і знову почули себе вільними й цілком безпешними. З учора я не їв ні крихотки. Джім виняв мені житну перепичку, сироватки, свинини, капусти, городини,—нема нічого на світі смашнішого за капусту!. . А поки я вечеряв, ми розмовляли проміж себе, розважаючись після лиха.

Я був дуже задоволений, що від'їхав далеко від усяких кривавих ворожнеч, а Джім радів, що виліз нарешті з свого болота. Ми обидва згожувалися, що немає оселі кращої за плит. В иншому місці все якось відчуваєш себе ніяково,—святе діло на плиту! Там живеться так легко, вільно.

ХІХ. Нові товариші.

Минуло двоє-трое суток. Можна сказати, що вони пропливли проз нас тихо, спокійно, любо. Ріка в цьому місці була велетенсько-широка, іноді півтори милі завширшки. Ночами ми пливли, а вдень ховалися на березі. Як наближався світ, ми приставали мало не завсігди до якогось прибережного острова, що поріс бавовняником, нарізували гілок та й

закривали ними плит, потім закидали вудки, а сами стрибали в воду й купалися, щоб стати свіжішими та бадьорішими. Потім, сівши на пісковатому узбережжі, де води по коліна дивилися, як світає. Навкруги тиша, ні згуку,— немов усе померло; хиба де-не-де крюкають жаби. Як що дивитися на воду, то спершу видко тільки якусь темну смугу,—це ліси на другому березі. Нічого більше не розбереш. Потім з'являється на небі білувата пляма; потроху вона розпливається, росте; річка теж яснішає, з чорної стає сіра; в далині видко, як ворущаться темні цятки,—це торгові барки, баркаси та інші суда, або довгі чорні смужки,—це плити. Іноді чути звідти невіразний гомін, або як шкрябає мітла,—адже серед такої тиші згуки чути здалека. Туман клубочеться над водою, схід червоніє і кидає рожевий відблиск на річку; ген там у долині, на другому березі, край узлісся видко рублену хатину,—мабуть дров'яний склад. А ось знімається і вранішній вітерець, такий свіжий, похолодний, і тихо обвіває нас; такий запашний вітерець: од його пахне лісом та квітками. Нарешті настає день, усе всміхається, ясно освічене сонцем, пташки попркидалися й зняли гомін...

В такий час ніхто не помітить маненького димку; і от ми знімали рибу з гачків та й починали готувати гаряче снідання. Попоївши,

ми знову починали дивитися на тиху, спокійну річку, аж поки нас змагав сон. Іноді проповзе проз нас парохід, та так далеко під тим берегом, що навіть не розбереш нічого на йому, не побачиш навіть, який він—колісний, чи шрубовий; а потім з годину нічогісінько не видко й не чути: так тихо та любо. Ось знову пливе проз нас плит, а на йому тешуть дошки,—це раз-у-раз роблять на плитах; ви виразно бачите, як сокира блисне і спуститься,—в цю мить ви не чуєте ніякого згуку, але ось сокира піднімається знову і як вона вже над головою в чоловіка—тоді тільки ви виразно чуєте згук—чек! Так то в нас минав день; ліниво блукали ми лісом, або роздивлялися та прислухались.

Одного разу був густий туман, на всіх плитах та на судах, що проходили проз нас, бито в бляшані сковороди, щоб не наскочив парохід. Барка або плит пропливали проз нас так близько, що нам чути було, як люде розмовляли, лаялись або сміялись,—ми виразно чули кожне слово, але людей не бачили. Навіть моторошно ставало, немов привиди які, або духи літають у повітрі. Джім запевняв, що це неодмінно духи.

— Ні,—відповів я,—духи не говорили б так: „а щоб його чорт забрав, цей клятий туман“.

Ледве надходила ніч—ми рушали в дорогу. Випливши насеред річки, ми пускали плит за

водою, а сами, позакурювавши люльки, хлюпалися ногами в воді, розмовляли проміж себе про всяку всячину,—ми завсігди були голі і вдень, і вночі, коли тільки не мучили нас москїти. Нова одежа, що мені пошили Бекови батьки, була занадто пишна та незручна,—та і взагалі мені не треба було одежі.

Иноді вся річка була нашою власністю на довгий час. У далині видко було мілини та острови; тільки иноді блисне вогник,—це свічка в хатині, або на самій воді займеться вогник на плиту, або на барці иноді чути, як свистить або співає матрос... Гарно жити на плиту! Вгорі прослалося небо, все вкрите зірками; ми любили лежати горілиць дивитись та розмовляти про зірки,—чи їх хто небудь зробив, чи вони так сами з'явилися?—Джїм запевняв, що їх зроблено, а я говорив, що вони з'явилися сами, бо занадто довго було б робити кожду зокрема—адже їх така сила! Джїм думав, що може місяць їх вивів,—ну, це ще скидається на правду; я не сперечався проти цього, бо сам бачив, як жаба вивела безліч дітей. Особливо любили ми дивитися, як падають зірки, як вони стрімголов летять униз! Джїм думав, що вони зопсовані й через те їх викидають геть з гнізда.

Раз або двічі за ніч ми бачили парохід, що пропливав у темряві; часом він викидав з димаря цілі снопи искор, вони сипалися дощем

на річку,— дуже гарно було дивитися. Але ось парохід завертав за ріг, вогні на йому блідли і зникали, шум од коліс умірав у далечині і на річці знову запановувала тиша. Хвилі од пароходу досягали до нас уже не скоро після того, як він зникав, і гойдали плит немов колиску. Потім знов довго не чути ні згуку,— хиба тільки жаби крякають.

Після півночі люде на березі лягали спати,—тоді години на дві береги ставали зовсім чорні, бо ні в одній хатці не було вогника. Ці вогники й були нам замість годинника,—перший вогник, який знову з'являвся, визначав, що скоро ранок, і тоді ми поспішалися знайти місцину, де можна було б пристати до берега і сховатися.

Одного разу вдосвіта я знайшов човна, сів у його й перекинув на берег, що був усього сажнів на сорок; там я пристав у невеличкій затоці, навкруги якої ріс кипарисовий гай. Мені схотілося нарвати ягін. Пливучи проз прогайльовину, на якій вилась стежка за-для скотини, я побачив відразу двох людей, що бігли стежкою скільки сили. Ну, думаю, насуває на нас лихо! Я був певен, що коли хтось біжить, то вже не инакше, як по мене, а може й по Джіма. Я хотів швидче втекти звідти, але втікачі були вже зовсім близько; вони почали кричати та благати, щоб я обрятував їм життя, запевняючи, що вони не зро-

били нічого поганого, а їх за це ловлять, за їми женуться люде з собаками. Вони хотіли просто вскочити в човен, але я не порадив

— Не робіть цього! Поки ще я не чую ні собак, ні кінського тупотіння; подождіть—іще встигнете залізи в куші і прокрастися берегом затоки трохи далі; тоді увійдете в воду й добредете до човна,—так принаймні зіб'єте собак із сліду. ‘

Незнайомі люде послухалися мене; ледві вони сіли в човен, я поплив швидче до нашого острівця; через кілька хвилин ми почули крик та собаче гавкання. Ми чули, що вони біжать до затоки, але не могли їх бачити. Видимо, вони спинилися і довго нишпорили в кущах; тим часом ми встигли пропливти цілу милю й впливти насеред річки. Навкруги все стихло; тоді ми спокійнісінько попливли до острівця і сховалися поміж густим бавовняником.

Один утікач був дід років семидесятьох, як що не більше,—лисий, з білою бородою. На йому був продавлений костровий бриль, засмальцьована синя вовняна сорочка, драні жовті демикитонові штани,—він їх засував у чоботи,—шлейки, сплетені дома,—правда, тільки одна шлейка, а демикитоновий каптан з довгими полами та з потертими мідяними гудзиками теліпався в його на руці. У обох були великі, потерті засмальцьовані килимові торби.

Другий мав років із тридцять і вбраний

був теж не дуже красно. Поснідавши, ми всі лягли відпочити. Почалася розмова; тут тільки виявилось, що ці люде навіть не знають один одного.

— Як же ти вскочив у пригоду?—спитав лисий у молодчого.

— А ось як: я продавав тут одно зілля, що знищує винний камінь на зубах—воно справді знищило винний камінь, але відразу й емаль також.. Мені годилося б раніше втекти. Тільки що я зібрався в дорогу, аж зустрів тебе по цей бік городу; ти мені говориш, що за тобою женуться й просиш допомогти тобі обрятуватися, а я відповідаю, що сам сподіваюся халепи і згоден тікати вкупі. От і все. Ну, а тобі яка пригода сталася?

— Бачиш, перед тижнем я влаштував тут невеличкі проповіді про тверезість; усі баби просто подуріли: ну, скажу вам, і досталося ж од мене п'яницям! Я зібрав до шістьох долларів за вечір—по десять центів з кожної людини; дітей та негрів пускано без грошей. Діло так і кипіло. Коли це вчора ввечері пішла поголоска, що ніби я сам нишком смочу горілку. Один негр,—спасибі йому,—перестеріг мене вранці й розказав, що люде збираються верхи, з собаками, скоро всі будуть готові,—мені застається тільки пів години, щоб утекти,—і потім кинуться за мною, а як що доженуть, то вмажуть у дьоготь, вкачають

у пір'я та так і повезуть верхи на дрючку. Ну, звісно, я не дожидався снідання,—мені відразу перехотілося їсти.

— А що, діду,—сказав молодий хлопець,—здається, ми з тобою поєднаємося, га?

— Чому ні? Я не від того торгу! Що ж ти власне робиш?

— Я складач із друкарні; тямлю дещо і в медицині, можу буги актьором,—так, знаєш, трагиком. Як треба, то показую фокуси месмеричні, знаю й френологію; иноді навпереміну вчу співу або географії по школах, а а при нагоді, то й лекції читаю—о! одно слово, я на все митець, усе вмю, що схочу! А ти?

— Я колись мав велику лікарську практику. Лічив од раку, од паралічу та од інших хвороб. Я вмю й пророкувати, як що в мене єсть хто такий, що довідався б про все, що мені треба знати. Говорити проповіді та влаштовувати мітінги—на цьому я зуби проїв; був на своєму віку й міссіонером...

Обидва замовкли на хвилину; потім молодий глибоко зітхнув і промовив: „ох!“

— Ну, чого ж ти журишся?—спитався лисий.

— Гірко мені подумати про те, до чого я дійшов! Повинен так жити, знизився до такого товариства!—він почав утирати очі якоюсь ганчіркою.

— А щоб ти скис! Чим тобі не до смаку наше товариство?—скрикнув старий, запалившись.

-- Правда, воно досить добре, кращого я й не заробив; питання: хто звів мене так низько, коли я стояв так високо? Я сам. Я не обвиновачую вас, джентльмени, ні! Нікого я не обвиновачую. Я все це сам заробив. Хай немилосердний світ карає мене; одно я знаю: де-небудь знайдеться за-для мене яма! Люде можуть поводитися зо мною так, як і перше, можуть одібрати в мене все—людей, що їх я люблю, багатство, щастя, але цього вже не одберуть! В один чудовий день я ляжу в цю яму, забуду все, і моє бідне розбите серце нарешті заспокоїться!—Говорячи ці жалібні промови, він усе пхикав.

— А чорти б забрали твоє бідне, розбите серце! Чого ти з ним панькаєшся, як з писаною торбою. Що нам до твого бідного серця? Ми ж ні в чому не винні!

— Знаю, що не винні! Я й не обвиновачую вас, джентльмени! Я сам упав так низько. Я по правді страждаю, через те я й не нарікаю.

— Звідки ж ти впав, з чого впав?

— Ах, ви мені не повірите! Люде ніколи не вірять, Бог з ними. Таємниця мого народження ..

— Таємниця твого народження? Ти хочеш сказати, що...

— Джентльмени, — почав молодий пишно, — я скажу вам цю таємницю: я почуваю, що можу вам вірити... Я маю право зватися герцогом.

Джим вирячив очі, та й я теж. Але лисий зауважив: „Годі брехати!“

— Одначе це свята правда. Мій дід—старший син герцога Бріджватерського—втік до Америки наприкінці минулого сторічча, щоб подихати чистим повітрям волі. Тут він оженився, потім скоро вмер, зоставивши сина. Саме в той час умер його рідний батько в Англії; другий син герцогів захопив титули та маєтки, а про малого справжнього герцога ніхто й не знав. Я родом просто йду від цієї дитини, я справжній герцог Бріджватер! І от я тут покинутий, одірваний од своїх маєтків; терплю від людей, холодний світ гордує мною, я обідраний, утомлений, з ростерзаним серцем, принижений стільки, що міг потрапити в товариство шахраїв, на якомусь плиту!..

Джимові його було дуже жалко, та й мені. Ми силкувалися якось розважити бідолаху, але він відповідав, що це безнадійно,— ніщо вже не розважить його на цьому світі. А от як би згодилися признати, що він герцог, то це було б йому найлюбіше за все в світі. Ми відказали, що готові признати, як що він скаже, як саме. Він пояснив, що ми

повинні йому кланятися, як він заговорить з нами, звати його „ваша ясновельможність“, „мілорде“; він не від того навіть, щоб йому просто говорено „Бріджватер“! це вже само єсть титул, а не ім'я. Один із нас повинен йому слугувати за обідом і робити за-для його все, що він звелить.

Ну, то що,—це все було не важко, і ми робили все, про що він просив. Увесь час за обідом Джим стояв біля його, слугував йому й говорив: „ваша ясновельможність, чи не бажаєте того, або цього?“ і таке инше, а він був дуже задоволений.

Але старий зовсім затих, не говорив ні слова і, здається, був не дуже задоволений з того, як ми піклувалися про герцога. Він ніби щось обмірковував. От, по обіді він і каже:

— А знаєш, що, Бріджватере, мені дуже жалко тебе, та не тільки ти маєш таке горе на серці!..

— Справді?

-- Справді, не тільки тебе самого скинуто не по закону та відібрано значне становище!

— Ох!..

— Не в тебе самого є таємниця...

Сказавши це, старий почав плакати та ридати.

— Стривай! Що ти хочеш сказати?

— Бріджватере, чи можу я тобі звіритися?—

говорив далі старий, не перестаючи хлипати.

— Здайся на мене, як на кам'яну гору!— Герцог схопив його за руку й почав її трусити.—Вияви мені таємницю свого народження, кажи!

— Бріджватере, я—покійний дофін!..

Цього разу Джім іще дужче вирячив очі.

— Хто такий?— перепитав герцог.

— Еге, друже мій, це свята правда—ви бачите перед себе зараз бідолашного дофіна Людовика XVII, сина Людовика XVI та Марії Антуанети, про якого всі думають, що він загинув.

— Ти! в твої літа! Ні, вже вибачай! Швидче повірю, що ти може покійний Карл Великий! Тобі шістьсот або сімсот років, принаймні.

— А все це горе зробило, Бріджватере, все горе! З горя посивіло волосся, з горя з'явилася перше, ніж треба, лисина. Еге, джентльмени, ви бачите перед себе вбраного в синю китайку, убогого, мандрівного, вигнаного, змученого, але справжнього короля Франції, хоч ним усі гордують.

Та й почав ревити та побиватися. Ми з Джімом не знали, що робити, так нам було його шкода, але в той же час ми раділи та пишалися тим, що він потрапив до нас. От ми й почали ним піклуватися, цілком так, як перше герцогом, і силкувалися всяко його розважити. Але він говорив, що це даремно, тільки смерть

може його заспокоїти, хоча додавав, що іноді йому стає ніби лекше та краще, коли він бачить, що люде його поважають так, як вимагає того його високий ранг, наприклад, стають на одно коліно, говорячи з ним, називають його: „ваша величність“, слугують йому, як він їсть, та не сідають перед ним доти, аж поки він сам дозволить. І от ми з Джімом почали величати його, всяко йому догожати та стояли перед їм випроставшись, поки він попросить сісти. Усе це було йому дуже до любости, і він знову повеселішав та підбадьорився. Але герцог сердився на його і, видно, зовсім був не задоволений з того, як усе склалося. А король поводився з ним люб'язно і запевняв, що його батько завсігди був прихильний до прадіда герцогового і взагалі всіх герцогів Бріджватерів і частенько пускав їх до себе в палац... Не вважаючи на це, герцог усе сидів насупившись. Нарешті король каже:

— Найпевніше, що нам доведеться чорт зна доки сидіти на цьому плиті, Бріджватере. То яке ж тобі добро з того, що ти копили-тимеш губи? Аж нудно дивитися. Адже не я винен, що я народився королем, а ти герцогом—чого ж тут сердитися? Треба завсігди силкуватися примінитися до кожного становища—таке в мене правило. Йй-бо, не погано, що ми опинилися тут: їжі досить, їж собі та

спи. А ну, давай руку, герцогу, будемо приятелями.

Герцог простяг руку, а ми з Джімом широко раділи, дивлючися, що вони помирилися. Тепер уже нікому не було ніяково; хвала Богові, що так усе сталося, а то що було б, як би на плиту постала ворожнеча! На плиту найголовніше—щоб усі були друзями, почували себе задоволеними та щоб ніхто не почував себе ображеним.

Звісно, я скоро догадався, що ці брехуни—зовсім не герцоги й не королі, а просто шарлатани та шахраї, яким не пощастило. Але я не сказав ні слова, сховав свої думки; це найкраще: хоч не буде ні сварок, ні клопоту. Як що їм хочеться, щоб ми величали їх королями та герцогами—хай! я не буду сперечатися, аби не було сварки в сем'ї. Та й Джімові не варт про це говорити—я так і не сказав. Як що я й не навчився нічого доброго від батька, то хоч одного навчився: з такими людьми найкраще давати їм волю, хай роблять, як знають: все одно не буде ніякого добра з того, що сперечатимешся з ними.

XX. Король та герцог.

Нові знайомі все нас допитувалися: їм неодмінно хотілось довідатися, через віщо це ми ховаємо плит удень, замість пливти далі, та чи не втікає часом Джім?

— Та що це ви!—відповів я,—хиба б же негр утікач плив на південь?

Вони згодилися, що справді не плив би. Довелося мені розказати про себе. Ось яку я їм вигдав казку.

Мої батьки жили в Пайкському окрузі в Міссурі, там і я народився; але вся наша сем'я померла,—зосталися тільки я, батько та маненький братік Айк. Батько надумався переселитися з цього краю до дядька Бена, що має невеличку плантацію над річкою, за сорок чотирі милі за Орлеаном. Батько був дуже вбогий, та й винен він був так батато, що ми все попродали і в нас нічого не зосталося опріче шіснадцятьох долларів та нашого негра Джіма. Цього було занадто мало, щоб пропливти тисячу чотиріста миль на чардаку на пароході. Ну, так от як розлилася річка, батькові одного разу пощастило; він піймав оцей уламок з плита й ми постановили пливти на йому до Орлеану. Але не довго ми пливли щасливо—однієї ночі парохід наскочив на передню частину плита,—ми всі попадали в воду і пірнули під колеса; ми з Джімом обрятувались якось, але батько був п'яний, а братік Айк мав тільки чотирі роки,—так вони й загинули. Днів зо два, зо три після того ми мали багато клопоту: люде все підпливали човнами до нас та хотіли відібрати в мене Джіма, запевняючи, що він утікає. Тепер ми вже

не пливемо вдень—уночі нас принаймні ніхто не турбує.

— Стривайте,—сказав герцог,—дайте мені знайти способа, щоб можна було пливти і вдень, як що треба буде: я обміркую це помалу і може вигадую щось. Тільки на сьогодні ми це облишимо,—звісно, ми не повинні пливти завидна проз отой парохід—звідти нам нема чого добра ждати.

Над вечір почало хмаритися немов на дощ; на обрії все блискала блискавка; зашуміло листя,—видко було, що надходить негода. Герцог та король пішли до нашої халабуди, спробувати, чи добрі постелі. Моя постіль була з соломи і краща за Джімову, бо ту зроблено було з полови; в цій полові завсігди трапляються колоски, а вони боляче муляють тіло, і ледве ворухнешся, шелестять, немов сухе листя, та не дають спати. Ну, так ото герцог і сказав, що візьме мою постіль, але король цього не дозволив.

— Невже,—говорить він, ти не розумієш, що мені з моїм рангом не личить спати на постелі з полови? Ні, ваша ясновельможність, чи не бажаєте взяти її собі!

Ми з Джімом навсправжки перелякалися—а що, як вони почнуть знову сваритися?... але зате як же ми зраділи, як герцог сказав:

— Це вже така моя доля: завсігди мене пригнічують!... Зла доля зломила мій колись

гордий дух. Поступаюся, скоряюся,—так уже мені судилося... Я самотний на цьому світі. Ну, дарма—страждатиму, все стерплю!

Тільки зовсім смеркло, ми попливли. Король звелів, щоб ми пливли посеред річки і ні в якому разі не світили, аж поки опинимося далеко від города. От скоро з'явилася купа вогнів на березі, ми проскочили проз їх щасливо й тільки опинившись на три четверти милі нижче, засвітили наш гасловий лихтарь. Годин у десять пішов великий дощ, знялася гроза. Король звелів стояти на вахті, аж поки стане гарна година, а вони з герцогом забилися в халабуду та й полягали спати. Мені припадала черга стояти на вахті до півночі, але я в усякому разі не сховався б під дах,—не що дня доводиться бачити таку бурю, справжній страшний суд! Господи, як страшенно вив та стогнав вітер! Мало не що-хвилини спалахкувала ясна блискавка, освічуючи річку на пів милі навкруги. Крізь прозору завісу з дощу можно було побачити острови, а дерева так і тріщали, як налітав вітер. Коли це відразу, як загуркотить грім: гурр! торох! торох! торох!... Так і розкотиться по небу, аж поки зникне в далечині, а потім зараз же блисне друга блискавка та й починається знову стріляння з гармат. Хвилі иноді мало не зносили мене з плита, але мене це мало турбувало: я був роздягнений. Про дерева, що стир-

чали з води, було нам тепер байдуже: блискавка блискала та світила невпинно, то нам легко було побачити їх і накерувати плит так, щоб їх обминути.

Мене змагав сон. Джім сказав, що він вартуватиме за мене. Цей негр завсігди був добрий до мене. Я заліз спершу був у курінь, але король з герцогом так розкинулися, що мені вже не знайшлося місця, і я ліг просто на плиту. До дощу мені було байдуже, ніч була тепла, а хвилі тоді плескалися невисоко. Але години в дві річка знову розхвилювалася. Джім спершу хотів мене збудити, але потім зважив, що не треба. Йому здалося, що хвилі ще не такі великі, щоб зробити нам якусь шкоду. Але він помилюся: відразу налетіла величезна хвиля і знесла мене з плити. Джім мало не вмер зо сміху. Я ніколи не бачив людини, такої охочої до сміху, як цей Джім!

Тоді я став замість його на варті, а він ліг і захріп; потроху буря почала стихати та й зовсім минула. Побачивши перший вогник у хатині, я збудив його, і ми сховали плит на день.

Поснідавши, король витяг засмальцьовану колоду карт, і вони з герцогом почали вдвох грати по п'ять центів за партію. Потім їм це надокучило; вони почали обмірковувати „план війни“, як вони висловлювались. Герцог по-

нишпорив у своєму килимовому саквояжі, витяг звідти безліч друкованих афіш і почав їх голосно читати.

В одній афіші говорилося, що „відомий д-р Арман де-Монтальбан з Парижу“ прочитає лекцію про науку френології у такій там залі та в такий день; білети по десять центів; на лекції він „видаватиме бюллетені про вдачу людини за двадцять центів з особи“. Герцог пояснив нам, що цей доктор Арман—це він сам. На другій афіші його називано теж „відомим усьому світові трагиком“, виконавцем Шекспірового репертуару, Гарріком молодчим з Дрюріленського театру в Лондоні. Одно слово, на кожній афіші він звався иншим ім'ям та вихвалявся всякими дивовижними подвигами, наприклад таке, що він „знаходив воду та золоту руду чарівною палицею“, або одвертав „чарування“ та инше таке.

— Але найбільше я все таки люблю трагичну музу!—скрикнув він.—Чи пробували ви коли-небудь грати на кону, ваша величність?

— Ні,—відповів король.

— Ну, то ви скоро спробуєте, — рішив герцог. — У першому ж городі, до якого ми пристанемо, ми найmemo залу й заграємо сцену бою на шпагах з „Річарда III“, або сцену на балконі з „Ромео та Джульєти“. Що ви на це скажете?

— На все згожуюся залюбки, як що тільки це дасть нам гроші, Бріджватере, але, бачиш, я не уявляю собі, як треба грати на театрі, мало бачив вистав за свій вік. Я був іще занадто малий, як мій батько запрошував акторів до палацу. Як тобі здається, чи можна буде мене навчити?

— Нема нічого лекшого!

— Ну й гаразд! А мені саме хочеться чогось новенького! Почнемо зараз же, що там довго думати?

Герцог оповів усю історію Ромео, хто він такий був та хто була Джульєта, додавши, що сам він завсігди грає ролю Ромео, то королю доведеться вже грати Джульєту.

— Ну, але ж Джульєта була зовсім молоденька дівчинка, дивно ж буде бачити її з лисою головою та з сивою бородою..

— Ні, ти вже не турбуйся—тутешні провінціяльні неуки навіть не подумують про це. До того ж ти вберешся як треба, а це велика різниця. Джульєта на ґанку дивиться на місяць перед тим, як лягати спати; вона вбрана у вночішне убрання та у вночішній чеpecь із шляркою. Ось тут у мене й одежа за-для всіх ролив.

Він витяг зо дві, чи зо три кереї з грубого перкалю,—він казав, що це середньовікове лицарське вбрання за-для Річарда III та за-для другого актора; потім довгий білий

вночішній халат та чепець із шляркою. Король був з усього дуже задоволений. Герцог витяг книжку і почав читати ролі, та як чудово, з яким запалом! Він кидався на всі боки, як скажений, махав руками, щоб показати, як треба грати; потім він оддав книжечку королеві і звелів йому вивчити свою ролю.

Міль за три, там, де річка завертає, стояв город; по обіді герцог сказав, що він уже добрав способа пливти і вдень безпешно, — тепер він мав замір пристати до цього городу і там зробити те, що надумав. Король сказав, що він теж піде подивитися, чи не можна йому пожитися з чогось. У нас уже не було зовсім кофе, і Джім порадив мені їхати вкупі з ними човном та й купити трохи кофе.

Місто було немов мертве, на вулицях не видно було ні душі, всюди панувала мертва тиша, немов у неділю. Якийсь хворий негр, що грівся на сонечку, оповів, що всі, малі й великі, пішли милі за дві в ліс на віче (мітінг), zostалися дома старі та хворі. Король довідався гарненько, де те місце, і наважився піти туди, спробувати, чи не можна там чогось роздобути, і покликав і мене йти з їм.

Герцог сказав нам, що хотів би знайти друкарню. Скоро ми знайшли те, чого шукали; тільки то була не друкарня, а глум із друкарні: була вона вгорі над столярнею; і

друкарі, і столяри—всі пішли на віче, покинувши одімкнені двері. Це був брудний закуток, завалений мотлохом, вимазаний чорнилом, із стінами, обліпленими всякими оповістками, на яких намальовано було коней та негрів-утікачів. Гергог скинув із себе сертука та й узявся до своєї роботи, а ми з королем пішли на віче.

Дійшли туди ' за пів години, умиваючися потом,—день був страшенно душний. Там зібралося принаймні з тисячу людей звідусіль, за двадцять миль навкруги. Увесь ліс повен був хурами, кіньми, що їли з коритець, одганяючи хвостами мух, де-не-де понапинато було на дрючках намети, криті гілками,—там продавано лимонад, пряники, кавуни, що лежали купами, зелену пшеничку та інші гостинці.

Під такими самими наметами, тільки більшими, стовпища людей слухали промовника. Ослони зроблено було з грубих дощок, попровірчувано в дошках дірки, а в їх позаправлювано палки, замість ніжок. Спинок не було. Промовники стояли на високих кафедрах у кінці намету. На жінках були великі чейці, що боронили їх од сонця; дехто був у вовняних домотканих сорочках, і тільки небагато молодіжі вбрано було в перкаль. Багато парубків були зовсім босі, а дівтора бігала в самих сорочечках. Бабусі плели панчохи, а молодіж залицялася нишком.

Під першим наметом, куди ми прийшли, промовник читав народові гімн: прочитає рядків зо два і всі починають співати; так велично це виходило: стільки їх співало і з таким запалом. Народ потроху захоплювався і співав усе голосніше та голосніше; нарешті скінчилося на тому, що деякі почали завивати, а інші просто кричати з усієї сили. Потім промовник почав говорити проповідь, та ще й з яким запалом: він то кидався по кафедрі, то нахилився наперед, простягнувши руки; постать його увесь час ворушилася і він вигукував слова що-сили. Іноді він трусив кулаками над головою, кричучи: „Це мідяний змії у пустині! Гляньте на його і будете живі!“ А люде гукали: „Слава! Амінь!“

І так не перестаючи. За цим криком та гвалтом не можна було розібрати, що промовник говорить. Багато слухачів схоплювалося зо своїх місць та самопихом протискувалися наперед, а сльози так і текли їм по щоках; як же всі грішники зібралися перед ослонами, вони почали співати, кричати та кидалися на солому, немов несамовиті.

Одначе, я помітив, що мій король кудись протискується, потім за його голосом не стало чути інших голосів, нарешті дивлюсь—він уже лізе на кафедру, просячи промовника дозволити йому сказати кілька слів до народу. Той згодився. Він оповів, що був морським розбійником

аж тридцять років на Індійському океяні, що минулої весни його товариства дуже поменшало після гарячого бою, а тепер він вернувся додому набрати нових товаришів; але, хвала Богові, минулої ночі в його все пограбовано і самого вигнано з пароходу без копійки. Та він дуже радий, нічого кращого й не могло з ним статися: тепер він зробився зовсім іншою людиною і щасливою вперше зроду. Убогий, пограбований з усіх боків, він почне все спочатку: вернеться до Індійського океяну і присвятить решту днів своїх на те, щоб навертати морських розбійників на стежку правди й доброго життя. Краще за його ніхто не зуміє цього зробити, бо він знайомий з усіма розбійниками на океяні; хоч багато часу треба буде йому на те, щоб достатися туди без копійки, але він усе ж таки достанеться, щд б там ні було, і що-разу, як пощастить йому навернути розбійника на правдиву стежку, він скаже йому: „Не дякуй мені і не хвали мене! Це все зробили ті добрі люде, на Поквільському мітінґові, брати по Христу і доброчинці, та ще оцей добрий промовник, найкращий друг кожному морському розбійникові“. Потім він ударився в сльози, а за ним і всі присутні. Хтось скрикнув:

— Скиньмося за-для його, скиньмося!

Душ із шість слухачів посхоплювалися з місць гукаючи:

— Нехай він обійде всіх із шапкою!

Усі згодилися і промовник теж.

І ото король обійшов усіх присутних з брилем у руці, що-хвилини втираючи собі очі. Він дякував їм та вихваляв, що вони такі милосердні до бідних морських розбійників. Багато гарненьких дівчат, плачучи, прохали в його дозволу поцілувати його на спомин. Він охоче згожувався і деяких навіть обнімав і цмокав разів по п'ять, чи по шість. Всі запрохували його zostатися в їх із тиждень. Кожному хотілося, щоб морський розбійник погостював у його в хаті. Всі вважали це за велику честь. Але він відповідав, що як це останній день мітінгові, то він зможе зробити мало користі; та й до того ж він поспішається на Індійський океан, щоб уже не гаючись почати наворотати товаришів.

Як ми вернулися на плит, він порахував свій прибуток. Виявилось, що він зібрав вісімдесят сім долларів і сімдесят п'ять центів! До того ж він потяг добру сулію з горілкою, знайшовши її під одним хургоном, як вертався назад лісом. Він признавався, що коли це все прийняти до уваги, то сьогодні він заробив може найкраще за весь час його місіонерської діяльності. Нема чого й говорити, що про язичників не так заробітно проповідувати, як про розбійників, коли хто хоче обшахрувати людей на вічі.

Поки король не вернувся, герцог теж уявляв собі, що йому дуже пощастило. Але потім він облишив уже так пишатися. Він

склав і надрукував у тій друкарні дві умови за-для фермерів про аукціон коней і взяв з їх за це чотирі доллари; потім він надрукував оповістку про те, що видає газету, і приєднав кількох передплатників, взявши з їх зменшену ціну з умовою, щоб плату дано наперед. Передплатники хотіли були заплатити дровами та цибулею, як звичайно; але він одповів, що недавно тільки накупив собі тих річей і через те тепер яко мога знижує передплату, щоб одібрати її грішми. Потім він склав вірші, сам вигадавши їх із своєї голови, всього три рядки, та такі ніжні, сумні під заголовком: „Розбите серце“ і зоставив їх, приготувавши зовсім до друку і не взявши нічого за те. Одно слово всього-на всього він зібрав дев'ять з половиною долларів, так зате ж і працював увесь день.

Нарешті він показав нам ще одну маленьку оповістку, що надрукував задурно, бо вона призначалася власне за-для нас. На їй намальовано було негра втікача з клуночком за плечима на палиці, перекинутій через плече, і з підписом ізнизу: „Двісті долларів надгороди“. Тут же списано було всі Джімови прикмети, говорилося, що він утік з плантації Сен-Джека, за сорок миль за Орлеаном ще минулої зими і напевне попростував на північ. Хто його піймає і пришле назад, той одбере надгороду і всі трати за дорогу.

— Ну,—сказав герцог,—завтра ми можемо спокійно пливати і вдень як що нам схочеться. Ледві побачимо кого, зараз же можемо з'язати Джімові руки й ноги, положити його в шатро і показати оповістку. Скажемо, що ми занадто вбогі, щоб пливати пароходом і от ми позичили маненький плит у своїх друзів і пливемо по надгороду. Ланцюги та кайдани на руки були б ефектніші на Джімові, але це не пасує до оповідання про наше вбозтво. Залізо занадто дороге, треба задовольнятися з вірьовок.

Нам усім дуже сподобалась герцогова дотепність; тепер можна буде пливати вдень без клопоту. Ми обрахували, що треба втекти за кілька миль цієї ночі на той випадок, як що в маненькому городі кинуться шукати герцога, довідавшись про його подвиги в друкарні. Ми всі лягли і причаїлися, не вилазячи до десятих годин вечора; потім тихо проскочили проз город і не світили лихтаря аж доти, поки город зник з очей.

Кличучи мене години в чотирі ранку на вахту, Джім сказав мені:

— А як ти думаєш, Геку, чи зустрінемо ми за свою мандрівку ще якогось короля?

— Ні,—кажу я,—не думаю.

— Ну, то ще нічого. Одного короля з нас цілком досить. Адже наш п'яний, як земля, та й герцог не краший!

Вранці Джім спробував заставити короля говорити по французькому, щоб послухати, „на що воно скидається“, але він відповів, що вже так давно виїхав з рідного краю та стільки зазнав горя, що забув рідну мову.

XXI. Вистава і цирк.

Сонце давно вже зайшло, але ми все пливли, не думаючи приставати до берега. Король з герцогом скоро вилізли з халабуди з кислими пиками, але потім вони позскакували з плита, пірнули в воду і це їх трохи підбадьорило. Поснідавши, король сів на розі плита, стяг із себе чоботи, засукав штани, спустив ноги в воду, закурив люльку та й почав товкти свого „Ромео та Джульету“. Як він уже мало не зовсім вивчив свою ролю, вони з герцогом стали репетірувати вкупі. Герцог заставляв його товкти одно сто разів, показуючи, як вимовляти кожен рядок. Він учив його зітхати, прикладати руку до серця; нарешті сказав, що справа налаadowується. „Тільки,--- каже,—ти не повинен кричати „Ромео“ так голосно немов із кухви, а треба вимовляти це ім'я ніжно, м'яко, чуло, от так: „Ро-о мео!„ Адже Джульета ніжна люба дитина, їй не личить ревти, немов осел“.

Потім вони притягли пару довгих мечів, що герцог поробив з товстих дубових дощок,

та й почали ними шермицерію, готуючися до сцени бою з „Річарда III-го“. Герцог сказав, що він бере собі роль Річарда. Любо було дивитися, як вони махали мечами та кидалися по плиту. Коли це відразу король спіткнувся і впав у воду. Після цього вони стали відпочити та й почали базікати проміж себе про всякі пригоди, які їм траплялися колись на річці. По обіді герцог і каже.

— Слухай, Капете, адже нам треба дати блискучий спектакль, доведеться ще дещо додати, так — дурницю якусь. Я, наприклад, удам шотланського лударя, а ти, стривай... Дай подумати... Ти можеш продекламувати Гамлетів монолог.

— Гамлетів?... А то що таке?

— Хиба ти не знаєш? Монолог.. Найвідоміша Шекспірова річ. Ну й штука! от чудова!... Увесь театр тремтить од оплесків. У мене його немає в книзі, цього монологу, але це дарма, я можу згадати його. Дай подумати, я спробую.

Він почав ходити туди й сюди по плиту, замислившись та страшенно суплячи брови з напруження. То він, стогнучи, здавлював рукою лоб, то охкав, то пускав сльози,—цікаво було на його дивитися! Нарешті потроху він усе згадав і звелів нам уважніше слухати. Він став по лицарському, виставивши одну ногу наперед, простягши руки, голову одкинув на-

зад, а очі звів до неба. Потім почав кричати, стогнати та скреготати зубами. Увесь час, поки говорив, він верещав, кидався, давав собі стусанів у груди,—одно слово, телесувався так, що я ще ніколи зроду не бачив такого. Ось ця промова. Мені не важко було її вивчити, поки він товкмачив її королю:

Чи бути, чи не бути—ось карлючка,
Що вгородилась у моє життя!
Хто б стёрпів кривду й злѳбу світову
І ждати б став, аж поки ліс Бірнамський рушить
в Донзінан?

Умерти, чи заснути, більш нічого...
А може бачить сни — от тут то й є перепин!
Коли б не страх чогось, що буде там по смерті,
То хто б схотів ввесь вік терпіти муки,
І посміховища, і сильних гніт і знущання,
Загайливість закону, підлість суддів
І тихий спокій у могилі.
Дункане! чуєш? Стукаю! Прокинься!
Вже краще зносьмо біди ті, що маєм,
Аніж тікати до інших, нам незнаних.
Отак нас совість робить боязькими,
А то б раз трахнув і скінчились
Всі муки серця і тортури.
Та цитуйте!... цитуйте!... Офеліє! О німфо уродлива!
Мої гріхи ти пом'яни у молитвах!...
І в монастир' іди! Не треба нам тебе!
У монастир'!...

Старому ця промова дуже сподобалася, він скоро так її вивчив, що міг проказати, не спляючи, так ніби його сотворено за-для театру. Як він переймався ролею та роспа-

лювався, любо було дивитися, як він махав руками, гарчав та телесувався.

Ми скористувалися з першого зручного випадку, і герцог надрукував кілька афіш. Після цього зо два, чи зо три дні в нас на плиту був страшенний рух. Тільки й робили, що вчилися махати мечами та робили репетиції. Одного ранку—ми вже досить одпливли од штату Арказасу—в далині з'явився город, що стояв там, де річка завертала; ми приста-ли за пів милю від його в невеликій затоці, що вкрита була, немов тоннель, кипарисами. Всі ми, окрім Джіма, сіли в човен та й поплив-ли в город, маючи надію, що там може можна буде влаштувати спектакль.

Ми потрапили саме вчасно: саме в той день давано виставу в цирку і люде вже по-чали з'їздитися звідусіль у гуркотливих брич-ках, хургонах та верхи. Цірк повинен був до вечора виїхати, наша вистава могла бути чу-дова. Герцог зараз же наняв ятку, а ми про-хожувалися по місту та ліпили скрізь афіші. Ось що було на їх надруковано.

Відродження Шекспірових часів!!!

Надзвичайна вистава!

Тільки раз!

Знамениті на увесь світ трагики:

Давид Гаррік молодший з Лондонського Дрюріленсь-кого театру

та

Едмунд-Кін старший з Лондонського Королівського

театру, Геймаркета Вайтчапеля, Пуддінг-Лена, Пік-каділі в Лондоні та інших Європейських королівських театрів, матимуть честь заграти безсмертну сцену на ганку.

Ромео та Джульєтта!!

Ромео д-й Гаррік

Джульєта д-й Кін.

Бере участь уся труппа!

Нова одежа. нові декорації!

Заграно буде також

Незрівняна і така страшна, що аж кров стигне,

Сцена бою

з Річарда III !!!

Річард III д-й Гаррік

Річмонд д-й Кін.

Та ще

(на спеціальне вимагання публіки)

безсмертний Гамлетів монолог!!!

прочитає знаменитий Кін!

(Він декламував його в Парижу 300 вечорів уряд).

А тут тільки раз!

З причини енергічних ангажементів у Європі!

Плата за виставу 25 центів, діти та слуги платять половину.

Поки що ми пішли блукати містом. Мало не всі будиночки та крамниці — це були старі похилені халабуди, іноді навіть такі, що ніколи не бачили й хварби. Їх збудовано на палях футів на три або на чотирі над землею, щоб не заливало водою, як буває повідь. Біля кожної хатки був садок, але видимо там не росло нічого путнього, oprіче кропиви, соняшника, купок попелу, старих підшов із чобіт, склянок із побитих пляшок, ганчірок та уламків

старого бляшаного посуду. Паркани зроблено було з усяких дощок, де-не-де збитих гвіздками; у деяких місцях ці мізерні тинки похилились набік, а хвіртки нічим не замикались. Деякі паркани колись були побілені, але вже дуже давно, мабуть за Колумбових часів, як висловився герцог. По садках ходили свині, а люде щиро виганяли їх геть.

Усі крамниці були на одній вулиці. Перед кожною напнуто було білу ятку і люде прив'язували коней до її стовпів. Під наметами стояли порожні ящики з краму, на їх цілий день стовбчили роззяви, копирсаючи з нічого робити дерево своїми складаними ножами; вони без перестанку жували табак, позіхали, потягалися — це була ціла купа волоцюг та голодранців. Мало не на всіх були жовті солом'яні брилі з широкими крисами, що скидалися на парасолі; ні сертуків, ні жилетів вони не носили; називали вони один одного Білем, Беком, Ганком, або Джо та Анді; говорили ліниво, неначе нехотя, але зате вживали безліч лайок. Стоїть який-небудь роззява, зіперчися на стовп із ятки, заклав руки в кишені в штанях і виймає їх хиба на те, щоб почухатися або попросити пучку тютюну. Тільки й чути такі розмови.

— Дай пожувати тютюнцю, Ганку.

— Не можу, у самого тільки одна пучка зосталася, — попроси в Білля.

Може Білль і дасть йому, а може й збреше,—скаже, що вже не має тютюну. Деякі з цих волоцюг ніколи не мають ні шеляга, навіть ні одної пучки тютюну власного. Вони так увесь час і позичають тютюн у інших: „Дай, каже, тютюнцю пожувати, Джеку, я тільки що віддав свою останню пучку Бенові“. Це мало не завсігди брехня і нікого нею не одуриш;—хиба когось чужого, але Джек не чужий, він неодмінно відповість:

— Це ти б то справді дав Бенові? Після Миколи та й ніколи! Оддай краще мені за всі ті рази, що позичав у мене, тоді я може й ще тобі позичу і навіть проценту не візьму.

На всіх вулицях та провулках можна втопнути в грязюці, та ще коли б це була проста грязюка, а то якась особлива—липка, чорна, немов суцільна смола на дюйм завгибшки, а де не де, то й по коліно. Куди не глянь—усюди блукають хрокаючи свині; ось брудна свиня ліниво плентається вулицею з цілою ордою поросят, простягнеться просто серед дороги, що аж людям треба її обходити, щасливо прищулить очі та й клапає вухами. Поросята почнуть її смоктати і вона така щаслива, немов королева. Якийсь волоцюга крикне відразу. „А кусі її, кусі!“—свиня схопиться, страшенно верещучи, а на вухах у неї з обох боків уже повисло по собаці або й по три, та ще зо три або з чотири десятки псів біжить

навздогінці. І от усі роззяви повстають з місць, дивляться на цікаву виставу, сміються з забавки та радіють, що зняли таку колотнечу. Потім вони сідають і заспокоюються, аж поки почнетися собача гризня; а то ще забавка: облити керосином прибудного пса та й запалити його або прив'язати йому до хвоста бляшану сковорідку й дивитися, як він казиться.

Над річкою деякі хатки зовсім похилилися над берегом: так і здається, що ось-ось падають униз. Люде звідти вже повибіралися. В інших місцях беріг попідмивало під хатами й він понависав кручами. Там ще живуть люде, але це небезпечно, бо земля може завалитися відразу на великому просторі. Іноді шматок землі на четверть милі відразу починає репатися, злазить усе далі та далі, аж поки завалиться в річку,—і це все за одно літо. Такі городи повинні завсігди одсуватися все далі назад, бо річка невпинно ззідає та підмиває їх.

Що ближче було до півдня, то більше хургонів та коней товпилося на вулицях; прибували все нові та нові. Сем'ї попривозили з собою з села обід і їли, сидячи на возах. Не мало випито було горілки, і я бачив уже три бійки.

Я пішов до цирку і блукав позад шатра, аж поки одійшов сторож, а потім без церемонії вліз під полотно.

Правда, в мене була золота монета, що коштувала двадцять долларів, і ще трохи дрібних, але я рішив краще зберегти їх до поганих часів: хто знає, що трапиться зо мною так далеко від дому, серед чужих людей? Треба бути дуже обережним. Я не від того, щоб розкидати гроші на цирки, коли їх більше ні на що тратити, але користи мало з таких трат.

Це був справжній чудовий цирк. Кращої вистави уявити собі не можна. Всі їхали кіньми парами, кавалер з дамою, мужчини тільки в білизні та в плетених сорочках, без черевиків та без стремен, сиділи на сідлах, взявшись в боки, надзвичайно зручно та вільно,— їх було чоловіка з двадцяттеро. А всі пані були мальовані красуні, справжні королеви, одягнені в такі сукні, що коштують принаймні мільйон долларів і геть чисто всі вкриті діамантами. Страх гарно,—я ніколи нічого такого не бачив! А потім вони всі по черзі поставали на сідлах та й поїхали навкруги, зграбно хитаючися. Мужчини здавалися такими ставними, стрункими, а жіночі рожеві спіднички маяли круг їх, роблячи їх самих підхожими до парасолів.

Коли це вони почали стрибати все швидче та швидче, потім затанцювали, стоячи на одній нозі, а другою дригаючи в повітрі; біжучи, коні нахилилися все дужче та дужче, а

хазяїн цирку все ходив навкруги, ляскаючи пугою та покрикуючи: „ги! ги!“, тим часом, як клоун пречудно жартував. Нарешті всі верхівні повипускали з рук поводи, дами побралися в боки, а джентльмени поскладали руки на грудях — коні побігли ще швидче, тоді кожен по черзі почав ізстрибувати додолю і кланявся так привітно, що я ще й не бачив, щоб так кланялись, а потім усі зникли за завіскою, один за одним,—публика почала плескати в долоні, кричати та казирися.

Увесь час артисти показували найдивовіжніші штуки, а клоун так кривлявся, що всі мало не померли зо сміху. Власник цирку не міг роззявити рота, щоб той не почав зараз із його глузувати, говорячи найчудніші дотепи. І як він міг вигадувати стільки жартів відразу, та так швидко, несподівано—просто зрозуміти не можу! Я б не вигадав стільки за цілий рік! Коли це якийсь п'яний почав тиснутися на арену, хвалючися, що він уміє їздити не згірше за кого иншого. Всі його вмовляли, силкуючися вдержати, але він і слухати не хотів; тим часом вистава спинилася. Публика кричала та дратувала його, це його ще дуже підохочувало і він зовсім распалився. Люде теж росходилися, деякі кидалися з ослонів униз на арену, говорячи „геть його, геть!“,—дві чи три жінки почали навіть голосити. Тоді хазяїн цирку сказав щось так мов

невеличку промову: „що він би то має надію, що все скінчиться щасливо, безладу не буде і як що цей добродій обіцяє більше не репетувати, то він дозволить йому поїздити верхи аби тільки він зумів удержатися на коні“. Усі засміялися і згодилися, а п'яний поліз на коня. Тільки сів—ту ж мить кінь почав під ним казитися, кидатися на всі боки, стрибати та крутитися. Двоє ціркових слуг так і повисло на вуздечці, силкуючися його вдержати, а п'яний учепився йому за гриву і що-разу, як кінь підстрибував, його ноги підлітали догори. Люде посхоплювалися з місць, кричали, сміялися страшенно. Нарешті, хоч як силкувалися ціркові слуги, кінь таки вирвався й полетів навкруг арени немов вихор, а той дурень лежав на сідлі, чепляючись за гриву, та спускав додолу то одну ногу, то другу,—люде так і лягали зо сміху. Але мені це зовсім не здавалося чудним і я увесь тремтів, бачучи в якій він небезпешності. Але скоро він зліз на сідло як треба, захопив якоесь вуздечку, хитаючися то на той, то на сей бік; не минуло й хвилини, як він уже схопився пустив вуздечку і став немов укопаний! А кін летів скільки сили. Він стояв на коні, похитуючися так вільно та зручно, наче б то ніколи за життя не бував п'яний, і відразу почав скидати з себе одержу! Сертуки та жілети так і літали в повітрі,—уявіть собі: він зняв їх аж сімнадцятеро! І от

він опинився перед нами стрункий, гарний, убраний так пишно та чудово, що я ще ніколи не бачив; він помахував над конем батіжком, нарешті зскочив з його, як той біг з усеї сили, зручно поклонився і стрибаючи побіг за завіску. А глядачі так і ревли з утіхи та з дива!

Тоді власник цирку догадався, що його одурено і скривився, як середа на п'ятницю. Виявилось, що це один з його власних штукарів. Він сам вигадав цей жарт із власної голови й нікому не сказав ні слова. Ну, скажу вам, я був ні в тих, ні в сих, довідавшись, що мене так штучно одурено, але бути в становищу хазяїна я б не згодився навіть і за тисячу долларів. Не знаю вже, чи бувають цирки кращі за цей. У всякому разі за-для мене це було чудово.

Того ж вечора відбулася й наша вистава, Тільки на їй було всього тільки з двадцяттеро глядачів,—саме стільки, щоб вернути трати. Всі поросходилися ще як вистава не скінчилася, oprіче одного хлопчика, що заснув. Герцог упевняв, що ці арканзаські дурні нічого не тямлять у Шекспірі. Їм треба щось простіше: комедію, фарс, або ще щось гірше. Тепер уже він зуміє догодити на їх смак. І от другого ранку він роздобув великих аркушів обгорткового паперу, потім чорної хварби, зляпав кілька афіш і розліпив їх по городу. В афішах було написано:

В міському театрі
 — Всього на три вечори —
 Відомі на весь світ трагики
 Давид Гаррік молодчий
 та
 Едмунд Кін старший
 З лондонського та інших європейських театрів
 Виконують вражаючу трагедію:
 Королівський Камелеопард
 або
 Нечуване диво!!!

За білет платиться по 50 центів.

Зверху найбуйнішими літерами було на-
 риговано:

Дам та дітей не пускають.

— Ну, от,—сказав він,—як що вже й цей
 рядок не затягне їх до нас, то я погано знаю
 Арканзас.

XXII. Шахрайська вистава.

Другого дня король з герцогом увесь день муштрувалися коло театру: влаштовували сцену, приладнювали завісу, становили свічки на рампі. Увечорі зала була повнісінька. Як уже не зосталося ні одного порожнього місця, герцог одійшов од дверей, обійшов навкруги сцену, вийшов поперед завіси і сказав невеличку промову. Він вихваляв цю трагедію, говорячи, що це одна з найбільше вражаючих, які існують на світі, і почав ляпати всякі вигадки про трагедію та про Едмунда Кіна Старшого, що повинен був грати в їй голов-

ну роллю. Нарешті, роздратувавши досить цікавість у глядачів, він підняв завісу. В ту ж мить король вискочив на сцену рачки голий.. Він усісінький був розмальований поперечними смугами всякого коліру, рябий та кольористий, немов веселка. Хоч вибрик і дикий, безглуздий, а всіх страшенно насмішив. Глядачі вмірали зо сміху, а як король скінчив штукарити і зник за кулісами, глядачі почали плескати в долоні, кричати, стукати ногами, аж поки він знов вийшов. Знову відбулося те саме.

По правді сказати, мертвий засміявся б, дивлячися, як стрибає та кривляється старий дурень.

Потім герцог спустив завісу, уклонився глядачам і сказав, що трагедію гратимуть ще тільки двічі, бо їх запрошено грати аж у Лондон, де продано вже всі місця в Дрюріленді. Сказавши це, він удруге вклонився і промовив, що коли йому пощастило насмішити та звеселити шановне товариство, то він буде дуже вдячний, як що вони порекомендують цю виставу своїм друзям і вмовлять ще й їх прийти на неї подивитися.

Голосів із двадцять закричало:

— Як то? Уже кінець? Оце й усе?

Герцог одповів:

— Еге, все!

Ну, тут і почалася кумедія. Всі закричали:

— Одурено! Нас одурено!

Посхоплювалися, кинулися, мов скажені, на сцену, щоб повчити трагиків. Але якийсь високий, гарний із себе хлопець став на ослін і скрикнув:

— Стривайте! Одно слово, джентльмени!

Всі спинилися, щоб послухати.

— Нас одурено і гидко одурено! Але нам зовсім не хочеться стати посміхом усьому городові й слухати все життя, як із нас глузують. Адже так? Ось що треба зробити. Вийти звідси тихенько, немов нічого не сталося, похвалити цю виставу й одурити всіх інших городян. Тоді ми опинимося в однаковому з ними становищу. Хиба це не розумно? („Правда! правда!“—гукають глядачі). Чудово! Ну, так ні слова про те, що нас одурено. Розійдімося додому й радитимем кожному подивитися на трагедію.

Другого дня по всьому городу тільки й мови було, що про чудову виставу. Театр був повнісінький, і ми знову так саме одурили глядачів. Як ми з королем та з герцогом вернулися додому на плит, у нас була гарна вечеря. Так як опівночі вони заставили мене з Джімом впливати спершу насеред річки, а вже потім сховати плит на ніч на дві милі нижче за город.

Третього вечора театр був знову повний, тільки глядачі були вже не нові, а все ті самі,

що були на перших двох виставах. Я стояв біля герцога коло дверей і помітив, що в усіх кишені були повні, або вони держали щось загорнене під полою,—я зараз же догадався, що це не пахощі та не запашний крам. Так і било в ніс смердючими яйцями, гнилою капустою і такими іншими чудовими річами. І як що я можу одрізнити, як пахне дохла кішка, а я на це митець, то б'юсь об заклад, що таких трупів притягнуто було в залу штук із шістьдесят. Я ввійшов туди на хвилинку, але не міг видержати важких пахощів. Як зала сповнилася, герцог дав якогось хлопцеві чверть доллара і попрохав його постояти хвилину замість його біля дверей, а сам пішов кругом на сцену. Та ледві ми завернули за ріжок і опинилися в темряві, він сказав мені пошепки:

— Тепер тікай на всі заставки до плита!

Я послухався. І він зробив те саме. Ми опинилися на плиту в один час і не минуло й двох хвилин, як ми вже пливли серед тиші та темряви серединою річки. Ніхто з нас не промовив ні слова. Я думав про те, як погано доводиться бідному королеві одбувати за все перед глядачами. Аж ні трішечки! Відразу він вилазить з шатра та й каже:

— Ну, оповідай, герцогу, як сьогодні скінчилася справа?

Виявилось, що він зовсім і не був у горді.

Ми не світили світла, аж поки одпливли миль за десять від городу. Потім ми освітили плит і повечеряли; король з герцогом реготалися мов божевільні, згадуючи, як вони пограбували чесних глядачів.

— Дурні безголові,—казав герцог.—Я вже наперед знав, що вони змовчать першого вечора та затягнуть у пастку й інших глядачів; я знав, що вони нападуться на нас третього вечора, думаючи, що прийшла їхня черга помститися! Я б дорого дав, щоби побачити, чим там у їх усе скінчилося, щоби вони там робитимуть... Ну, можуть улаштувати пікнік,—харчу натягли досить.

Наші шахраї зібрали чотиріста шістьдесять п'ять долларів за ці три вечори; одно слово—злушили цілу купу грошей.

Скоро обидва полягали спати і захропли.

— Тебе не дивує, Геку,—загомонів до мене Джім,—що королі так роблять?

— Ні, ні трохи.

— Через віщо ж, Геку?

— Бо в їх такий уже звичай.

— А герцог, як ти думаєш, кращий?

— Еге, герцог—це різнація. Хоча по правді сказати, різнація невелика. Як нап'ється п'яний, то його не відрізниш од короля.

— Ну, у всякому разі, я б не хотів більше знатися з такими ясновельможними паннами.

Досить з нас і цих двох, більше я б не вдержав.

— Я згожуюся з тобою, Джіме. Але ці вже сидять на нашій шиї. Ми повинні пам'ятати, хто вони такі й поступатися їм.

Чи варт було вияснити Джімові, що це не справжні королі та герцоги? Це була б даремна праця!

Я ліг спати, і Джім не будив мене, як надійшла моя черга стояти на вахті,—він часто це робив. Як я прокинувся вдосвіта, він сидів, похнюпивши голову, і стиха стогнав. Я не звернув на це уваги й не перепиняв його. Я знав, чого він сумує. Він згадував про жінку та про дітей, що zostалися там далеко. Ще ніколи за своє життя він не виїздив з дому, а я певен, що він любив свою сем'ю не менше, ніж білі люде люблять свою. Це може здатися дивним, але я певен, що це так. Він часто плакав ночами як думає, що я сплю, і сумував, і все примовляв: „Бідолашна, маненька Ліза! Бідолашний Джоні! Не побачу я вас більше ніколи, ніколи!“ Гарний був негр цей Джім, добрий!

Цього разу я сам заговорив з ним про жінку та про дітей.

— Чогось особливо важко мені сьогодні на серці,—сказав він,—бо почув я там, на березі, дитячий крик, потім стусани, і я згадав, як одного разу зробив погано з своєю манень-

кою Лізочкою. Їй було тоді всього чотири роки; у неї зробилася скарлатина і вона мало не вмерла. Але потроху дівчинка одужала. Стоїть вона раз біля мене, а я їй кажу їй: „Зачини двері!“ Вона не послухала, стоїть собі і всміхається, поглядаючи на мене. Це мене розсердило. Я знов кажу голосно: „Не чуєш хиба, що я сказав? Зачини двері!“ Вона стояла, не ворухаючись та все всміхалася. Я розлютувався: — „Добре! Так от на ж тобі!“—Замахнувся і вдарив її так, що вона покотилась додолу. Потім я пішов у другу хату й не вертався хвилин із десять. Прихожу назад—двері все ще одчинені, а дівчинка стоїть біля їх спустила оченята й тихенько плаче, сльози так і котяться. Я розсердився ще дужче і хотів знову вдарити дитину. Але в цю мить вітер грюкнув дверима, вони зачинилися знадвору, грімнувши над самим вухом у дитини. Господи помилуй! Дитина не ворухнулася. Серце в мене так і похололо! Мені стало так погано, так погано, що їй сказати не можна. Я вийшов з хати тремтючи, потім потихесеньку одчинив двері, просунув голову над плечем у дитини і відразу крикнув: „У-у!“ скільки сили і як тільки міг голосніше. Дівчинка не ворухнулася.. О, Геку я гірко заплакав, схопив її на руки:—„Бідна дитинко!— кажу:—Хай Господь милосердний простить старому Джімові, а він сам не прос-

тить собі ніколи. О, Боже! Вона стала глухоніма, Геку, а я дурень іще й бив її!“

XXIII. Знайшли родичів!

Другого дня над вечір ми пристали посеред річки до невеличкого острівця, що поріс вербами. На обох берегах було по городові. Король з герцогом почали обмірковувати план, як би краще одурити обидва городи. Джім виявив надію, що ця операція тягтиметься всього кільки годин, бо йому стає дуже важко лежати весь день під наметом, з'язаному віршовками. Річ в тому, що як ми зоставляли його самого, нам доводилося його з'язувати, бо як би хто побачив його не з'язаного, то це не скидалося б на те, що він негр-утікач.

Герцог згодився, що справді важко пролежати весь день з'язаному, й обіцявся вигадати спосіб, щоб цього збутися.

Надзвичайно дотепний парубок був цей герцог! Йому дуже легко було вигадати новий жарт. Він убрав Джіма в одержу короля Ліра: в довгий халат з мебельного перкалю, надів йому на голову білий парик з кінського волосу і таку саме бороду; потім витяг хварби за-для гріму і вимазав йому обличча, руки, вуха та шию густою синьою хварбою, як буває на мертвих, так немов в утопленого, що

вибув днів з десять у воді. Справжнє опудало! Нарешті герцог зробив на дощечці такий напис:

„Хворий араб, але не шкодливий, поки його не роздратовано“.

Ту дощечку він прибав на дрючок, а дрючок устромив на чотирі або на п'ять футів перед халабудою. Джім був дуже задоволений з цієї вигадки. Звісно, так далеко краще, ніж лежати з'язаному що-дня та тремтіти ввесь час, аби тільки десь щось шелеснуло. Герцог звелів йому не соромитися і поводитися зовсім вільно, а як хто сунеться близько,—вискочити з халабуди, показатися трошки та ревнути разів зо два, немов дикий звір. Він мав надію, що тоді цікаві швидко порозбігаються і дадуть йому спокій. Цілком справедливо, але мені здається, що тут і ревити нема чого: аби вискочило таке страхіття, то кожен утече.

Наші шахраї хотіли скористуватися з свого „нечуваного діла“,—дуже воно багато дало їм грошей. Але рішили, що це небезпечно, бо дуже можливо, що звістка про шахрайство вже встигла розійтися далеко. Відразу вони не могли вигадати ніякого нового плану. Герцог обіцяв подумати, а може вигідає щось гарненьке за-для одного з городів. Ну, а король, той рішив піти в другий город так, зовсім без плану, маючи надію, що

Бог направить його на заробітну путь; або певніше не Бог, а сам чорт. Всі ми купили собі по парі зайвої одежі в тому городі, де спинилися в-останнє. Король прибрався і звелів мені теж одягтися пристойно. Одежа в короля була вся чорна і він здавався мені справжнім франтом. Я й уявити собі не міг, як дуже одежа може одмінити людину. Спершу він скидався на непевного старого волоцюгу, а тепер, глянувши на його, як він скидає свого нового кострового бриля, вклоняється та привітно всміхається, можно було вважити його за поважного джентльмена, цілком ніби пастор або й сам архієпископ. Джім вичистив човна, а я приготував весло. Під берегом, біля рогу, стояв великий парохід, миль на три вище города; вже дві години його навантажувано.

— Маючи на увазі, як я вбраний,—сказав мені король,—найкраще вдати, ніби я приїхав з Сен-Луї або з Цінцінаті, або з иншого якого великого города. Керуй до пароходу, Гекльбері! На йому ми приїдемо в город.

Я мерщій накерував,—я був радісний; що попливу пароходом. Ми підпливли до берега, на пів милі вище за город, і потім попливли попід крутим берегом. Скоро ми побачили сільського хлопця, що мав найнаївніший та найпростодушніший вигляд; він сидів на колоді, витираючи піт з обличча, бо було душно; біля його лежало дві килимові торби.

— Керуй до берега,—звелів король. Я послухався.—А куди мандруєте, хлопче?

— На парохід, їду до Орлеану.

— Сідайте до нас. Стривайте, мій слуга може вам дотягти мішки. Вийди на берег та поможи джентльменові, Адольфе (це я).

Я зробив так, як він звелів, і ми всі втрюх попливли далі. Парубок був дуже вдячний,—чи ж легко тягти багаж у таку духоту! Він спитався в короля, куди він їде, і той вияснив йому, що приплив до цього села тільки сьогодні вранці, а тепер їде за кілька миль у гостину, на ферму до одного знайомого.

— Тільки я вас побачив,—каже хлопець,—зараз же подумав: це неодмінно добродій Вількс—жалко, не встиг сюди вчасно! А потім думаю: ні, ні, він не плив би човном проти води. Адже ви не Вількс?

— Ні, моє ім'я Блоджет, пастор Олександр Блоджет, один із смиренних слуг церкви. Але не вважаючи на це, я шкодую, що добродій Вількс сюди спізнився, а надто, як що він що-небудь через це втратить,—маю надію одначе, що цього не буде.

— Та втрати він не має ніякої, все одно він одержить свою частку, а от шкода, що не встиг він побачитись із своїм братом Пітером перед його смертю. Чи він бажав цього,

чи ні—ніхто не знає, а вже що до покійника, то той віддав би все на світі, аби побачити його перед смертю: тільки й говорив про це останні три тижні. Адже вони не бачились з того часу, як ще були дітьми, а другого свого брата, глухонімого Вілляма, покійник не бачив зроду. Глухонімому тепер усього тридцять або тридцять п'ять років—не більше. Тільки Пітер та Джордж жили в нашому краї. Джордж з усіх братів тільки один був жонатий,—і він, і його жінка—обоє торік померли. Тепер залишилося тільки двоє живих—Гарвей та Віллям, і як я вже сказав вам, ні той, ні сей не встигли сюди вчасно.

-- А чи їх же перестеріг хто-небудь?

— Авжеж, ще перед місяцем, або двома, коли Пітер тільки занедужав, бо він сам усе говорив, що цього разу не одужає. Бачите, він був старенький, а дочки покійного Джорджа занадто молоді, щоб бути йому товариством, окрім Мері Джен руденької. Він усе нудьгував з того часу, як померли Джордж із жінкою: видно, докучило йому жити на світі. Він страшенно бажав бачити Гарвея та й Вілляма теж. Бачите, він належав до тих людей, що терпіти не можуть писати духовниць. От він і залишив лист за-для Гарвея, а в йому написав, де сховано його гроші і як він бажав поділити свій інший маєток поміж дівчатами, щоб вони не бідували, бо їхній

батько Джордж не зібрав за-для їх ні шеляга. А опріче цього листа він ніде своїх бажаннів не висловив.

— Через віщо ж Гарвей не приїздить так довго,—де він живе?

— О, живе він далеко—в Англії в Шеф-філді; він священник і тут ніколи не бував. Досі все ніколи йому було. Та хто його знає—може лист і не дійшов до його зовсім.

-- Бідолаха! Шкода, шкода, що не довелось покійникові побачитися з братами! Ви їдете до Орлеану, адже так?

— Еге, але не довго там буду. В середу я сяду на корабель та й поїду в Ріо-Жанейро,—там у мене дядько живе.

— Досить далека дорога. Але це весело; хотів би я так, як ви, їхаги. Так Мері-Джені старша, ви кажете? По скільки років иншим?

-- Мері-Джен дев'ятнадцять, Сусанні - п'ятнадцять, а Джоан з чотирнадцять,—це та, що в неї заяча губа.

— Бідолашні дівчата! Важко опинитися самотніми на світі!

— Та їм могло бути й гірше. У старого Пітера були вірні друзі, вони берегтимуть сиріток. Наприклад, Гобсон, баптистський проповідник, диякон Лот Гаві, Бен Рекер, Абнер Шекльфорд, Леві Белль, адвокат, потім доктор Робінсон, та ще їхні жінки, удова Барт-

лет, та хиба мало їх! Але з цими Пітер найдужче приятелював і частенько про їх писав додому,—то Гарвей уже знатиме, де знайти друзів, як приїде.

Старий розпитувався далі, аж поки заставив парубка все розляпати. Про що він тільки не розпитувався—про всіх та про все в цьому благословенному городі, а надто про цих Вільксів. Усе йому треба було знати: і з чого жив Пітер,—він був чинбарь, і з чого жив Джордж—він був столяр, і хто такий Гарвей—діссидентський пастор—і таке инше й таке инше. Нарешті він спитався:

— Чого це ви йдете так далеко до пароходу?

— Бо цей парохід великий, і я боявся, що він не зупиниться там зовсім. Ці великі ні за що не зупиняться, як що на їх гукають. Парохід з Цінцінаті—той зупиняється, а цей із Сен-Луї.

— А цей Пітер Вількс був заможний?

— О, таки багатенький! Він мав будинки, землю і думають, що він залишив тисячі зо три, з чотирі грошей, схованих десь дома.

— А коли, ви казали, він умер?

— Я не казав коли, але це було вчора ввечері.

— Так це завтра похорон?

— Еге, так о-півдні.

— Ну, все це дуже сумно, але нема що робити! Усі ми повинні померти раніше, чи піз-

ніше. Найголовніше—треба добре приготуватися і тоді ми можемо бути спокійні.

— Еге, добродію, це найголовніше. Матуся, бувало, завсігди казала так саме.

Як ми пристали до пароходу, він уже був мало не зовсім навантажений і скоро поплив. Король не сказав ні слова про те, щоб сісти на парохід, так я й не проїхався. Ледві встиг парохід попливти, король заставив мене пропливти ще з милію до глухого місця, виїшов там на берег та й каже:

— Тепер лети що духу назад, приведи сюди герцога та візьми нові килимові торби. А як що він уже переплив на той бік, то їдь по його туди. Скажи йому, щоб приходив неодмінно. Ну—швиденько!

Я догадався, що він щось надумав, але, звісно, й оком не моргнув. Як я вернувся з герцогом, вони сховали човен, сіли на колоду і король переказав герцогові все, що оповідав йому парубок—усе до останнього словечка, і в той же час він силкувався вимовляти так, як вимовляють англійці. У його це виходило досить добре. Я не вмю сказати так, як він, через те й не буду силкуватися, але їй-бо він це робив досить штучно.

— А ти як,—коли б глухонімим?—спитався він у герцога.

Герцог просив його про це не турбуватися: йому вже доводилося грати роль глухонімого на театральній сцені.

Обидва стали дожидатися пароходу. Так як опівдні пропливло два маненьких пароходики, але виявилось, що вони обидва йшли не здалека. Ось нарешті, з'явився великий парохід і вони гукнули на його. По нас прислано човник і ми перепливали на парохід. Парохід ішов із Цінцінати, але як на йому довідалися, що нам треба пропливти всього з чотирі-п'ять миль, то начальство пароходу розлютувалося й почало лаятися, говорячи, що зсадить нас. Але король був спокійний.

— Як що джентльмен,—сказав він,— має змогу заплатити по долларові за милю, щоб його привезено та одвезено на берег човном, то й за-для пароходу не важко довести його,—адже так?

Ті пом'якшали зараз же і сказали, що тепер уже все гаразд; як ми доїхали до города, нас туди одвезено човном. Чоловіка з двадцяттеро цікавих збіглося подивитися на човен. Король озвався до їх:

— Чи не можете ви, джентльмени, показати мені, де живе Пітер Вількс?

Ті зглянулися та похитали головами, немов хотіли сказати: „Ну, що я вам казав?“ Один із їх промовив тихо, обережно:

— Дуже шкодую, добродію, але ми можемо тільки сказати вам, де він жив до вчорашнього вечера!

І не стямився я, як цей шахрай так і ки-

нувся на шию тому чоловікові, уперся підборіддям йому в плече та й почав хлипати.

— Ох! наш бідний брат умер! не судилося нам побачитися з їм!... Ох, яке страшне горе!...

Потім він озирнувся хлипаючи й почав щось показувати герцогові руками, а той—чорт би його взяв!—упустив з рук саквояж та й заревів, як віл. Їй-бо я не бачив іще таких дотепних шахраїв, як ці двоє!

Ну, звісно, люде обступили їх, спочуваючи, розважали їх усякими добрими словами; хто тяг за їми саквояжі на гору, хто піддержував, як вони йшли та плакали, хто оповідав королеві про останні хвилини його брата, а король показував усе це герцогові на мигах. Обидва так побивалися за мертвим чинбарем, немов поховали рідного батька, - от ледацюги! Гидко було дивитися на їхні штуки, сором за їх ставало!

XXIV. Вільєсова спадщина.

В одну мить новина оббігла весь город. Куди не глянь, звідусіль бігцем бігли люде, навіть каптани та куцини дехто вдягав біжучи. Скоро ми опинилися серед цілого стовпища. Крик та гвалт був такий, немов цілий полк марширує. З усіх дверей та з вікон стирчали цікаві голови, що-хвилини хтось питав, визираючи з-за паркану:

— Що, приїхали?

А ті, що бігли за стовпищем, відповідали:

— Вони! Їй-бо вони!...

Як ми дійшли до дому, вся вулиця була повна народу, і всі трое дівчат стояли на порозі. Мері-Джен мала руде волосся, але була дуже гарненька,—таких я ще й не бачив. Її обличча та очі сяли з радощів—так вона зраділа з того, що приїхали дядьки. Король розкрив обійми, Мері-Джен кинулася йому на шию, а заяча губа підбігла до герцога — і почалася кумедія! Мало не всі, принаймні жінки, плакали з радощів, дивлячися, як родичі нарешті побачилися та такі щасливі вкупі.

Король нишком штовхнув герцога ліктем, потім озирнувся, побачив труну, що стояла в кутку на двох стільцях, і тоді обидва, обнявшись та притуливши одну руку до очей, пішли туди, врочисто ступаючи. Всі розступилися, щоб дати їм дорогу. Гомін та гвалт одразу змовкли, почувлося: шш! Мужчини всі поскидали шапки і стояли, похнюпивши голови; чути було, як пролітала муха. Дійшовши до труни, вони похилилися, зазирнули туди і так заревли, що можна було почути в Орлеані. Вони обнімалися, упіраючися підборіддями один одному в плечі, це було хвилини зо три, з чотирі. Я ніколи не бачив, щоб хто так заливався сльозами, як цих двоє шахраїв, і— уявіть собі—всі брали з їх приклад. Скільки тут

води було вилито,—я вже й не знаю. Потім один став по один бік труни, другий по другий, обидва стали навколішки, посхиляли голови на край труни та й почали тихо молитися. Ну, як уже дійшло до цього, юрбі так жалко стало, що ви й уявити собі не можете. Всі попадали навколішки та й заридали голосно; дівчатка теж. Мало не кожна жінка підходила до сиріт, не говорячи ні слова, цілувала їх у лоб так урочисто, клала їм руку на голову і знімала очі до неба, тим часом як сльози струмками текли в неї по щоках. Потім одходила, ридаючи та хлипаючи, та поступаючись місцем другій жінці. Зроду я не бачив нічого гидчішого.

Але ось король підвівся, виступив трохи наперед і, перемігши себе, пробелькотав крізь сльози чулу промову про те, яка тяжка покута за-для його та за для його бідного брата втратити покійника та не побачити його живого після довгої подорожі більш як за чотири тисячі миль. Але їм лекше, коли вони бачуть, як щиро їх приймають, та дивляться на ці святі сльози. За це все він їм дякує з щирого серця за себе й за брата. Словами цього не висловиш, слова холодні та безсилі... та иншу таку нісенітницю та дурницю, що аж слухати було нудно. Наприкінці він швиденько промимрив якусь молитву, одвернувся та й почав рюмсати ще гірше, ніж перше.

- Ледві встиг він це промовити, як хтось із стовпища підхопив молитву, всі до його приєднались, заспівали на весь голос *Dolorosa* і ця спільна молитва зігріла серце, так ніби ви одразу опинилися в церкві. Музика річ гарна, а надто після всієї цієї брехні та лицемірства. Вона мене так освіжила і дзвеніла так чесно, радісно.

Король сказав, що він та його небоги будуть дуже раді, як що деякі з присутніх, найближчі друзі дому, зостануться тут повечеряти сьогодні ввечері, пом'янути покійника. Як би бідний брат, що лежав мертвий, міг говорити, він назвав би ймення цих друзів, бо ці ймення дорогі його серцеві, він частенько згадував їх у своїх листах. Це преподобний панотець Гобсон, диякон Лот Гові, добродій Бен Реккер, Абнер Шекльфорд та Леві Бель та доктор Робінсон з їхніми жінками та удова Бартлет.

Пастор Гобсон та доктор Робінсон були вкупі десь на іншому кінці міста; доктор випроважав на той світ одного хворого, а піп надіяв останньою розвагою. Адвокат Бель поїхав у Луїсвіль за ділом, останні ж приятелі були всі туг, підходили до короля, стискали йому руки, дякували. Так саме трусили руку й герцогові, але не говорили з ним ні слова, тільки всміхалися безглуздо, хитаючи головами. А він показував щось руками, белькочу-

чи ввесь час: „Гоо-гоо-гоо-гоо!“ немов дитина, що не вміє говорити.

Король довго ще базікав, силкуючися довідатись мало не про кожную собаку в городі, а сам у розмові умисне говорив про всякі дрібниці, неважні випадки, що колись траплялися або в городі, або в сем'ях Джорджа та Пітера. Він вияснив, що все це Пітер писав йому в листах, але це брехня. Про кожную дурницю він довідався од того дурного парубка, що одвіз човном на парохід.

Тим часом Мері-Джен принесла листа, якого zostавив покійний дядько. Король прочитав його в голос, утираючи сльози. В цьому листі говорилося, що будинок та три тисячі золотом належать дівчатам, а чинбарня (що заробляла дуже добре) вкупі з иншими будинками та землею (що коштували тисяч із сім долларів) та ще другі три тисячі золотом — припадали Гарвееві з братом. Тут же писалося, де сховано було шість тисяч долларів, — унизу в погребі. Обидва шахраї сказали, що принесуть їх звідти, щоб поділити все, як треба. Мене заставили йти попереду з свічкою. Ми зачинили за собою двері з льоху і, знайшовши мішок, висипали гроші додолу. Любо було дивитися на всю цю купу червінців, а в короля очі так і заблищали. Він ударив по плечу герцога: „Дивись! адже все справжні, не фальшовані! Ну, Бріджі, перед цим наш заробіток

з камелеопардом — просто дурниця, адже?“ Герцог з цим згодився; вони засунули лапи в купу червонців, пересипали їх проміж пальцями, що аж монети, бряжчучи, котилися додолу.

— Що й казати, Бріджі! Видимо, нам судилося бути братами багатого чоловіка та його спадкоємцями. Ось що значить надіятися на Бога! Це найкращий шлях, як не крути: я вже всі шляхи спитував,—нема кращого за цей.

Кожен інший був би задоволений з такої купи злата і забрав би її на віру, так ні ж— вони почали рахувати гроші. Порахувалися і не дорахувалися чотирьох сот п'ятнадцятьох доларів.

— А що б його чорт забрав! Де це він міг подіти чотиріста п'ятнадцять доларів?

Вони шукали по всьому льоху, але нічого не знайшли.

— Ну, дарма,—сказав герцог,—покійний був чоловік хворий, міг погано порахувати. Ось як я про це думаю. Найкраще, мені здається, залишити це так як єсть, промовчати. Можемо обійтися й без тих грошей.

— Ну, вже ж це дурниця,—можемо й без їх обійтися. Про це я не турбуюся, а от я думав, щоб був добрий рахунок. Тут, знаєш, нам треба бути страшенно чесними, благородними та прямодушними. Треба було притягти торбу нагору та й порахувати при всіх,

тоді ніхто нічого не міг би подумати. Ну, а як покійник сказав, що там повних шість тисяч, то не хотілося б...

— Стривай! — промовив герцог, — давай доложимо власними грішми.

І він почав витягати червінці з своєї власної кишені.

— Дивна думка! Чудова думка! — скрикнув король. — Розумна в тебе довбешка! Дивись, знову нам у пригоді стає наш „камелеопард“.

Старий теж почав витягати з кишені червінці та складати їх до купи. Хоч як жалко було, та доложили цілком до шістьох тисяч.

— А знаєш що? — завважив герцог. — У мене майнула ще одна думка. Підемо нагору, порахуємо гроші при всіх і оддамо їх дівчатам.

— Боже мій! Герцогу, дай мені тебе обняти! Це думка блискуча. В тебе справді геніальна голова. Еге, це мистецька вигадка, або я нічого не розумію... Нехай спробують тепер, після цього, подумати, що ми їх одурили. Ми в їх однімемо змогу.

Як ми прийшли нагору, всі стовпилися круг столу. Король порахував гроші й поскладав їх купками, по триста долларів у кожній. Вийшло двадцять маненьких, рівненьких стовпчиків. Всі дивилися, жадібно облизуючись. Потім золото висипано знову в торбу. Дивлюся, — аж король знову налагодився говорити промову.

— Друзі мої!—почав він.—Мій добрий покійний брат зробив великодушно з тими, що zostалися в цій долині скорботи. Він був великодушний і до цих маненьких овечок, яких любив та пестив,—бідолашні сирітки без батька та без матері! Звісно, він залишив би їм ще більше, як би не боявся скривдити свого дорогого Вілліама та мене. Але питання: чи скривдило б це нас? Мені здається, що тут не може бути вагання. Які б ми були брати, як би не зрозуміли його замірів у такий час? Які б ми були дядьки, як би згодилися грабувати—еге, пограбувати цих ласкавих, бідних овечок, яких він любив? Скільки я знаю Вілліама,—а мені здається, що я знаю його добре,—я думаю, що й він... Хоча, постривайте, я спитаюся в його.

Він повернувся і став щось руками показувати герцогові. Герцог спершу нерозумно витріщив очі, потім одразу немов зрозумів його думку, та як кинеться до короля, ревучи з радощів, та як почне його давити в обіймах—здається, й кінця цьому не буде.

— Я так і знав, — казав далі король.— Маю надію, що всі присутні бачуть з цього, які в його почуття. От, Мері-Джен, Сусанно, Джоан—от візьміть гроші, візьміть їх усі. Це подарунок покійного, що лежить там унизу холодним трупом, але запевне його душа радіє в цю хвилину!

Мері-Джен кинулася йому на шию, Су-санна та Заяча губа кинулися до герцога; таких поцілунків та обіймів я ще зроду не бачив. Всі обступили шахраїв із сльозами на очах, стискали їм руки, говорячи:

— Який благородний учинок! Добрі душі, як вони могли!...

Але скоро знову почали говорити про покійника, який він був добрий і яка втрата, що він умер, та таке инше. Тим часом увійшов якийсь високий мужчина, у якого щелепи висувалися наперед, протиснувся крізь юрбу і спинився, не говорячи ні слова. Ніхто з ним не розмовляв, саме в цей час базікав король і всі розвісили вуха, слухаючи його. А король і радий, меле та й меле без перестанку.

— От ви найближчі покійникови друзі,—казав він,—через те вас і запрохано сюди сьогодні ввечері. Але завтра повинні прийти всі без винятку. Адже він усіх любив, усіх поважав, через це личить, щоб його похоронна оргія була прилюдна...

Свою промову він перепиняв охканням та зітханням; виразно видко було, що він упирається своєю красомовністю; разів зо два, зо три він укинув знову слово „оргія“, аж поки нарешті герцогові терпець увірвався. Він написав на шматковій паперу: „Не оргія, а похорон, старий дурню“ і віддав йому папірець

через людські голови. Король прочитав, положив папірець до кишені і промовив:

— Бідний Вілліам! Хоч він і „вбогий духом“, а серце в його золоте: просить мене запросити всіх на похорон, усіх привітати, до всіх бути ласкавим. Але даремно він клопочеться—я вже сам про це подумав.

Промова полилася знову спокійно та рівно, іноді промовник знову вживав свою „похоронну оргію“. Нарешті, вживши це слово втретє, він пояснив:

— Я кажу слово „оргія“, хоча воно й не вживається завсігди. Звичайно тут говорять похорон, хоча справді „оргія“ правильніше. Слово „похорон“ уже не вживається в Англії, вийшло з моди. Тепер у нас говорять—оргія. Оргія—краще, бо найточніше висловлює думку; це слово складається з грецького *orgo*, що значить—одчинений, надвірній, та єврейського *jeesum*, що визначає—закопати, сховати, Ог ви й бачите, що похоронна оргія, це значить—прилюдний похорон...

От шахрай! Чоловік, у якого випиналися щелепи, так просто й засміявся йому в вічі. Інші були обурені: „що це з вами, докторе?“ а Абнер Шекльферд сказав йому:

— Слухай, Робінсоне, хиба ти ще не чув новини? Це Гарвей Вількс!

Король ласкаво всміхнувся і простяг свою лапу, кажучи:

— Так ось він, дорогий друг і лікарь мого брата! я...

— Геть руки!—скрикнув доктор.— Це ви б то говорите так, як англієць, ви!... Гіршого фальшування я не чув! І ви вдаєте, ніби ви брат Пітера Вількса! Шахрай та дурисвіт—ось ви хто!...

І як же всі переполохалися! Обступили доктора, силкуючися його вмовити, вияснюючи йому, як Гарвей уже довів, що він справжній Гарвей, а не „самозванець“,—усіх він знає на ймення, навіть собак. Лікаря жалібно благали не образувати Гарвеевого почуття, не образувати ніжного почуття сиріток. Але все даремно. Він репетував, говорячи, що коли чоловік удає, що він англієць, а сам навіть не вміє добре підбармовуватися під англійську вимову, він просто брехун та дурисвіт. Бідолашні дівчатка чеплялися на шию королеві, заливаючися сльозами. Коли це доктор озвався до їх:

— Я був другом вашому батькові і вам друг. Перестерігаю вас, як справжній чесний друг, що хоче оборонити вас та захистити від лиха—облиште ви цього шахрая, одкасніться од цього волоцюги та його ідіотських цитат грецьких та жидівських, як він їх величає. Це найгірший дурисвіт, він прийшов сюди, довідавшись десь випадково про ймення тутешні та про події, а ви маєте це за довід, що це справ-

ді вам дядько; ці ж нерозумні друзі ще й допомагають вас дурити. Ви знаєте мене за широго друга. Послухайтеся же мене, проженіть цього шахрая, прошу вас, зробіть це,—згожуєтесь?

Мері-Джен гордо випросталась, і яка ж вона була гарна в цю хвилину!

— Ось моя відповідь,—сказала вона, віддаючи королеві торбу з грішми.—Візьміть, дядьку, ці шість тисяч долларів і положіть їх, куди хочете, за-для мене та за-для сестер,—квитка мені не треба!...

Вона обняла короля, а Сусанна та Заяча губа обняли його з другого боку. Всі заплескали в долоні, затупотіли ногами, знялася ціла буря. А король підвів голову і всміхався.

— Добре ж,—промовив доктор,—я умиваю собі руки!... Але перестерігаю вас, скоро прийде час, коли вам ставатиме млосно, як ви згадуватимете про цей день.—Сказавши це, він вийшов з хати.

— Добре, добре,—як нам стане погано, ми пришлемо по вас!

Усі зареготалися, бо всім здалося, що жарт надзвичайно дотепний.

XXV. Я краду гроші.

Як усі пішли, король спитався в Мері-Джен, чи єсть у їх вільні світлиці. Вона від-

повіла, що єсть одна за-для дядька Вілліама; що ж до дядька Гарвея, то вона може поступитись йому своєю власною світлицею, а сама перейде до сестер. Опріче цього, вгорі, на горіщі, є ще хижка з ліжком. Король сказав, що хижка буде за-для його лакея, себто за-для мене.

Мері-Джен повела нас нагору та показала нам наші хати,—прості, але затишні. Вона хотіла винести з своєї хати спідниці, сукні та багато всякої всячини, але дядько Гарвей сказав, що вони йому не перешкожають. Спідниці висіли на стіні, на їх була перкалева завіска, що спускалася аж додолу. В кутку стояв старий волосяний куфер, у другому кутку ящик з гитарою, всюди понаставлявано було всяких дурничок та дрібненьких речей, якими дівчата люблять закрашати свої світлички. Король зауважив, що з ними навіть веселіше та затишніше і просив нічого не забірати. Герцогова хата була невеличка, але досить гарна за-для його; так саме й моя комірчина.

Увечері у нас була велика вечеря, зібралось багато гостей, мужчин та дам. Я стояв за стільцями в короля та в герцога, слугуючи їм, а негри слугували иншим гостям. Мері-Джен сиділа в кінці столу, а біля неї Сусанна, і все говорила: „Ах, які погані бішкокоти“ або—„як не пощастило з консервами“ або—

„які тверді печені курчата“ та іншу таку дурницю,—звісно, як звичайно говорять господині, щоб їх похвалено, а гості, розуміючи в чому річ, що-хвилини відповідали: „Як це вам щастить так смашно підпікати бішкоти?“ або: „скажіть, Бога ради, де ви добуваєте такі чудові пікулі?“ та отаку всячину,—порожня балаканина, одно слово, як завсігди говориться на вечерях з гостями.

Як бенкет скінчився, ми з Заячою губою сіли вкупі в кухні їсти недоїдки, тим часом як інші допомагали неграм мити посуд. Заяча губа все випитувала в мене про Англію і були хвилини, коли я мало не пробовкнувся.

— Чи бачив ти коли-небудь короля,—питалася вона.

— Кого це? Вілліама четвертого? Авжеж, він завсігди ходить до нашої церкви!—Я згадав потім, що він давно вмер, одначе й оком не моргнув.

— Як завсігди ходить до церкви?—здивувалася вона.

— Еге, що разу. Його ослін проти нашого, по той бік од кафедри.

— А я думала, що він живе в Лондоні?

— Авжеж у Лондоні, а то ж де?

— Та ж ви жили в Шеффільдї?

Ну, думаю, попався я! Довелось вдати, ніби я подавився кісточкою з курчати, а за той час устиг обміркувати, як мені виплутатися.

— Я хотів сказати, що він завжди буває в нашій церкві, як буває в Шеффілді. Це буває завжди влітку, як він приїздить на морські купання.

— Що тобі! Адже Шеффільд зовсім не на морському березі...

— А хто ж говорить, що він на морському березі?

— Та ти ж сам сказав!

— Зовсім я цього не казав.

— Казав!

— Неправда—нічого такого не казав.

— Ну, то що ж ти сказав?

— Я сказав що він приїздить брати морські ванни, ось що!

— Дивно! як же він може брати морські ванни, коли там навіть моря немає?

— Нічого ти не розумієш,—сказав я.—Бачила ти коли небудь Конгресівську воду?

— Ні!

— Хиба ж їздять у Конгресс за-для того, щоб її мати?

— Ні, звичайно.

— Ну от і Віллям Четвертий теж не їздить до моря по морську воду...

— Як же він її добуває?

— Так саме, як люде добувають Конгресівську воду,—в кухвах. Там, у палаці в Шеффілді, зроблено печі й він велить гріти воду,—в морі це незручно.

— А, тепер розумію! Чого ж ти не сказав так відразу? Тільки час гаяв даремно.

Хвала Богові, знову виплутався,—в мене стало весело та спокійно на душі. А вона розпитувалася далі.

— І ти теж ходив до церкви?

— Еге, дуже акуратно.

— Де ж ти сидиш?

— Як де? На нашому ослоні.

— На чиєму ослоні?

— На ослоні вашого дядька Гарвея.

— Нащо ж йому ослін?

— Дивно! Щоб сидіти на йому! А ти думала—нащо?

— Я думала, що він має кафедру.

А чорт би його забрав! Я й забув, що він проповідник! Знову я вклепався: довелося вдруге подавитися кісточкою; скінчивши з нею справу, я сказав:

— Так ти думаєш, що в церкві тільки один проповідник?

— А нащо ж їх більше?

— Як нащо? Щоб говорити проповіді перед королем! Ну, й безглузда ж дівчина! Та там їх не більше й не менше, як сімнадцятеро!

— Сімнадцятеро!.. Господи! Та я б ні за що не могла вислухати стільки проповідей, навіть коли б мені довелося за це втратити вічне спасіння. Мабуть, як почнуть говорити, так і не перестають увесь тиждень!

— Дурниця! Хиба ж вони кажуть проповіді всі відразу, в один день? Каже тільки один з їх.

— А що ж останні роблять?

— Так собі, нічого особливого. Блукають навкруги, передають тарілку, або що там треба. Але здебільшого нічого не роблять.

— Нащо їх держать?

— Так, щоб було парадніше... Нічого ти не знаєш!

— Мені й не треба знати таких дурниць!.. А як із слугами поводяться в Англії? Краще, ніж у нас із неграми?

— Ну, ні. Там слугам гірше, ніж собакам.

— Чи пускають їх на свята—от, як у нас,— на Різдво, на Новий Рік, четвертого липця?

— Чого схотіла! Тим то й погано в Англії! Віриш, Заяча... чи то пак Джоан, слуги цілий рік не знають свята, не ходять ні до цирку, ні до театру, ні на вистави негрів—одно слово, нікуди!

— І до церкви навіть?

— І до церкви теж.

— Але ж ти завсігди ходиш до церкви?

Ну, знову забрехався: забув, що я слуга в старого! Одначе, я зараз же викрутився, вияснивши так-сяк, що лакей інша річ: то не простий слуга, він повинен ходити до церкви, хоч хоче, хоч не хоче, і сидіти на семейовому ослоні,—такий уже закон. Мабуть

моє пояснення було дуже недоладне, бо дівчинка була незадоволена.

— Дай мені слово чесної людини, що ти не брешеш!..

— Слово чести,—промимрив я.

— Так нічого не збрехав?

— Нічого, ні одного слова.

— Положи руку на цю книжку і скажи ще раз, що ти не брехав.

Я помітив, що це тільки словарь, і сміло положив на його руку. Вона трохи заспокоїлась.

— Добре, дечому я повірю, але останнім твоїм вигадкам—Боже борони!

— Чому це ти не повіриш, Джо?—спиталася Мері-Джен, увіходячи у кухню вкупі з Сусанною.—Не гарно та не по правді кривдити так хлопчика,—він у чужому краї, серед чужих людей... Як би тобі так було, як би з тобою так поводитися?

— У тебе завжди така завичка, кидатися обороняти кожного, перше навіть, ніж його скривджено. Я нічого йому не зробила поганого. Він наказав мені дурниці, а я тільки сказала, що не повірю всьому,—та й уже. Думаю, що він може стерпіти таку дурничку, адже так?

— Мені однаково, дурничка це, чи що важливе, але він тут у нас у хаті, він гість, і це ти не добре робиш, що так кажеш. Адже ти образилась би, як би тобі так, як йому.

— Але ж він казав...

— Це все одно, що б він не сказав, не в тому сила.. Головне те, що ти повинна поводитися з ним ласкаво та не казати йому образливих річей, таких, щоб він почував, що він не дома, а серед чужих людей.

— Ось яка!—подумав я.—І щоб я таку дівчину дозволив пограбувати цій старій гадині!..

Потім була Сусаннина черга, і вона добре насварилася на сестру.

І знову в мене майнула думка: а ось і друга, яку я дам пограбувати!

Тоді Мері-Джен ще раз почала вимовляти сестрі, але так гарно, ласкаво—інакше вона не вмiла—і як скінчила, бідна Заяча губа зовсім засоромилася.

— Ну, тепер, Джоан,—сказали обидві дівчини,—попроси в його вибачення.

Вона й попросила. Та так ласкаво, що любо було слухати. Їй-богу, я шкодував, що не можу ще набрехати їй сім мішків гречаної вовни, аби почути ще раз, як вона просить вибачення!..

Всі три дівчини зараз же почали силкуватися з усієї сили, щоб я почував себе немов дома та знав, що навкруги мої друзі. У мене стало так погано на душі, я почув себе таким гидким, що тут же постановив: що б там не було, а обрятую гроші, або сам загину.

Я пішов ніби лягати спати, але на думці в мене було инше. Зоставшись сам, я почав обмірковувати, як би це зробити. Чи не піти нишком до лікаря та й виказати йому шахраїв? Ні, це не годиться. Він іще скаже, хто виказав, і тоді буде мені від короля та від герцога! Або сказати нишком Мері-Джен? Ні, і це не доладу.

З її обличча вони зараз же побачуть; а гроші у їх у руках, вони можуть утекти й тоді все загине. Як що ж вона покличе когось на поміч, то мене заплутають у цю справу перше, ніж вона скінчиться. Ні, єсть тільки один добрий спосіб. Я як-небудь примудрююся вкрати гроші, вкрати так, щоб шахраї й подумати навіть не могли, що це я. Їм тут добре, вони звідси не вилізуть, аж поки висмокчуть усе, що можно, з цієї сем'ї та добре одурять увесь город,—то часу в мене досить. Украду гроші та й схочаю їх, а потім, опинившись далеко, напишу Мері-Джен, куди я їх схочав. Краще потягти гроші сьогодні ж уночі, а то може лікарь тільки удає, що йому все одно, а сам вижене їх звідси раніше, ніж я думаю.

І от я постановив шукати по всіх хатах. У залі було темно, одначе я скоро знайшов герцогову хату і став прократатися по-під стіною, та відразу зміркував, що напевне король нікому не звірить грошей, опріче своє

власної особи. То я й прокрався до його в хату та й почав нишпорити навкруги. Але я нічого не міг зробити в темряві, а світити свічку, звісно, було небезпечно. Зручніше присочити їх та й підслухати. Скоро я почув, як хтось іде, і хотів спершу сховатися під ліжку, але виявилось, що воно не там, де я думав, і я наскочив на завіску, якою завішено було спідниці ' Мері-Джен,—швиденько заліз туди, сховався поміж сукнями та й притаївся; не ворушачись.

Шахраї увійшли й зачинили двері. Герцог найсамперед зазирнув під ліжку. От добре, що мене там не було! Тим часом найпростіше ховатися під ліжку, коли хочеш підслухати таємниці.

— Ну, в чому річ?—спитав король,—та гляди не розмазуй, бо нам пристойніше сидіти внизу та тужити над покійником, ніж стирчати тут та давати їм нагоду судити нас.

— Твоя правда, Капете... Бачиш, я ніяк не можу забути цього доктора. Я хотів би знати твої плани. По моєму, найкраще нам утекти звідси до трьох годин ранку та й попливти річкою, забравши з собою все, що в нас є. А надто, коли прийняти до уваги, що ми здобули все так легко, так просто само далося в руки. Коли б не цей випадок, нам довелось би красти гроші. Я стою за те, щоб забрати торбу та й тікати, поки цілі.

В мене серце похололо зо страху. Години дві перед цим, мені було б мало не байдуже, але тепер це стурбувало та засмутило мене. Король переполохався.

— Як то! Поїхати і не продати іншого добра? Втекти здуру й покинути тут усякого добра на вісім або на десять тисяч долларів? Адже воно все тут!

Герцог почав бурчати:— „Досить з нас, каже, і торби з грошима, нема чого поривати очі на інше та й неблагородно пограбувати зовсім бідних сиріт, одняти в їх усе до цурки.“

— От як ти міркуєш,—одповів король.— Ми нічого в їх не однімемо, опріче цих грошей. Утратять тільки ті, що купуватимуть речі: ледві виявиться, що ми не були справжніми спадкоємцями,—а виявиться це скоро,—тоді признано буде, що продаж не має ваги і всі речі вернено буде назад. Сироти знову одержать свій будинок,—досить із їх і цього: вони молоді, здорові, можуть собі заробити шматок хліба. І страждати їм не доведеться. Подумай тільки, єсть на світі тисячі та тисячі людей, що їм далеко гірше живеться. Годі, нема чого їх жаліти.

Одно слово, король умовляв його так, що він нарешті поступився: „Добре“, каже, „я згоджуюсь, але на мою думку страшенна дурниця зоставатися тут, коли цей клятий доктор сидить у нас на шиї“.

— Хай його чорт забере, того доктора!— скрикнув король.—Плюнь ти на його! Всі тутешні дурні нашу руч тягнуть.

Тут обидва зібралися йти вниз.

— Мені здається,—зауважив герцог,—що ми не добре сховали гроші.

Мені відразу полекшало—тепер уже довідаюся, де їх сховано!

.. Через віщо?—спитався король.

— Бо з сьогодні Мері-Джен буде ходити в жалобі і найсамперед, звісно, негрові, що прибірає в хатах, звелено буде винести звідси всі ці ганчірки, а невже ти думаєш, що негр не скористується з випадку поживитися?

— Чудово! Твоя голова знову впорядкувалася, герцогу,—сказав король і почав нишпорити по-під завіскою, всього за кілька ступнів від того місця, де я притулився до стінки, боячися ворухнутися. Я увесь тремтів... хотів би я знати, що сказали б ці добродії, як би піймали мене? Від цієї думки мені ставало так моторошно, що я вже став краще думати про те, що я сам зробив би, як би мене піймано.

Але король витяг торбу перше, ніж я встиг щось вигадати,—так вони й не догадалися, що я тут сижучу. Вони взяли торбу, засунули її в дірку в солом'яному матраці, що лежав під периною, накрили її гарненько соломою й рішили, що тепер нема чого боя-

тися, бо негр, стелючи ліжку, тільки підіб'є злехка перину, а солом'яного матрацу ніколи не перевертає, хіба раз або двічі на рік, то й нема небезпешности, що гроші можуть бути вкрадені.

Але я знав це краще. Не встигли вони зійти й з половини східців, як уже торба була в мене в руках. Я потяг її нагору, на своє горище, і поки сховав її в себе. Звісно, найкраще було сховати гроші десь по-за хатою, а то як що наші шахраї побачуть, що їх нема, то обнишпорять усі куточки. Я ліг зовсім одягнений, але заснути не міг: хотілося швидче скінчити справу. Скоро я почув, як король з герцогом вернулися до себе нагору; швидко схопився я з свого ліжка, припав обличчам до верхнього кінця своїх східців і почав ждати, чи не трапиться чого. Але не сталося нічого.

Я діждався, поки все в будинку затихло і тихенько зійшов по східцях.

XXVI. Похорон і продані негри.

Тихенько поповз я до дверей з їхніх світилиць і почав прислухатися—хропуть... Я одійшов геть навспинячки та й зійшов униз. Ніде не шелесне. Зазирнув у щілинку в дверях до їдальні й побачив, що люде, які zostалися біля покійника, міцно поснули, сидячи на стільцях.

Двері в залу, де лежав покійник, були одчинені,— в обох хатах було по свічці. Пішов я далі в залу; там не було ні душі, окрім Пітерового трупу. Але двері з неї було замкнено і ключа в дверях я не знайшов. Саме в цю хвилину я почув, що хтось іде ззаду, — це хтось ішов униз по східцях. Я вбіг до зали, швидко озирнувся — єдине місце, куди можна було сховати торбу, це була труна. Віко було трохи відсунене, видно було покійникове обличчя, накрите мокрим рушником, та його убрання. Я кинув торбу з грішми під віко, просто покійникові на руки, — торкнувшись до їх, я затремтів, такі вони були холодні, потім кинувся геть і сховався за дверима. Увійшла Мері-Джен. Вона тихо наблизилася до труни, стала навколішки й затулила обличчя хусткою: я знав, що вона плаче, хоч вона стояла до мене спиною. Я вискочив нишком з хати, але проходячи проз їдальню, схотів упевнитися, що мене ніхто не бачив: зазирнув у щілинку — все добре: вартові навіть не ворухнулися. Обережно прокрався я до ліжка, сердитий, що так нерозумно все сталося. А я так силкувався, підводив себе під таку небезпешність!.. Ще як би гроші могли там зостатися, то ще б нічого: як ми одпливемо далеко, миль за сто або за двісті вниз річкою, я можу написати Мері-Джен, а вона одкопає гроші й забере їх. Але найпевні-

ше, що трапиться ось що: гроші знайдуться, як будуть прищурювати віко. Тоді король знову забере їх собі і вже, звісно, не буде більше випадку їх одібрати. Звісно, мені хотілося зійти вниз і взяти торбу з труни, але я не зважувався спробувати. Вже скоро світатиме, хтось з вартових прокинеться, мене можуть піймати та ще з шістьма тисячами долларів у руках. Ні, не хочу плутатися в таку небезпешну справу!

Як я зійшов униз уранці, залу було замкнено, вартові всі поросходилися; круг покійника не було нікого, окрім сем'ї, удови Бартлет та наших шахраїв. Я дивився на їхні обличчя, силкуючися довідатися, чи не трапилося чого надзвичайного, і нічого не міг довідатися. В обід прийшов хазяїн похоронної контори, вони поставили труну на двох стільцях посеред хати, потім поставили наші стільці кругом рядами. Як не стало стільців, позичили ще в сусід, аж поки заставили всю залу, передпокій і їдальню. Я помітив, що віко лежить так, як і попереду, але не посмів під його зазирнути: навкруги були люде.

Потім почали сходитися люде. Наші шахраї та троє дівчат посідали в першому ряді в головах у покійника. Аж півгодини знайомі по черзі підходили до труни, зазирали в обличчя покійникові, дехто то й схлипне часом. Було дуже тихо та врочисто; тільки дівчата втира-

ли очі хустками та тихенько хлипали. Чути було човгання ногами по помосту та сякання — звісно, люде звичайно найбільше сякаються на похороні або от іще хиба в церкві.

Як уже в хатах було повно людей, хазяїн похоронної контори у чорних рукавичках став обходити кругом давав порядок та влаштував усе як треба. Був дуже ввічливий, ходив нечутно, як кішка, і не говорив ні слова. Кого посадить, кого пересадить, протискуючися крізь юрбу з тими, які спізнилися. Все це він робив мовчки, тільки киваючи головою. Владнавши все, він пішов на своє місце під стіною. Я ніколи не бачив такої ласкавої людини, що так і залазить у душу. На обличчю в його не було й тіні усміху. На всякий випадок позичили десь фіс-гармонію, трохи таки попсовану. І як усе було готове, одна молода жінка сіла й заграла так жалібно, сумно; всі заспівали хором. Потім преподобний Гобсон тихо, врочисто вийшов наперед і почав говорити. Коли це відразу в льоху загавкав собака. Я зроду не чув такого гавкання. Гавкав тільки один собака, але зняв страшенний гвалт, гавкав невтомно, без перестанку. Пастор повинен був, стоячи над труною, ждати. Думки плуталися в голові од цього гвалту. Чудно це все сталося. Всі були здивовані, не знаючи що робити. Але от довготелесий похоронник кивнув проповідникові: не турбуйтеся, мов, здай-

тесь на мене, я все владнаю. Він зігнувся і почав пролазити по-під стіною немов тінь, тільки плечі його ворушилися над головами в людей; а гавкання ставало все голосніше та страшніше. Нарешті похоронник зійшов униз у льох. Минуло дві хвилини, ми почули, як щось глухо гупнуло, собака скінчив свій концерт, страшно завивши, а потім настала мертва тиша,—пастор міг говорити далі. Хвилини через дві, дивимося—плечі та спина похоронникови знов крадуться по-під стіною,—минули одну стіну, другу, третю, нарешті він випростався, зложив руки дудкою біля рота, простягнувши до проповідника і промовив, голосно шепочучи: „Собака пацюка піймав!“ Він знову зігнувся й пішов до свого місця під стіною. Зараз же можна було помітити, що юрба задоволена,—звісно, їм хотілося знати, в чому сила і через віщо так гавкає собака Така дурниця нічого не важить людині, а тим часом такими незначними послугами він може заставити себе полюбити. У всьому городі не було людини більше популярної за оцього самого похоронника.

Слово над труною була дуже красомовне, але страшенно довге та нудне. Потім почав король і наговорив, як звичайно, купу дурниць. Нарешті все було зроблено так, як личить, і похоронник почав тиснутися до труни з своїм долотцем. Мене проняв піт, я не зводив із

його очей... Але він не довго панькався, по-сунув віко так, як трéба, тихо та м'ягко, потім швидко та міцно пришрубував його. Добре ж я вскочив! Як тепер довідатися, чи там гроші, чи ні?

А що як хто-небудь нишком потяг торбу—що тут його робити: писати листа до Мері Джен, чи ні? Як звелить викопати труну й нічого там не знайде—що вона про мене подумає? Хай йому всячина, ще в тюрму посадять—уже краще помовчу, не писатиму зовсім. Тепер справа страшенно заплуталася; силкуючися її полагодити, я ще погіршив у сто разів. Як я шкодував, що заплутався непроханий у це кляте діло!

Покійника поховано, ми вернулися додому й я знову почав придивлятися, але даремно: на обличчях я ні в кого не міг нічого прочитати.

Увечері король пішов по гостях, до всіх підлабузвився і між иншим запевнив усіх, що там в Англії його конгрегація не може без його обійтися,—через те він повинен поспішатися скінчити швидче справу зо спадщиною та й їхати додому. Він дуже шкодував, що йому доводиться так поспішатися, та й усі жалкували, але нема що робити,—всі розуміли, що він ніяк не може зостатися довше. Він сказав, що вони з Віллямом, звісно, заберуть дівчат із собою; всім це дуже сподоба-

лося: принаймні сиротам буде добре, та ще й у рідній сем'ї. Дівчата страшенно раділи й забули навіть про своє горе; вони сами радили старому швидче все попродавати, а вони вже будуть готові! Бідолашні були такі раді та щасливі! У мене серце боліло, дивлячись на їх, що їх так дурять, але оступитися я не міг.

І справді король зараз же розліпив оповістки про те що продається з аукціону будинок, негри та все добро. Аукціон повинен бути через два дні після похорону, але кожен міг купувати й раніше приватно, коли схоче.

Другого ж дня після похорону, так опівдні, дівчата трохи посумнішали: прийшли ті, що торгують неграми, і король обачно збув їм негрів, узявши з їх квитки на банк, щоб там через три дні заплачено йому гроші,—от вони й поїхали: обидва сини вгору річкою в Мемфіс, а мати їх униз до Орлеану. І негри, і бідолашні дівчата ревно плакали та побивалися так, що дивлячися на їх, у мене серце розривалося. Дівчата говорили, що їм ніколи навіть не снилося, щоб сем'ю негрів розлучено або продано кудись на чужину. Ніколи не забуду я цього. Бідашні дівчата повисли на шиї в невільників, обливаючися сльозами. Мені здається, я не видержав би і тут же виказав би на шахраїв, коли б не знав,

що цей продаж не матиме ваги і негри вернуться додому тижднів через два.

Все це наробило великого колоту в городі. Багато людей приходило й казало, що це сором розлучати так матір із дітьми. Це трохи збентежило дурисвітів, але старий скоро схаменувся й порядкував далі, немов нічого й не сталося, не зважаючи на те, що говорив герцог. А герцог počував себе дуже ніяково.

На завтра визначено було аукціон. Удосвіта король з герцогом прийшли до мене на горище і збудили мене. Я зараз же догадався, глянувши на їх, що щось не так.

— Чи ввійшов ти до мене в хату позавчора вночі?—спитався король.

— Ні, ваша величність,—так я завсігди звав його, як не було нікого чужого.

— А вчора був?

— Не був, ваша величність!

— Гляди ти мені, не бреш! Кажі: слово чести!

— Слово чести. ваша величність, я кажу святу правду: я й не підходив близько до вашої хати з того часу, як Мері Джен повела вас туди й показала вам її.

Тут устряв герцог.

— А не бачив ти, щоб туди ввійшов хто інший?

— Ні, ваша ясновельможність, скільки згадую.

— Стривай, подумай гарненько.

Я замислився, а потім і кажу:

— Еге, правда, я кілька разів помічав, як туди ввіходили негри.

Обидва так і підскочили.

— Як? Невже всі ввіходили?

— Ні, принаймні не всі відразу... Се б то, по правді сказати, я тільки раз бачив як вони виходили звідти всі вкупі.

— Ага! Коли ж це було?

— У той день, як був похорон, уранці. Було не дуже рано, бо я заснав. Тільки я почав сходити вниз по східцях, дивлюсь—аж вони тут...

— Добре! Кажі, кажі!... Що ж вони робили?

— Нічого не робили, скільки я помітив, прокрадалися звідти навспинячки. Я думав, звісно, що вони ввіходили, щоб прибрати в хаті в вашої величності, подумавши, що ви зволили вже встати; але потім, побачивши, що ви ще спите, вони силкувалися вийти якомога тихше, щоб не мати прикростей та не збудити вас, як що вже раніше не збудили.

— Ну, тисяча чортів! Оце так добре!—скрикнув король.

В обох пики стали мізерні та збентежені. Вони стояли, замислившись і чухаючи потилиці. Нарешті герцог хрипко зареготався:

— Ні, це чудово! Як гарно ці браві негри заграли свої ролі, вдавши, ніби їм сумно, що

Їдуть звідси. Я й справді повірив, та й не сам я,—всі повірили. Після цього кажіть, що в негрів нема прирощеного сценичного хисту! Та як зручно подлі душі заграли цю кумедію! Хоч кого б одурили! На мою думку в їх надзвичайний талант. Як би в мене були гроші та театр, я не бажав би кращих актьорів. А ми—взяли та й продали їх за дурничку! Та ще й ці гроші не потрапили нам до рук. Скажи, де той вексель?

— Звісно, в банку,—де ж він може бути?

— Ну, тоді ще не все загинуло, хвала Богові.

Тут я несміливо встряв у розмову:

— Хиба що сталося?

Король так і насипався на мене.

— Не твоє діло! Гляди мені, хлопче, бережись! Не лізь туди, де тебе не питають! Пам'ятай це поки ти тут,—чуєш!

Потім він сказав до герцога.

— Що робити? Доведеться проковтнути цю пілюлю й не промовити ні слова. Мовчати та й годі.

Сходячи вниз по східцях, герцог знову злісно зареготався.

— Швидкий продаж, та малі прибутки! Чудовий гендель, нема що сказати!

Король сердито огризнувся:

— Я силкувався зробити якомога краще, через те й поспішився продати негрів. А як

що з цього добра не було, то я в тому стільки ж винен, скільки й ти, ні трохи не більше.

— У всякому разі негри були б іще тут, у цій хаті, а наш би вже й слід захолов, як би послухано моєї поради.

Король пробурчав щось і зігнав свою злість на мені. Він мене страшенно вилаяв за те, що я не прийшов до його зараз же й не розказав, як негри виходили з його хати і взагалі поводитися непевно. Кожен дурень догадався б, що тут щось не теє. Нарешті почав ляяти себе самого. Все це сталося, мов, через те, що він устав тоді ранесенько, не так, як звичайно. Хай він буде проклятий, як що таке скоїться ще раз!...

Так вони й гризлися проміж себе, а я радів у душі, що догадався все звернути на негрів, ні трохи їм не пошкодивши.

XXVII. Я признаюся. Несподіванка.

Тим часом треба було вставати. Я зійшов із свого горища. Проходячи проз дівчачу хату, я побачив, що двері одхилені, а Мері-Джен сидить над одчиненою старою скринею. Вона складала свої речі, збираючися їхати в Англію. Але тепер вона сиділа із згорненою сукнею на колінах і, затуливши руками, гірко плакала. Мені стало страшенно шкода її, та й кожний пожалів би її. Я ввійшов до неї.

— Панно Мері-Джен, от ви не можете бачити, як у людей яке горе, і я теж не можу бачити,—їй-бо! Скажіть, що вам? Чого ви плачете?

Вона плакала за неграми, так я й думав. Вона казала, що тепер чудову подорож до Англії їй отруєно. Вона не може бути там щаслива, знаючи, що бідну негритьянку навіки розлучено з дітьми.

Тут вона ще дужче заплакала.

— О Боже мій, Боже мій!—казала вона з одчаєм.—Вони ніколи вже не побачуться.

— Побачуться неодмінно!—скрикнув я,—і не далі, як через два тижні, вже я знаю!..

От і вихопилася в мене таємниця несамохіть, і не схаменувся я. Дівчина відразу обняла мене за шию руками, благаючи сказати ще та ще.

Я схаменувся, що сказав занадто багато та занадто несподівано,—от тепер і загнано мене на слизьке. Я просив її дати мені подумати трохи, поміркуватися. Вона сиділа схвильована, чудова, нетерпляче дожидаючися, але все ж мала вигляд щасливий та задоволений, як та людина, що їй вирвано хворий зуб. Я все міркував; мені здається, що людина, яка каже правду, опинившись в скрутному становищі, підводить себе під велику небезпешність (зо мною цього не бувало, але мені так здається). А тим часом тут трапилося так,

що сказати правду ніби краще й безпечніше, ніж збрехати... Треба це пам'ятати і коли-небудь гарненько обміркувати, як буде час. Так це дивно та ненатурально. Нічого такого ще зо мною не бувало. Ну, добре, спробую! Візьму та й скажу всю правду цього разу. Хоч це виходить, що сісти на кухву з порохом та й зробити вибух, щоб подивитися, що з цього буде.

— Панно Мері-Джен,—почав я,—чи маєте ви таке місце недалеко за городом, куди б ви могли поїхати погостювати днів на три, на чотирі?

— А як же, маю: до добродія Лотропа. Нащо ти про це питаєш?

— Все одно—нащо.. Як що я скажу вам, як я довідався, що негри побачуться тижнів через два тут, у цій самій хаті, і до того доведу вам, що це свята правда, то згодитесь ви поїхати до добродія Лотропа й побути там чотирі дні?

— Чотирі дні?—скрикнула вона.—Та я готова зостатися там хоч на цілий рік.

— Чудово! Мені більше нічого не треба. Досить, щоб ви дали мені слово. Воно для мене важніше, ніж як би хто інший присягався на Біблії.

Вона всміхнулася й почервоніла.

— Дозвольте,—сказав я,—зачинити двері й засунути.

Зробивши це, я вернувся на своє місце.

— Бога ради не кричіть! Сидіть тихо, будьте мужні... я скажу вам усю правду. Вам треба приготуватися, панно Мері,—справа дуже прикра. Тяжко вам буде, та нема чого робити. Ці дядьки ваші - зовсім не дядьки вам, а шахраї і страшенні дурисвіти!.. Ну, тепер найгірше сказано! Останнє вже не буде вам таке важке.

Звісно, це страшенно вразило її. Але я вже перейшов найнебезпечніше місце і йшов далі, не зупиняючись. Очі в неї блищали все дужче та дужче. Я оповів їй усе до краю, починаючи з тієї хвилини, як ми підвезли молодого дурня на парохід, та аж до того часу, як вона кинулася біля рундука на шию королеві, а він поцілував її разів шіснадцять, сімнадцять.

Тоді вона схопилася гнівна, обличчя їй почервоніло, як зоря.

— Старий поганець!—скрикнула вона.—Ходім швидче! Не можна гаяти ні одної хвилини, ні одної миті! Звелимо вкачати їх у дьоготь та в пір'я і вкинути в річку!..

— Звісно, так і треба...—згодився я.—Але тільки не раніше, як ви поїдете до добродія Лотропа.

— Ах, я й забула. Не сердься за мої слова, прости мене!—промовила вона, положивши на мою руку свою едwabну ручку та так ласка-

во, що я відповів: швидче вмру, ніж розсердюся на неї.

— Я й забула про свою обіцянку. Я так схвилювалася. Тепер кажи далі, я більше не буду... Кажи, що мені робити, я все виконаю.

— Добре,—сказав я.—Погане товариство ці шахраї, але я в такому становищу, що хочу-не-хочу, а мушу їхати з ними ще деякий час (через віщо саме, я не скажу вам). Як що ви сполошите тутешніх людей, то вони може визволять мене з їхніх лабетів,—мені буде добре, але єсть іще одна людина, якої ви не знаєте і якій через це станеться велике лихо. Ну, а ми повинні обрятувати її, адже так? Звісно, повинні. Ну, то не будемо ж нікому казати.

Ці слова напутили мене на добру думку. Мені до голови шибнув спосіб визволити себе та Джіма від цих шахраїв: зробити так, щоб їх посаджено до тюрми, а самим швидче втекти. Але я не міг попливти плитом удень, через те я міг здійснити свій план тільки пізно ввечері.

— Панно Мері-Джен,—сказав я,—ось що ми зробимо—тоді вам не доведеться так довго zostаватися у добродія Лотропа. Чи далеко він живе?

— Мало не чотирі милі звідси.

— Чудово! Їдьте туди сьогодні ж, зостаньтесь там до дев'ятох годин або до половини

десятої, а потім звелить себе одвезти назад,— скажіть, що згадали про щось потрібне. Як приїдете сюди раніше одинадцятьох—поставте свічку от на це вікно і ждїть до одинадцятьох; як що ж мене й тоді не буде, значить я далеко, в безпешності. Тоді ви вийдете, розкажете всім, що знаєте, і зробите так, щоб шахраїв посажено до тюрми.

— Добре, так я й зроблю.

— А як що трапиться так, що я не встигну втекти і мене заберуть укупі з ними, тоді ви повинні оступитися, сказати, що я оповів вам усе раніше і взагалі силкуватися мене оборонити.

— Оступитися за тебе! Звісно, я це зроблю. Вони не посміють заняти ні одної волосинки в тебе на голові!

· Ніздрі в неї роздimalися, очі блиснули..

— Як що я встигну втекти,—казав я далі,— то мене тут не буде, щоб довести, що ці шахраї зовсім не ваші дядьки, але як би я й був тут, я сам усе одно не зміг би цього довести. Одно я можу заприсягтися: що ці поганці—дурисвіти, Адже й це чогось варто. Але інші можуть виявити їх шахрайство краще ніж я, їм більше повірять. Я скажу вам, як їх знайти. Дайте мені оливоць та шматочок паперу. Ну, ось і написав: „Нечуване диво. Камелеопард у Бріксвіллі“. Сховайте це та глядіть—не загубіть. Як судові треба буде дові-

датися про цих шахраїв, нехай пошлють у Бріксвілль і скажуть, що піймали людей, які грали на театрі „Нечуване диво“, та нехай до речі попросять прислати свідків,—от побачите: варт буде вам тільки покликати, і сюди прилетить увесь город Бріксвілль, панно Мері!

Тепер, здається, все впорядкував.

— Аукціон нехай відбувається, ви не турбуйтеся. Ніхто не повинен платити за куплені речі раніше, ніж через сутки після аукціону, а наші дурисвіти не одчепляться, поки не добудуть усіх грошей; але ж при такому становищу, як тепер, продаж не буде мати ваги й вони грошей не одержать. Цілком так, як було з неграми. Продаж не має ваги і негри скоро вернуться сюди. Поганці досі не можуть узяти грошей за негрів,—вони потрапили на слизке, панно Мері...

— Добре,—сказала вона,—тепер я побіжу готувати снідання, а потім зараз же поїду до добродія Лотропа.

— Ну, ні, це не годиться, панно Мері-Джен, ні в якому разі! Треба їхати до снідання

— Через віщо ж?

— А як ви думаєте, через віщо я хотів, щоб ви поїхали звідси, панно Мері?

— Їй-бо, я про це раніше не думала. Через віщо ж?

— А через те, що ваше обличча не належить

до тих дерев'яних обличчів, з яких нічого не вгадаєш. У вас обличчя—мов розгорнена книга, на йому виразно можна читати ваші думки. Невже ви думаєте, що зможете зустрітися з вашими дядьками, як вони підійдуть до вас здоровкатися та цілуватися, і не..

— Годі, годі, облиш! Га, звісно, я поїду зараз же і буду дуже рада. А як же мені сестер покинути самих?

— Про це вже не турбуйтеся. Вашим сестрам доведеться ще трохи потерпіти. Адже шахраї побачуть, що щось не теє як що ви всі поїдете. Мені не хочеться, щоб ви бачилися ні з їми, ні з сестрами, ні з кимсь у городі: аби тільки хтось із їх спитався, як здоров'я ваших дядьків—і ваше обличчя вмить вас зрадить. Ні, їдьте з Богом, панно Мері-Джен, я вже з ними впорядкую справу. Скажу панні Сусанні, що ви доручаєте їй переказати ваше привітання дядькам і сказати їм, що ви поїхали на кілька годин одпочити, чи що, або там розважитися та одвідати знайомих, — а вернетесь сьогодні ввечері або завтра вранці.

— Можна просто сказати, що я поїхала одвідати знайомих: я ніяк не бажаю, щоб їм переказувано моє привітання!

— Ну, добре, не будемо. А от іще що: зостається торба з грішми!..

— Ну, то вже пропало,—вони її забрали! Яка ж я дурна була і як хитро видурили вони в мене ці гроші!

— Ні, помиляєтесь: гроші не в їх.

— Як? У кого ж вони?

— Я сам бажав би знати, та не знаю. Торба була в мене в руках, бо я вкрав її, украв на те, щоб вернути вам.. І я знаю, куди сховав її, але боюсь, що тепер уже її там немає. Я страшенно шкодую, панно Мері, шкодую з щирого серця, але їй-бо я зробив якомога краще, слово честі! Мене мало не піймано з грішми в руках, мені зоставалося тільки сунути їх у перше місце, яке трапилося, і тікати, а місце трапилося не добре.

— О, не лай себе, я цього не дозволю! Значить інакше не можна було зробити, не ти в цьому винен. Куди ж ти сховав гроші?

Мені не хотілося знову викликати в неї сумні думки про її недавнє горе; язик у мене не повертався сказати їй таку страшну річ та воскресити перед її очима це мертве тіло в труні з торбою з грішми на животі! Цілу хвилину я не міг вимовити ні слова, нарешті я зважився.

— Як що дозволите, я краще не скажу вам, куди сховав гроші, панно Мері-Джен, а напишу на папірці, а ви можете прочитати в дорозі, як їхатимете до добродія Лотропа. Згожуєтесь?

— О, звісно.

От що я написав: Я положив торбу з грішми в труну. Трапилося це, як ви плакали бі-

ля покійника пізно вночі. Я стояв за дверима і мені було дуже жалко вас, панно Мері-Джен“.

Очі мої знову сповнилися сльозами; я згадав, як вона плакала там сама-самісінька вночі, а ці чорти спали в її хаті, ганьблячи її та грабуючи. Склавши папірець, я віддав їй і помітив, що очі в неї повні сліз. Вона міцно стиснула мені руку, промовивши:

— Прощавай! Я все зроблю так, як ти звелів, і як що ми ніколи більше не побачимось— знай, що я тебе повік не забуду, буду згадувати про тебе часто та молитимусь за тебе!.

Сказавши це, вона пішла.

Молитися за мене! Як би вона знала мої гріхи, то не взялася б за таку справу. Хоча, я ладен заприсягтись, що вона й тоді не облишила б: така вже в неї ласкава вдача. У неї стало б сили молитися й за Юду-зрадника— чудова дівчина! Розумна, а вже красою та добрістю вона всіх переважить. Я вже більше не бачив її з тієї хвилини, як вона вийшла з цієї хати; я ніколи не бачив її з того часу, але я думав про неї багато, багато разів згадував про її обіцянку молитися за мене.

Мабуть Мері-Джен пішла через задні двері, бо ніхто не бачив, як вона вийшла з дому.

Зустрівшись з Сусанною та з Заячою губою, я спитався:

— Як прізвище тих ваших знайомих, що

живуть на тому боці і куди ви часто їздите в гостину?

— Там їх багато,—відповіли вони. — Але найчастіше ми їздимо до Прокторів.

— От-от, саме це прізвище, а я й забув його. Панна Мері-Джен звеліла мені переказати вам, що вона поїхала туди несподівано—у їх хтось занедужав...

— Хто ж саме?

— Йй бо не знаю, принаймні забув; але здається, це...

— Господи помилуй, та чи не Ганна?

— На жаль, я повинен сказати, що саме Ганна.

— Боже, та ж вона була здоровісінька минулого тиждня? Та хиба ж, вона небезпешно хвора?

— Дуже небезпешно. Усю ніч біля неї товклися. Не мають надії, щоб вона прожила більш, як сутки.

— Подумайте, яке горе! Та що ж їй сталося?

Відразу я не міг вигадати нічого хоч трохи підхожого та й ляпнув:

— Завушниці!

— Як?! Тільки завушниці? Та хиба ж хто вмірає з завушниць?

— Ви б не те сказали, коли б знали... Це завушниці зовсім особливі, якісь нові... так сказала панна Мері-Джен.

— Які ж це нові?

— Бо до їх чепляється ще багато дечого іншого.

— Що ж саме?

— А от що: кір, коклюш, бешиха, сухоти, жовта пропасниця, запалення мозку і ще не знаю що.

— Боже мій, і все це зветься завушницями?

— Панна Мері-Джен так сказала.

— Добре, але через віщо ж, скажіть Бога ради, це все зветься завушницями?

— Бо це й є завушниці: з їх уся хвороба починається.

— Але ж це дурниця! Людина може вварити собі палець, потім випити отрути, упасти в колодязь, скрутити собі в'язи, застрелитися, і як що хто-небудь спитає, через віщо він умер, то якийсь дурень відкаже: „він ударив собі палець“. Ну, хиба ж це не дурниця? Так саме й твоя історія. І воно липкє?

— Звісно! Яка ти чудна! І як що ця хвороба причепитися, то вже трудно від неї одкараскатися.

— Але ж це страхіття!—промовила Заяча губа сумно.—Піду зараз же до дядька Гарвея!..

— О, звісно,—перепинив я.—Треба неодмінно сказати. Я б звісно сказав, і не гаючи часу.

— Через віщо ж?

— Зрозумійте сами. Адже ваші дядьки повинні поспішатися яко мога дужче в Англію?

Невже ви думаєте, що вони будуть такі гидкі, щоб поїхати, а вас пустити самих у таку далеку подорож? Ви знаєте, що вони ждатимуть вас. Чудово. Ваш дядько Гарвей духовна особа, адже так? Чудово;—хиба духовна особа схоче одурити шкипера та заставити взяти панну Мері-Джен на парохід? Ви сами знаєте, що ні. Що ж він зробить тоді? Звісно скаже: „Дуже жалко, але треба облишити мої церковні справи на волю долі, бо моя небога була в небезпешності занедужати на страшну *pluribus unum*, завушниця, то мій обов'язок зостатися тут і подождати який треба час—три місяці, поки виявиться, заразилась вона чи ні. Але все одно, як що ви думаєте, що краще піти й сказати дядькові Гарвеєві...

— Дурниця! Яка радість нидіти тут, коли так весело в Англії? Не кажи нісенітниць!

— Усе таки вам може краще сказати когось із сусід...

— Слухай, хлопче, ти неможливо дурний... Невже ти не можеш зрозуміти, що ті зараз же підуть і розляпають! Один спосіб—нікому не говорити про це ні слова.

— Може ваша й правда. Робіть, як схочете!

— В усякому разі, мені здається, треба перестерегти дядька Гарвея, що вона поїхала на деякий час, щоб він не турбувався.

— Еге, панна Мері-Джен так і звеліла.

„Скажи, каже, сестрам, щоб вони переказали моє щире привітання та поцілунок дядькові Гарвееві та дядькові Віллямові і сказали, що я поїхала на той берег одвідати добродія... добродія... ах як же прізвище тих багатих знайомих, яких іще так любив ваш дядько Пітер.

— Мабуть ти кажеш про Апторпів, адже правда?

— Ну вже ж вони, щоб їх чорт забрав, ці кляті прізвища, завсігди забудеш... Ну, от вона й звеліла сказати, ніби поїхала просити цих Апторпів, щоб вони неодмінно прийшли на аукціон і купили цей будинок, бо так бажав дядько Пітер. Потім, як що вона не дуже втомиться, то вернеться додому ввечері, а то так переночує там. Не кажи ні слова про Прокторів, а тільки згадай Апторпів,—це буде свята правда, бо вона справді хоче поговорити з ними про будинок, вона сама мені сказала.

Дівчата побігли до дядьків переказувати їм сестрини привітання, поцілунки та доручення.

Тепер усе владналося. Дівчата не розляпають—їм хочеться в Англію. За-для короля з герцогом краще, щоб Мері-Джен клопоталася про справу з аукціоном, ніж була тут близько біля доктора Робінсона. Я був дуже задоволений: справу дотепно зроблено. Сам Том Сойєр не міг би вигадати краще. Звісно,

у його все було б блискучіше, а я цього не вмію, не так мене виховано.

Аукціон був на міському плацу і тягся довго-довго. Старий був теж тут; скривившись так, щоб у його була засмучена морда, він стояв на примостці біля аукціониста та іноді вкидав дещо з святого письма, або якусь приказку, а герцог ходив поміж юрбою, мукав по своєму й силкувався всім сподобатися.

Потроху справа скінчилася. Продано все, окрім маленького шматочка землі на кладовищі. Взятися й за цей шматок,—я не бачив ще такої ненажерливої акули, як цей король! Поки вони панькалися з цим шматочком, до пристані підійшов парохід, а хвилини через дві з'явилася ціла юрба з криком, реготом та жартами:

— От тобі й маєш! Ще нова пара спадкоємців знайшлася у старого Пітера Вількса; вибірайте, кого хочете!

XXVIII. Слідство.

Вони вели дуже пристойного старого джентльмена та другого, трохи молодчого, такого саме пристойного, з рукою на хустці. І Господи, як народ ревів, реготався, базікав! Але мені було не до сміху. Ну, думаю, погана справа наших шахраїв! Я був певен, що

вони хоч збліднуть! Ні трішечки, навіть не збентежились! Герцог удавав, ніби він ні про що не догадується, блукав собі та гу-гукав, немов нічого й не сталося, щасливий та задоволений, а король так жалібно дивився на нових гостей, немов у його все в середині переверталось від самої думки, що можуть бути такі дурицвіти та поганці на світі. О, він грав свою ролю чудово! Найповажніші люде в городі обступили короля, щоб показати йому, що вони на його боці. А старий джентльмен, що тільки що приїхав, зовсім збентежився. Ледве він роззявив рота, я зараз же зрозумів, що в цього вимова така, як у справжнього англійця, хоча, треба сказати, і король досить добре копіював цю вимову. Не можу переказати точно слів старого добродія, не можу й копіювати його вимови, але силкуватимусь приблизно переказати те, що він казав до юрби.

— За-для мене це несподіванка, про яку я зовсім не думав. Признаюся щиро, що я не почуваю себе здатним зараз виплутатися з цього важкого становища й відповідати так, як треба. Нам з братом не пощастило в дорозі: він поламав собі руку, а речі наші помилкою знято з пароходу і залишено в одному городі минулої ночі. Я брат Пітера Вількса—Гарвей, а це його брат Вілліам. Він глухонімий, а тепер не може навіть показу-

вати на миґах—у його тільки одна рука. Ми справді ті, ким себе називаємо, а днів через два, як одержимо речі, зможемо довести це документами. Але до того часу я не скажу більше ні слова, піду до отелю і буду ждати.

Старий джентльмен та новий глухонімий повернулись і пішли, а король зареготався, кажучи: „Поламав собі руку! Нема що сказати—дуже скидається на правду! І надзвичайно зручно. Певне не вміє говорити на миґах; то й удає. Загубили речі! І це гарно! Та як добре вигадано до цього випадку!

Він знову засміявся; засміялися і всі навкруги, окріче невеличкої купки з трьох-чотирьох чоловік. Один із їх був доктор, другий—розумний на погляд добродій із стародавнім килимовим саквояжем у руках—він тільки що встав з пароходу і розмовляв стиха з доктором. Обидва все поглядали на короля й кивали головами. Це був адвокат Леві Белль, що вернувся з Луїсвіллю. До їх підійшов іще високий здоровецький парубок з рябим обличчям; він уважно слухав, що казав старий джентльмен, а тепер слухав короля. Як той скінчив, парубок відразу вдався до його:

— Як що ви Гарвей Вількс, то скажіть; коли ви приїхали сюди, в цей город?

— Перед днем похорону, друже мій,—промовив король.

— Але в який саме час?

— Над вечір, за годину або за дві до заходу сонця.

— Як ви приїхали?

— Пароходом „Сусанна Поуель“ з Цінцінаті...

— Добре,—як же ви могли опинитися біля рогу, вранці в човні?

— Я зовсім і не був біля рогу...

— Це брехня!

Деякі кинулись до його, благаючи не казати з такою неповагою до старого чоловіка та ще й проповідника.

— Який він у чорта проповідник! Просто шахрай та брехун. Він був уранці біля рогу. Я там живу, ви це знаєте... Ну, так от я був там і бачив його. Він приплив човном із Тімом Коллінсом та ще з якимсь хлопчиком.

Тут устряв доктор:

— Чи міг би ти пізнати цього хлопця, як би побачив його, Гейнсе?

— Мабуть міг би, хоча не ручуся. Та ось він стоїть, я відразу пізнав його.

Він показав просто на мене.

— Сусіди,—сказав доктор,—я не знаю чи дури світи ці нові спадкоємці; але що ці двоє дури світи, за це я вам ручуся сміло. Я думаю, наш обов'язок допильнувати, щоб вони звідси не втекли, поки вся справа виясниться! Ходімо, Гейнсе! Ходіть і всі інші! Ми по-

ведемо цих людей до трактирю і там зведемо їх з другою парою спадкоємців. Маю надію, що нам пощастить чогось довідатися.

Юрба охоче згодилася, хоча королеви друзі, здавалося, були не дуже задоволені. Нема що робити—пішли всі. Сонце було саме на заході. Доктор увесь час вів мене за руку. Він був дуже ласкавий до мене, але руки моєї не випускав і на хвилину.

Усі ввійшли в велику світлицю в отелі, засвітили кілька свічок і покликали нових спадкоємців.

Спершу почав казати доктор.

— Я не хочу бути занадто суворим до цих двох людей; але певен, що вони дурисвіти. Може в їх є товариші, про яких ми нічого не знаємо. Як що так, то ці товариші можуть утекти, забравши з собою торбу з золотом, що залишилося після Пітера Вількса. Це дуже можливо. Як що ж ці люде не дурисвіти, то нічого не будуть мати проти того, щоб ми послали по ці гроші й забрали їх собі до схову, аж поки вони доведуть, що вони справжні спадкоємці. Адже так?

Всі згодилися, що це дуже розумно. Я подумав собі, що наші шахраї попали в добру пастку; але король з жалем подивився на їх.

— Джентльмени,—сказав він,—я з радістю віддав би гроші, бо бажаю одного—швидче скінчити з цією нещасливою справою. Але,

на жаль, грошей у нас немає... Можете послати й переконатися, що я кажу правду.

— Де ж гроші?

— Як моя небога віддала їх мені до схову, я взяв торбу і сховав її в солом'яному матраці на моєму ліжкові, не бажаючи класти гроші в банк на кілька день, вважаючи ліжко місцем певним. Адже ми не звикли до негрів і думали, що вони чесні, як наші слуги в Англії. А негри і вкрали торбу другого ж ранку. Як я їх продав, я ще не помітив, що гроші вкрадено, так вони й забрали їх із собою... От мій слуга може посвідчити це, джентльмени.

Доктор та інші крикнули:

— Дурниця!

Я бачив, що вони не повірили. Хтось спитався в мене, чи бачив я, як негри вкрали гроші.

— Ні,—відповів я,—але я бачив, як вони прокрадалися з хати, одначе не подумав при цьому нічого поганого, а думав тільки, що вони бояться збудити мого пана і йдуть тихенько, щоб він їх не лаяв.

Більше мене не розпитувано, тільки доктор одразу озвався до мене:

— Ти теж англієць?

— Еге,—відповів я.

Він засміявся, інші теж засміялись, промовивши:

— Ну й дурниця!

Потім почалося слідство в подробицях. Тяглося воно без кінця годину за годиною, ніхто не нагадував про вечерю, наче ніхто й не думав про неї. Слідство все тяглося,—я ще й не бачив такої плутанини. Вони заставляли короля розказувати своє життя; потім заставляли й старого джентльмена так саме розказувати, і всі, oprіче купки дурнів, що вже попередку склали собі думку, могли виразно бачити, що старий джентльмен каже правду, а другий усе вигадує. Заставили й мене розказати, що я знаю. Король нишком позирнув на мене прикро, немов перестерігаючи мене, щоб я говорив за його. Я почав про Шеффільд, про те, як ми там жили, про англійських Вільксів та таке инше; але не встиг я розговоритися, як доктор засміявся, а Леві Белль, адвокат, сказав мені:

— Досить, сідай, хлопче! На твоєму місці я не силкувався б так! Видко, що ти не звик брехати, тобі з цим не щастить. Ти вигалуєш досить нещасливо.

Я не звернув ніякої уваги на таку хвалу, але зрадів, що мене хоч не чіпатимуть більше.

Доктор удався до адвоката:

— Як би ви з самого початку були в місті, Леві Белль...

Король перепинив його і простяг руку адвокатуві.

— А! так це ви—старий друг мого бідного покійного брата, той самий, про якого він так часто писав?

Адвокат стискав йому руку, всміхався з радісним обличчям. Вони одійшли на бік і пошепки про щось побалакали. Нарешті адвокат каже:

— Це вияснить усе. Я візьму свідоцтво і пошлю його вкупі з підписом вашого брата, тоді всі побачуть, що все як треба.

Знайшли паперу та перо; король сів до столу, схилив голову на бік, покрутив язиком і надряпав щось. Потім дано перо герцогові. Тут уперше здалося, що герцог збентежився. Одначе він узяв перо й почав писати. Потім адвокат сказав до того джентльмена, що приїхав:

— Чи не будете ви з братом такі ласкаві і теж напишете кілька рядків та підпишете свої ймення?

Старий джентльмен написав, але ніхто не міг нічого розібрати. Адвокат здивувався.

— Одначе я перестаю щось розуміти,—промовив він, і витягши з кешені купу старих листів, почав їх рівняти до писання старого джентльмена.

— Ці листи я одержав од Гарвея Вількса. Як що зрівняти їх з писанням цих добродіїв, то кожен може впевнитися, що не вони їх писали. (Король та герцог обидва жалібно й

збентежено скривилися,—так їх уразило те що адвокат так зручно піймав їх). Знов таки, глянувши на писання цього старого джентльмена, видно, що й не він писав ці листи. Безумовно, що його дряпанину зовсім не можна назвати писанням, а тим часом ці листи од...

— Будьте ласкаві, дозвольте мені вияснити справу,—перепинив його старий джентльмен.— Ніхто не вміє читати мого писання, окрім мого брата, він і переписує всі мої папери. Ті листи, що ви показуєте, писані його рукою, а не моєю.

— Чудово!—відповів адвокат.—Тепер справа вияснюється. В мене єсть також кілька листів Вілльямових, то коли ви заставите його написати два слова, ми можемо порівняти...

— Він не може писати лівою рукою,—відповів старий джентльмен.—Як би тільки він ворушив правою рукою, ви зараз же впевнились би, що він писав і свої листи, й мої. Гляньте на ті та на другі, будьте ласкаві—адже їх писано однією рукою.

Адвокат порівняв листи.

— Я думаю, що це правда,—сказав він,—принаймні досить можливо. Одначе як це прикро: я був певен, що ми вже натрапили на дорогу до вияснення, а тим часом знову все руйнується. У всякому разі одно доведено: що ці добродії зовсім не Вількси.

Він показав рукою на короля та на герцога.

Що ж ви думаєте? І тут старий упертий дурень не подався. Він почав запевняти, що його брат Віллям великий штукарь і навмисне не написав так, як треба. Він зараз же догадався, що глухонімиий хоче пожартувати, ледві той узяв перо до рук.

Роспалившись, старий вигадував далі та розмальовував усе в такому ж дусі аж доти, поки сам повірив у свою вигадку. Але старий джентльмен спинив його:

— Я щось вигдав. Чи єсть тут хто-небудь, хто допомагав класти в труну мого бр... се б то покійного Пітера Вількса?

— А як же!—відповів якийсь чоловік—Я помагав та Аб-Тернер. Ми обидва тут.

Старий сказав до короля:

— Чи не можете ви сказати мені, які знаки було нататуїровано в його на грудях?

Цього разу королеві припало погано. Він мусив якось викрутитися яко мога швидче, а то вся його справа гинула. Зауважте—це було вмисне обраховано, щоб збити його з пантелику. Ну, як міг він знати, що нататуїровано на грудях у покійника?

Король трохи зблід і не міг цього сховати. Навкруги була мертва тиша. Всі дивилися на його, вирячивши очі та простягши шиї. Ну,—думаю,—тепер уже він нічого не вигдає, нічого не вдіє. От же ні! Повірити труд-

но, але він вигадав. Мені здається, він хотів загаяти справу якомога довше, змучити всіх, щоб вони нарешті одступилися, і тоді втекти з герцогом. Як би там не було, він сидів спокійно і промовив навіть усміхаючись:

— Ще б пак! Питання мудре,—адже так? Еге, добродію, я можу вам сказати, що натапуїровано в його на грудях: маненька синя стріла: як що не придивитися добре, то її й не помітиш. Ну, що ви на це скажете? Га?

Йй-бо, я зроду не бачив такого хитрого шахрая!

Старий джентльмен швидко повернув до Аб Тернера та його товариша; очі йому блиснули радісно: він мав надію, що цього разу піймав шахрая.

— Ну, от—ви чули? Чи був такий знак на грудях у Пітера Вількса?

Вони відповіли одночасно:

-- Ні, ми не бачили такого знаку.

— Чудово!—говорив старий джентльмен.— А ось який знак ви бачили: невеличку, ледві помітну літеру Р та другу В, а поміж ними літеру W (все це він намалював на папірці)? Ну, що ви скажете, бачили ви такий знак?

Вони одповіли одночасно:

— Ні, не бачили, ніяких знаків не було.

Ну, тут і почалася кумедія. Зчинився крик:

— Усі вони шахраї! Давайте, вимажемо їх дьогтем!... Давайте втопимо їх!... Провезти їх вулицею на дрючку!...

Всі кричали відразу, галас був страшенний. Нарешті адвокат скочив на стілець і крикнув:

— Панове, панове! Дайте мені сказати слово! Зостається один спосіб—викопати тіло і подивитись самим...

Усі стрепенулися, так їм це сподобалося.

— Ура!—закричала юрба і кинулася геть, але адвокат та доктор крикнули:

— Стривайте, стривайте! Заберіть із собою усіх цих чотирьох добродіїв та за одним заходом уже й хлопця,—хай вони йдуть з нами!

— Добре, а як що не знайдемо знаків, то вчинимо як схочемо з усією ватагою.

Ну, тут я добре перелякався, скажу вам. Але що робити, втікти не було ніякої змоги. Нас усіх забрано та поведено просто на кладовище, що було за півтори милі; увесь город ішов позад нас, а було ще не пізно, тільки дев'ять годин.

Як ми проходили проз наш будинок, я пожалкував, що вирядив Мері-Джен з городу,—варт би було мені тільки подати їй гасло і вона вирядувала б мене, а шахраїв виказала б.

Усі рушили густою юрбою по-над берегом, казачися, немов дикі кішки; та ще й небо облягло хмарами, блискавка спалахкувала що-хвилини, вітер похмуро шелестів листям. Такого страху, такої небезпешности мені ще

не доводилося зазнавати за все життя. Я був немов прибитий; усе сталося зовсім инакше, ніж я сподівався: замість щоб опинитися в такому становищу, я думав, що буду спокійно дивитися на кумедію, маючи за спиною Мері-Джен, щоб обрятувати мене, як надійде прикрий час, а тепер уже ніщо не може обрятувати мене від лютої смерті, окрім якихсь татуїрованих знаків! Як що їх не знайдено буде...

Мене мучила ця думка, а тим часом не міг думати ні про що инше. На дворі все темнішало—зручна нагода втекти, але цей довготелесий парубок Гейнс так міцно вчепився в мою руку,—лекше було б утекти від Голяфа. Він грубо тяг мене за собою: я повинен був бігти, щоб не оставатися позад його.

Дійшовши до кладовища, юрба, немов сердита річка, ринула в ворота. Як дійшли до могили, виявилось, що принесено найменше сто зайвих заступів, але ніхто не подумав узяти з собою лихтаря. Одначе почали копати при світі блискавки, пославши чоловіка до найближчої хати позичити лихтаря.

Почали розкопувати могилу; страшно темно, полив дощ, вітер завивав поміж деревами, блискавка спалахувала все частіше та ясніше, гремів грім... Але ніхто не зважав на це, так усі були захоплені своїм ділом. Були хвилини, коли можно було побачити кожне об-

личча в величезній юрбі, кожную грудку грязюки, яку викидано заступом з ями, потім в одну мить усе відразу зникало—темно, хоч в око стрель.

Нарешті витягли труну, почали відшрubbувати віко; я ще не бачив, щоб де так товпилися та штовхалися. Всі тиснулися наперед, силкуючися глянути хоч одним оком та ще в темряві,—це було щось страшне. Гейнс страшенно боляче стиснув мою руку, тягнуци мене за собою; здається, він зовсім забув про те, що я є на світі, йому дух захоплювало з хвилювання та з цікавості.

Коли це блискавка освітила всю картину блискучим білим світом. Хтось крикнув:

— Богом присягаюся онде торба з грошима в його на грудях!..

Гейнс заверещав так саме, як і всі інші, пустив мою руку й кинувся дивитися на дивне диво, а я як вирвуся та як кинуся бігти темним шляхом, не озираючися,—тільки мене й бачено!..

Шлях увесь належав мені, я міг бігти вільно, принаймні, скільки можна бігти вільно в темній темряві, коли що-разу спалахкує блискавка, шумить дощ, виє вітер та гремить грім. Я тікав що-сили!

Добігши до города, я впевнився, що на вулицях нема ні душі в таку бурю, то мені й не було чого прократатися закутками, і я

просто побіг по головній вулиці. Наблизившись до нашого будинку, я почав пильно дивитися. Світу не видно було, в усіх вікнах темно. Я був прикро розчарований — через віщо, сам не знаю. Коли це дивлюсь—з'явився вогник у вікні в Мері-Джен. Серце в мене забилося з радощів; але ту ж мить будинок зостався позад мене в темряві і більше не судилося мені його бачити! Гарна була дівчина, ця Мері, кращої я й не бачив!..

Опинившись далеченько від города, я почав думати, як би мені добитися до нашого острівця. На щастя, як блиснула блискавка, я побачив човен прив'язаний не ланцюгом, а тільки кодолюю. Я сів у його й поплив. Острівець був страшенно далеко, мало не серед річки, але я не гаяв часу і як нарешті пристав до плита, то так утомився, що ладен був зараз же лягти й відпочити, як би це було можливо. Але я цього не зробив; стрибнувши на плит, я скрикнув:

— Виходь швидче, Джіме, одпливай! Хвала Богові, ми їх збулися.

Джім вискочив із шатра й кинувся до мене з обіймами; але глянувши на його при світі блискавки, я так і похолов: я зовсім забув, що він тепер король Лірі в той же час утоплений араб. Я відсахнувся з переляку і впав у воду. Але Джім зараз же мене витяг і почав обнімати та цілувати. Дуже вже він ра-

дий був, що я вернувся та що ми збулися обох шахраїв. Але я спинив його:

— Згодом, згодом, Джіме! Ще встигнемо націлуватися. Швидче одпливай та й у дорогу!

Не минуло й двох хвилин, як ми вже посувалися за водою. Як любо було почувати себе вільним і незалежним серед величезної річки, знати, що ніхто не має права більше вами замишляти. Я не міг удержатися, щоб не підстрибнути кілька разів з радощів; але підстрибнувши втретє, я почув, як плещуть весла. Я затаїв духа; коли це блиснула блискавка, дивлюсь—наші злочинці тут як святі! Вже пристає човен! Обидва—і король, і герцог!

Я відразу перестав крутитися та так і присів на дошки, ледве здержуючися, щоб не заревти з горя.

XXIX. Дурисвіти сваряться.

Король прискочив до мене ухопив за в'язи та й почав трусити.

-- Ага! Ти хотів утекти від нас? Собача!... Що, надокучило наше товариство?

— Ні, ваша величність,—белькотав я,—зовсім не надокучило. Облиште, будьте ласкаві, ваша величність!

— Ото ж! Кажі зараз, що ти вигадав, а то всі кишки з тебе вимотаю!

— Слово чести, я все розкажу.. як це сталося, ваша величність. Чоловік, що вів мене за руку, був дуже ласкавий до мене, все казав, що в його торік умер хлопчик, мало не такий завбільшки, як і я, і що йому жалко бачити мене в такій небезпешній оказії. А як усі переполохалися, знайшовши злото, та кинулися до труни, він пустив мою руку: „Тепер,—каже,—біжи, не оглядаючись, а то повісять тебе“. Я й побіг. Я рішив, що мені нема чого більше там зоставатися, все одно допомогти я не можу. Та й не хотілося, щоб мене повішено, коли можна втекти. От я й біг, скільки сили, аж поки знайшов човен; добившись сюди, звелів Джімові поспішатися, а то мене піймають та повісять. Я боявся, що вас та герцога немає вже на світі і страшенно сумував, та й Джім. А потім ми страшенно зраділи, як вас побачили,—от спитайтесь в Джіма.

Джім посвідчив, що я кажу правду, але король звелів йому замовкнути.

— Дуже скидається на правду, ще б пак!.. буркнув він і знов почав мене трусити, нахваляючися, що втопить, але герцог спинив його:

— Облиш хлопця, старий ідіоте! Хиба ти сам зробив би инакше? Адже ти не розпитувався про його, як вирвався од їх. Принаймні я щось не пам'ятаю.

Нарешті король пустив мене й почав лаяти город та всіх у йому людей.

— Краще б ти самого себе добре вилаяв,— одповів герцог.—Ти найбільше цього заробив. З самого початку ти не зробив ні одного розумного вчинку, опріче того хиба, що так спокійно та спритно сказав про ту вигадану синю стрілу. Це була блискуча річ, чиста робота. Вона й обрятувала нас. Як би не це, запаковано б нас до тюрми, аж поки прийшов би багаж тих англійців, а тоді гайда в робочій дім! Але твоя вигадка потягла їх на кладовище; а знайдене злото зробило нам ще більшу послугу. Як би ці пришелепуваті дурні не сказалися та з цікавості не кинулися дивитися всі відразу, довелось би нам сьогодні спати в краватках, та ще в яких патентованих, довших, ніж треба.

Вони замовкли. Всі зажурилися, потім король каже так замислено, немов до себе:

— Дивно, а ми подумали, що це негри вкрали гроші!

Я так і похолов.

— Еге,—відповів герцог тихо й глузливо,— це правда: „ми подумали“!..

Помовчали з пів хвилини.

— Принаймні, я так думав!—протяг король

— Навпаки—я це думав!—одповів герцог таким саме тоном.

Король сердито насипався на його:

— Слухай, Бріджватере, на що ти натякаєш?

— А! вже коли так,—огризнувся герцог,—то дозволь тебе спитатися, на що ти натякаєш?

— Дурниця,—промовив король глузливо,—не знаю, може ти спав і не знав що робиш!

Цього разу герцог зовсім сказився.

— Облиш ти ці штуки,—за кого ти мене вважаєш, за дурня, чи що? Чи не думаєш ти, що я знаю, хто сховав гроші в труну?

— Еге, добродію, я в цьому певен, бо ви сами це зробили!

— Брешеш!...—і герцог кинувся його давити.

— Геть руки! Облиш мене! Я беру свої слова назад...

Герцог, усе держучи короля за горло, відказав:

— Спершу признавайся, що сам сховав гроші, маючи надію втекти від мене цими днями, а потім вернутися й забрати всю торбу собі.

— Стривай хвилинку, герцогу,—відповідай чесно та щиро: як що ти не положив торби в труну, то так просто й кажи, я тобі повірю й попросю вибачення...

— Ах ти, старий шахраю,—і не думав я їх туди ховати, ти це сам добре знаєш! Ну, що, задоволений?

— Добре, я тобі вірю. Але дай мені відповідь ще на одно питання—тільки не казись і не дави так за горло!... Чи не мав ти на думці потягти гроші та сховати їх?

Герцог спершу нічого не відказав, а тоді трохи згодом він промовив:

— Однаково, чи була в мене така думка, чи не було, в усякому разі я цього не зробив. А ти не тільки надумав це, але й зробив...

— Щоб я вмер на цьому місці, коли це я! Слово чести! Не скажу, щоб я не хотів цього зробити, бо це була б неправда; але ти... я хочу сказати—хтось попередив мене.

— Це брехня! Ти сам сховав гроші й зараз признаєшся, або...

Він стиснув дужче пальці. У короля забулькотало в горлі.

— Годі, досить,—прохрипів він,—признаюсь!

Я страшенно зрадив, почувши це; мені полекшало.

— Спробуй ще викручуватися,—промовив герцог.—Утоплю тебе, мов собаку! Добре, сиди та пхикай, як дитина,—так тобі й треба після всього, що ти наробив. Я ще не бачив такої ненажерливої акули,—усе б забрав, а я увесь час вірив тобі, немов батькові рідному! І як тобі не сором було стояти тут та слухати, як обвинувачують бідних негрів, і не оступитися за їх ні словом? Я почував, який я був дурний та сміху достойний, повіривши цій дурниці! Щоб тебе чорт забрав,—розумію я тепер, через віщо ти так обстоював на тому, щоб доложити власними грішми те, чого не ставало; ти хотів забрати навіть ті гроши,

що я заробив спектаклем, одно слово—проковтнути відразу все.

Король боязько відповів, хлипаючи:

— Одначе, герцогу, адже це ти сам хотів докладати гроші, а зовсім не я!

— Цить! Я не бажаю більше з тобою розмовляти!—крикнув герцог.—Тепер бачиш, що з цього сталося: свої гроші вони відняли та ще на додаток і наші всі забрали, нам нічого не zostавили, опріче двох-трьох монет. Іди лягай спати та не смій мені згадувати про докладання грошей, поки й живий!

Король смиренно сховався до шатра і щоб розважити себе, присмоктався до своєї пляшки; а скоро й герцог узявся до своєї. Не минуло й пів години, а вже вони обидва були п'яні, мов земля; що більше вони п'яніли, то ніжніші ставали один до одного й нарешті захропли, обнявшись. Вони були дуже п'яні, але, скільки я помітив, король добре пам'ятав, що не можна говорити, ніби не він сховав торбу з грошима. Од цього мені стало легко та любо. Звісно, ледве вони захропли, ми з Джімом почали говорити, то я розказав йому все.

XXX. Джім зник.

Довго після цього ми не зважувалися спинятися ні в одному городі по дорозі. Тепер ми вже запливли далеко на південь, де

було тепло, і опинилися дуже далеко від домівки. Нам стали траплятися дерева, порослі еспанським мохом, що висів на гілках, немов довгі сиві бороди. Це був перший мох, який я бачив; він робив ліси такими похмурими та величними. Наші шахраї впевнилися, що небезпешність минула, і знову почали грабувати городи, що траплялися по дорозі. Спершу вони прочитали лекцію про тверезість, але ця штука дала їм дуже мало прибутку, не було на що навіть напитися. У другому місці вони почали вчити танцювати, але вони вмiли танцювати не краще за ведмедів, то люде зараз же, з початку їх недотепних танців, розсердилися й вигнали їх геть із города. Іншим разом вони почали вчити декламувати, але не довго декламували—глядачі посхоплювалися з місць, вилаяли добре декламаторів та й прогнали їх ганебно. Потім вони вкинулися в месмеризм, у місіонерство, лічили, ворожили—одно слово, спитували всього потроху. Але мабуть їм здорово не щастило.

Принаймні вони зовсім занепали духом, по кільки день уряд лежали на плити та все думали, не говорячи ні слова проміж себе, страшно збентежені та заклопотані.

Нарешті вони відразу відмінилися. Почали все вилежуватися рядочком у халабуді, близько присунувши голови одну до одної та все про щось шепотіли. Ми з Джімом дуже пере-

лякалися. Не сподобалися нам ці штуки,—видимо, вони наважилися зробити якусь нову діявольську пакость, може ще гіршу за попередні. Стали ми видумувати і так, і сяк і рішили, що мабуть вони заміряються залізи в чиюсь хату чи в крамницю, або думають робити хвальшиві гроші—одно слово, щось таке. Тут ми зовсім перелякалися і вмовилися, що ні за що в світі не будемо плутатися в такі діла. Ледві щось помітимо, зараз же кинемо їх,—хай з їми буде, що буде,—а сами втечемо. Чудово!

Одного разу раненько вранці ми сховали плит у зручному місці, миль на дві нижче малесенького вбогого городу Пайксвіллю. Король вийшов на берег і звелів нам сидіти, сховавшись, поки він збігає в город та довідається, чи не дійшли туди чутки про королівського камелеопарда. (Ну, думаю собі, запевне ти збираєшся пограбувати чиюсь хату, а як скінчиш своє діло та прибіжиш сюди—наш і слід захолоне). Він додав, що коли не вернеться до обід, то, значить, усе добре і тоді ми з герцогом можемо вийти на берег.

От ми й ждали, не рушаючи з місця. Герцог був у дуже поганому настрої, йому не сиділося спокійно, він видимо чогось турбувався. Нам що-хвилини впадало від його за кожну дурницю, нічим йому не догодити. Напевно вони до чогось лагодилися. Я був дуже

радий, як король не вернувся опівдні—все таки якась одміна, а може нарешті й повна одміна становища. І от ми з герцогом пішли в город шукати короля. Після довгої шуканини ми нарешті знайшли його п'яного десь у задній кімнатці в якомусь маненькому брудному шиночку. Ціла купа волоцюг драгували його глузуючи, а він лаявся та нахвалявся, скільки сили, але такий був п'яний, аж валющий, то й не міг нічого поробити з своїми ворогами. Герцог налаяв його старим дурнем, король огризнувся й обидва счепилися навкулочки, а я втік і полетів стрімголов до берега, мов дика коза. Я зрозумів, що треба користуватися з випадку. Тепер уже не скоро вони нас побачуть—мене та Джіма. Прибіг я до плита, ледві дихаючи, але радісний та щасливий.

— Джіме, рушай, тепер ми справді їх збулися.

Відповіді не було, ніхто не вийшов із халабуди мені назустріч,—Джим зник.

Я крикнув, скільки сили, ще та ще раз... Побіг лісом в один бік, потім у другий, гукаючи та кличучи його, але все даремно—не було мого старого Джіма. Тоді я сів і заплакав з одчаю... Але скоро я знову вийшов на шлях, силкуючись обміркувати, як краще зробити. Тут я зустрів якогось хлопця і спитався в його, чи не бачив він такого чудного

на погляд негра,—та й розказав, яка в його одежа.

— А як же, бачив!—відповів він.

— Де?

— Он там, біля ферми Сайласа Фельпса, за дві милі звідси. Це негр-утікач, вони його піймали. А що, хіба ти його шукаєш?

— От вигадав! Я наскочив на його в лісі годин зо дві перед цим. Він нахвалявся, що випустить мені кишки, як що я крикну, звелів мені лягти й не ворушитися. Я послухався і з того часу лежав там, боячися вийти.

— Ну, тобі більше нема чого боятися,—зауважив хлопець,—його піймано. Мабуть утік десь з далекого півдня.

— Матиме прибуток той, хто піймав його!..

— Ще б пак! За його обіцяно двісті долларів надгорода. Адже це все одно, що знайти гроші на вулиці.

— Звісно, і я міг би піймати його, як би був більший. Адже я перший побачив його. Хто ж його піймав?

— Якийсь дід, не наш, а чужий, і продав своє право за сорок долларів, бо йому треба було швидче йти звідси і він не міг ждати. Подумайте тільки! Я б уже подождав, скільки хочете, хоч сім років.

— Та й я. Але може його право більше й не варте, коли він його так дешево продав. Мабуть тут щось не гаразд.

— Усе гаразд. Я сам бачив оповістку. Там негра описано немов на портреті. І плантацію названо, звідки він утік, дець біля Нового Орлеану. Ні, вже вибачайте, тут діло певне. Нікому не може бути клопоту; я готовий ручитися. Слухай, дай-но мені тютюню пожувати ..

Тютюню в мене не було і ми розійшлися. Я вернувся на плит, заліз у халабуду та й почав обмірковувати. Але нічого не міг надумати путнього. Думав я, думав, аж поки голова заболіла, а все не міг вигамати, як запобігти лихові. Після такої довгої мандрівки, після всього, що ми зробили за-для цих шахраїв, тепер усе загинуло, все зруйновано. В їх стало нахабности зробити з Джімом так гидко й віддати його в рабство на все життя, та ще й на чужині, за яких сорок гидких долларів!

Спершу мені спало на думку, що тисячу разів було б краще за-для Джіма зостатися невільником дома, там, де вся його сем'я, коли вже йому судилося бути в неволі. Чи не написати мені листа до Тома Соєра й попрохати його сказати панні Ватсон, де Джім. Але зараз же я облишив цю думку з двох причин. Найсамперед—хазяйка буде обурена його невдячністю—як він посмів утекти від неї—і за кару продасть його кудись далеко; а як що навіть і не продасть, то кожен, звіс-

но, буде гордувати невдячним винним негром. Увесь час вони будуть це показувати Джімові, і бідолаха опиниться в нещасному й пригніченому становищі. Та й опріче того, подумайте тільки, щò станеться зо мною. Всюди розляпають, що Гек Фінн допомагав негрові втікати на волю. Як би мені довелось потім кого-небудь зустріти з того міста, я ладен був би згоріти з сорому. От завсігди так: людина зробить гидкий учинок, а потім не хоче терпіти наслідків. Вона думає, що поки ніхто нічого не знає, так і не сором. Так саме й я. Що більше я це обмірковував, то дужче почував я себе гидким, поганим та нікчемним хлопцем. Але коли я відразу зрозумів, що це рука самого Бога карає мене за мій поганій учинок та що сам Бог бачив, як я вкрав негра у бідної старої жінки, що не робила мені ніколи ні найменшої шкоди, я так і похолов зо страху. Вже всяко силкувався я зменшити свою провину перед своїми власними очима, запевняючи себе, що мене виховано погано і через те нема чого сподіватися від мене чогось доброго, але совість казала мені: „А чому ти не ходив до недільної школи? Тобі треба було пам'ятати те, чого тебе там учено, пам'ятати, що за такі вчинки з неграми люди потрапляють у геєну огненну“...

Од цієї думки я ввесь тремтів. Я наважився молитися та силкуватися покращати. Я став

навколiшки, але слова щось не йшли до голови. Через вiщо ж? Адже все одно даремно силкуватися сховати щось од Його. Та й од себе нічого не сховаєш. Я добре знав, через вiщо слова не йдуть мені до голови. Бо я був не щирий, годив і Богові, й чортові, я вдавав, ніби тікаю від гріха, а тим часом на душі в мене був найбільший гріх; я хотів заставити язик свій сказати те, що треба, а потім написати негровій властительці, де він, а в душі я почував, що це брехня, що зовсім не такі в мене таємні заміри, і Бог це знає. Не можна брехати, молячися, в цьому я переконався.

Одно слово, я був страшенно збентежений і ніяк не знав, щò мені робити. Коли це в мене майнула думка: напишу я листа, а потім подивимось, чи зможу я тоді молитися. Їй-бо, дивно: мені відразу полекшало, немов гора з пліч упала. Я витяг шматочок паперу, оливоць і сів писати, радісно хвилюючися. Ось що я написав:

„Панно Ватсон! Ваш негр Джим, що втік од вас—тут, за дві милі од Пайквілля, у добродія Фельпса. Він його віддасть, як що ви пришлете обіцяну надгороду“.

У мене стало так легко на душі. Я почував себе чистим та вільним од гріха, як іще ніколи зроду. Оттепер я вже можу молитися. Одначе я не взявся до цього за-

раз же, а відложив папірець набік і знову замислився. Як гарно, що все так склалося! Адже я мало-мало не загинув та не попавсь до пекла. Довго я міркував, пригадуючи мандрівку річкою. Ввесь час ми були з Джімом укупі, я бачив його перед себе що-дня та що-ночі, іноді при місяшному сяєві та в бурю; ми все пливли, розмовляли, співали та сміялись. Але скільки я не думав, ні за що було мені згадати його лихом; навпаки, я згадав, як часто він стояв за мене на вахті, замість щоб мене будити. А який він був радий, як я обрятувався під час туману, або як я вернувся до його в болото після різанини,—та хиба мало ще бувало яких випадків? Бін завжди звав мене голубчиком, пестив, жалував та робив мені все, що тільки міг вигадати доброго. Нарешті згадав я й той час, як я обрятував його, сказавши, що в нас віспа на плиту. Який же він був вдячний! Говорив мені, що я найкращий друг старому Джімові, єдиний його друг на всьому світі... Тут я випадком озирнувся й побачив свою записку...

Я взяв її, подержав у руці, тремтючи з хвилювання. Адже тут рішалася моя доля на віки. Я це знав. З хвилину я міркував, затаївши духа.

— Так ні ж, не могу... Нехай уже краще піду до пекла!...

Я подрав папер на дрібні шматочки.

Страшні думки та страшні слова, але їх було сказано... Я вже більше не боровся, не думав одміняти рішення. Усі вагання я відразу викинув з голови. Краще знову взятися до поганих учинків. Видно, що це вже така моя доля, а гарні діла не про мене, не так мене виховано. За-для початку я знову силкуватимуся викрасти Джіма з неволі. Як би мені пощастило вигадати щось іще гірше, я б і те зробив неодмінно. Хиба не все одно, коли я вже звернув із шляху чесноти?..

Обмірковуючи, як визволити Джіма, я нарешті надумав таке. Наглядівши острівцець, укритий лісом, що був у долині, я підождав, поки зовсім смеркне, поплив туди плитом, сховав його між деревами та й ліг спати. Проснав я всю ніч, прокинувся тільки перед світом, убрався в свою нову одягу, а инше з'язав у клуночок, сів у човен та й поплив до берега. Я вийшов трохи нижче за те місце, де, на мою думку, була Фельпсова ферма, сховав свій клунок у лісі, потім налив човен водою, наклав туди каміння та й потопив його, але так, щоб міг знову знайти, як треба буде, за чверть милі від маненького парового млина на березі.

Я пішов шляхом. Дійшовши до млина, я побачив на йому напис: „Бавовняний завод Фельпса“. Так на сажень далі роскинулася

ферма; але хоч як я витріщав очі—не побачив ні душі, хоч уже й розвиднилося. Мені тільки сього й треба було. Я навіть не бажав нікого зустрівати поки, а тільки роздивитися на місцьовість. Я так і намірявся прийти туди з того боку, де город, а не з берега. Обглядивши гарненько всю місцьовість, я пішов просто в город. Уявіть собі,—перший, кого я побачив, прийшовши туди, був герцог. Він наліплював на стіну афішу про „нечуване диво“, виставу тільки на три вечори, цілком так, як того разу. Яка нахабність! Я просто наскочив на його, навіть скрикнути не встиг. Він дуже здивувався.

— Здоров! Як ти сюди потрапив? Звідки?—
Потім додав радісним задоволенням голосом:—
Ну, а де плит? Схований у доброму місці?

— А я хотів був спитатися про те саме в вашої ясновельможности,—відповів я.

Його веселість трохи зменшилася.

— У мене? З якої речі?

— А ось через віщо. Вчора, побачивши короля в цьому шинку, я подумав, що нам не пощастить затагти його додому іще кілька хвилин, поки він витверезиться. От я й пішов блукати городом, щоб якось скоротити час. Якийсь чоловік дав мені десять центів, щоб я поміг йому перепливати човном річку і привезти назад вівцю. Я згодився. Але як ми тягли її до човна і чоловік дав мені подер-

жати вірвовку, а сам почав її підштовхувати ззаду, вона вирвалася і втекла. Ми за нею. Собаки в нас не було, то нам довелося ганятися за вівцею, аж поки вона знесилася. Ми її піймали вже на смерканні, і я пішов до плита. Дивлюся—нема його. Ну, думаю, наші напевне вскочили в якесь лихо й одпливли та ще й забрали з собою мого негра, єдиного негра, що зостався в мене на світі. А я бідний опинився на чужині й немає в мене більше нічого, ніякої власности та ніяких способів заробити собі на хліб. Сів я та й заплакав. Усю ніч пробув я в лісі. Але що ж сталося з плитом у такому разі? А Джім, нещасливий Джім!...

— Чорт би його взяв, я нічого не розумію, се б то не знаю, куди дівся плит. Виходить, що цей старий дурень зробив одну справу і мав за неї сорок долларів, але тоді, як ми знайшли його в шинку, волоцюги вже пропили з ним усі гроши й пограбували його до шнира. Нарешті, привівши його додому вночі й побачивши, що немає плита, я сказав йому: „цей маненький поганець украв нашого плита й покинув нас, попливши далі“...

— Ну, от—кинув би я негра, єдиного свого негра, увесь мій маєток!

— Про це ми й не подумали. Річ у тому, бачиш, що ми звикли дивитися на негра, як на нашу власність,—еге, саме так, хиба мало

ми через його натерпілись лиха? Побачивши, що плит поплив, а ми опинилися немов раки на міліні, ми зважилися ще раз спробувати щастя з „Камелеопардом“. З того часу я й тиняюся. В горлі в мене пересохло, немов у порохівниці. А де твої десять центів? Давай лиш їх сюди!

Грошей у мене було досить і я не спечаючися дав йому десять центів, тільки просив купити за їх щось попоїсти й поділитися зо мною, бо більше в мене грошей немає ні шеляга, а я ще й кришки не їв з учора.

Він помовчав, потім одразу насипався на мене:

— А що, цей негр зрадить нас—як ти думаєш? Нехай тільки насмілиться, ми його одлатаємо!

— Як же він може зрадити? Адже він утік!

— Ні, той старий дурень продав його і зо мною навіть не поділився,—усі гроші пропив..

— Продав?—скрикнув я та й почав плакати.—Адже це був мій власний негр, то й гроші мої! Де ж він? Куди подіто мого негра?

— Годі, негра ти не вернеш, даремно ти розрюмався. Слухай, хлопче—невже ти зважився б ізрадити нас? Дурнем я буду, як що звірюся тобі... Ну, а як що ти насмілишся нашкодити...

Він спинився і, їй-бо, я ще ніколи не бачив його таким гидким, як у цю хвилину. Я все стогнав та журився.

— Нікого я не буду зраджувати: тепер мені не до того, я повинен іти шукати свого негра...

Герцог, здавалося, був дуже роздратований, стояв, насупивши лоба із своїми афішами на руці.

— Стривай, я щось скажу тобі,—промовив він нарешті.—Ми будемо тут три дні. Як що ти обіцяєш не шкодити нам і негрові цього не дозволиш, то я вже скажу тобі, де ти можеш його знайти.

Я звісно обіцявся.

— Один фермер, звать його Сайлас Ф..., тут герцог відразу спіткнувся на половині слова. Як бачите, він хотів мені сказати всю правду, та одмінив свій замір. Звірятися мені він не хотів, йому треба було тільки збутися мене, щоб я не перешкожав йому аж три дні.—Так от,—казав він далі,—негра купив один чоловік, на ймення Абрам Фостер,—добре пам'ятай: Абрам Фостер, живе він за сорок миль звідси по дорозі до Лафаету...

— Добре,—сказав я,—туди можна дійти за три дні, я піду сьогодні ж по обіді.

— Ні, ти підеш зараз же; тільки гляди, не гай часу та дорогою не лови гав. Держи язик за зубами та йди собі наперед і тоді ми тебе не займемо, чуєш?

Я тільки й ждав цього наказу, цього я й силкувався досягти. Мені неодмінно треба бу-

ло бути зовсім вільним, щоб почати виконувати свій план.

— Ну, йди,—сказав герцог,—можеш розказати добродієві Фостерові, чого тобі треба. Може тобі й пощастить упевнити, що Джим твій власний негр,—адже єсть такі дурні, що не вимагають ніяких документів, принаймні я чув, що єсть тут такі на півдні. Покажеш йому оповістку й може він повірить, як що ти виясниш йому за-для якої мети це все було зроблено. Тепер іди й кажи йому все, що забажаєш, тільки гляди, не ляпай, язиком поки дійдеш.

Я попрощався з ним і пішов дорогою. Я не озирався, але почував, що він мене пильнував. З обережності я пройшов просто цілу милю, не звертаючи, а потім, кинувся назад лісом до Фельпсової ферми. Я надумався, що найкраще зараз же почати свою справу, не гаючись: адже треба було перестерегти Джіма, щоб і він мовчав, аж поки зникнуть звідси ці поганці. Не хотілося мені мати з ними діла. Я довідався від їх про все, що мені треба було, і тепер бажав зовсім одрізнитися від цього товариства.

XXXI. Я вскочив!

Як я прийшов на ферму, там було тихо та любо, немов у неділю; сонце пекло немилосердно, всі пішли на поле на роботу. В повіт-

рі гули хрущі, од цього гудіння завсігди здається, немов усе повмірало навкруги; а як повійне вітрець та зашелестить листям, вам зробиться так сумно, немов духи шепочуться, духи тих людей, що повмірали давно-давно,—і здається, вам, ніби про вас вони шепочуться... Звичайно в такі хвилини мені теж хочеться вмерти та й відразу збутись усього клопоту й усіх турбот.

У Фельпса була невеличка плантація бавовнянику; вони всюди однакові: широкий двір, обгороджений тином, перелаз з дубків, підпиляних та складених один на один немов кухви не однакові завбільшки, щоб можно було лазити через паркан. Ці східці ще допомагають жінкам сідати на коня. На широкому подвіррі видно де-не-де кущики трави, але здебільшого воно зовсім гладеньке та голе, немов старий бриль витертий. На дворі великій рублений будинок за-для хазяїнів, тоді кухня з широким рундуком, що єднав її з будинком. За кухнею комора, теж рублена. Далі три невеличких хатинки про негрів, збудовані вряд; тоді прачкарня окремо біля заднього паркану та деякі господарські будівлі. Біля дверей прачкарні стоїть ящик з попелом та великий казан,—у йому золять сорочки. Біля кухні ослін, діжка з водою, тиква на воду; на сонечку спить собака, а там далі простяглося ще кілька собак. У кутку в дворі

зо два, чи зо три гіллястих дерева, біля паркану кілька кущів смородини та агрусу, по той бік паркану сад та грядки з гарбузами, а далі починається плантація бавовнянику. За полем ліс.

Я обійшов навкруги, здерся задніми східцями біля прачкарні й пішов до кухні. Пройшовши кілька ступнів, я почув, як глухо гула прядка, то стихаючи, то голосніше. Тоді мені ще дужче схотілося вмерти,—на мою думку, це найсумніший згук на світі.

Я пішов далі. Певного плану в мене не було. Я здався на волю божу: а може вона мене обрятує у скрутну хвилину! Я вже помічав, Бог завсігди стає мені в пригоді, аби тільки я здався на його.

Як я вже доходив до кухні, встав один собака, за ним другий та й кинулися на мене. Звісно, я спинився й вирячив на їх очі, не ворущачись. І зняли ж вони гавканину!... В одну мить я став ніби віссю з колеса, а вони спицями. Штук із п'ятнадцятеро їх зібралось круг мене. Простягши шиї та носи, вони страшенно гавкали та вили. Та ще нові все прибували звідусіль, перескакували через паркани, вилазили з усіх куточків та все летіли на мене.

З кухні вискочила негритянка з качалкою в руках.

— Геть, Тигре! Геть, Споте! Цить!

Вона луснула качалкою спершу одного, потім другого пса. Вони відскочили, виючи, а за ними одбігли інші; а через хвилину, дивлюся, мало не вся зґрая вернулася назад, виляючи хвостами та лашчучись до мене. Собака не злісна тварина.

За негритянкою висипали з кухні—маненька чорна дівчинка та два чорних хлопчачки в самих сорочечках. Вони вчепилися матері в спідницю й визирали звідти переляканими оченятами. Але ось з будинку бігцем вибігла біла жінка, років сорока п'ятьох або п'ятидесятьох, з веретеном у руках, а за нею білі дитинчатка. Вона приязно всміхалася й кричала:

— Це ти? Нарешті!

Не подумавши навіть, я відповів:

— Еге, це я, ма-м.

Вона кинулася мені на шию, цілувала, обнімала, потім почала стискати за обидві руки. Сльози так і капали їй з очей. Здавалося, що їй краю не буде пестошам та обіймам.

— Ти одначе ні трошки не скидаєшся на свою матір, — промовила вона. — Ах, Господи, яка ж я рада, що тебе бачу, голубчику мій! Діти, це ваш брат уперших, Том—привітайтеся з ним! — звернулася вона до дитинчат, що виглядали в неї з-за спідниці. Але дитинчата похилили голови, засунули пальці в рот і сховалися ще глибше в її сукні.

— Лізо!—скрикнула вона. — Дай йому чогось гарячого поснідати, та швидче гляди! Чи може ти вже їв на пароході?

Я відказав, що снідав на пароході. Тоді вона пішла до будинку, ведучи мене за руку, а дитинчата бігли позад нас. Там вона посадила мене на продраний стілець, а сама сіла навпроти на низенькому ослінчикові, взяла мене за руки й заторохтіла:

— Ну, от тепер я можу досхочу надивитися на тебе, а як мені давно цього хотілося! Нарешті дав Бог. А ми ждемо тебе вже днів зо два. Через віщо ти так запізнився, чи не трапилося якого лиха з пароходом,—сів на мілке, чи що?

— Еге, ма-м, парохід...

— Годі, не говори так, називай мене просто—тьотя Саллі. Де ж він сів на мілину?

Я не міг зміркувати добре, що мені відповідати, бо не знав, звідки повинен був прийти парохід,—згори, чи знизу, але часто мені щастить угадувати, так і тепер щось мов сказало мені, що парохід прийшов би знизу вгору, в напрямку до Орлеану. Я зміркував, що мені треба вигадати якесь назвище, або вдати, що я забув його. Коли це мені шибнула до голови щаслива думка.

— Ні, мілина що? Це дурниця, нас це не дуже забарило. А от инше трапилося: у нас розірвався циліндр.

— Боже милосердний! Нікого не вдарило?

— Ні, ма-м, тільки негра вбило.

— Ну, це ще хвала Богові, а то буває, що й людей убиває! Он перед двома роками, на Різдво, твій дядько Сайлас їхав з Нового Орлеану старим пароходом Лалла-Рук; там теж щось розірвалося в машині і скалічило чоловіка. Здається, він потім умер. Він був баптист. Твій дядько Сайлас знав у Батон-Ружі одну сем'ю, що була дуже добре знайома з його родичами... Еге, тепер згадую,—він справді вмер. У його почалася гангрена і треба було йому одрізувати. Але це його не обрятувало. Він увесь посинів і вмер, сподіваючися воскреснути в новому житті. Кажуть, цікаво було на його подивитися. А чи знаєш?—твій дядько що-дня їздив у город по тебе і сьогодні пішов,—я жду його що-хвилини. Одначе ти повинен був зустріти його: такий підстаркуватий мущина з...

— Ні, я нікого не бачив, тьотю Саллі. Парохід пристав саме вдосвіта. Я залишив свій багаж на барці, а сам пішов блукати городом та біля города, щоб скоротити час та не прийти сюди вдосвіта. От і сталося, що я прийшов з другого боку.

— Кому ж ти віддав свій багаж до схову?

— Та нікому.

— Ах, дитино! Вкрадуть же!

— Не думаю,—я його добре сховав.

— Яким же способом ти так рано снідав на пароході?

Я почув себе дуже ніяково; одначе викрутився.

— Копитан помітив, що я стою на чардаці, та й порадив мені поснідати перед тим, як уставати з пароходу. Він повів мені в каюту за офіцерський стіл і я під'їв.

Мені ставало так ніяково, що я слухав її питання неуважно. Уся надія в мене була на дітей. Я думав одвести їх набік і випитати трошки, щоб довідатися нарешті, хто я такий. Але я не міг визволитися ні на хвилинку: добродійка Фельпс усе базікала, не зупиняючись. У мене навіть холодний піт виступив на лобі, як вона сказала відразу:

— Що ж це я плещу дурниці,—алже ти ще нічого не розказав мені ні про сестрицю, ні про кого з наших! Ну, кажи, оповідай усе, що знаєш про їх, про кожного з-окрема: як вони живуть, що роблять, чи здорові, що веліли переказати,—одно слово, все, що згадаєш!

Ну, вскочив я цього разу, здорово вскочив! До цієї хвилини Бог беріг мене, але тепер мене загнано на слизьке—нікуди вже не вискочиш. Я побачив, що безнадійно тягти далі, треба облишити всі вигадки, ні до чого вони не здатні. От знову випадок, подумав я, коли треба набратись духу і зважитись сказати всю правду. Я вже роззявив рота, але в

ту ж мить господиня схопила мене за плечі штовхнула за ліжку.

— Дядько йде!—прошепотіла вона,—нахили голову нижче, от так, тепер тебе не видно!.. Не вилазь та не подавай голосу, я його одурю. Діти, не смійте говорити ні слова!

Ну, думаю, от тепер уже я пропав! Та не було чого робити, треба було сидіти тихо та бути готовим до того, щоб стерпіти грозу, як вона вдарить.

Одним оком мені пощастило глянути на старого джентльмена, як він увійшов у світлицю, потім зараз же його затулило ліжку. Добродійка Фельпс кинулася до його.

— Ну, чи приїхав же хлопець?

— Ні,—відказав чоловік.

— Боже милосердний!—скрикнула вона,—і що таке могло статися з їм?

— Не розумію,—сказав старий,—признаюся, мене це таки турбує.

— Турбує! А я просто перестаю щось розуміти! Він повинен був приїхати, а ти розминувся з їм по дорозі,—я знаю напевне, що це так: у мене прочуття.

— Годі, Саллі, я не міг із ним розминутися, ти це знаєш.

— Боже мій, що скаже сестра? Він повинен був приїхати, ти розминувся з їм! Він..

— Ах, не турбуй мене, я й без того турбуюся. Просто не знаю, що й робити. Нічого

не можу вигадати і, по правді сказати, я боюся страшенно... Навіть надії нема діждатися його сьогодні! Він не міг зо мною розминутися. Саллі, це щось страшне, просто щось страшне! Щось трапилося з парохомом, не певне!

— Ах, Сайласе!.. Глянь туди на шлях!.. так ніби йде хтось.

Він кинувся до вікна, що було в головах у ліжка, і це дало добродійці Фельпс випадок, якого вона дожидалася. Вона швидко нахилилася, виштовхала мене з-за ліжка і я вийшов насеред хати, а як старий одвернувся од вікна, вона стояла, широко всміхаючися, а я біля неї збентежений, тихенький, увесь укритий потом. Старий джентльмен витріщив на мене очі.

— А то хто?—спитався він.

— А як ти думаєш,—хто?

— Не в'являю собі!..

— Том Соєр?

Їй-бо, я мало не пішов з дива крізь землю!.. Але тут уже не час було міркувати, старий схопив мене за руки та й почав трусити, трусити не перестаючи, а господиня так і стрибала навкруг нас нас, плачучи та сміючись з радощів. Почалося розпитування про Сіда, про Мері та про всіх Томових.

Але все таки їхня радість була ніщо, як що рівняти до моєї. Я немов на світ божий

знову народився,—такий я був щасливий, довідавшись нарешті, хто я. Промучено мене зо дві години, я встиг наговорити їм сім мішків гречаної вовни про свою сем'ю, се б то про Томову сем'ю, цілу торбу всяких пригод та небулиць. Я вияснив також, як у нас розірвався циліндр у тому місці, де впадає Біла річка, та як ми три дні його лагодили. Усе це розказано було так доладу, що вони всьому повірили.

Тепер я почував себе з одного боку дуже гарно, а з другого досить ніяково. Правда, зробитися Томом Соїєром мені було дуже легко та до вподоби, одначе тільки до деякого часу. Скоро я почув, як шумить парохід, що йшов проз нас униз за водою і в мене майнула думка,—а що коли Том Соїєр приїхав уже пароходом? Що, як він зараз увійде сюди й гукне мене на ім'я, перше ніж я встигну показати йому, що треба мовчати? Ні, це не добре, я зовсім цього не хочу. Треба зараз же піти шляхом та й перестріти його. От я й сказав господарям що поїду по багаж. Старий хотів провести мене, але я просив його не турбуватися, сказавши, що конем я сам умію правити.

XXXII. Том Соїєр.

Я сів у возик і поїхав у город Уже на половині дороги, дивлюсь, їде мені на зуст-

річ другий возик, а в йому сидить—Том Соєр! Я зупинив коня, подождав, поки він під'їде до мене і крикнув: „Стій!“ Він і зупинився, роззявивши рота, та так і скам'янів; потім ковтнув разів зо два, зо три, так немов у його в горлі пересохло, і нарешті промовив:

— Я, здається, ніколи не робив тобі зла! Ти це сам знаєш... чого ж ти прийшов з того світу лякати мене?

— Я зовсім не прийшов з того світу, я навіть і не вмірав!—одповів я.

Почувши мій голос, він трохи підбадьорився, але все ще не міг заспокоїтися.

— Не дури мені голови, будь ласкав! Слово чести, що ти не дух?

— Слово чести—ні!

— Так як же,—не розумію... Адже тебе вбито?

— І не думав мене ніхто вбивати: це я їх одурив!.. Сідай сюди, помацай мене, коли не віриш.

Він торкнувся до мене і це його впевнило; він так зрадів мені, що не знав, що й робити з радощів. Звісно, він зараз же забажав довідатися про все, як і що,—адже це не мала пригода та таємнича яка! Звісно, його брала цікавість. Але я сказав, що поки не буду про це починати розмови, звелів його візникові подождати, а сам од'їхав далі з Томом і розказав йому, в якому я опинився становищу. Що мені тепер робити?

— Дай подумати хвилинку,—відповів він,— а може що-небудь і вигадую!—Нарешті він каже:

— Добре, тепер я знаю, що робити. Візьми мій куфер у свою бричку, так немов він твій власний, та гляди, забарися трохи, їдь тихше, щоб приїхати туди не раніше, ніж треба, а я вернуся до міста та звідти знов приїду, щоб приїхати на ферму на півгодини пізніше за тебе. Спершу удай, ніби мене не знаєш.

— Добре,—сказав я,—тільки стривай, єсть іще дещо і цього ніхто не знає, окрім мене. Там єсть негр, якого я хочу викрасти з неволі,—звуть його Джім,—Джим старої панни Ватсон.

— Як!—скрикнув він,—Джим тут! .

Він знову замислився.

— Я знаю, що ти мені відповіси,—казав я далі.—Ти скажеш, що це низький, гідкий учинок, але що ж із цього,—такий уже я є! Я постановив неодмінно викрасти його, через це прошу тебе мовчати та не перешкожати мені. Згожувешся?

Очі в його так і засвітилися з радощів.

— Я допоможу тобі викрасти Джіма!—скрикнув він.

Я був уражений!.. Немов у мене хтось стрельнув над вухом... Таких дивних річей я ще не чував,—признаюся, після цього Том досить утратив у моїх очах. Мені навіть не

вірилося, щоб це була правда. Том Соєр краде негрів!

— Дурниця!.. Ти шуткуєш!

— Зовсім не шуткую!

— Ну, добре, у всякому разі, шуткуєш ти, чи ні, а як почувеш щось про негра-втікача, не забудь, що ти нічого про його не знаєш і я теж.

Ми перенесли куфер до моєї брички. Том поїхав своєю дорогою, а я своєю. Ну, звісно, я зовсім забув, що мені треба їхати тихо і приїхав додому далеко швидче, ніж треба було, як що зважити простір між фермою та городом. Старий фермер саме стояв на порозі.

— Скажіть, будьте ласкаві,— скрикнув він,— це дивно! Хто б міг подумати, що ця кобила здатна на такий подвиг! А ми й не знали, що вона така моторна. І навіть мила нема ні трошечки!.. Надзвичайно!.. Тепер я не візьму і ста доларів за конячку, слово честі— не візьму! А був час, коли я ладен був збути її за п'ятнадцять, думаючи, що вона більше й не варта.

От усе, що він сказав. Це був надзвичайно добрий, простодушний дідок,—я такого ще й не бачив. Та й не мудро: адже він був фермером і проповідником—усе вкупі: у його була невеличка рублена церква за плантацією. Він збудував її власним коштом. У тому ж будинку була й школа. Він ніколи не

брав ні копійки за свої проповіді. Окрім його були в окрузі й інші фермери-проповідники: такий звичай на півдні.

Через пів години Томів візок під'їхав до східців на паркан; тьотя Соллі побачила його, бо він спинився недалеко, всього сажнів за п'ять-шість.

— Он іще хтось приїхав,—сказала вона.— Хто б це міг бути? Здається, незнайомий... Джіммі,—сказала вона до одного з дітей,—біжи до Лізи та скажи їй, щоб поставила ще на одного чоловіка тарілок до обіду.

Всі повибігали на ганок,—чужа людина тут диво, не часто приїздить незнайомі і як хто з'явиться, то всі цікавляться ним не менше, ніж жовтою пропасницею. Том зійшов по східцях і пішов до будинку; бричка вже тим часом їхала назад шляхом, а ми стовпилися всі на порозі. Том був убраний дуже добре, до того ж опинився перед великою публікою,—це завжди підбадьорювало Тома Соєра. В таких випадках він завжди умів з шиком поводитись! Не такий він був хлопець, щоб іти двором боязько, немов овечка; він ішов спокійно, поважно. Підійшовши до нас, він гарненько зняв бриля.

— Ви добродій Арчібальд Нікольс, як що не помиляюся,—почав він.

— Ні, мій любий, я повинен тобі сказати, що візник тебе одурив: ферма Нікольса там

далі, за три милі звідси. Але нічого, заходь до нас!

Том озирнувся на шлях і сказав: „Пізно занадто, візник уже зник.“

— Еге, він поїхав, сину мій, а ти увіходь та пообідаєш із нами; потім ми звелимо запрягти конячку й довеземо тебе до Нікольса.

— О, я не хочу вас турбувати, мені сором... я й пішки дійду.

— Ми цього ні за що не дозволимо. У нас на півдні так не роблять. Увіходь же, будь ласкав!

— Неодмінно,—додала тьотя Саллі,—за-для нас це зовсім не важко, ні трішечки. Ти повинен зостатися. Адже тут далеко, аж три милі шляхом по пилу. Та й потім, я вже звеліла поставити тобі тарілки, ти нас образиш. Увіходь, не соромся—будь так, як дома.

Том подякував дуже звичайно, і нарешті допрохалися, щоб він увійшов. Він вияснив, що приїхав із Гіксвіллю в штаті Огайо, а звуть його Віллям Томпсон,—сказавши це, він знову вклонився і почав базікати, вигадуючи всяку всячину про Гіксвілль та про його городян, а я починав уже трохи турбуватися та силкувався додуматися, яким способом це все допоможе мені виплутатися з лиха? Коли це відразу він нахилився та й цмокнув тьотю Саллі просто в губи, потім спокійненько сів знову на своє місце, базікаючи далі, немов

нічого й не трапилося. Але тьотя Саллі схопилася, мов опечена, витерла собі губи долонею й крикнула:

— Ах ти, нахабне собача!

Він удав, що ніби ображений.

— Я дивуюся вам, пані...

— Ти див... за кого ж ти мене вважаєш? Що це значить? Як ти смів цілувати мене?

— Нічого не значить,—промовив він покірно,—я не мав нічого поганого на думці. Я... я думав, що вам це сподобається?

— Ах ти ж дурню!—вона схопила веретено і ледве вдержалася, щоб не вдарити Тома.—Звідки ж ти взяв, що мені це сподобається?

— Йй-бо, не знаю. Тільки мені сказано, що ви зрадієте...

— Той, хто сказав тобі таку дурниню, божевільний! Зроду не чула нічого такого! Хто сказав?

— Та всі говорили, добродійко.

Більше вона не могла стерпіти: з очей у неї сипались іскри, пальці скривилися, немов вона збірался видряпати йому очі.

— Хто, такі „всі“? скрикнула вона.—Мабуть якісь йолопи! Швидче кажи—хто?

Він устав і збентежено м'яв у руках свого бриля.

— Мені дуже жалко, я, йй-бо, не думав... Мені всі говорили це саме, всі без винятку. Звеліли вас поцілувати і сказали, що ви бу-

дете раді. Дуже шкодую, добродійко, що так сталося і більше не буду, їй-бо, не буду!..

— Чуєте—він не буде, не буде! Ще б пак!

— Ні, слово чести, ніколи більше не буду цілуватися з вами, аж поки ви сами попросите.

— Щоб я тебе просила?! Ну, признаюся, я зроду не бачила такої нахабности! Цього від мене не діждешся, хоч би тобі довелося прожити стільки, як Маеусаїлові.

— Ну, це мене дуже дивує,—сказав він.— Просто не можу зрозуміти, що це таке. Мені всі казали, що ви зрадієте—я й повірив. Але...—він озирнувся навкруги, немов шукав прихильного погляду,—очі його спинилися на старому джентльменові, до його він і вдався,

— Хиба ви не думали, що це їй сподобається, як я її поцілую?

— Ні, не знаю... ні, я... я, здається, цього не думав.

Том повернувся до мене й сказав:

— Томе, хиба ти не думав, що тьотя Саллі обніме мене й скаже: „А! Сід Соїєр!“

— Господи!—скрикнула вона, церепиняючи його й кидаючися до його,—ах ти ж безсоромний! Ну, чи можна ж так людей дурити!—і вона кинулась його обнімати, але тепер уже він одштовхнув її.

-- Ні, тепер я сам не хочу, поки ви не попросите в мене дозволу...

Звісно, вона засміялася й почала його обнімати та цілувати без кінця, потім віддала його старому джентльменові. Як вони трошки заспокоїлися, вона зауважила:

— От так несподіванка! А ми тебе зовсім і не ждали! Сестра не писала мені, що хто-небудь іще приїде, окрім Тома.

— А це через те, що справді ніхто не мав їхати до вас, окрім Тома, але я так просив, так докучав, що вона теж пустила мене в останню хвилину. Пливучи парохомом, ми з Томом надумали зробити несподіванку,—він приїде сюди раніше, а я з'явлюся потім і ми вдома, ніби ми чужі, не знаємо один одного. Але це була помилка, тьотю Саллі, чужій людині тут не дуже раді!

— Ще б радіти такому нахабному собачаті. Сіде! Тебе варт би було посмикати за вуха! Я не пам'ятаю, щоб коли так дуже обурювалась. Подумайте тільки, яку кумедію заграли! Признаюся, я зовсім здуріла, як ти цмокнув мене...

Обідали ми на ганку поміж будинками та кухнею; на столі наставлено було стільки страв, що можна було нагодувати сім таких семей, та все свіже, гаряче—не то, що наше тверде м'ясо, що пролежало цілу ніч у мисці в сирому погребі та скидається на стару підшву. Сайлас страшенно довго просив у Бога благословення на нашу трапезу,—хоча,

хвала Богові, страва не встигла прохолонути.

По обіді почалися розмови без кінця; ми з Томом увесь час нашорошували вуха, але даремно: ніхто ні слова не сказав про негра втікача, а ми боялися сами розпитуватися. Увечері за вечерею один з маненьких хлопчиків спитався:

— Тату, чи можна мені з Томом та з Сідом піти подивитися на виставу.

— Ні,—відповів старий,—я думаю, що не буде ніякої вистави, а як би вона й була, то я не дозволю вам іти. Негр-утікач розказав Бертонові та мені, що це таке, ця скандальна вистава, а Бертон обіцяв розказати іншим, то я думаю, що вони ще раніше виженуть з города цих нахабних волоцюг.

Так і є—сталось! але я в цьому не був винен. Ми з Томом повинні були спати в одній хаті, на одному ліжкові. Вигадавши, ніби ми втомилися, ми сказали господарям на добраніч та й пішли спати зараз же по вечері, а потім вилізли з вікна, дряпаючись по громоздові. Я не думав, щоб хтось міг перестерегти короля з герцогом, то коли я не поспішуся й не перестережу їх про те, яка їм погрожує небезпешність, вони напевне вскочуть у халену.

По дорозі Том оповів мені про все, що трапилося без мене; як усі думали, що мене зарізано, як скоро зник батько й не вертався

більше, якого переполоху наробила Джімова втеча. А я теж розказав Томові все про шахраїв, що грали „Камелеопарда“, та дещо про нашу мандрівку на плиту. Прийшовши в город, ми пішли на головну вулицю,—було не більше, як половина дев'ятої. Коли це, дивлюся—біжить розлютована юрба з смолянками, б'ючи в бляшані сковороди та граючи в сурми; ми відскочили набік, щоб дати їм дорогу, і як юрба проходила проз нас, ми побачили короля та герцога, що сиділи верхи на дрючках, се б то я догадався, що це король та герцог, хоч їх умазано було в дьоготь та вкачано в пір'я, що аж вони втратили людський образ і скидалися на пару величезних, велетенських малп. Боляче мені було дивитися на це; в мене серце боліло за нікчемних шахраїв, я вже не міг на їх сердитися. Страшна доля! Люди можуть бути иноді страшенно жорстокі один до одного...

Ми побачили, що вже пізно, допомогти не можна, і почали розпитуватися в людей, як це все сталося. Нам розказано, що всі йшли на виставу, не даючи їй навзнаки, що щось має бути; з найневиннішим виглядом посідали на свої місця й сиділи спокійно, аж поки король почав перекидатися та стрибати на сцені; тоді хтось подав гасло, всі глядачі похоплювалися з місць і кинулися на акторів.

Зажурені попленталися ми додому; ніко-

ли ще я не почував себе таким збентеженим, пониженим та винним, хоч, по правді кажучи, нічого не зробив поганого. Але так завсігди буває, різниці немає: чи винні ви, чи ні, а сумління все одно вас мучить. Як би сумління було собакою, я взяв би його та й отруїв, не гаявшись. Це сумління бере страшенно багато місця в середині в людини, а користи з його мало. Том говорить те саме.

XXXIII. Хлівчик біля прачварні.

Ми обидва замовкли та замислились. Нарешті Том каже мені:

— Слухай, Геку, які ми дурні, що раніше не могли догадатися. Б'юся об заклад, що я знаю, де сховано Джіма.

— Та ну!?!... Де ж?

— А в тій халабуді, де ящик з попелом. Як ми сиділи за обідом, хиба ти не бачив, як негр поніс туди їжу.

— Еге, бачив.

— А як ти думаєш, кому то їжа?

— Собаці.

— Я й сам так думав спершу, а виходить; що ні.

— Через віщо?

— Через те, що там була, між иншим, скибка кавуна.

— Я теж помітив. Дивно справді, як це я не зміркував, що собака не їсть кавуна.

— Увіходячи, негр одімкнув колодку, а вишовши, знову замкнув її. Потім він приніс ключ і віддав дяцькові, як ми вставали з-за столу. Кавун доводить, що в хижці замкнено людину; а колодка доводить, що там в'язень. Неможливо думати, щоб було два в'язні на маленькій плантації, де всі такі добрі та ласкаві. Бранець не хто инший, як Джім. А тепер ти подумай гарненько і вигадай план, як би нам викрасти Джіма. І я вигадую, потім ми виберемо той, який здасться кращий.

Що за голова в цього хлопця! Як би мені таку голову, як у Тома, я не проміняв би її ні на герцогський титул, ні на становище штурмана, ні навіть на клоунство в цирку,— одно слово, ні на що в світі!

Я почав обмірковувати план, але тільки з нічого робити; я дуже добре знав, що Том вигадася далеко кращий.

— Готово?—спитався Том трохи згодом.

— Еге,—відповів я.

— Ну, кажи, в чому сила.

— Мій план ось який. Ми легко можемо впевнитися, чи справді там замкнено Джіма, потім завтра вночі витягнемо мій човен і приведемо плит з острова і в першу ж темну ніч украдемо ключ у старого з кишені, як він ляже спати, та й попливемо плитом, забравши Джіма. Вдень будемо ховатися, а вночі пливтимем,—цілком так, як ми робили з ним попереду. Чи добрий мій план?

— Чи добрий? Звісно, був би добрий, та вже занадто він простий. Нема в йому нічого такого закрутькуватого. Ну, що з такого плану, в якому так мало труднацій! Про нас навіть не говоритимуть, Геку.

Я не відповів ні слова, бо й не сподівався, щоб він мене похвалив.

Але як він розказав мені свій, я зараз же зрозумів, що його план такий цікавий, що варт п'ятнадцятьох моїх, і так саме, як мій, зробить Джіма вільною людиною. Та ще й на додаток станеться так, що нас усіх може вб'ють.

Так от я був дуже задоволений, і ми постановили зараз же почати. Нема нащо розказувати вам тепер, з чого складався цей план. Я знав, що Том буде всяко одміняти його, додаючи все нові та нові вигадки, де тільки можна.

Одно було рішуче постановлено: Том Соєр береться за справу серйозно і справді збирається допомогти мені викрасти негра з неволі. Це вже занадто! Ось хлопець із поважаної сем'ї, добре вихований, гарну славу має, розумний, дечого вчився, а не то що невіглас, а тим часом, одкинувши всякі гордощі та справедливність, він плутається в таку справу, ганьбить себе та свою сем'ю... Цього я ніяк не міг зрозуміти. Це ганебно та й годі. Я почував, що повинен спинити його, умовити,

бути йому справжнім другом, заставити його облишити таку справу,—одно слово, обрятувати його. Я почав був умовляти його, але він не дав мені скінчити.

— Здається, я знаю, що роблю, — відповів він,—я завжди знаю, що роблю.

— Це правда.

— Хиба я не сказав тобі, що поможу викрасти негра?

— Еге!

— Ну, так що ж тут говорити?

На цьому справа скінчилася і я вже не відповідав. Яка ж користь була сперечатися? Раз він що скаже, то вже неминуче своє зробить. Але я все ж не міг зрозуміти, як він згожується на такий учинок.

Як ми прийшли додому, на фермі було тихо та темно всюди. Ми пішли до хлівчика, де стояв ящик з попільом та й почали на його роздивлятися. Пройшли ми двором навмисне, щоб спробувати, як нас зустрінуть собаки. Але вони нас знали й не загавкали. Дійшовши до хижки, ми оглянули її спереду та з боків. З того боку, якого я не бачив попереду (з північного), ми знайшли квадратове віконце, що було досить високо, забите впоперек тільки однію дощечкою.

— Ось пролаз!—сказав я.—Дірка досить велика за-для того, щоб Джим міг пролізти, як що ми зірвемо цю дошку.

— Це просто, як двічі два—чотири. Занадто легко! А я мав надію, що ми знайдемо шлях трохи складніший за цей, Геку Фінне!

— Ну, добре!—зауважив я.—Чи не краще буде в такому разі вишиляти частину хижки, як я зробив перед тим, як мене зарізано,—пам'ятаєш?

— Еге, це може й краще, принаймні таємничо, турботно й цікаво,—згодився він.—Але б'юся об заклад, що ми можемо знайти спосіб ще складніший. Поспішатися нема чого, будемо придивлятися.

Між хлівчиком та парканом до задньої стіни хлівчика було щось прибудовано з дощок. Воно було завдовжки таке, як і хлівчик але вузеньке, не більше як шість футів завширшки. Двері в його були з південного боку та замикалися колодкою. Том підійшов до казана за-для лугу, понишпорив навкруги і приніс залізний дрюк—той, що їм підважувано покришку. Ним він підняв одну завісу, ланцюг упав; ми ввійшли в середину й засвітили сірник, зачинивши за собою двері. Виявилось, що будівлю тільки притулено до хлівчика, а дверей з неї туди не було; долівка в їй була земляна і на їй валялася ціла купа всякого мотлоху: іржаві лопатки, сапи і на-решті поламаний плуг. Сірник погас, ми вийшли, наділи знову завісу і двері знов були замкнені не гірше, ніж попереду. Том сїв з радощів.

— Ну, тепер усе гаразд!—скрикнув він.—
Ми підкопаємось. Це візьме з тиждень.

Ми вернулися додому. Я пройшов задніми дверима. Мені треба було тільки потягти за ремінець з волячої шкури, що був замість клямки. Двері тут не замикалися, але Томові здалося це не дуже романично; він неодмінно хотів улізти в вікно громозводом. Але спробувавши видряпатися разів зо три і падаючи що-разу (в-останнє він мало не роствошив собі голови), він нарешті зважився облишити цю штуку. Але відпочивши трошки, він спробував знову, і цього разу йому пощастило виконати подвиг.

Другого дня ми встали вдосвіта і найсамперед пішли до негритянських хаток полащити собак та заприятелювати з тим негром, що носив обід Джімові, як що це справді був Джім. Негри саме поснідали і збиралися на поле. Джімов негр положив у бляшану миску м'яса та всякої всячини. В той час, як інші виходили, з будинку принесено ключ.

У цього негра було простодушне, нерозумне обличча. Кучеряве волосся в його поділене було на пасмечка і кожне пасмечко перев'язано ниткою. Це на те, щоб одігнати злого духа. Він оповідав, що відьми страшенно докучають йому ночами, виробляють з ним дивні штуки. Він раз-у-раз чує якісь дивовижні слова, галас; ніколи ще зроду

відьми не докучали йому так довго та вперто. Він так перенявся своїм оповіданням, що забув про своє діло. Том нагадав йому:

— Кому це їжа? Собак годувати, чи що?

Усміх помалу розлився по негровому обличчю, цілком так, як би ви кинули камінець у брудну калюжу.

— Еге, паничу Сіде—відповів він.— Собаку годувати збираюся. Дивовожну собаку! Хочеш подивитися—яка?

— Хочу!

Я легенько штовхнув Тома.

— І ти ввійдеш туди просто... вдень? Та ж у тебе инший план?

— Правда, а тепер новий.

Що з ним робити? Пішли, хоча мені не дуже це подобалося. Увійшовши в хлів, ми ледве могли побачити щось, так було темно; але Джім був там запевне і міг нас бачити.

— А! Геку!—скрикнув він... — Боже милосердний! Кого я бачу—невже панич Том? Ну, от, так я й знав: я не даремно турбувався!

Тут негр скрикнув, здивувавшись:

— Як! хиба ти знаєш молодих джентльменів?

Звикши до темряви, ми могли вже одрізнати речі. Том здивовано вирячив очі на негра.

— Хто нас знає?

— Та ось цей негр-утікач.

— Не думаю... звідки ти це взяв?

— Та як же! Тільки що він крикнув, що знає вас!

Том удав, що не стямиться з дива.

— Одначе, це цікаво! Хто кричав? коли? що він крикнув?—вдаючися до мене, зовсім спокійно спитався він.—Ти чув що-небудь?

Звісно, мені зоставалося тільки сказати: „Ні, нічого не чув!“

Том повернувся до Джіма й подивився на його немов бачить його вперше за життя.

— Ти кричав?

— І не думав, добродію,—відповів Джім,—я нічого не казав.

— Ні слова?

— Ні одного слова.

— Бачив ти нас коли-небудь перше?

— Ні, добродію, принаймні, не пам'ятаю.

Том глянув на негра, що стояв засоромлений та збентежений, і промовив суворо:

— Що тобі сталося? Звідки ти вигадав, що хтось кричав?

— Ах, це все клятї відьми, добродію! От завжди так... на смерть мене лякають. Бога ради ви нікому не розкажуть, старий містер Сайлас лягатиме,—він каже, що нема ніяких відьом! Шкода, що його тут не було, почув би я, щоб він тоді сказав. Цього разу довелося би повірити!

Том заспокоїв його, що ми нікому не ска-

жемо, та ще й дав йому десять центів, щоб він купив собі ще ниток перев'язувати волосся пасмами. Кинувши погордливий погляд на Джіма, він додав:

— Дивуюся, як це дядько не звелить зараз повісити цього парубка!.. Як би я піймав негра, настільки невдячного, що втік від свого хазяїна, я б йому не подарував: зараз же почепив би на шибеницю!—А поки негр повернувся до дверей глянути на монету та прикусити її, щоб довідатися, чи вона не хвальшована, Том устиг сказати пошепки Джимові:

— Гляди, не показуй, що нас знаєш. А як що почувеш, що тут скребуться та копають уночі, то знай, що це ми хочемо визволити тебе.

Джим устиг тільки схопити кожного з нас за руку та швидко стиснути; зараз же вернувся негр і ми обіцяли прийти сюди ще раз, як що негр дозволить. Той згодився залюбки, надто, що тут темно, а відьми мучать його особливо в темряві й тоді йому добре, щоб тут були ще люде.

XXXIV. Як його визволити?

Зоставалася ще година до снідання і ми поки пішли в ліс. Том казав, що неодмінно треба добути щось таке, що б світило, щоб ми могли копати не в темряві,—лихтарь за-

надто ясний, можуть догадатися! Найкраще набрати спорохнявілого дерева, що світиться в темряві,—у нас його звать вогниками. От ми й назбирали цілий оберемок вогників, сховали їх у високу траву, а сами сіли відпочити.

— Як то прикро.—сказав Том,—що все складається занадто вже просто та неумдро. Нам страшенно важко вигадати хоч трохи складний план. Немає сторожі, що ми могли б підкушити, а тим часом сторожа хоч яка повинна бути. Немає навіть собаки, якому ми могли б дати такого зілля, щоб він заснув. Та ще й Джіма приковано просто за ногу ланцюгом на десять футів завдовжки до ніжки з ліжка: треба тільки підняти ліжко та й зняти ланцюг... Ну, вже цей дядько Сайлас! Усім він вірить—доручає ключ дурному негрові й нікому не велить за їм доглядатися. Джім давно б уже міг сам вилізти в віконце, тільки йому не зовсім добре було б мандрувати з таким довгим ланцюгом на нозі. От горе, Геку! Такого нерозумного становища я ще не бачив! Самому доводиться вигадувати труднації та перешкоди. Візьмемо, наприклад, хоч би цей лихтарь. Як що обміркувати спокійно, то ми просто повинні вдати ніби лихтарь річ небезпешна. Їй бо, ми могли б, працюючи, засвітити смоляники—й то не було б небезпешно... Ах, до речі, треба добути щось, щоб змайструвати пилку.

— Нащо ж пилку?

— Як нащо? Хиба нам не доведеться одпилювати ніжку од Джімового ліжка, щоб зняти ланцюг?

— Адже ти сказав, що досить підняти ліжко та й годі?

— Ах, як це на тебе скидається, Геку Фінне! Ти здатний вибрати цілком дитячий спосіб! Невже ж ти не читав ніяких книжок? Не уявляєш собі нічого ні про барона Тренке, ні про Казанову, ні про Бенвенуто Челліні, ні про Генриха IV. ні про інших героїв? Чи чув хто, щоб в'язнів визволяли такими невинним способом? Найкращий спосіб, з якого користувались найповажніші втікачі — це розпиляти надвоє ніжку з ліжка, потім скласти її знову так, як вона була, а тирсу проковтнути, щоб найкращий тюремник не міг нічого помітити. А як настане ніч, треба тільки штовхнути — ніжка одлетить, тоді зняти ланцюг і справа скінчена! Потім вам застається зачепити драбину з вірьовок до виступу в мурі, злізти по їй, поламати собі ногу в канаві, бо станеться так, що драбина занадто коротка, аж на дванадцять футів, а там вас ждуть і коні, і вірні вассали — вони хапають вас, садовлять на сідло й ви летите в свій рідний Лангедок, Наварру, або куди там трапиться. Це чудово, Геку! Ах, через віщо немає канави біля цього хлівчика! Як що ми встигнемо, то може викопаємо й канаву.

— Нащо ж нам канава, коли ми хочемо витягти Джіма з-під хліва?..—відповів я.

Але Том не слухав мене. Він зовсім забув і про мене, і про весь світ. Він сидів, зіпершись підборіддям на руку й думав. Нарешті він зітхнув і похитав головою.

— Ні не можна... немає неминучої потреби.

— Якої потреби?—спитався я.

— Щоб одпилювати Джімові ногу.

— Господи помилуй!—скрикнув я.—Справді, немає ніякої потреби! А нащо ж би тобі хотілося одпилювати Джімові ногу?

— Знаєш, адже деякі герої так робили. Їм не щастило перепиляти ланцюг, от вони просто одпилювали собі руку. А ногу було б іще пишніше! Але нам треба зректися цього. Та й oprіче цього, Джім—негр, він не зрозуміє, нащо цього треба. Не зрозуміє, що так ведеться в Європі,—ні, вже краще ми це облишимо. Але ось що: треба за-для його здобути драбину—ми можемо подрати прости-рала і лехко з'язати з їх драбину, потім ми пошлемо її запечену в пирозі,—так мало не завжди робиться. Я їв і гірші пироги...

— Ах, Томе, що ти базікаєш!—зауважив я.—Джімові зовсім не треба ніякої драбини..

— Треба. Ти нічого не тямиш—краще б уже не встрявав! Він матиме драбину з вірвовок неодмінно,—усі в'язні мають.

— Та скажи, Бога ради, що він з нею робитиме?

— Як що робитемо? Сховає собі в ліжко, хиба не можна? Всі без винятку так роблять, і йому треба, Геку. Ти ніколи не хочеш робити діла по людському, так як годиться. За всігди тобі треба вигадувати щось нове. Як би навіть йому й не треба було драбини, то що ж із того? Вона зостанеться в його на ліжкові після того, як він утече, як доказ. А ти думаєш, їм не треба буде доказів? Звісно, треба буде... І ти не хочеш їм залишити їх? Гарно було б, нема що сказати!

— Добре! — сказав я. — Як що це вже так годиться, то хай буде так: дамо йому драбину. Я не бажаю ламати звичаїв. Але ось у чому сила, Томе: як що ми подеремо свої простирала, щоб зробити Джімові драбину, нам неминуче впаде от тьоті Саллі. Тепер же, як що обміркувати добре, то драбина з оріхової кори нічого нам не коштуватиме і нікому не зробить шкоди, а її так саме можна запекти в пірозі і сховати в солом'яний матрац, цілком як і ганчіряну драбину. Що ж до Джіма, то він у цьому недосвідчений, за для його добра буде й така...

— Дурниця, Геку, на твоєму місці я б мовчав. Адже ти цілковитий невіглас. Ну, хто ж чував, щоб коли-небудь в'язні злазили по такій драбині з кори? Та це просто кумедія!

— Добре, Томе, роби, як знаєш; але тільки я тобі раджу — дозволь мені краще зняти

простирало з тієї віршовки, де сохне білізна.

На це він згодився. Тут знову в його з'явилася нова думка.

— До речі, візьми й сорочку!

— Нащо ж сорочку, Томе?

— А на те, щоб Джим писав на ній свого щоденника.

— Щоденника? Боже мій, та ж Джим і писати не вміє.

— Скажемо, що не вміє. Ну, то що ж із того? Він може робити знаки на сорочці. Ми зробимо йому перо з старої олив'яної ложки, або з шматочка старого обруча з кухви.

— Чи не краще витягти перо в гуски? І швидче, й зручніше.

— Ну, де ж видано, щоб у в'язнів бігали гуси круг тюремної башти? Дурню ти все-світній! Вони завжди роблять собі пера з якого-небудь дуже твердого міцного матеріялу, наприклад, із старого мідяного посвіщника, чи з чого іншого, що потрапить їм до рук. А щоб загострити перо, їм треба багато часу, ціли тиждні і навіть місяці, бо доводиться все терти його об стіну; але вони ні за що й не писали б гусячим пером, як би воно в їх було. Це не по закону.

— А з чого вони чорнило роблять?

— Дехто робить із залізної іржі, розведеної слізьми; але це все здебільшого люде малосилі та жінки. Герої ж замість чорнила

вживають власну кров. І Джім може зробити так саме. А як що йому треба буде написати маненьку таємничу записку, щоб сповістити світові, де він мучиться у в'язниці, він може написати її на дні бляшаної тарілки виделкою й викинути тарілку в вікно. „Залізна маска“ завсігди так робив—це дуже гарний спосіб.

— У Джіма нема бляшаних тарілок. Йому приносять їжу в мисці.

— Дарма, ми можемо добути йому тарілку.

— Хто ж розбере, що він там напише?

— Це до діла не стосується, Геку Фінне! Од його вимагають тільки, щоб він написав щось на тарілці і викинув її в вікно. Зовсім і не треба, щоб ти міг що небудь розібрати,—адже здебільшого нічого не можна прочитати з того, що в'язень надряпає на бляшаній тарілці або на чомусь іншому...

— Та яка ж рація кидати даремно тарілки?

— Господи! та це ж не його тарілки, не в'язневи!

— Комусь же вони та належать!

— Ах, та хіба не все одно...

Тут ми почули сурму, що кликала до снідання й пішли до будинку.

Цього ранку я потяг, се б то позичив, простирало та білу сорочку з віршовки, де сохла білизна. Я знайшов стару торбу, склав туди білизну та вогники. Я зву це „позича-

ти“ через те, що батько завсігди так звав, але Том запевняє, що це зовсім не значить позичати, а просто—красти. Але як що крадуть за-для в'язня, то в цьому немає нічого поганого. В'язні не розбірають способів, як їм здобути те, або інше. Просто беруть, як трапиться, і ніхто їх за це не обвиновачує. За-для в'язня, мов, зовсім не злочинство вкрасти річ, як що йому її треба за-для втечі. Це його право; тим то поки ми робимо за-для в'язня, ми маємо цілковите право взяти тут усе, що нам треба, щоб визволити його з тюрми. Як би це було не за-для в'язня—ну, тоді інша річ: тільки сами падлюки крадуть. От ми й постановили: брати тут усе, що потрапить до рук. Одначе мені добре впало від Тома, як я другого дня вкрав кавун з грядки, що належала неграм, і ззів його. Він звелів мені зараз же піти й дати неграм десять центів, не кажучи за що. Том вияснив, що брати можна тільки те, що за-для нас конче треба.

— Але мені треба було кавуна,—відповів я.

На це він зауважив, що мені зовсім не треба було його на те, щоб визволити з тюрми,—це різниця. От як би мені треба було його за-для того, щоб сховати туди ніж і нишком передати його Джімові, щоб він убив ним свого тюремника, то це інша річ...

— Нехай і так,—подумав я, хоч такі мірку-

вання мені дуже не сподобались. Скажіть, будьте ласкаві, не мати права потягти навіть кавуна, коли трапляється добрий випадок!

Цього ранку, як я вже казав, ми підождали, поки всі візьмуться до роботи і в дворі нікого не буде. Потім Том одніс торбу в будівельку, що була за хлівчиком, а я сів варувати. Скоро він вийшов звідти, і ми обидва сіли на дровах поговорити.

— Ну, тепер усе в порядкував,—казав він.— Тільки ось іще треба струменту, та це лехко добути.

— Якого струменту?—здивувався я.

— Звісно якого, щоб підкопувати. Що ж ми його зубами звідти витягнемо, чи як?

— Та ж там є старі поламані сапи та всякий струмент,—він і здасться,—казав я.

Він глянув на мене з таким жалем, що я мало не заплакав.

— Геку Фінне! Чи чувано, щоб в'язень мав сапи та лопати та всі інші сучасні пристрої в своєму гардеробі, якими він міг би прокопати собі вихід? Ні, я серйозно питаюся тебе: чи є в цьому хоч краплина людського розуму? Який би він був герой після цього? Вже краще тоді йому просто віддати ключ без клопоту. Скажіть! Лопати та сапи! Та їх не зоставлено б ніякому в'язневі, хоч би то був сам король!

— Добре!--згодився я.— Але як що нам

не треба лопати та сапи, то що ж нам треба?

— Звісно, пару ножів з кухні.

— Щоб ними підкопатися під хижку?

— Звісно.

— Ах, чорт! Адже це нерозумно, Томе!

— Все одно, розумно, чи ні, а так завсігди робиться. Це справжній спосіб. Іншого способу я не знаю, а я прочитав усі книжки, в яких про ці речі писано. В'язні завсігди копають ножами. І зауваж: не завсігди землю, а іноді найтвердішу скелю. Копають вони довго, тиждень за тижнем, без кінця. Візьмемо, наприклад, одного в'язня, що сидів у далекій башті замку Діфа біля марсельського порту. Він усе копав та копав і визволився таким способом. А як ти думаєш, скільки часу він це робив?

— Йй-бо, не знаю.

— Угадай!

— Не знаю.. Мабуть місяців півтора.

— А як же! Тридцять сім років!.. І опинився він—де б ти думав? Аж у Китаї!... Оце справді так, як треба! Як би я бажав, щоб долівка в цій нашій фортеці була з твердої скелі.

— Але ж Джім нікого не знає в Китаї..

— Хиба це не все одно? І той, другий чоловік, нікого там не знав. Ти завсігди так робиш: говориш не про головне, а про другорядні дрібниці. Не можеш ти хиба цікавитися головним?

— Ну, годі, мені все одно, куди він виліз, аби виліз. Та й Джімові, певне, все одно. Тільки ось що: Джім уже занадто старий, щоб ждати, поки йому будуть копати вихід ножем. Не видержить він так довго.

— Дурниця! Видержить! Чи не думаєш ти, що треба буде тридцять сім років, щоб підкопатися під глиняною долівкою?

— Скільки ж часу треба буде, Томе?

— Розумієш, ми справді не можемо тягти діла так довго, як треба було б, бо дядько Сайлас не сьогодні-завтра може одержати звістку з-під Нового Орлеану; тоді він довідається, що Джім зовсім не звідти і найсамперед надрукує про його оповістку або щось таке,—через те ми не можемо копати так довго, як би треба було. По правді на це треба було б ужити років зо два, та ми не можемо. Становище таке непевне, що я раджу зробити ось що: викопати вихід справді якомога швидче, а потім ми умисне вдамо проміж себе, ніби ми копали тридцять сім років. А тоді, як буде якась небезпешність, ми зараз же всі вкупі втечемо. Здається, це буде найкращий спосіб.

— Ну, тут принаймні розум є,—сказав я.— Вдати—нічого не варто, та й безпешно. Я навіть ладен удати, що ми копали аж півтора-ста років,—це мені нітрішечки не важко. А поки я піду блукати біля кухні, може мені пощастить поцупити пару ножів.

— Візьми вже три,—завважив він.—З одного ми зробимо пилку.

— Томе, чи не зроблю я неделікатно та проти звичаю, як що пораджу ось що: адже єсть стара іржава пилка он там за хлівчиком, під діжкою з водою...

Обличча Томове стало сумне-сумне.

— Ні,—сказав він,—тебе ніколи нічого не навчиш, Геку! Нема чого й силкуватися. Іди краще тягни ножі, та гляди не забудь—три!

Я зробив, що мені було звелено.

XXXVI. Підкоп і нечиста сила.

Увечері, діждавшись, як усі в будинкові полягали спати, ми спустилися вниз по громозводові, замкнулися в будівельці за хлівчиком і взялися до роботи. Найсамперед ми відсунули ввесь мотлох набік і визволили з-під його місцину в чотирі чи п'ять футів біля найголовнішої підвалини. Том думав, що ми тепер саме проти Джімового ліжка, під його й треба підкопуватися, і як усе скінчиться, то нічого не буде помітно, бо ковдра висить мало не до долівки, і треба її підняти, щоб бачити дірку. Копали ми, копали ножами мало не до півночі, потомилися як собаки, понатружували собі пухирі на руках і все ж мало зробили.

— Ну, Томе, так ми може будемо панька-

тися не тридцять сім років, а гляди, що й тридцять вісім,—сказав я.

Він не відповів ні слова, тільки зітхнув. Скоро він зовсім облишив копати. Я знав, що він думає.

— Все це даремно, Геку, робота не ладнається. От як би ми справді були в'язні, тоді б вона налаждалася, бо перед нами було б багато років і поспішатися було б нікуди. Нам доводилося б копати всього по кільки хвилин на день у той час, як заступають нові вартові, і ми не натрудили б собі пухирів, так би й працювали собі помалу рік за роком, та й зробили б справу як треба. Але тепер ми не можемо баритися, треба швидко зробити діло, не можна гаяти часу. Ще одну нічку так попрацювати, і нам довелося би потім одпочивати цілий тиждень, щоб погоїлися пухирі на руках. Раніше й до ножа не торкнувся б.

— Що ж нам робити, Томе?

— А ось що. Правда, це не по закону, не морально, і я б цього дуже не бажав, але нам застається тільки один спосіб—копати сапами, а тим часом удавати, ніби це ножі.

— Оце розумно! Нарешті ти схаменувся, Томе!—зрадів я.—Сапою й треба копати. А вже морально це, чи не морально—на мою думку це шеляга не варт. Коли я збираюся викрасти негра, або кавун потягти, або книжку

в недільній школі—мені все одно, як це зробити, аби було зроблено. Мені треба негра або треба кавуна, або треба книжку—от і все. І як що сапою найзручніше роздобути негра, або кавун, або книжку, то я її вживу, не довго думаючи. А що там подумують твої авторитети—мені начхати!

— Еге!—відповів він.—У такому випадку може справді дозволяється копати сапою і вдати, що це ніж. Як би не така оказія, я б ні за що не дозволив ламати звичаю. Тобі то ще можна простити, як би ти копав сапою, навіть не вдаючи, що це ніж, бо ти нічого не розумієш, а мені не годиться,—адже я де-що тямлю. А ну, дай мені ножа!

Біля його лежав його власний ніж, але я подав йому свій. Він швиргонув його набік і сказав знову:

— Подай мені ножа! Розумієш—ножа!

Я не знав, що мені робити; потім одразу зрозумів, понишпорив у купі старого струменту, витяг сапу й подав йому. Він узяв її й почав копати мовчки.

Ну, от який чудний! Завсігди обстоює за принцип!

Я теж узяв лопату й ми почали працювати вдвох,—аж грудки летіли. Так робили з півгодини, більше в нас не стало сили. За те все ж викопали досить велику яму. Як я зліз до себе нагору й визирнув у вікно,—ди-

влюсь, аж Том з усії сили силкується видряпатися по громоздові. Але йому не щастить з хворими руками. Нарешті йому терпець увірвався.

— Ні,—каже,—нема чого й силкуватися: не можу. Як ти думаєш, що мені робити—чи не виггадаєш ти чого?

— Еге,—кажу,—тільки боюся, що це знову не по закону. Зійди на гору по східцях і вдай, ніби це громозвід.

Він послухався моєї поради.

Другого дня Том потяг з будинку олив'яну ложку та мідяний свічник, щоб наробити пер Джімові. Та ще забрав шість лойових свічок, а я пішов блукати навкруг негрятянських хаток, та скористувавшись з зручного випадку, поцупив три бляшаних тарілки. Том сказав, що цього мало; але я відповів йому, що ніхто не побачить тарілок, які викидатиме Джім, бо вони потраплять або в собачу будку, або в кропиву під віконцем, то ми й оддамо йому їх назад, а він могтимо вжити їх ще раз. Том заспокоївся.

— Тепер треба подумати про те, як віддати ці речі Джімові,—сказав він.

— Передамо їх у той прохід, що копаємо,—сказав я.

Він сердито глянув на мене і пробубонів, що се дурниця. Нарешті він сказав, що ви-

гадав зо два чи, зо три способи, але поки немає потреби рїшати, до якого саме братися.

Цієї ночі ми злізли громозводом трохи пізніше десятиох годин, забравши з собою одну з свічок, і спинилися, прислухаючися під віконцем з хлівчика. Джім хрїп з усїї сили. Ми кинули йому свічку, але це його не збудило. Тоді ми знову почали працювати сапою та лопатою. За дві з половиною години справа була скінчена. Ми пролізли під Джімове ліжко, вилізли в хлівчик, помацали в темряві, знайшли ту свічку, що вкинули, засвітили її та й стали дивитися на сонного Джіма. З погляду він був здоровий та спокійний. Ми потихеньку обережно збудили його; він так зрадів нам, що мало не заплакав; називав нас серцем, голубчиками, одно слово—всякими ласкавими йменнями, які тільки міг вигадати. Він просив нас добути сікач, щоб зняти ланцюг з ноги і тікати, не гаючи часу. Але Том довів йому, що так не годиться, не по закону, і тут же розповів йому про всі наші плани, додавши, що ми можемо одмінити їх, ледві з'явиться небезпешність. Ну, та турбуватися йому нема чого, ми неодмінно його визволимо. Джім на все згодився. Ми посідали й почали втрїох базікати. Том про все розпитувався в Джіма, і як той розказав йому, що дядько Сайлас мало не що-дня при-

ходить молитися з Їм, а тьотя Саллі теж час тенько одвідує, щоб подивитися, чи добре йому, чи гарно його годують, і що обоє вони дуже добрі та ласкаві, Том скрикнув:

— Ну, тепер я знаю, як це зробити! Ми через їх пришлемо тобі деякі речі...

— Не роби ти цього!—почав я благати,—адже це небережно.

Але він не звернув на мої слова ніякої уваги. Це в його завсігди такий спосіб, як він візьме собі до голови якусь вигадку. Ми розказали Джімові, як ми передамо йому мотузяну драбину в пирозі та інші більші речі через негра Ната. Але він повинен бути обережним, ні в якому разі не дивуватися та не розкривати їх при Натові; а що до дрібніших речей, то ми положимо їх до кишені дядькові Сайласові, а вже він, Джім, повинен їх звідти витягти. Дещо ми прив'яжемо до поворозок з тітчиного попередника, або положимо їй до кишені, як що нам пощастить. До речі, ми сповістимо, що саме передаємо, нащо воно і як він повинен писати щоденника на рукаві з сорочки своєю кров'ю. Все це Том вияснив Джімові. Джім не міг зрозуміти, до чого всі ці штуки, але беручи на увагу, що ми білі, рішив, що ми краще знаємо, був задоволений і обіцяв виконувати точно все, що велів Том.

У Джіма було досить люльок та тютюну,

через те час минав за-для нас дуже приємно; потім ми пролізли назад через прохід і вернулися додому на ліжко. Руки в нас мали такий нещасний вигляд, немов їх хто пожував. Том був у чудовому настрої. Він говорив мені, що кращої забавки ще зроду не бачив: як би можна було, він зтяг би її на все наше життя і вже нашим дітям доручив би визволити Джіма, бо він певен, що сам Джім скоро знайде в цьому смак, як трошки звикне. Таким чином можна було б зтягти справу років на вісімдесят,—от так весело! Та й до того ж усі ми вславились би навіки— всі, хто брав би участь у цьому чудовому ділі.

Вранці ми роспиляли мідяний посвішник на маненькі шматочки і Том положив їх собі в кишеню вкупі з олив'яною ложкою. Потім ми пішли до негрів у халупку і в той час, як Нат одвернувся, Том устроїв шматок посвішника в житний хліб, що приготовано було за-для Джіма, і ми зараз же пішли слідком за Натом подивитися, як із цим пощастить. Пощастило прегарно: тільки Джім хотів одкусити хліба, так зараз мало не поламав собі всіх зубів—краще не могло статися! Том каже це саме. Джім навіть не показав, що він здивувався; вийшло так, ніби це випадково трапився йому камінець, звісно, як це часто трапляється в хлібові. Але після цього він уже нічого не кусав просто, а спершу штрикав

виделкою в їжу в двох, або в трьох місцях.

У той час, як ми стояли там у півтемряві,— дивимось, аж вилазить відразу двоє собак з-під Джімового ліжка, за їми ще та ще собаки, аж поки їх налізло в хлівчик одинадцяттеро! Ах, яка прикрість! Ми зовсім забули замкнути двері в халабудці за хлівчиком. Негр Нат тільки скрикнув: „Домовики!“ та як кинеться додолу, як почне стогнати, так немов він уже вмирає. Том одчинив двері навстяж, викинув у двір шматок м'яса, що принесено було Джімові, собаки кинулися на здобич, а за їми вискочив Том, зачинив за собою двері,—я знав, що він замкне й другі двері. Ми взялися за негра, вимовляли йому, пестили його, умовляли, распитувались—не вже йому знову щось здалося. Він підвівся, перелякано озираючись.

-- Паничу Сіде, ви знову скажете, що я дурень... але їй-бо ж я бачив мільйон собак, чи чортів, не знаю вже кого, ось зараз їх бачив. Мало того, паничу Сіде, я їх почував, я почував їх, добродію: вони всі перестрибували через мене!.. Хотів би я доторкнутися рукою до цих чортів тільки один раз, більше мені не треба! Але ще краще, як би вони зовсім мене не займали!

— Добре, я скажу тобі, що я вигадав. Чого вони залізли сюди саме тоді, як негр-утікач снідав? А того, що вони голодні,— ось че-

рез віщо! Ти зроби за-для їх зачарований пиріг—от і все.

— Господи, паничу Сіде, як же я зроблю зачарований пиріг? Я не вмю. Я ніколи ще не чув про такий пиріг.

— Ну, добре, видимо мені самому доведеться його зробити.

— Ах, голубчику, зробиш? Я тобі до ніжок уклонюся!

— Добре вже, це тільки за-для тебе,—ти був до нас ласкавий і показав нам негра-втікача. Одначе треба бути обережним. Як тільки ми увійдемо сюди—ти повернись спиною; і що б ми ні положили в миску—удавай що ти мене не помітив. Та гляди, не зазирає, як Джім буде виймати їжу з миски, а то ще станеться щось. А найголовніше—не торкайся до зачарованого пирога!

— Хай Бог боронить, паничу Сіде! Хиба ж це можливо? Я ні за які милійони не торкнуся до його навіть кінчиком пальця.

XXXVII. Крадіжки виявляються.

Справа клалася на добре. Ми вийшли з хлівчика та й пішли до смітника на задвірку, де валялися старі чоботи, ганчірки, склянки з пляшок, негодящий олив'яний посуд та інший такий мотлох; покопалися і знайшли бляшану миску, щоб спекти періг; с'як-так ми позати-

кали в їй дірки, залізли в погріб і набрали повну миску борошна; потім пішли снідати; по дорозі ми підняли два гвіздки. Том сказав, що ними в'язень дуже зручно може надряпати своє ім'я та історію своїх стражданнів на стінах у тюрмі; от ми й засунули один гвіздок у кишеню в тітчиному попередникові, що висів тут же на стільці, а другий положили за стрічку на дядьковому брилі, що лежав на столі, бо ми чули від дітей, що тато та мама лагодяться сьогодні одвідати негра-втікача. Як дядько прийшов до столу, Том нишком положив йому олив'яну лсжку в кишеню в куцині. Тьотя Саллі ще не приходила, нам довелося подождати її трохи.

Нарешті вона прийшла—червона, сердита, схвильована; однією рукою вона взялася наливати кофе, а другою навмання лускати дітей по головах.

— Вже я шукала-шукала по всіх кутках,—скрикнула вона,—просто диво! Ну, де могла дітися твоя друга сорочка!

У мене так і похололо серце, навіть усе в середині перевернулося зо страху, а тут ще тверда шкоринка з хліба зачепилась у горлі, по дорозі зустрілася з кашлем, вискочила з рота, перелетіла через стіл і потрапила одному з дитинчат у око—воно скривилося, немов чірвак на вулиці, та й почало страшенно ревти, цілком як червоношкурый індієць.

Дивлюся, аж Том увесь посинів з напруги; одно слово, щось із хвилину ми були в такому становищу, що боронь Боже! Але потім усе знову наладалося—ця несподіванка так нас налякала!

— Дивно,—відповів дядько Сайлас,—просто не зрозумію! Я чудово пам'ятаю, що взяв білу, як скидав чорну...

— Як же инакше, адже в тебе иншої нема, опріче тієї, що на тобі! Чуєте, що він базикає? Я сама знаю, що ти скинув її, бо вчора ще вона висіла на віршовці—я сама бачила, на власні очі! А тепер зникла, от і все! А тобі доведеться надіти червону теплу фанелеву, поки я зберуся та пошию нову! Це вже буде третя сорочка за ці два роки! Просто не настачишся на тебе! Ну, й що ти з ними коїш—просто зрозуміти не можу! В твої роки міг би, здається, хоч трохи берегти свою білизну...

— Знаю, Саллі, знаю,—я й силкуюся берегти... Тільки їй бо, я тут зовсім не винен. Ти знаєш, адже я їх не бачу і нічого не маю з ними спільного, поки вони не на мені. Здається, я ще ні разу не загубив сорочки з тіла

— Ну, звісно, не загубив, бо не міг, а як би міг, то вже неодмінно примудрувався б. А знаєш, адже не сама сорочка зникла, ще й ложки не стає. Було десять ложок, а тепер їх тільки дев'ять. Ну, нехай сорочку теля по-

тягло, а вже ложку, думаю, воно ніяк не могло взяти. Це певне.

— Що ж іще зникло, Саллі?

— Шестеро свічок зникло, ось що. Пацюки могли зтягти свічки,—мабуть вони так і зробили. Дивуюсь, як вони не зтягли ще цілого будинку. А ти все лагодишся позатикати нірки, та й не затикаєш. Дурні вони будуть, як що не повлазять до тебе в тарілку, Сайласе,—адже ти їх і не помітиш. Маю надію, що ти не будеш запевняти, ніби то пацюки зтягли ложку...

— Твоя правда, Саллі, я винен. Каюсь... Завтра ж позатикаю нірки..

— Ну, та чого? Я б не поспішалася, можна одсунути аж до того року... Матільдо-Анджеліно-Арамінто Фельпс!...

Знову лусь по голові, і дитина швидко витягає руку з сахарниці. В цю мить негрятянка з'являється на ганку та й каже:

— Пані, а в нас простирало десь ділося...

— Простирало десь ділося? А Боже!

— Сьогодні ж позатикаю дірки!. Йй-бо, сьогодні ж!—каже дядько Сайлас із жалем.

— Ах, мовчи ти, будь ласкав! Чи не думаєш ти, що пацюки потягли простирало? Де ж воно ділося, Лізо?

— Бог його знає, пані, просто не зрозумію! Вчора ще висіло на вірвовці, а тепер і нема.

— Ну, здається, страшний суд починається.

Я ще не бачила такого дива, відколи на світі живу. Сорочка, простирало, ложки, шестеро свічок.

— Пані,—каже прибігши молода дівчина з жовтим обличчям,—у нас не стає мідяного свічника...

— Геть звідси, нехлює, а то кину на тебе тарілкою!

Тьотя Саллі аж тремтіла з гніву. Я дождався зручного випадку, щоб вискочити з-за столу, втекти в ліс і діждатися там, поки мине дома буря. Тьотя ще довго башкетувала та кричала,—всі сем'яне притихли. Нарешті дядько Сайлас збентежений витяг ложку з своєї кишені. Тьотя так і скам'яніла, роззявивши рота та розпірчивши руки; що до мене, то я з радістю опинився б у Єрусалимі, або ще десь далі. Але я не надовго збентежився.

— Так я й знала!—скрикнула тьотя Саллі.—Вона ввесь час була у тебе в кешені. Мабуть і всі інші речі там же. Як вона там опинилась, скажи Бога ради?

— Йй-бо, не знаю, Саллі!—промовив він, просячи вибачення.—Як би знав, то сказав би. Перед сніданням я вчив один текст з розділу сімнадцятого, тоді мабуть і сунув ложку в кишеню замість Біблії. Мабуть так воно й було, бо Біблії немає в мене в кишені. От постривай, я піду подивлюся. Як що Бі-

бля лежить там, де я її читав, то, значить, я не клав її в кишеню. Це й буде доводом, що я положив Біблію на стіл, а замість неї сунув ложку...

— Ах, одчепись ти Бога ради! Ідьте ви всі геть звідси й не смійте підходити до мене близько, аж поки я заспокоюся!

Я зрадів цьому наказові. Здається, як би я був мертвий, то й тоді б схопився і втік. Проходячи через вітальню, ми бачили як старий узяв свого бриля. В цей час гвіздок випав з-за стрічки. Він підняв його, положив на камін, не кажучи й слова, і вийшов. Том подивився на його, згадав про ложку і сказав:

— Ні, ми більше не будемо передавати через його, на його не можна звіритися. У всякому разі він зробив нам добру послугу з ложкою, сам того не знаючи. За це й оддячимо йому так, щоб він і не знав: позати- каємо всі пацючі нірки.

Багато їх там було в льоху. Ця справа взяла в нас цілу годину. Але ми виконали її сумлінно й гарно. Почувши, що хтось іде по східцях, ми погасили свічку й поховалися. Увійшов старий зо свічкою в одній руці і з жменею прядіва в другій. Він дивився так, мов думки його були не тут, а десь у тридевятому царстві. Він подибав до однієї нірки, до другої, до третьої, аж поки нарешті обійшов їх усі. Потім постояв хвилин із п'ять, за-

мислившись та знімаючи шматочки лою з свічки; нарешті тихенько повернувся й замислено почав сходити вгору по східцях, кажучи сам до себе:

— Їй-бо, ніяк не можу згадати, коли ж це я їх позатикав!... Я міг би довести їй тепер, що я цілком не винен у тому, що речі позникали. Ну, та дарма, нехай уже так застається. Я думаю, що це все одно не допомоглось би.

Бубонячи щось до себе, він поплентався нагору; ми теж скоро пішли з погріба. Гарний був дідок!

Том страшенно турбувався, щò нам робити з ложкою. Він казав, що неодмінно треба добути ложку, і почав думати. Як він вигидав способа, він сказав мені його, і от ми пішли вартувати біля кошика з ложками, аж поки з'явилася тьотя Саллі. Том при їй почав рахувати ложки, одкладаючи їх набік одну за одною, а я... нишком потяг одну.

— Одначе, тьотю Саллі, і тепер тільки дев'ять ложок,—сказав він.

— Іди гратися й не докучай мені!—відповіла вона.—Я краще знаю, бо сама їх порахувала.

— І я рахував їх разів зо два, тьотю, і ніяк не можу нарахувати більше, як дев'ять.

Терпець їй нарешті увірвався. Але, звісно, вона знову почала рахувати ложки.

— Що за лихо! Знову їх тільки дев'ять!—скрикнула вона.—А щоб вони всі зслизли, кляті! Порахую ще раз!

Тим часом я встиг положити знову ту ложку, що був потяг. Дорахувавши вона сказала:

— А хай їм усячина! Тепер знову виходить десять!

Тьотю зовсім це збило з пантелику і вона була роздратована.

— Вибачайте, тьотю, але я не думаю, щоб їх було десять,—завважив Том.

— Дурню, хиба ти не бачив, як я їх рахувала?

— Знаю, але тільки..

— Добре, ще раз порахую.

Я вдруге потяг одну ложку, і в неї вдруге вийшло дев'ять ложок так, як і першого разу. Тут вона зовсім посатаніла, аж затремтіла вся, така була розлютована. Але все ж рахувала та перераховувала, аж поки зарахувалася зовсім; почала вже рахувати кошик замість ложки. Тричи в неї виходило так, як треба, а тричи ні. Нарешті вона схопила кошик з ложками, швиргонула його в другий кінець хати, до речі й кішка здобула доброго стусана ногою, а всім нам розлютована господиня звеліла йти геть з-перед очей, і як що хто буде їй докучати до обід, того вона виб'є різками. Так ми й добули зачаровану ложку. Том укинув її в кишеню в тітчиному попереднику, поки вона вигонила нас геть, і Джім скоро одержав ложку вкупі з гвіздком.

Ми були дуже задоволені з цієї справи. Том казав, що вона варта такого клопоту та такої праці, бо тепер уже господиня ніколи в світі не порахує двічі ложок однаково і навіть не повірить самій собі, як що порахує їх так, як треба,—до того все в неї переплуталося в голові.

Вночі ми почепили простирало знову на віршовку, а друге вкрави в тітки з шахви, де була білизна. Потім днів зо два то клали його назад, то знову забірали, поки вона врешті зовсім зарахувалася й ніяк не могла зрозуміти, скільки в неї простирал, і сказала, що їй уже все одно, бо не буде ж вона занапаштати собі душу через якесь там дрантя! Краще вмре, але не буде їх більше рахувати.

Таким способом те, що зникла сорочка, простирало, ложка та свічки вияснили досить щасливо, звернувши на теля, пацюків та плутані рахунки. Що до свічника, то це дурниця,—може якось минеться.

Зате вже з пирогом було просто горе. Ми панькалися з ним страшенно. Ми замісили його в лісі і, добре напрацювавшись, сяк-так зробили пиріг і таки непоганий, але тільки не за один день. Нам довелося вжити аж три повних миски борошна, перш ніж ми щось ізробили; де-не-де пиріг підпаливсь та й очі нам виїдав дим. Найголовніше—нам треба було шкоринку, а вона в нас все провалювалася.

Ну, звісно, ми таки досягли свого й запекли драбину в пиріг. Але розкажу вам усе порядку. Другої ночі ми подерли все простирало на вузенькі смужки, звили їх укупі і ще перед світом ми вже мали чудову віршовку. Ми вдали, ніби ми вжили на те, щоб її зробити, аж дев'ять місяців.

Вранці ми однесли її в ліс, але виявилось, що вона не влазить у пиріг. Ми її зробили з цілого простирала, то віршовки стало б хоч і на сорок пирогів, та й ще зосталось би досить у юшку, в ковбасу і ще в яку хочете їжу. Одно слово, цілий обід можна було б зварити.

Та й нащо нам стільки! Все зайве ми викинули. Ні одного пирога ми не пекли в нашій місці, боячися, що вона ростопиться на вогні, але у дядька Сайласа була чудова мідяна сковорідка,—він нею дуже пишався, бо вона належала комусь із його предків. Цю сковороду з гарним довгим дерев'яним держалом привезено з Англії вкупі з Вільгельмом Завойовником на „Мейфлауері“, чи на іншому якомусь старому кораблі, і сховано на горищі вкупі з старими горщиками та з усяким мотлохом, не через те, щоб це все було чогось варте,—по правді сказати, воно ні до чого не було здатне, а через те, що це—священні згадки.

От ми й потягли цю сковороду нишком та й однесли її в ліс; але з першими пиро-

гами на їй не пощастило, бо ми не вміли зробити їх так, як треба; за те останній спікся чудовий. Спершу ми намазали сковороду тістом, поставили її на жар, потім положили на неї ганчіряну віршовку, а зверху знову закрили тістом, поверх його положили ще попелу, а сами стояли здалека, фґутів за п'ять держа- чися за дерев'яне держално,—зручно й не душно. Через чверть години був у нас пиріг такий гарний, що любо було глянути! За те вже той, кому доведеться його їсти, за- певне поки й віку його хворітиме на жи- віт.

Нат одвернувся, як ми клали зачарований пиріг у Джімову миску; аж на дно, під їжу ми сховали три бляшаних тарілки. Все це Джім одержав ціле. Зоставшися сам, він роз- ламав пиріг, витяг звідти драбину й сунув у солом'яний матрац, потім щось надряпав на одній з бляшаних тарілок і викинув її в вікно.

XXXVIII. Гєрби, написи, змії, павуки й квітки.

Виявилось, що робити перо—це страшен- но мудра штука, та й пилку нелегко було зробити. Джім запевняв, що надряпати напис буде ще тяжче, але кожен в'язень мусить щось видряпати на стіні. Том думав, що це неминуче. Не було ще прикладу, щоб в'язень

не зоставляв напису, видряпаного на стіні вкупі з його гербом.

— Але, паничу Томе, в мене немає герба. В мене нічого немає, окрім цієї старої сорочки, на якій ти звелів писати щоденника.

— Ах, який ти дурень, Джіме! Герб—це зовсім інша річ.

— Джімова правда,—оступився я,—де ж Джімові взяти герба, як він його не має?

— Ніби я сам цього не знаю!—відповів Том.—Але я ручуся, що він матиме герб раніше, ніж звідси вийде. Адже його визволяють відповідно звичаєві, значить, не можна викидати нічого з його пригод.

Поки ми з Джімом загострювали пера об цеглину (Джім зробив своє перо з міді, а я з олив'яної ложки), Том почав обмірковувати герб за-для Джіма. Він говорив, що має на прикметі стільки гарних гербів, що просто не знає, який вибрати, хоча єсть один... на йому він, здається, й спиниться:

— На щиті намалюємо золотий пояс, на правій базі, а на поперечці андріївський хрест; унизу лежить собака, а біля ніг у неї ланцюг на знак рабства. На верхній половині щита клинчаста смуга з трьома смужками вдовж на блакитному полі. Над клинчастою смугою цятки, а аж на самій горі негр утікає з клуночком на палиці. Нарешті з боків дві червоні смуги вздовж, немов підпори,—це

ти та я. Девіз: „Maggiore fretta, minore atto“. Це я позичив з книги, значить: „як багато поспіху, то мало діла“.

— Бач!.. Нащо ж це все?

— Ніколи мені про це довго базікати,—відповів він.

— Хоч що-небудь виясни, хоч, наприклад, що таке база?

— База... база... Тобі зовсім цього не треба знати.

— Дурниця, Томе,—сказав я.—Невже ти, Томе, не можеш вияснити мені гарненько? Ну, а девіз що?

— Ах, їй-бо не знаю! Тільки йому неминуче треба мати девіз. У всього дворянства єсть такі герби.

Отак він завсігди! Як що йому щось незручно вияснити, ні за що не заставиш; хоч цілий тиждень докучай—нічого не вдієш.

Вигадавши герб, він до речі хотів скінчити з іншими дрібницями, а саме—вигадати ще сумний напис; Джімові неодмінно його треба, так усі робили. Написів тих він вигадав страшенну силу, написав їх на папірці і тоді прочитав нам:

1) Тут страждало зневолене серце.

2) Тут бідний невільник, що й світ і друзі його забули, проживав у самотині своє сумне життя.

3) Тут пошматоване серце та змучена душа заспокоїлися навіки, витерпівши тридцять сім років неволі.

4) Тут самотний нетяга загинув після гірких тридцяти семи років неволі—благородний чужоземець, нешлюбний син Людовикові XIV.

Томів голос тремтів, як він читав ці написи; він так росчулився, що мало не заплакав. Він ніяк не міг рішити, який же саме напис Джім мусить видряпати на стіні—такі вони всі були гарні, але нарешті надумав видряпати всі. Джім запевняв, що йому треба цілий рік, щоб надряпати таку безліч нісенітниць на дереві гвіздком та й до того ж він не вміє виводити літер. Том заспокоїв його, сказавши, що він напише їх за-для його олівцем, а вже потім йому зостанеться тільки обвести літери.

— Хоча,—додав він, подумавши,—дерево тут не здасться: адже в тюремних баштах стіни не дерев'яні; ми краще видовбемо напис на каміні. Притягнемо сюди камінь.

Джим зауважив, що камінь ще далеко гірший за дерево: — гляди, що йому доведеться стільки панькатися з їм, що й кінця не буде. Але Том відповів, що він звелить, щоб я йому допоміг. Потім він подивився, чи добре посувається у нас із Джимом справа з загострюванням пер. Скучна сторія та й важка

яка! А надто, що в мене ще не встигли по-гоїтися пухирі на руках; одно слово, справа посувалася в нас дуже помалу.

— Дарма, я знаю що зробити,—розважав нас Том.—Адже нам треба притягти сюди камінь за-для герба та за-для написів,—от ми й уб'ємо двох зайців одразу. Там єсть, я бачив, гарний великий млиновий камінь біля млина, ми потягнемо його, видовбаємо на його написи та, до речі, нагостримо об його пера та пилку!

Признатися по правді, думка була не дуже щаслива, але нема що робити,—ми згодилися тягти камінь. Було вже так опівночі, як ми пішли до млина, зоставивши Джіма за роботою. Сяк-так потягли камінь та й почали котити його додому, але виявилось, що це страх яка трудна штука. Хоч як силкуйся, а не можна його вдержати в рівновазі, а падаючи, він що разу мало не придавлював нам ніг. Том говорив, що один з нас уже напевне не мине лиха, поки ми докотимо його до Джіма. Докотивши до половини, ми зовсім знеслилися та обливалися потом. Бачимо, що сами нічого не зробимо,—доведеться покликати Джіма. Джім в одну мить підняв ліжко, ізняв ланцюг з ніжки, обгорнув його кілька разів собі навкруг шиї і ми всі троє вилізли через прохід. Джім та я взялися котити камінь, а Том тільки давав накази. Він добре вмів

командувати, краще за когось иншого. Він був до всього митець, за що брався.

Наш прохід був досить широкий, одначе не такий, щоб можно було протягти крізь його камінь; та Джім узяв сапу і скоро поширив його скільки було треба. Том назначив літери гвіздком, а Джім почав їх видовбувати гвіздком та молотком, що витяг собі у мотлосі за хлівчиком. Том звелів йому працювати, аж поки згорить уся свічка, а потім він може лягти,—камінь треба сховати в матрац і спати на йому. Ми допомогли Джімові надіти ланцюг на ніжку з ліжка, а сами теж лагодилися йти спати. Коли це відразу у Тома майнула нова думка.

— А що, Джіме, чи єсть у тебе тут павуки?

— Ні, Бог милував, паничу Томе!

— Добре, ми тобі здобудемо кільки.

— Бог з тобою, серденько, мені не треба павуків.. Я їх страшенно боюся! Як на мене—грімуча змія—і та краща.

Том знову замислився.

— Це дуже гарна думка,—промовив він на-решті.—Треба це влаштувати. Еге, неодмінно треба, це буде дуже до речі. Чудова думка! Де ж ти її держатимеш?

— Кого держатиму, паничу Томе?

— Звісно, грімучу змію.

— Боже милосердний, паничу Томе! Та як

що тут з'явиться грімуча змія—я вже краще візьму та голову собі розіб'ю об стіну!..

— Годі, Джіме, ти б скоро звик і не боявся б. Ти міг би зробити її свійською.

— Зробити свійською?!

— Еге, дуже просто. Кожна тварина вдячна за добре та ласкаве поведіння,— вона й не подумає зробити зло тому, хто до неї ласкавий. Це можна вичитати в кожній книзі. Спробуй тільки, прошу тебе, спробуй днів зо два, зо три! За короткий час ти зможеш так привчити змію, що вона тебе полюбить, спатиме з тобою вкупі і всюди лазитиме за тобою; потім ти обгорнеш її собі навкруг шиї, а голову положиш у рот...

— Бога ради, паничу Томе, мовчи! Слухати навіть страшно! Щоб я взяв у рот таку погань—ні за що в світі! Та й спати з нею вкупі я зовсім не бажаю...

— Джіме! Годі дурниці говорити! В'язень повинен мати в себе якусь безсловесну істоту, щоб її виховувати та пестити—і як що досі ще ніхто не силкувався привчити до себе грімучу змію, то ще й більша слава тобі буде, що ти був перший...

— Ну, паничу Томе, не треба мені такої слави! А що як змія візьме та й укусе Джіма, яка ж тоді слава? Ні, добродію, не хочу я такого страхіття.

— Ах, чорт! Ну, не можеш ти хіба спро-

бувати? Я хочу тільки, щоб ти спробував,— як що не пощастить, ніхто тебе не силуватиме держати її довше...

— Та ж змія може мене вкусити, поки я пробуватиму!.. Слухай, паничу Томе, я згоден витерплювати все, що ти забажаєш, усякі дурниці, але як що ви з Геком притягнете сюди грімучу змію і заставите мене привчати її, то я втечу, їй-бо, втечу.

— Ну, добре, добре! Облишимо це, коли вже ти такий упертий! Ми можемо здобути тобі кілька ужів; ти прив'яжеш їм гудзики до хвостів—ну, і вдамо, що то грімучі змії. Здається, так буде добре.

— Ну, вужі ще нічого, я ще можу їх витерпіти паничу Томе, але, їй-бо, краще було б обійтися й без їх! Я зроду не чув, щоб було так важко та клопітно бути в'язнем.

— І завжди так буває, як що виконуєш усе, що треба. Чи є тут пацюки?

— Ні, добродію, пацюків я щось не помічав.

— Добре, ми тобі добудемо кілька.

— Та мені зовсім не треба пацюків, паничу Томе! Це найдокучніша тварина на світі. Спокою не дає людині, нишпорить навкруги і страшенно боляче кусає за ноги, аби заснув чоловік. Ні, добродію, вже краще давай мені сюди вужів, а пацюків не давай, не треба їх мені.

— Одначе, Джіме, це неминуче треба. У всіх в'язнів у тюрмі єсть пацюки. Не турбуйся! Ще не бувало прикладу, щоб в'язень жив без пацюків. Вони привчають їх, жалують, учать усяких штук. Тваринки стають свійські, немов собачки. Але ти повинен грати їм,—вони люблять музику. Тобі нема на чому грати?

— У мене нема нічого, опріче гребінця з шматочком паперу та сопілки. Але я думаю, що сопілка не припаде їм до смаку.

— Навпаки! Їм усе одно, яка музика, аби була: Сопілки досить за-для пацюків. Усі тварини люблять музику, а в тюрмі, то й поготів. А надто жалібну музику, а на сопілці може иншої й не заграєш. Це завсігди цікавить пацюків. Вони вилазять з нірок і приходять подивитися, що це ти робиш. Увечері, перед тим, як лягати спати, або рано вранці ти повинен сидіти на ліжкові і грати на своїй сопілці. Пограєш хвилин зо дві і зараз побачиш, як усі пацюки, змії, павуки зацікавляться й поприходять. Так і закишать круг тебе,—от буде весело!

— Їм то буде весело, паничу Томе, а от яково буде бідному Джімові? Ну, та як що треба, то я вже згожуюся. Краще ж справді робити щось гарне тваринам, щоб менче мати від їх прикростей.

Том замислився, чи не можна ще чого вигадати.

— Ах! Я й забув! Добре було б зростити тут якусь квітку!

— Йй-бо не знаю, паничу Томе, тільки тут досить темно. Та й я не звик доглядати квіток. Не мало буде мені клопоту.

— Спробуй у всякому разі. Деякі в'язні це робили.

— Та воно єсть така висока рослина, коров'як, підхожий до очерету—той ростиме тут, паничу Томе. Але тільки панькатися з ним не варто.

— Дарма, ми добудемо тобі маненьку рослинку, ти її посадиш отут у куточку й будеш її доглядати. Тільки ти не зви її коров'яком, а зви піччіола, не инакше. Це саме таке назвище, як треба. І до того ж ти повинен поливати її сльозами.

— Нащо ж? У мене тут стане й колодязьної води, паничу Томе.

— Колодязною водою не можна, треба неодмінно сльозами. Так завсігди робиться.

— Скоро ж вона зав'яне, паничу Томе, будьте певні! Адже я ніколи не плачу.

Том став ні в сих, ні в тих, але скоро виплутався з трудного становища, запропонувавши Джімові зростити цибулю. Він обіцяв зайти вранці до негрів у халупку й нишком положити одну цибулину в Джімів кофейник. Джім признався, що він краще пристав би на те, щоб йому всипано тютюну в кофе

та й взагалі йому це все надокучило: і панькатися з рослиною, і грати, приваблюючи пацюків, і привчати змії, павуків та інший гад, а ще ж і інша всяка праця з перами, написами, щоденниками та з усім тим; що він ладен Бо' зна що робити, аби його більше не займано. Дуже вже клопітно бути в'язнем! Том утратив усяке терпіння й почав докоряти його, кажучи, що йому давано нагоду вславити своє ім'я, а він не вмів цього цінити і всі ці вигоди йдуть за-для його марно. Джім засоромився і обіцявся, що більше не буде вередувати. Після цього ми з Томом пішли спати.

XXXIX. Усіх настрахали!

Другого дня вранці ми пішли в город, купили дротяну пастку, понесли її в погріб, одіткнули одну з найкращих пацючих нірок і не минуло й години, як у нас уже було з п'ятнадцятеро найкращих пацюків. Пастку ми однесли нагору й поставили в добре місце—під ліжко до тьоті Саллі. Але поки ми ходили по павуки, маненький Томас-Франклін-Бенджамін-Джефферсон-Олександр Фельпс знайшов пастку під ліжком і одчинив її, щоб подивитися, чи пацюки повтікають. От вони й розбіглись по хаті. Вернувшись, ми побачили, що тьотя Саллі стоїть перелякана на ліжкові. Вона несамовито кричала, а пацюки дошку-

ляли її, як тільки могли. Зате вона гарненько одлатала нас обох лозиною. Потім ми години зо дві мучилися, ловлючи нових пацюків,—а щоб його чорт забрав, того проклятого хлопчача! Та й не такі вже пацюки ловилися, вперше піймалися далеко кращі. Я ще не бачив таких величезних пацюків.

Ми роздобули чудову колекцію всяких павуків, жуків, жаб, гусені; хотіли роздобути ще й гніздо шершнів, та не пощастило нам. Уся сем'я була в гнізді. Ми довго дожидалися, сподіваючися, що змучимо шершнів і заставимо їх поступитися, але де там—швидче вони нас змучили, покусавши нам усе тіло. Дуже довго нам боляче було сидити! Потім ми взялися за вужів,—викопали більше двох десятків смужкатих вужів, положили їх у торбу й zostавили в своїй хаті. Тим часом надійшов час вечеряти—гарний був день, добре ми напрацювалися!—приходимо назад, дивимося—ні одного вужа! Виходить, що ми погано зав'язали торбу, а вони всі й порозлазилися. Ну, та дарма, вони далеко не втекли: довго після цього у нас дома не переводилися змії: то з під колоди вилізе, то з-за дверей і невідмінно опиниться або в тарілці в когось, або за шиєю, одно слово—де їй не треба. Гарненькі тваринки, смужкатенькі, та й шкоди од їх ніякої, але тьотя Саллі і слухати нічого не хоче, їй це однаково—вона гордує зміями

й не може їх витерплювати ні за що в світі. Що-разу, як змія залізе до неї, тьотя зараз же кидає роботу й тікає мов божевільна. Я ще не бачив такого страхополоха! І кричить, немов її ріжуть. Ні за що не заставиш її доторкнутися до змії, навіть кліщами. А як що, лягаючи спати, вона знайде у себе вужа на ліжкові, то счиняє такий репет, немов будинок горить! До того вона змучила старого, що той жалкував, нашо змії на світ народилися. Уже з тиждень, як усі вужі зникли з дому, а тьотя Саллі все ще не могла заспокоїтися—де там! Сидить, наприклад, замислившись, і як що полоскочеш їй іззаду шию пірцем, вона схопиться немов божевільна. Дуже цікаво! Але Том каже, ніби всі жінки такі. Так уже їх зроблено, а через віщō—Бог їх знає.

Нас лупцьовано що-разу, як тьотя Саллі бачила вужа. Вона казала, що це ще дурничка перед тим, як вона нас лупцюватиме, як що ми знову напустимо повен будинок змії. Скажемо, що це мене не лякало—це власне дурниця. Одно прикро—скільки праці треба було, щоб здобути вдруге вужів! Одначе ми їх добули та, до речі, й іншого гаду. Ви не можете собі уявити, як весело було в Джімовій хижці, як це все кишіло навкруг його та слухало музику. Павуків Джім не любив, але й павуки його не любили, вони найбільше докучали йому. Він говорив, що за цими пацю-

ками, вужами та млиновим каменем йому й місця нема на ліжкові, та як би й було місце, то заснути ніяк не можна, бо таке зчиняється в хлівчикові, та ще й завсігди, без перестанку, бо вони ніколи не сплять усі відразу, а по черзі—вужі сплять, а пацюки вартують, а як пацюки спочивають—вужі на варті,—так під їм завсігди щось ворухиться; як що ж він знайде собі нову місцинку, то павуки починають його дошкуляти. „Ні вже,—каже,—як що цього разу я визволюся звідси, то вже ні за що не пристану на те, щоб бути в'язнем, ні за які милійони!“

Тижднів через три все впорядкувалося. Сорочку послано було ще раніше запечену в пирозі і що-разу, як пацюк злегенька вкусить Джіма за ногу, він напише що-небудь на рукаві поки ще чорнило свіже. Пера ми змайстрували, написи видовбали на каміні; ніжку з ліжка роспиляли надвоє, а тирсу з неї з'їли і від цього в нас почали страшенно боліти животи,—ми вже думали, що всі помремо, але нічого—минулося. Я ще не бачив такої нестравної тирси. Зате, як я вже казав, усе зроблено було сумлінно; ми таки намучилися, а надто Джім.

Старий разів зо два писав на плантацію під Новим Орлеаном, щоб нарешті прийшли взяти негра-втікача, але відповіді не одбірав, бо такої плантації не було. Він і наважився оповіс-

тити про Джіма в газетах у Сен-Луї та Новому Орлеані. Як він згадав про газети в Сен-Луї, то мене проняло холодним потом—я зрозумів, що не можна гаяти часу. Том згодився зо мною, тільки, каже, тепер ще треба анонімних листів.

— А то ще що?—спитався я.

— Пересторога комендантові та тюремникам, що має статися щось недобре; це робиться всякими способами. Завсігди хтось шпигує навкруги й розказує тюремному комендантові. От як Людовик XVI лагодився втекти з Тюльєрі, то про це розказала одна наймичка. Це дуже гарний спосіб, анонімні листи теж не погано. Ми вживемо обох способів. Звичайно робиться так, що мати в'язнева віддає в'язневі свою одежу, а сама надіває його й застається за його в тюрмі, а він утікає в її одежі. Так і ми зробимо.

— Слухай, Томе, але нащо ж перестерігати когось про те, що ми маємо зробити? Нехай вони сами догадаються, це вже їх справа!

— Еге, я знаю. Тільки на цих людей не можна здатися; вони з самого початку дали нам цілковиту волю. Вони так усім вірять та такі неухажні, що запевне нічого й не помітять. Як що ми не перестережемо їх,—ніхто й не подумає нам перешкожати і після всієї нашої праці—Джим утече спокійно, зовсім без клопоту. Хиба ж то добре?

— На мою думку,—відповів я,—так було б найкраще...

— Дурниця!—крикнув він роздратовано.

— Хоча не буду сперечатися. Роби, як знаєш—мені однаково. Як же нам зробити з цією наймичкою? Де її взяти?

— Ти будеш наймичкою. Іди вночі й потягни в негритьянки сукню.

— Алеж, Томе, знімуть галас другого ранку, адже в неї тільки одна сукня й є!...

— Знаю, але тобі треба буде її всього на чверть години, тільки однести листа й сунути його під двері.

— Ну, добре я це зроблю, але чи не міг би я однести листа в своїй власній одежі?

— Тоді ти вже не скидатимешся на наймичку, адже так?

— Це правда, але ж ніхто не побачить у темряві, на кого я скидатимусь...

— Це до справи не стосується. Нам треба одно: виконати свій обов'язок сумлінно й не думати про те, побачить нас хто-небудь, чи не побачить. Невже ж у тебе немає ніяких принципів?

— Ну, добре, не сердься, я буду наймичкою. А хто ж Джімова мати?

— Я його мати. Потягну на який час сукню в тьоті Саллі.

— Так тобі доведеться zostаватися в хлівчикові, як Джім утече?

— Не на довго. Я наб'ю соломою Джімову одержу, так ніби це його передягнена мати, а Джімові віддам сукню тьоті Саллі і втечемо вкупі.

І ото Том написав анонімного листа, а я потяг уночі сукню в негритьянки, убрався в неї й сунув листа під двері—так, як звелів мені Том. От що було в листі написано:

„Бережіться, наближається лихо. Пильуйте дуже. Невідомий друг“.

Другої ночі ми наліпили на двері малюнок, що Том намалював кров'ю. Намальовано на йому було череп та кістки, положені навхрест; а другої ночі наліпили намальовану труну на задні двері. Дома всі переполохалися; усі поперелякувались так, ніби будинок був повен духів, що ховаються по всіх кутках, під ліжками та стогнуть у повітрі. Стукнуть двері—тьотя Саллі схопиться з переляку й кричить: „ух!“; упаде щось додолу—вона знову скрикує: „ух!“; торкнешся до неї ненароком,—теж скрикне. Ні нащо вона не могла дивитися просто, на місці їй не сиділося, все уявлялося, що хтось стоїть ззаду,—і так вона все без перестанку крутилася та скрикувала: „ух!“. Спати лягати вона боялася, сидіти вечорами теж боялася. Том казав, що справа складається дуже добре, він і не сподівався, щоб так чудово сталося. „Ну, а тепер, каже, візьмемося до найголовнішої штуки!“ І ото

другого ранку, ледві розвиднилося, у нас був лист готовий; тільки ми не знали, що з ним робити, бо вчора ввечері господарі сказали, що поставлять біля кожних дверей на всю ніч негра вартувати. Том зліз по громозводові та й почав роздивлятися, що робиться круг будинку; біля задніх дверей негр заснув. Том сунув йому листа за комір. Ось що було написано в цьому листі:

„Не зраджуйте мене: я бажаю вам добра. Страшна ватага розбишак з індійської території хоче викрасти сьогодні вночі вашого негра-втікача; ото вони й силкувалися налякати вас, щоб ви не виходили з хати та не перешкождали їм. Я належу до цієї ватаги, але ще не втратив сумління й бажаю вернутися на шлях правди, щоб обрятувати свою душу від пекельних мук. Опівночі злочинці прокрадуться з північного боку по-під парканом з підробленим ключем і увійдуть до хижки по негра. Я ж повинен стояти на варті й заграти в сурму, ледві побачу небезпешність, але замість цього я мекатиму по овечому—„бе-бе“, ледве вони увійдуть до тюрми, і грати в сурму зовсім не буду; і поки вони зніматимуть з негра ланцюги, ви підкрадьтесь та замкніть двері,—можете навіть убити їх усіх, коли хочете. Але робіть усе цілком так, як я кажу, а то вони догадаються, що я їх зрадив, то вдарять на гвалт. Надгороди я не вима-

гаю. З мене досить знати, що я зробив так, як треба.

Невідомий приятель“.

ХІ. Утеча.

Після снідання ми почували себе чудово, взяли мій човен та й попливли річкою ловити рибу, набравши харчу. Весело нам було,—до речі, ми навідалися до плита, щоб побачити, що він робить: з їм усе було гаразд. Вернувшись пізно ввечері просто до вечері, ми побачили, що всі страшенно налякані та стурбовані,—просто не знають щò робити. Нас послали спати після вечері й не хотіли нам говорити, що за лихо сталося, ні одним словом не згадали про листа,—але цього все одно не треба було: ми й без того про все догадувалися. Дійшовши до половини східців і помітивши, що тьотя повернулася до нас спиною, ми кинулися в погріб до шахви, понабивали кишені смашним сніданням, понесли його до себе в хату й полягали. В половині дванадцятої години ми знову повставали. Том одягся в сукню, що вкрав у тьоті Саллі, і ми збиралися вже йти вниз з усім харчем.

— А де ж масло?—спитався відразу Том.

— Я положив грудку на скибку чорного хліба.

— Ну, то воно там і зосталося, тут його немає.

— Ми можемо й без масла обійтися,— зауважив я.

— А з їм обійдемося ще краще,—йди по його назад нишком у погріб. Потім злізь по грозоводові та й приходь до мене. Я поки піду, наб'ю соломою Джімову одежу, так ніби це його передягнена мати, і все приготую і ледві тільки ти з'явишся—я закричу: „бе!“.

Він виліз у вікно, а я пішов у погріб. Грудка масла, завбільшки з кулак, лежала там, де я її залишив. Я взяв іще окраєць хліба, погасив свічку й пішов, крадучись, на гору. Виліз я нагору щасливо, коли це відразу з'являється тьотя Саллі зо свічкою! Я швиденько сунув харч у шапку, а шапку натяг на голову. Тітка зараз же побачила мене.

— Ти був там у льоху?

— Еге, ма-м.

— Що ж ти там робив?

— Нічого...

— Як нічого?

— Так нічого.

— І як це тобі спало на думку залізти туди серед ночі?

— Не знаю, ма-м!

— Ага, ти не знаєш! Не смій мені так відповідати! Томе, я повинна знати, щò ти там робив?

— Нічогісінько, тьотю Саллі, їй-бо ж, нічогісенько...

Я мав надію, що вона мене пустить, як звичайно робила, але тепер такі дивні речі робилися в хаті, що вона боялася кожної дурниці, що здавалася їй непевною, через те й сказала дуже зважливо:

— Іди в вітальню й сиди там, аж поки я прийду. Ти хотів щось недобре зробити, я вже довідаюся, що саме. Гляди ти мені!

Сказавши це, вона пішла, а я відчинив двері й опинився в вітальні. Господи, ото юрба! П'ятнадцятеро фермерів і в кожного рушниця!... Я мало не зомлів і вхопився за стілець, щоб не впасти. Вони сиділи по-під стінами, стиха розмовляючи проміж себе. Всі мали вигляд стурбований та неспокійний, хоч і силкувалися цього не виявляти. Але я помітив, що вони хвилюються: то надівають брилі, то скидають, чухають потилицю, без перестанку схоплюються, сіпають за ґудзики на куцинках. Я сам почував себе недобре, але берігся скидати бриля й нетерпляче дожидав тьотю Саллі. Ну, виб'є та й уже, так хоч пустить, і я побіжу перестерегти Тома, що ми вже занадто переборщили і потрапили в страшенне гніздо шершенів. Через те треба облишити всі витії та й тікати яко мога швидче з Джімом, поки тим добродіям не увірвався терпець та вони не пішли на нас із рушницями.

Нарешті тьотя прийшла й засипала мене питаннями. Але я не міг відповідати на їх так,

як треба, бо зовсім збентежився, а тут іще ці люде так распалилися, що деякі радили йти зараз же і вдарити на розбійників, говорячи, що зосталося всього кільки хвилин до півночі. Інші силкувалися спинити сміливих та діждатися овечого гасла. Тим часом тітка докучала питаннями. Я весь тремтів з ніг до голови й ладен був піти крізь землю, так перелякався. В хаті ставало все душніше та душніше, масло стало роставати і стікало в мене по шиї та по-за вухами. Нарешті один з фермерів каже:

— Я ввійду в хижку перший і піймаю їх, як вони прийдуть.

Тут я мало не зомлів, масло потекло в мене з лоба, а тьотя Саллі побачила і зблідла, як стіна.

— Господи! що це сталося дитині? У його запалення мозку, инакше бути не може. Адже це мозок у його витікає!

Всі кинулися до мене тітка зірвала у мене бриля, хліб випав з рештою масла, а вона схопила мене в обійми і кинулася цілувати.

— Ах, як ти мене перелякав! Яка я рада, яка вдячна Богові, що не трапилося нічого поганого! Нам щось не щастить останніми часами. А ти знаєш приказку: „одна біда йде й сім за собою веде“? Як я побачила, що в тебе з лоба тече, я вже думала, що ти загинув. І колір, і все мені здалося таке, як мозок. Ах, Боже мій! Через віщо ти зараз же

не признався мені, чого лазив у льох? Я б і слова не сказала. Ну, тепер марш до ліжка, і щоб я не бачила тебе до завтрашнього ранку!..

В одну мить я опинився нагорі, а потім швиденько зліз громозводом та й кинувся бігти в темряві до хлівчика. Я ледві міг говорити, такий був схвильований. Сяк-так вияснив я Томові, що ми мусимо тікати якомога швидче, не гаючи й хвилини: в хаті повно людей та ще й з рушницями.

Очі в його заблищали.

— Та невже?—скрикнув він.—От так штука!.. Ну, Геку, як би я міг переробити це все з початку, я нагнав би їх сюди дві сотні. Чи не можна б подождати, поки...

— Швидче, швидче! Баритися нема чого,—шепотів я.—Де Джім?

— Тут, треба тільки простягти руку. Він уже передягнений. Все готове. Тепер тікаймо звідси й подамо гасло!

В цю мить ми почули, що люде наближаються до дверей, почули, як вони панькаються біля колодки.

Один з їх сказав:

— От, бачте! Казав я вам, що ми поспішилися. Вони ще не приходили, двері замкнені. Стривайте, я замкну кілька чоловік у хижку. Ви подождете розбійників у темряві й постріляєте їх, як вони прийдуть, а останні хай сховаються десь поблизу й чатують...

Фермери ввійшли, але не могли нас бачити в темряві і нам пощастило пролізти в прохід швидко та тихо—спершу Джім, тоді я і нарешті Том—таку чергу він сам визначив. Тепер ми опинилися в прибудованій будівельці і чули, як люде ходили близьенько в дворі; підповзли до дверей; Том звелів нам стати і припав до щілинки. Але нічого не міг побачити, так було темно. Він прошепотів нам, що буде прислухатися і підожде, поки люде одійдуть трохи далі. І як він штовхне нас, то Джім повинен вийти поперед усіх, а він останній. Справді, він припав вухом до щілини й довго прислухався, та люде весь час ходили в дворі. Нарешті він штовхнув нас. Ми повискакували, затаївши духа, і тихо, без згуку прокралися один за одним до паркану. Ми з Джімом перелізли щасливо, але Том зачепився штанами за поламану верхню дошку в паркані. Чуючи, що хтось іде ззаду, він рвонувся й одломив тріску, а та голосно затріщала. В той час, як він уже добігав до нас, ми почувли крик:

— Хто там? Відповідайте, а то стрілятиму!

Звісно, ми не відповідали, а кинулися бігти, що сили. За нами кинулася вся юрба. Бух-бух!—навкруг нас засвистіли кулі. Фермери кричали: „Ось вони! Біжать до річки! Лови! Спускай собак!“ Та й кинулися всі нас доганяти. Ми могли їх чути, бо на їх були

чоботи і вони кричали на все горло, а на нас чобіт не було, і ми не кричали. Ми бігли стежкою до млина. Як вони вже наздоганяли нас, ми сховалися в куші, пустили їх наперед, а сами сховалися позаду. Всі собаки в їх були замкнені щоб не налякати розбійників, але тим часом хтось устиг їх випустити, і вони кинулися за юрбою, знімаючи такий гвалт та гавканину, немов їх там цілий мільйон. Але собаки були свої, знайомі, от ми й спинилися, аж поки вони наздогнали нас. А як вони побачили, що це тільки ми, і лютувати нема чого, ми їм не цікаві,— вони найпривітніше поздоровкалися з нами та й кинулися далі туди, де кричали та гвалтували. Тоді й ми вже пропустили слідком за їми мало не до млина, а там прокралися поміж кущами до того місця, де був схований мій човен Швиденько вскочивши в його, ми попливли насеред річки, силкуючися пливти тихо; потім спокійно повернули до острова, де стояв мій плит. Довго ще ми чули галас на березі та собачу гавканину; нарешті все заспокоїлося й затихло в долині.

— Ну, тепер, старий друже Джіме,— сказав я, опинившись на плиті,— ти знову вільна людина і маю надію, що більше не вернешся в рабство.

— А гарна вийшла штука, Геку! Вигадано чудово і виконано так, що краще й не можна!

Ніхто б не вигадав такого мудрого чудового плану!

Він був щасливий як дитина, але Том був найщасливіший, бо йому в литку влучила куля.

Як ми з Джімом про це довідалися, наша радість одразу зникла. Нога в Тома дуже боліла і кров текла з рани. Ми положили його в халабуді й розірвали одну з герцогових сорочок, щоб зав'язати рану, але він нас проганяв.

— Дайте сюди ганчірки, я можу це сам зробити. Не спиняйтеся, не баріться! Втеча виходить така чудова! Наляжте на весла, хлопці! Попливемо!.. Браття! Ми зробили все по молодецькому,—адже правда? От як би нам трапився Людовик XVI, тоді не було б сказано в його життєпису: „Сину Людовика Святого, йди на небо!“ Ні, добродію, то вже дурниця! Ми б його швидко перевезли через кордон, і це була б за-для нас дурничка... Налягайте на весла, хлопці, та швидче!

Але ми з Джімом тихенько радилися проміж себе.

— Кажі, Джіме, не соромся!—сказав я нарешті.

— Ось що ми думаємо, Гек і я,—почав Джім.—Як би це Тома визволено, а комусь із його товаришів куля влучила в ногу, хіба б він сказав: „Робіть далі! Рятуйте мене! Не

клопочіться про лікаря, щоб обрятувати пораненого!“ Скидається це на панича Тома? Міг би він так зробити? Б'юся об заклад, що ні! Через віщо ж Джім має зробити инакше? Ні, добродію, я не рушу звідси, аж поки пораджуся з лікарем, хоч би мені довелося ждати сорок років.

Я знав, що в Джіма душа золота, я так і думав, що він це скаже, і зважливо сказав Томові, що поїду по лікаря. Він почав сперечатися, ні за що не хотів згожуватися, але ми з Джімом уперто обстоювали своє й не хотіли рушити з місця. Тоді Том виліз із халабуди й сам почав од'язувати плит, але ми не дозволили і хоч як він силкувався нас умовити,—все було даремно.

Нарешті побачивши, що я готую човен, він сказав:

— Добре! Як що ти вже неодмінно хочеш їхати, то я скажу тобі, як треба поводитися, як будеш у лікаря. Замкни двері, зав'яжи лікареві очі щільно та міцно, положи йому в руки капшук повний золота, потім веди його небитими стежками в темряві, нарешті посади його в човен і довези його сюди теж не навпростець, а плутаючися поміж островами, не забудь потрусити його й забрати в його оливець, а то він може змалювати плит і знайти його потім. От як це завсігди робиться.

Я обіцявся, що зроблю все так, як він ве-

лить і поїхав, а Джім повинен був сховатися в лісі, ледві побачить, що лікарь їде, і зоставатися там, аж поки він поїде назад.

ХІІ. Турботи тьоті Саллі.

Лікарь, до якого я вдався, був дідок, гарний, добрий на погляд дідок. Я розказав йому, ніби ми з братом полювали вчора на Еспанському острові й полягали спати на уламкові з плита; і от так опівночі він мабуть уві сні штовхнув свою рушницю, вона стрельнула й прострелила йому ногу, от я й прошу його поїхати зо мною допомогти хворому і нічого про це не говорити, бо ми хочемо увечері вернутися додому і зробити несподіванку родичам.

— Хто ваші родичі?—спитався він.

— Фельпси з ферми.

— А!—промовив він. Подумавши хвилинку, він перепитав:—Як він поранив себе? розкажи ще раз!

— Сон йому такий приснився, рушниця й стрельнула...

— Дивний сон,—зауважив лікарь.

Одначе він засвітив свій лихтарь, узяв торбу з струментом і ми рушили в дорогу. Але як він побачив човен, то він здався йому небезпешним: на його погляд він іще здатний за-для однієї людини, але двох ні защо не вдержить.

— О, не бійтеся, добродію,—відповів я,—ми втрюх на йому пливли і чудово!

— Як утрюх?

— Ну, так—я та Сід та... та ну й рушниці.

— А!—промовив він.

Лікарь поставив ногу на облавок і штовхнув човен; потім похитав головою і сказав, що він пошукає другого човна, безпешнішого. Але всі човни були на ланцюгах і замкнені. Тоді він рішив узяти мій човен, а мені звелів подождати, поки він вернеться, або ж порадив шукати десь іншого човна; а найкраще мені побігти додому приготувати родичів до несподіванки. Але я не згодився, виясняючи йому, як знайти плит, і він поплив.

Коли це відразу мене вдарила неспокійна думка: а що як лікарь не скоро скінчить справу з Томовою ногою, що як це візьме днів три-чотири? Що ми тоді будемо робити? Ждати тут, аж поки він усе розляпає? Ні, так не можна: я знаю що робити! Я подожду, поки він вернеться, і як що він скаже, що треба одвідати хворого ще раз, то я теж доб'юсь до острівця, хоч би мені довелось задля цього пливти; ми візьмемо його, з'яжемо й повеземо з собою, а як Том скінчить із їм справу, ми заплатимо йому скільки треба, або ще краще—віддамс все, що маємо, та й одвеземо на берег.

Постановивши це, я заліз у траву і за-

снув трохи. Як я прокинувся, сонце вже було високо над моєю головою! Я схопився і кинувся до лікаревого будинку. Там мені сказали, що він пішов кудись уночі і ще не вертався. Ну, думаю, мабуть погано Томові, треба вертатися на острів. Та ледві я хотів повернути за ріжок, як потрапив головою просто в живіт дядькові Сайласові!

— А! Томе! Де це ти був досі, розбишако?

— Їй-бо, ніде... я тільки допомагав шукати негра-втікача, ми з Сідом укупі..

— Куди ж ти тепер біжиш, як скажений? Тітка дуже турбується.

— Нема чого їй турбуватися, — промовив я, — ми живі та здорові, побігли були за людьми та за собаками, але не наздогнали їх і зблукалися; нам здалося, що вони на воді, ми добули човен і кинулися за ними, перепливли на другий берег, але нікого не знайшли, потім довго плавали туди та сюди по-під берегом; нарешті втомилися та знеслилися. прив'язали човен і полягали спати; прокинулися всього перед годиною, а тепер припливли сюди довідатися, чи нема яких новин... Сід пішов на пошту—чи не почує там чого, а я здобувати якоїсь їжі,—скоро ми будемо дома..

От ми й пішли з дядьком Сайласом на пошту „по Сіда“, але, як я й думав, його там не було; старий до речі взяв листа в поштової конторі і ми з ім довго дожидалися, але

Сід усе не приходив. Нарешті старий рішив іти. Нехай уже Сід вернеться додому пішки, або човном, як йому докучить блукати без діла, а ми поїдемо зараз. Я ніяк не міг умовити його, щоб він дозволив мені зостатися ждати Сіда.—„Дурниця, — каже, — ходімо зо мною, треба заспокоїти тьотю Саллі“.

Як ми вернулися додому, тьотя так мені зраділа, що сміялася й плакала з радощів, обнімала мене і в той же час трохи одлатала, як звичайно (за-для мене це, звісно, не мало ніякої ваги), нахваляючись, що й Сідові таке впаде, як вернеться.

В хаті було повно фермерів з жінками, що посходилися на обід; такої балаканини я ще зроду не чув! Стара пані Хочкіс торохтіла найбільше за всіх, язик у неї не змовкав ні на хвилинку.

— Ну, сестрице Фелькс,—говорила вона,—я оглянула цю хижку, оглянула всі куточки і бачу, що цей негр божевільний! Так я й сказала сестриці Дамрель—адже правда, сестрице Дамрель?—він, кажу, божевільний.. Всі чули—божевільний та й годі! З усього видко. Гляньте на цей млиновий камінь, кажу. Хиба ж буде людина, у якої всі дома, видовбувати такі дурниці на каміні? Що тут, мов, розбилося його серце... або тут він вимучився тридцять сім років, бо ніби він, нешлюбний син якогось Людовика, та інші дурниці! Про-

сто божевільний, я зараз же це сказала і тепер кажу те саме.

— А гляньте ви на цю драбину з ганчірок, сестрице Хочкіс,—сказала стара панна Дамрель,—на біса вона йому здалась, скажіть Бога ради?

— От і я це саме вже раніше казала сестриці Еттербак, — спитайтесь у неї—вона вам скаже. Гляньте на цю ганчіряну драбину! Еге, кажу, гляньте, нашо вона йому здалась?

— Ні, ви мені от що вясніть, яким способом опинився там оцей камінь? Хто підкопувавсь? Хто?

— Мої власні слова, братіку Пенроде! Я тільки що казала—дайте мені сахарницю, будьте ласкаві—я казала сестриці Денлап: і як це вони втягли туди млиновий камінь? І цілком без підмоги! От що робиться Ні, кажу я, тут щось не тее: підмога була, та ще й не мала. Принаймні людей з дванадцяттеро допомагало. Ну, панове, я покарала б усіх негрів по черзі, а вже довідалася б, хто це наробив! А надто...

— Ви кажете: дванадцяттеро! Де там! та їх тут було чоловіка з сорок, принаймні. Ви подивіться на ці пилки з ножів та на всі інші витії: як це все терпляче зроблено. Гляньте на роспилену ніжку з ліжка,—та тут на тиждень праці за-для шістьох! Гляньте на це опудало, набите соломою, що зоставлено на ліжкові; подивіться на...

— От, от, братіку Гайтовере! Цілком те саме я казала братікові Фельпсові,—він сам може посвідчити... Як це вам здається? кажу.—Ви тільки подумайте, братіку Фельпсе! Ніжку з ліжка роспиляно, та як хитро! Я думаю, не сама ж вона одпилялася, хтось та отпиляв її! Я казала сестриці Денлап...

— Ах, чорт, та тут мабуть цілий тиждень повен будинок був негрів, щоб наробити таких чудес сестрице Фельпс! Гляньте на цю сорочку,—кожен дюйм списано мудрими афінськими письменами, написаними кров'ю! Тут мабуть працювала ціла ватага! Йй-бо, я не пошкодував би двох долларів, аби мені хто прочитав цю дряпанину; а що до негрів, які так нашкодили, то я просто взяв би та й бив би їх різками, аж поки...

— Ще б йому не помагали, братіку Марпласе! Пожили б ви тут у хаті останніми часами, так побачили б! Уявіть собі—крали вони все, що тільки траплялося їм до рук, а ми ж усе доглядалися, зауважте! Оцю саму сорочку потягли просто з вірвовки! А вже що до простирала, з якого зроблено драбину, то я й сказати не можу, скільки разів вони його тягали! А борошно та свічки, а свічники та ложки, а стара сковорідка, а ще безліч річей, яких тепер не згадаю... а моя нова перкалева сукня! І до того ж я та Сайлас та мої хлопці, Сід з Томом, увесь час вартували, і ніхто з

нас не міг почути ні тіні їхньої, ні згуку! І от в останню хвилину—зауважте—вони тікають у нас з перед очей, збивають з пантелику нас, та й не нас самих, а навіть і розбійників з індійської території, і щасливо втікають, забравши з собою цього негра, а тим часом за іми гналося шіснадцятьоро людей та двадцять дві собаки! Ні, запевняю вас, це просто щось неможливе! Духи безтільні—і ті не могли б зробити це все так хитро! Їй-бо, я думаю, що були духи! Ви наших собак знаєте—кращих за їх немає ні в кого,—ну, уявіть собі, що вони не могли знайти сліду! Виясніть мені цю кумедію!

— Справді, щось нечуване!

— Оказія та й годі!..

— Хатні злодії і вкупі з тим...

— Хай Бог боронить, та я боявся б жити в такому будинкові.

— А ви думаете—лежно нам було! Уявіть, сестрице Ріджвей, я мало не вмерла зо страху: і спати боюсь, і вставати боюсь, і сидіти боюсь—просто кара Божа! А вже минулої ночі, ви й уявити собі не можете, як я трусилася! Боялася, щоб не вкрадено когось із сем'ї! До того я дійшла, що вже мало не збожеволіла!.. Тепер удень це здається нерозумним, але уявіть собі, я думаю: там, нагорі, сплять мої бідні хлопчики сами в далекій світлиці, і так мені страшно стало, що я пішла та й замкну-

ла їх, їй-бо! І кожен би це зробив, коли б йому так, як мені. Знаєте, як людина налякана, то де далі, то більше в голові у вас все плутається і ви починаєте говорити всякі дурниці... Бідні хлопчики, подумала я, нагорі сами, двері незамкнені і...

В цю хвилину очі тьоті Саллі зустрілися з моїми, я схопився і пішов проходитися. Ходячи, я надумався, що можна буде дуже зручно вигадати через віщо вранці нас не знайдено в нашій хаті. Так я й зробив. Але далеко йти я не зважився, а то тьотя послала б мене шукати. Над вечір, як усі гості поросходились, я пішов до неї і розказав, що гвалт та стріляння збудили мене та Сіда, але показалося, що двері замкнені, а нам схотілося подивитись на всю цю колотнечу; от ми й злізли громозводом, обидва забилися трошки і тепер уже ніколи не будемо лазити у вікно. Потім я розказав їй усе, що раніше говорив дядькові Сайласові. Вона відповіла, що готова простити нас, що тепер усе, хвала Богові, так як треба, а од хлопчаків ніколи нічого путнього не сподівайся, бо всі вони такі пустуни та шкодники! І то ще добре, що ми живі та здорові, і за це вони повинні дякувати Богові!... Вона поцілувала мене, погладила по голові та й зажурилася! Коли це як схопиться, скрикнувши:

— Господи, уже скоро ніч, а Сід іще не

вернувся! Чи не трапилось чого недоброго з хлопцем?

Я вхопився за зручний випадок, щоб утекти.

— Дозвольте, тьотю, я побіжу по його в город...

— Ні, не треба,— спинила вона мене.— Сиди дома: буде вже, що й один зник. Як що його не буде до вечері, дядько сам піде його шукати.

Звісно, він не прийшов і от зараз же після вечері дядько пішов шукати.

Вернувся він годин у десять, трохи стурбований, не міг знайти навіть сліду Томового. А тьотя Саллі не на жарт переполохалася, але дядько запевняв, що це дурниця: хлопці завжди такі, і ми побачимо пустуна завтра вранці живого та здорового. Вона заспокоїлася трохи, але все-таки сказала нам, що посидить іще трохи, дожидаючися втікача, не гаситиме світла.

А як я пішов нагору спати, вона провела мене з свічкою, відкрила ковдрою і пестила немов рідна мати, а я почував себе страшенно гидким і не зважувався дивитися їй у вічі. Потім вона сіла на край ліжка і довго розмовляла зо мною про те, який чудовий хлопець Сід! Часом вона питалася в мене, як я думаю, чи не зблукався він, чи не вдарився, чи не втоп де? А може в цю саме мить він

лежить десь хворий або мертвий і її немає біля його, щоб йому допомогти. І сльози так і котилися їй по щоках. Але я запевняв її, що Сід живий та здоровий і завтра вранці напевне буде дома, вона ж міцно стискала мені руку, цілувала мене і просила сказати їй це ще раз, так гарно їй було слухати, як її розважали. Виходячи, вона зазирнула мені в вічі ласкаво та пильно і промовила:

— Двері будуть не замкнені, Томе, тільки ти будеш гарним хлопцем, адже правда? Не втечеш? Будь ласкав, за-для мене!

Бог знає про те, що я думав утекти, щоб довідатися про Тома; але після цього я не втік би ні за що в світі.

Бідна засмучена тьотя стояла в мене перед очима та й Том теж; я спав дуже невпокоїно. Двічі за ніч я злазив униз громозводом, обходив навкруг будинку і бачив, як вона сидить із свічкою біля вікна, дивлячись на шлях, а в очах у неї повно сліз,— мені страшенно хотілося чимсь її розважити, але я не міг—тільки присягався самому собі ніколи більше її не засмучувати. Втретє я прокинувся світом, зліз униз—вона все ще сиділа біля вікна; свічка вже догоряла, її стара сива голова схилилася на долоню: вона заснула.

XLII. Том вернувся.

Перед сніданням старий знову ходив у город, але знов не пощастило: Тома ніде не було! За столом чоловік та жінка сиділи мовчки, похмурі, з сумними зажуреними обличчями,—кофе у їх давно прохололо, але вони ні до чого не торкнулися.

— Ага, чи я віддав тобі листа,—згадав відразу старий.

— Якого листа?

— Того, що я взяв учора в поштової конторі.

— Ти не давав мені ніякого листа!

— Мабуть забув.

Він почав нишпорити по кишенях, потім пішов кудись шукати листа, нарешті приніс його і віддав жінці.

— Це з Сент-Пітерсборо, сказав він,—від сестри.

Почувши це, я хотів тікати, але зо страху не міг ворухнутися. Одначе не встигла тьотя распечатати листа, як упустила його з рук і кинулася з хати, побачивши щось у вікно. Тут і я побачив щось страшне... Тома Сойєра несено на матраці, позаду йшов старий лікар, потім Джім у тітчиній перкалевій сукні із з'язаними за спиною руками; за їми юрба людей. Я сховав листа до кишені й вибіг. Тьотя Саллі плачучи кинулась до Тома.

— Ах, він умер, він умер, я знаю, що вмер!

Том злехка повернув голову і пробелькотав щось незрозуміле,—мабуть у його була гарячка. Тітка сплеснула руками, кричучи:

— Хвала Богові—живий, і цього мені досить!

Вона швидко поцілувала його й кинулася в хату приготувати ліжку, а по дорозі похапцем давала накази на всі боки неграм та всім іншим.

Я пішов за 'юрбою подивитися, що робитимуть із Джімом, а старий лікарь із дядьком Сайласом пішли в хату за Томом. Фермери страшенно розпалилися, деякі хотіли навіть повісити Джіма на страх іншим неграм, щоб ті ніколи не силкувалися тікати, не сміли знімати колотнечі та стільки часу лякати на смерть цілу сем'ю. Але інші не радили вішати: це зовсім не годиться—негр чужий, його власник заступиться і заставить ще й заплатити за його. Це трошки їх розхолодило,—звичайно так буває: хто найбільше хотів би повісити винного негра, власне той найменше хоче за його платити, познущавшись з його до схочу.

Джіма лаяно, дано йому скоштувати двох-трьох стусанів у потилицю, але бідолаха не озвався й словом і навіть не виявляв, що знає мене. Його одведено в той саме хлівчик, де він жив раніше, передягнуто у власну одежу і знову посаджено на ланцюг. Тільки ланцюг надіто не на ніжку з ліжка, а на залізний шворінь, забитий у поміст. Руки та ноги йо-

му теж заковано в ланцюги; oprіче того рішили давати йому після такого вчинку тільки хліб та воду аж доти, поки з'явиться його власник, або поки його поцінують та продадуть. Яму нашу закидано й обіцялися, що двоє фермерів з рушницями що-ночі вартуватиме хижку, а вдень до дверей прив'язуватимуть собаку-британа. Потім, зробивши такі накази, ці добродії знову почали лаяти Джіма коли це відразу з'явився старий лікар.

— Не будьте до його занадто лихі,—промовив він.—Джим не поганий негр. Прийшовши до хворого хлопчика, я побачив, що не зможу витягти кулі сам; а він був у такому становищі, що він не міг покинути його, щоб піти когось покликати. Тим часом хлопцеві ставало все гірше та гірше,—скоро він уже зовсім лежав непритомний і не підпускав мене близько, говорячи, що коли я змалюю його плит, то він уб'є мене, та інші такі дурниці. Я побачив, що сам нічого з ним не пороблю, і хотів іти шукати помочі. Коли це звідкись з'являється цей негр і починає мені допомагати і поміг чудово. Звісно, я зараз же догадався, що це негр-утікач. От становище!... Мені довелося сидіти там, не рушачися з місця останню частину дня та всю ніч. Весело, скажу вам! У мене в городі кілька пацієнтів у пропасниці, і мені, звісно, треба було одвідати їх, але я не зважувався, бо негр міг

утекти і тоді мене обвиновачено б. А тим часом ні один човен не підпливав так близько, щоб я міг когось гукнути. Так я й просидів аж до світу, і скажу вам просто—я ще не бачив негра такого вірного, такого щирого, хоч це загрожувало його волі. Та й опріче того він був страшенно змучений: мабуть багато працював останніми часами. За це я полюбив негра. Скажу вам, джентльмени, такий негр вартий тисячі долларів і ласкавого поведіння на додаток. Я взяв з собою все, що було треба, хлопцеві було так гарно на плиту, мов дома, може навіть краще, ніж дома, бо там тихо, спокійно. Таким способом я зачепився на плиту з двома пацієнтами на руках і довелось мені просидіти аж до світу. Тут проплив проз нас човен... На щастя негр сидів тоді на краю плита, схиливши голову, і міцно спав. Я гукнув людей. Вони тихенько підкравлися, схопили і з'язали його,—він і не схаменувся! Все обійшлося без клопоту. А хлопець був непритомний. Ми обгорнули весла ганчірками, прив'язали плит до човна і тихо потягли його до берега. Негр не боронився, не промовив ні слова. Він не поганий негр, джентльмени! Ось моя думка про його...

— Признаюся, все це достойно хвали, докторе,—промовив хтось.

Останні теж трохи зласкавилися. Я був зо щирого серця вдячний старому лікареві

за те, що він оступився за Джіма; oprіче того я зрадів, що його слова відповідають і моїй власній думці про Джіма: з першого ж разу, як я його побачив, я зрозумів, що серце в його добре та що він гарна людина. Тут усі згодилися, що Джім зробив добре, що він заробив уваги та надгороди. Усі обіцялися просто та щиро більше не лаяти його.

Потім фермери пішли і замкнули його; я мав надію, що вони звелять зняти з його два три зайвих ланцюги, бо вони страшенно важкі, або що дадуть йому хоч м'яса та городини, замість сухого хліба з водою, але ніхто про це не подумав і я рішив, що мені не годиться встрявати. Найкраще переказати якось тьоті Саллі те, про що оповідав лікар, як тільки мине буря, що нависла над моєю буйною головою. Од мене мабуть вимагатимуть, щоб я вияснив, нащо я сховав, що Сіда поранено, оповідаючи про те, як ми блукали цілу ніч, шукаючи негра-втікача? Але часу в мене було досить. Тьотя Саллі день і ніч сиділа в хаті біля хворого, а від дядька Сайласа я що-разу зручно викручувався.

Другого ранку я почув, що Томові далеко краще та що тьотя Саллі пішла трохи відпочити. Я прокрався в хату до хворого, думаючи, що коли він не спить, то ми зможемо поговорити, вкупі щось вигадати і розказати свою вигадку сем'ї. Але він спав

тихим сном, блідий такий, а не з червоним обличчям, як у перші дні хвороби. Я сів, дожидаючися, поки він прокинеться. Через пів години тьотя Саллі увійшла навспинячки в хату. Вона звеліла мені сісти тихенько біля неї і прошенотіла мені, що тепер, хвала Богові, ми можемо радіти: всі ознаки дуже гарні, хворий уже давно так спить, йому видимо краще, він даліко спокійніший сьогодні. Можна ручитися, що як він прокинеться, то буде вже зовсім притомний,

Трохи згодом хворий ворухнувся, розплющив очі, глянув зовсім розумно і промовив:

— Що це — я дома! Як це сталося? де плит?

— Усе добре, не турбуйся,—відповів я.

— А Джім?

— Так саме,—сказав я, але не міг надати своєму голосові веселого, бадьорого виразу. Він цього не помітив.

— Чудово! Чудово! Тепер ми можемо заспокоїтися. Ти сказав тьоті?

Я хотів сказати—„еге“, але вона встряла.

— Про що, Сіде?

— Ну, звісно, про те, як ми все це зробили!...

— Що зробили?

— Та тільки ж одно й зроблено. Ми випустили на волю негра втікача—я та Том.

— Господи Боже! Випустили на волю! Про що це він говорить? Боже мій, він знову блудить словами, знову втратив притомність.

— Ні, я й не думаю блудити, я розумію все, про що кажу. Ми випустили його на волю—Том та я. Ми надумалися це зробити й зробили! По молодецькому зробили, треба признатися...

І почав, почав... Тітка вже не перепиняла його, а тільки слухала, витріщивши очі, і я зрозумів, що не буде ніякої користі з того, як що я встряну.

— Їй-бо, тьотю, нам це коштувало безліч праці—оповідав Том.—Цілі тиждні ми працювали вдень і вночі, поки ви всі спали. Нам довелося красти свічки й сорочку, і прости-рало, і вашу сукню, і ложки, і цінкові тарілки, і ножі з кухні, і сковорідку, і млиновий камінь, і борошно, і ще багато всякої всячини... Ви не можете собі уявити, скільки ми мали клопоту, поки наробили пер, пилку, повишкрябували написи і таке інше. А як це було весело, то ви й уявити собі не можете! Ми ж малювали і труни та інше страхіття, писали анонімні листи, спускалися громозводом, підкопували хижку, змайстрували драбину з ганчірок, запекли її в пиріг і передавали Джімові ложки та інші речі через вас, у кишені в вашому попередникові.

— О, Боже мій!..

— Сповняли хлівчик пацюками, зміями та іншим гадом, щоб у Джіма було товариство. Але ви так довго задержали Тома з маслом

у брилі, що мало не зопсували всієї справи, бо люде прийшли, як ми ще не встигли втекти з хижки. Нам довелося вискочити, це почули і погналися за нами. Тоді ото мене й підстрелено, але ми, на щастя, звернули з стежки, пустили їх наперед, а як надбігли собаки, вони не звернули на нас уваги, а побігли туди, де було більше галасу. Ми ж посідали в свій човен, попливли до плита, викрутилися щасливо, а Джім тепер вільна людина... Все це ми зробили сами.. Адже правда—зручно, тьотю?

— Йй-бо, я зроду не чула нічого такого! Так це ви, маненькі розбишаки, наробили такого клопоту, що мало не всі подуріли, та налякали нас до смерти? У мене руки сверблять зараз же добре вас повчити! Подумати, як я цілими ночами мучилася!... Ну, стривай же, погань! Як одужаєш, то я тебе так одлуплю, що знатимеш!

Але Том був такий щасливий та гордий своїм подвигом, що не міг здержати свого язика, а тітка лаяла нас що-сили, тільки искри летіли,—одно слово, обоє торохтіли вкупі без перестанку.

— Ну, добре,—скінчила вона,—пишайся тепер своїми пустощами, тільки пам'ятай, що як що я ще коли-небудь піймаю на тому, що ти маєш діло з цим негром...

— З ким?—промовив Том, здивувавшись
Усміх в одну мить зник у його з обличча.

— Як—з ким? Звісно, з негром-утікачем. А ти ж думав—з ким?

Том стурбовано глянув на мене і сказав:

— Томе, чи не говорив ти мені оце зараз, що все так, як треба? Хиба він не втік?

— Він?—перепитала тьотя Саллі.—Негр? Звісно, ні! Його вернено назад, він знову сидить на хлібі та на воді, увесь у ланцюгах, аж поки його заберуть та продадуть з аукціону.

Том підскочив на ліжкові, очі йому палали, ніздрі роздималися, немов зябра.

— Вони не мали права його замикати,—крикнув він мені.—Іди швидче, не гай ні хвилинки... Визволи його—він більше не невільник, він вільний—такий, як і ми всі!...

— Дитино, що це значить?

— Це значить саме те, що я кажу, тьотю Саллі. І як що ніхто не піде до його зараз же, то я сам побіжу. Я знав його все життя, та й Том також. Стара панна Ватсон умерла перед двома місяцями. Їй стало сором, що вона хотіла продати його на Південь, і вона в своїй духовниці написала, що випуска його на волю.

— Так нащо ж, скажи, будь ласкав, ти визволяв його, коли він уже вільний?

— Ах, яке питання! Так і видно жінку! Звісно, на те, що мені сподобалася пригода. Я готовий був би купатися в крові, аби тільки... Ах, Боже мій, тьотя Поллі!..

Господи, та це ж сама тьотя Поллі, власною особою, стоїть на порозі, добра, ласкава, як янгол!.. Тьотя Саллі як кинеться до неї, як почне її обнімати, цілувати, плакати з радощів—мало не задавила її в обіймах. Я знайшов собі досить зручну місцину—під ліжком, зрозумівши, що становище моє погане. Іноді я визирав звідти нишком. Тьотя Поллі визволилася з обіймів і стояла, дивлячися пильно на Тома поверх окулярів—так дивилася, що він, здається, з радістю провалився б крізь землю.

— Еге,—промовила вона,—ти добре робиш, що одвертаєшся. На твоєму місці мені сором було б дивитися людям у вічі, Томе!

— Боже мій!—промовила тьотя Саллі.—Хиба він так одмінився? Це ж не Том, а Сід!.. Том... Том був тут тільки що... Де це він дівся?

— Ти хочеш сказати мабуть, куди дівся Гек Фінн? Адже я сама зростила цього пустуна Тома, то чи мені ж його не пізнати!.. От тобі! здоровенькі були! Вилазь з-під ліжка, Геку Фінне!

Я виліз, але почував себе не дуже бадьоро.

Тьотя Саллі була страшенно здивована, але дядько Сайлас, так той ще більше збентежився, як він прийшов і йому все розказано. Він мов п'яний ходив і увесь день не міг

стямигися, а ввечері сказав на мітінгові таку проповідь, що заробив собі голосної слави, бо ніхто, навіть старі люде, не зрозуміли з неї ні слова. Тьотя Поллі розказала все, хтò я та яке моє життя було, а я ще й сам повинен був розказати, в якому я був скрутному становищу, як пані Фельпс уважила мене за Тома Соєра. Тут пані Фельпс перепинила сама:

— Будь ласкав, називай мене й далі—тьотя Саллі: я так до цього звикла.

— ...і от як тьотя Саллі вважила мене за Тома, я повинен був потакувати,—іншого способу не зоставалося; та я й знав, що він не розсердиться. За-для його це навіть зручно, бо це таємниця, він з неї зробить цілу пригоду і буде дуже задоволений. Так воно й сталося. Він сам сказав, що він Сід, і справа владналася дуже гарно.

Тьотя Поллі засвідчила, що стара панна Ватсон справді пустила Джіма на волю; таким способом було виразно видко, що Том Соєр зняв усю цю колотнечу тільки на те, щоб визволити уже й так вільного негра.

Тьотя Поллі оповіла, що як тьотя Саллі написала їй, що Том та Сід доїхали добре, вона ніяк не могла зрозуміти, що це значить. В неї зараз же з'явилася думка, чи не вигдав цей пустун якоїсь нової штуки. От і довелося їй тягтися самій—лежко сказати—за

тисячу миль! А надто, що ніхто не відписував їй на листи.

— Але ми од тебе не одержували ні слова,—відповіла тьотя Саллі.

— Дивуюся! Адже я писала вам двічі, просячи, щоб ви мені вияснили.

— Ми нічого не одержували, сестро!

Тьотя Поллі повернулася до Тома і промовила грізно:

— Томе!

— Ну, чого там?—обізвався Том роздратовано.

— Не смій так говорити зо мною, безсоромний! Давай сюди листи!

— Які там листи?

— Давай листи! Стривай, я вже візьмусь до тебе!

— Вони там у скринці. Ну, задоволені тепер? Будьте спокійні—вони цілі, я з ними нічого не зробив, навіть не зазірав у їх. Але я знав, що вони нароблять нам клопоту, і подумав, що коли вам нема чого поспішатися, то...

— Ну, гарний! Я бачу, що тобі треба скуштувати різки, це відразу видко... А ще одного листа я написала вам, щоб перестерегти, що приїзду. Думаю, що й цей...

— Ні, той лист прийшов учора; правда, я ще й не читала його, але він у мене цілий...

Я хотів запропонувати їй побитись об за-

клад, що й цього листа в неї немає, та побоявся й змовчав.

Розділ останній.

Вперше, як мені пощастило зостатися з Томом на самоті, я спитався, які в його були заміри, як він улаштував утечу? Що думав він зробити, як би Джім утік щасливо і йому б пощастило визволити негра, який і без того був уже вільний? Він одповів, що з самого початку він мав на увазі, як що пощастить викрасти Джіма, попливти з ним плитом шукати пригод аж до моря, а там сказати йому, що він вільний і везти його назад додому вже парохомом, як треба, пишно, заплативши йому за згаяний час. Окріче того, він хотів перше написати додому, щоб зібралися всі негри й зустріли його в городі зо смоляниками та з музикою,—тоді він був би справжнім героєм, та й ми. Але я подумав, що й без цієї паради все обійшлося б дуже гарно.

З Джіма звелено зараз же зняти кайдани, а як тьоті Поллі, дядькові Сайласові та тьоті Саллі розказано, як щиро та сумлінно він допомагав лікареві доглядати хворого Тома, вони не знали, як йому й віддячити: одягли його, годували, немов на заріз, і не заставляли працювати. Ми повели його в світлицю до хворого і почалися в нас веселі розмови! Том

подарував Джімові сорок долларів за те, що той так терпляче грав за для нас ролю в'язня. Джім страшенно зрадив.

— От бачиш, а що я тобі казав?—озвався він до мене,—ще пам'ятаєш, тоді на Джексоновому острові? Я казав, що в мене волосаті груди, а це яка прикмета? Що я був колись багатий і скоро знову буду дукарем. От і сталося, що це правда. Забагатів! Ну, що скажеш? Адже казав я, що прикмети в мене певні!

А Том вигадував нові плани, пропонував нам колись уночі втекти звідси втрюх: ми добудемо собі зброю та й попливемо шукати пригод серед індіців, на їхню територію—так тижнів на два. Я згодився, та тільки от яке лихо: у мене не було грошей, щоб купити зброю, та й не думаю, щоб я міг одержати щось із дому, бо батько мій напевне вернувся тим часом, забрав усі гроші у судді Тачера і пропив їх.

— Ні, гроші цілі,—сказав Том,—тепер їх уже більше, ніж шість тисяч долларів; та й батько твій очей не появляв з того часу. Принаймні, поки я поїхав, його не було в нашому краї.

— Ніколи він більше й не вернеться,—промовив Джім урочисто сумним голосом.

— Через віщо ти знаєш, Джіме?—здивувався я.

— Все одно, через віщо, Геку, але він більше не вернеться!

Я причепився до його і він нарешті вияснив:

— Чи пам'ятаєш ти хатку, що пливла річкою, як була повідь? Там іще лежав чоловік униз обличчам? Я увійшов, глянув йому на обличча, а тобі не дозволив увійти... Ну, от ти можеш тепер одержати свої гроші, коли хочеш: це був твій батько!..

Том мало не зовсім одужав, носить свою кулю на шиї замість годинника і що-хвилини дивиться, яка година. А мені більше нема про що писати і я з цього страшенно радію, бо як би я знав, що це стільки клопоту—написати книгу, то я б і не починав такої справи і ніколи більше не буду. Але, здається, я поперед інших утечу на індійську територію, бо тьотя Саллі збирається взяти мене за дитину і цивілізувати, а я цього не стерплю. Я вже куштував, як це смашно!

Хвала Богові, уже й кінець.

З щирою пошаною до Вас
Гек Фінн.

Кінець.